

BINDING LIST JUL 1 1922

Handwritten scribbles at top left

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1881.

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL.

THIFLES BOGTRYKKERI.

Handwritten numbers:
169228
8 | 2 | 22

354524

DL

1

116

1881

112

INDHOLD AF AARGANGEN

1881.

	Side
J. Kornerup: Om Esrom Klosters Forbindelser med Venden og de arkitektoniske Spor deraf.....	1.
Bjørn Magnússon Ólsen: Et islandsk Stedsnavn.....	38.
L. Varming: Bemærkninger til A. Hansens Afhandling: »Gamle sjælandske Stedsnavne« i Årbøgerne for 1879....	46.
Henry Petersen: Om Dronning Margrete Sprænghests Gravmonument i Doberan.....	50.
Sigurd̄r Sigurd̄rson: Nogle Bemærkninger til det Dr. Gerings Ud-gave af Flinnbogasaga (Halle 1879) vedføjede Glossar.....	57.
J. B. Løffler: Tamdrup Kirke.....	69.
C. Engelhardt: Jernalderens Gravskikke i Jylland. (Med 1 Planche)	79.
Konr. Gislason: Nogle Bemærkninger angående Ynglingatal....	185.
Konr. Gislason: Bemærkning til en 'Visuhelmingr' af Snorri Sturluson.....	252.
J. Kornerup: Om den tidlige Middelalders Stenhuggerkunst i Danmark.....	256.
A. D. Jørgensen: Det ældste København. III.....	281.
Henry Petersen: Om Stenalderens Gravformer i Danmark og deres indbyrdes Tidsforhold.....	299.
Arthur Feddersen: To Mosefund.....	369.

Til Bindet hører: 1 Tavle i Farvetryk, tegnet af Prof. Magnus Petersen, 179 Afbildninger i Texten, chemityperede eller tegnede paa Træ af Samme, to trykte Tabeller til S. 326 og S. 339 samt Register S. I—IX.

129

REGISTER

til

Aargangen 1881 af Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie.*)

Forhistorisk Archæologi.

- Harpixmasse, paa en priapisk Træfigur. S. 373.
Kvartsit-Stene, tildannede, fundne i Moser, S. 370, 379 flg.
Kværnsten, funden i Mose, S. 378 flg.
Lerkar, nedsatte i Mose, S. 374, 377 flg.
»Mosefund, To«, Afhandling af Arthur Feddersen, S. 369 flg.
Fund i Broddenbjerg Mose, Asmild Sogn, S. 369 flg.; i Skjelmose, Almind, S. 376.
Priapiske Figurer, fra Broddenbjerg Mose, S. 370 flg.; fra Kjæreng, S. 380; fra Alt-Frisack (Brandenburg), S. 381; fra Roos (Northumberland), S. 383.
Stendynger, i Moser, S. 369, 377.

Stenalderen.

Grave.

- Gangbygninger. Danmark: S. 299; de største, S. 312; afvigende fra Hovedformen, S. 313; dobbelte og med Sidekammer, S. 313 flg.; lignende de nordtydske, S. 366; bornholmske, S. 355. — Skaane: S. 349. — Holland: S. 358 flg. — Oldenburg: S. 362 flg. — Det øvrige Nordtydskland: S. 363 flg.
Grave, sænkede under Jordfladen, S. 317; i Holland, S. 359; i Oldenburg, S. 363.
»Gravformer, (Stenalderens) i Danmark og deres indbyrdes Tidsforhold«, Afhandling af Henry Petersen, S. 299 flg. Gravenes Hovedformer, S. 299 flg.; ikke bestemt adskilte, S. 303 flg.;

---

*) I dette Register ere de i Bindet anførte Oldskrifter og Forfattere kun optagne, forsaavidt der til de anførte Steder er knyttet betydeligere Rettelser, Forklaringer eller Tilføielser, de omtalte Mindesmærker og Oldsager kun, forsaavidt de ere Gjenstand for Undersøgelse eller betydelige Bemærkninger.

- Antal og Fordeling i Landet, S. 305 flg.; kunne ordnes i en uafbrudt Række, S. 312; indbyrdes Tidsforhold, S. 318 flg.; Gangbygningen er ældst, S. 219, 322; Gravkisten er yngst, S. 321 flg., 365; disse Graves Forskjellighed, S. 322 flg.; og forskellige Indhold, S. 326 flg., 333. — I Holland, S. 358 flg.; Antal, Fordeling og Form S. 359 flg. — I Nordtyskland, S. 362 flg.
- Gravkamre, rektangulære og 5—6 sidede. Danmark: S. 301 flg., 319. — Holland: S. 359. — Oldenburg: S. 363.
- Gravkister, S. 303; Fortegnelse over alle kjendte, S. 327; Ligets Stilling, S. 323; eiendommelige bornholmske, S. 354.
- Gravplads, ved Dueodden, Bornholm, S. 354.
- Langdysser. Danmark: De største, Kamrenes Antal, S. 301; lignende de nordtyske, S. 366. — Skaane: S. 349. — Holland: S. 358. — Oldenburg: S. 363. — Det øvrige Nordtyskland: S. 364.
- Runddysser. Danmark: S. 301; bornholmske, S. 354. — Skaane: S. 449.

Fund fra:

- Bornholm, stemmende med Fundene fra Blekingen og Småland, S. 354 flg.
- Danmark og Sverrig, indbyrdes overensstemmende, S. 350 flg.
- Gangbygninger. Danmark: Bronzegjenstande, S. 323 flg., 335; Stenalders Oldsager, S. 336 Tab. I.; forskjelligt Gravgods ved de øverste og underste Lig, S. 334. — Skaane: S. 349. — Det øvrige Sverrig: S. 352 flg.
- Gravkamre, rektangulære og 5—6 sidede, S. 339 Tab. II.
- Gravkister. Danmark: S. 321 flg., 327 flg. — Skaane: S. 349.
- Hellekister, S. 350 flg.
- Hollandske Dysser, S. 361.
- Langdysser, S. 337.
- Overgangstiden mellem Sten- og Bronzealderen; i Gravkister, S. 321 flg.; i Gangbygninger, S. 335.

Oldsager.

- Bennaale, lignende Naale af Bronze, S. 353 Anm.
- Hængesmykker af Skifer; Forekomst, S. 339; Stenart, S. 340 flg.; ikke i Gangbygninger, men i yngre Stenalders Fund, S. 341; i svenske Fund, S. 352.
- Lerkar. Fra større Gangbygninger: Hængekar o. s. v. S. 348. — Fra mindre Dysser: Med Indsnøring i Bugen, S. 343; flaskeformede, S. 344 flg.; med lige Side, S. 346. — I svenske Fund, S. 352.

Vaaben i Gravkisterne, ikke Værktøi, S. 333; foroven i Gangbygningerne, S. 334; i Hellekister, S. 351.

Værktøi, i Gangbygninger, ikke i Gravkister, S. 333; kun dybere i Gangbygninger, S. 334.

Bronzealderen.

Bronzealderens Slutning. Keltisk Indflydelse, S. 82 flg.; indførte Oldsager, S. 83; drevet Metalarbeide, S. 84 flg.; Sværd i Jernalderens Form, S. 97 flg.; Ornamentik, S. 85 flg.; intet Forfald, S. 87.

Bronzesmykker, fra Broddenbjerg Mose, S. 374.

Gravkister og Fund i disse, S. 321 flg.; Ligets Stilling, S. 323.

Hængesmykker af Skifer, S. 341.

Oldsager af Bronze, fra Gangbygninger, S. 323 flg., 335; fra Hellekister, S. 351.

Stensager i Bronzealders Fund, S. 333.

Jernalderen.

Gravgods, Mandens og Kvindens, S. 116, 119, 122, 127, 146, 156 flg., 168; Almuens, S. 121, 127, 152.

Gravhøie, Brug i forskellige Perioder, S. 152 flg., 157.

Gravskikke. Ligbrænding og Begravelse: i ældre Jernalder, S. 112 flg., 122, 168; i Mellemjernalderen, S. 134, 139; i yngste Jernalder, S. 144, 152, 156. — Gravgods indsvøbt i Tøi, S. 119, 144. — Huller i Jorden tæt ved Graven, S. 144.

Jernalderen. Gravskikke i Jylland, S. 79 flg. — Mellemeuropæisk, S. 80 flg. — Den ældste J.; første Optræden i Norden, S. 87 flg.; keltisk Indflydelse, S. 89; Grave, S. 90 Anm., 94, 109; indførte Oldsager, S. 98 flg.; Fibulaer, S. 89 flg.; Sværd, S. 90 flg., 97 flg.; Tidsbestemmelse, S. 109. — Den ældre J.; Krigergrave, S. 112 flg.; Kvindegrave, S. 116 flg.; Almuens Grave, S. 121 flg.; andre Fund, S. 120; Lerkar, S. 123 flg.; Tidsbestemmelse, S. 120. — Mellemj.; Gravfund, S. 134, 136; Gravskikke, S. 128, 134, 139; Mosefund, S. 128 flg., 176 flg.; Værkstedfund, S. 138 flg.; Tidsbestemmelse, S. 137 flg. — Den yngste J.; Gravfund, S. 140 flg.; andre Fund, S. 154 Anm.; Gravskikke, S. 155, modtagne sydfra, S. 157; Tidsbestemmelse, S. 150. — Oversigt over J., S. 158 flg.

Jernindustri i Norden, S. 138 flg.

Indførsel i Norden, af Metalsager, S. 80, 82 flg., 98 flg., 108, 138, 174.

- Keltisk Cultur, S. 80 flg.; i Norden, S. 82 flg., 87; k. Technik, S. 84 flg.; k. Oldsager i Norden, S. 83, 98 flg.
 Religiøs Skik: Ødelæggelse af Gravgodset, S. 94, 112, 127; i de store Mosefund, S. 128. Offergaver nedlagte i Mose, S. 105, 128.
 Romersk Indflydelse, S. 108, 120.

Mindesmærker, Oldsager o. s. v.

- Bautastene, S. 150, 154.
 Fibulaer, keltiske, S. 83; af La Tène-Form, S. 89 flg.; i Mellemjernalderen, S. 136.
 Glasperler, S. 175.
 Guldbberlokker, S. 175.
 Hellige Tegn, lineære, S. 86 og Anm., 112; Fodsaaler o. a. S. 126; Thorshammer, S. 133, 145.
 Kar. Af Metal, S. 98 flg.; ældste indførte, S. 108; keltiske, S. 84 flg., 98 flg.; romerske, S. 174; hellige anvendte som Gravurne, S. 105. — Af Glas, S. 174. — Af Ler, S. 107; Efterligninger af Metalkar, S. 123 flg., 136.
 Mønter, romerske, S. 173; fra Middelalderen, S. 180.
 Oxe-Billed paa Oldsager, S. 104.
 Ravperle, »brilledannet«, S. 127 og Anm.
 Sværd, af La Tène-Form, S. 90 flg.; eneggede, S. 96; af Bronze, samtidige med de ældste Jernsværd, S. 97 flg.; i jyske Mosefund, S. 128 flg.; damascerede, S. 137 flg.

Fund og Grave.

- Blandingsfund mellem Bronze- og Jernalderen, S. 88 og Anm.
 Brandpletter, i Jylland, S. 122 flg., 162 flg.
 Dysser benyttede som Grav, S. 323.
 Grave, enkeltvis fundne. Ældste Jernalder: Skovlyst o. a., S. 90 flg. — Ældre Jernalder; Aldumgaard, S. 117, 172; Brudehøi, S. 113; Gaardsted, S. 119; Nørrevissing, S. 113, 169 flg.; Stilling, S. 117, 171; Søborghus, S. 136 Anm.; Tornebuskehøi, S. 116, 170 flg.; Vesterlem, S. 120. — Mellemjernalderen: Kisbøl o. a., S. 134 flg. — Yngste Jernalder: Bjerrehøi, S. 145; Faarup, S. 145; Hadbjerg, S. 140; Hallum, S. 146; Hvilehøi, S. 140, 177 flg.; Kammerhøi, S. 146; St. Kongshøi, S. 146; St. Rygbjerg, S. 140; Velds, S. 144.
 Gravpladser, ved Ausumgaard, S. 122; Bjergelide, S. 113, 121, 134, 163 flg.; Brokær, S. 112, 121, 160 flg.; Hoistrup, S. 147, 182 flg.; Kolding, S. 122; Oslev, S. 150; fra yngste Jernalder, S. 153.
 Kjedelgrave, S. 112 flg.

- Mosefund, de store jydsk, S. 128; Porskær, S. 128 fig., 176 fig.
 Ring, Forlovelses- eller Bryllups-, S. 122.
 Skeletgrave, i Jylland, S. 136.
 Skibsfund, S. 162.
 Skibssætninger, S. 154 fig.
 Værkstedfund, S. 139 Anm.

Forfattere.

- Engelhardt, C., Afhandlingen: »Jernalderens Gravskikke i Jylland«, S. 79 fig.
 Feddersen, Arthur, Afhandlingen »To Mosefund«, S. 369.
 Hildebrand, Hans, S. 107.
 Lindenschmit, L., S. 133 Anm.
 Müller, Sophus, S. 87, 96 Anm., 107.
 Petersen, Henry, Afhandlingen »Om Stenalderens Gravformer i Danmark og deres indbyrdes Tidsforhold«, S. 299 fig.
 Undset, Ingvald, S. 96 Anm.
 Vedel, E., S. 106.

Middelalderen.

- Absalons Stadfæstelsesbrev for Tiendegave til Frue Kirke i Kbhvn., S. 285.
 Colbaz Kloster, grundlagt af Munke fra Esrom, S. 16 fig. — se Kirkebygninger: Colbaz
 Dargun Kloster, grundlagt af Munke fra Esrom, S. 2; disse fordrevne, S. 3; andre Munke udsendte fra Doberan, S. 4. — se Kirkebygninger: Dargun.
 Doberan Klosters Strid med Esrom Kloster, S. 5; Margrete Sambirias Gravmonument, S. 50 fig.
 Esrom Kloster, dets Forbindelse med Venden, S. 1 fig.; Kolonier udgaaede herfra, S. 2, 16 fig., 30; Strid med Doberan Kloster, S. 5.
 Fattigtiende i Sværrig og Norge, S. 288 fig.
 Frue Kirke i Kbhvn., S. 293. Tiendegave fra Sognemændene i Havn, S. 285 fig.
 Hilda Kloster, grundlagt af Munke fra Dargun, S. 10. — Se Kirkebygninger: Hilda.
 Irsk Stil i Danmark, S. 278 fig.
 Kirketiende, i Danmark, S. 286; i Slesvig Stift, S. 285; til Løgum Kirke, S. 288; til Frue Kirke i Kbhvn., S. 285 fig.; til Eskilsø Kloster, S. 288 fig.
 Kjøbenhavn. »Det ældste Kjøbenhavn« III., Afhandling af A. D. Jørgensen, S. 281 fig.: Frue Kirke, S. 285 fig.; Stran-

- dens Udstrækning, S. 289 flg.; oprindelig Bebyggelse ved Stranden, S. 292; Østergaard og Bremerholm, S. 293; ældste Efterretninger før Absalon, S. 293 flg.
- Kunstnere, danske, S. 261, 264, 268; engelske i Danmark, S. 258 flg.; tyske i Danmark, S. 261 flg., 263.
- Nordisk Element i de ældste Stenkirker, S. 260.
- Relief i Sten; den store Jellingesten er det ældste Exempel, S. 257; i Ribe Domkirke, S. 262; paa Døbefonter, se d. O.
- Stenhuggerkunst i Danmark; Oldtidens, S. 258 flg.; Begyndelse i 11 Aarh., S. 259; Opsving i 12 Aarh., S. 260 flg.; Døbefonter, se d. O.; Efterligning af Træskulptur, se d. O.
- Stenmester, S. 262 Anm., 268.
- Teglstensfabrikation i Middelalderen, S. 20, 31, 34 flg.
- Træskulptur, oldnordisk; Spor heraf i Stenarbeide, S. 273 flg.
- Værktøi til Granitens Tilhugning, S. 265.

Bygninger, Monumenter o. s. v.

- Altertavle med Metalbeklædning i Tamdrup Kirke, S. 77.
- Dobbeltløver, se Døbefonter.
- Døbefont, ufuldendt ved Bjørnsholm, S. 266; ældste, S. 267; med Kunstnerens Navn, S. 268; i Gumløse, S. 270; Leierskov, S. 270; Lyby, S. 268; Rostock, S. 53; Øster Starup, S. 274; Tamdrup, S. 77; Thorum, S. 268; Torrild, S. 271; Uth, S. 271; med Dobbeltløver. S. 271 flg.
- Gravmonument, Gravsten, i Barth, S. 53; Dalby, S. 279; Doberan, S. 50 flg.; Hilda, S. 15; Ribe, S. 55; Roskilde, S. 54 fl.; Sorø, S. 54 flg.; Tamdrup, S. 78; Viborg, S. 54 flg.
- Kirkebygninger. Danmark: Biernede S. 26; Branderslev S. 32; Dalum S. 34; Hillested S. 32; Hvirring S. 72; Løgum S. 13; Maribo S. 14; Ribe S. 260 flg.; Ringsted S. 7, 11, 20 flg., 28, 33; Roskilde S. 7 flg., 13 flg., 19 flg., 25, 28, 33 flg., 73 flg., 260; Saxkjøbing S. 32; Sjørring S. 259; Sorø S. 11, 13, 19 flg., 28, 31, 33; Stubbekjøbing S. 7, 21, 33; Tamdrup S. 69 flg.; Thirsted S. 32; Thorsager S. 32; Tillitse S. 32; Vestervig S. 259; Viby S. 260. — Frankrig: Fontenay S. 19, 28. — Italien: S. 25, 36; Milano S. 36; Pavia S. 33, 36; Verona S. 33, 36. — Sverrig: Lund S. 260 flg. — Tydskland: Bergen S. 8, 11, 15, 20, 26, 28; Brandenburg S. 20; Cammin S. 13; Colbaz S. 17 flg.; Dargun S. 4 flg., 15, 25, 30; Diesdorf, S. 33; Doberan S. 3 flg.; Eldena, Hilda S. 4, 9 flg., 19; Jerichow S. 31 flg.; Lehnin S. 26 flg.; Lewin S. 4; Mandesloh S. 20; Oliva S. 30; Schönhausen S. 32.

- Klokke, i Tamdrup Kirke, S. 77.
 Krone, paa Dronning Margrete Sambirias Gravmonument og paa danske Kongesegl, S. 52.
 Margrete Sambirias Gravmonument, S. 50 flg.
 Nautabú, Gaardens Beliggenhed, S. 39, 45.
 Portaler, i Lund, S. 261; Oddense, S. 276 flg.; med Baandslyngning i irsk Stil, S. 278 flg.
 Reliquie i Rostock, skjænket af Margrete Sambiria, S. 50 Anm.
 Runestene, ikke Skulptur, men en Slags Tegning paa Sten, S. 27; den store Jellingesten, S. 257.
 Sofie af Meklenburgs Portrait i Doberan, S. 50 Anm.
 Søiler, i engelske og danske Kirker, S. 259 flg.
 Triglafsalen i Colbaz Kloster, S. 25.

Personer.

- Anketil, Asketil, Kunstner, S. 258.
 Berno, Biskop af Schwerin, S. 2 flg.
 Bondo, Stenhugger, S. 268.
 Borwin, af Rostock, S. 4.
 Bugislav, af Pommern, S. 16.
 Conrad, Abbed af Doberan, S. 5.
 Esger, Stenhugger, S. 268.
 Jaromar, af Rygen, S. 10 flg.
 Johannes, Abbed af Hilda, S. 4.
 Johannes, Abbed af Hilda, S. 15.
 Kasimir, af Pommern, S. 3.
 Kasimir II, af Rygen, S. 11.
 Kasimir, Biskop af Demmin, S. 2.
 Knud Lavard, S. 31.
 Martin, Stenhugger, S. 268.
 Miregraf, af Dargun, S. 2 flg.
 Peder, Biskop af Roskilde, S. 293.
 Regnerus, lapiscida, S. 261.
 Sigvin, Biskop af Cammin, S. 3 flg.
 Þjóðolfr ór Hvini, S. 186, 228.
 Þjóðolfr Arnórsson, S. 186.
 Valbertus, Abbed af Errom, S. 3.
 Valdemar den Store, S. 31.
 Wartislav, af Colbaz, S. 16 flg.
 Wartislav III, af Pommern, S. 4.

Forfattere.

- Dohme, R., S. 26 flg.
 Heise, A., S. 281 flg.

- Jørgensen, A. D., Afhandlingen »Det ældste Kjøbenhavn« III, S. 281 flg.
- Kornerup, J., S. 50 flg.; Afhandlinger: »Om Esrom Klosters Forbindelse med Venden og de arkitektoniske Spor deraf«, S. 1 flg.; »Om den tidlige Middelalders Stenhuggerkunst i Danmark«, S. 256 flg.
- Løffler, J. B., Afhandlingen: »Tamdrup Kirke«, S. 69 flg.
- Nielsen, O., S. 281 flg.
- Petersen, Henry, Afhandlingen: »Om Dronning Margrete Sprænghests Gravmonument i Doberan«, S. 50 flg.

Sprogvidenskab.

- Fornyrðislag, ikke »fornyrðalag« i Oldskrifterne, S. 188 (jfr. 191); med Indblanding af »kviðuháttr«, S. 248 flg.
- Kjendinger, for »Drikkehorn«, S. 206 flg.; for »Skib«, S. 254 flg.; andre S. 208, 211, 222, 232 Anm., 234.
- Kviða, Betydning, S. 189.
- Kviðuháttr, S. 186; Skrifter i denne Versart S. 188 flg., 247 flg.
- Nón, S. 42.
- Olddansk, Lydovergange, S. 46 flg.
- Stedsnavne, deres Oprindelse; isl., S. 38 flg.; gml. sjæll., S. 46 flg.
- Undurn, undorn, Betydning, S. 40 flg.; i andre Sprog, S. 42 flg.

Oldskrifter.

- Arinbjarnardrápa Egils, S. 138.
- Egils-saga, Kap. 44 Vers 2, S. 207 Anm.; Kap. 64 Vers 1, S. 247.
- Fagrskinna 93, S. 247 flg.
- Flateyjarbók Udg. II 487, S. 247.
- Fornmanna sögur VIII 253-4 Vers, S. 186.
- Forspjallsljóð 20, S. 41.
- Gíslasaga, S. 188 flg.
- Hávamál 87⁴ Bugge, S. 223 Anm.
- Heimskringla, Hásk. góð. Kap. 9 Vers, S. 201 flg.; Har. hárf. Kap. 36 Verset (Óh. 1853 S. 5, Fms. I 10, Flat. Udg. I 44), S. 249 flg.; se »Ynglingatal«.
- Landnámabók IV 12 Verset, S. 247.
- Snorra Edda II 162, S. 186; II 204 »Vísuhelmingr«, S. 252 flg.
- Sturlungasaga¹ I 21 Note¹⁰ Verset (Sturl.² I 18), S. 250 flg.
- Þórsdrápa, S. 185.
- Völuspá 6, S. 40.

»Ynglingatal, Nogle Bemærkninger angående«, Afhandling af Konr. Gislason, S. 185 flg.; ikke fuldstændig optaget i Ynglingasaga, S. 185 flg.; Haandskrifter, S. 189 Anm.; Verslinie ⁵⁻⁸: Svigðis geira, S. 189 flg.; Versl. ²⁵: trollkund, S. 208 flg.; Versl. ³⁰: beði, S. 210; Versl. ³⁴: vilja byrði, S. 210 flg.; Versl. ³⁶: svelgja, S. 212; Versl. ⁴⁹⁻⁵², S. 212 flg.; Versl. ¹¹⁵: Dags frændr, S. 218; Versl. ^{117 120}, S. 218 flg.; Versl. ¹²⁹⁻¹³², S. 221 flg.; Versl. ¹⁵³⁻¹⁵⁶: aðal, S. 224 flg.; Versl. ¹⁵⁷: sveiðuðs, S. 225; Versl. ¹⁶⁰: mjóvara, S. 226; Versl. ¹⁶²: rjóðr, S. 226 flg., 251; Versl. ¹⁷³⁻¹⁷⁶, S. 229 flg.; Versl. ¹⁷⁶⁻¹⁸⁰, S. 231 flg.; Versl. ¹⁹¹: viti borinn, S. 232 flg.; Versl. ²¹⁷⁻²²⁰, S. 233 flg.; Versl. ²³⁶, S. 236; Versl. ²⁶¹⁻²⁶⁴, S. 236 flg.; Versl. ²⁶⁵⁻²⁶⁸, S. 242 flg.; Versl. ³¹³⁻³¹⁶, S. 243 flg.; Versl. ³²⁷, S. 245 flg.

Forfattere.

»Gering's Udgave af Finnboga Saga, Nogle Bemærkninger til det vedføjede Glossar« af Sigurðr Sigurðarson, S. 57 flg.

Gislason. Konr., Afhandlingerne: »Nogle bemærkninger angående Ynglingatal«, S. 185 flg.; »Bemærkning til en »Vísuhelmingr« af Snorri Sturluson«, S. 252 flg.

Kaalund, Kr., S. 38.

Ólsen, Björn Magnússon, Afhandlingen: »Et islandsk Stedsnavn«, S. 38 flg.

Sigurðarson, Sigurðr, Afhandlingen: »Nogle Bemærkninger til det Dr. Gerings Udgave af Finnbogasaga (Halle 1879) vedføjede Glossar«, S. 57 flg.

Säve, Carl, S. 205 Anm.

Varming, L., Afhandlingen: »Bemærkninger til A. Hansens Afhandling »Gamle Sjællandske Stedsnavne«, S. 46 flg.

(x)

OM ESROM KLOSTERS FORBINDELSER MED VENDEN OG DE ARCHITEKTONISKE SPOR DERAFF.¹⁾

Af J. KORNERUP.

Paa den Tid, da Esrom Kloster stod i sin første, frodige Væxt og allerede udsendte sine første Munkekolonier, indtog Danmark under Valdemarernes Styrelse en mægtig Stilling i Norden. Togene til Venden, som førte til Erobringen af Arkona og Rygen 1168, gav den danske Konge en afgjort Overvægt i Østersølandene, som snart, om end kun for et kort Tidsrum, skulde underkastes hans Scepter. Ifølge hele Datidens religiøse Stemning maatte det især være magtpaaliggende, ligesom det var politisk klogt, at bringe Christendommen til de endnu hedenske Vender, og Danmark gjorde ogsaa alt sit til at udføre denne Mission. Cistercienserordenen, som siden Midten af 12te Aarhundrede havde fæstet Rod i Landet, stod ikke tilbage ved denne Leilighed; især udmærkede Munkene i Esrom Kloster sig. Med brændende Iver og mandigt Mod bragte de Korset til hine Egne, til en hedensk og fjendtligsindet Befolkning, idet de med Beredvillighed fulgte det Kald, der udgik til dem fra christne Fyrster og Høvdinge i Venden. Det ligger nær at formode, at Erkebiskop Eskil, Cisterciensernes høie Velgjører og Velynder, især har opmuntret dem til denne

---

¹⁾ Hovedindholdet af denne Afhandling blev meddelt i et Foredrag i Oldskr.-Selskabet den 15. Decbr. 1879.

Missionsvirksomhed. Arnold af Lübeck, hans Samtidige, siger ogsaa om ham, »at han stiftede mange Klostre, som udstrakte deres Grene hinsides Havet i Slavien«. Jeg vil i det følgende nærmere omtale disse Kolonier og især de mærkelige Kirkebygninger, som staa i Forbindelse med dem¹).

Antallet af Munkene i Esrom Kloster maa en Snæs Aar efter dets Stiftelse have været noget større end det ellers maaske var Tilfældet i de danske Klostre; thi i Aarene 1172—1174 udgik herfra Munkekolonier til Venden, den første til Dargun²) eller Dargona, et Sted, som laa i det saakaldte Circipanien i det nuværende Meklenburg, tæt ved Demmin. Her havde Venderne til langt hen i det 12te Aarhundrede et af deres Hovedtempler og Offersteder, og der findes endnu den Dag idag i Udkanten af Skoven Nord for den lille Flække Dargun en Borgplads, omgivet af Grave, Levninger af et af de faste Værn, der tjente Indbyggerne til Tilflugtssteder i Krigstider. Efter Christendommens Seier over Hedenskabet i disse Egne blev der paa det Sted, hvor hint Afgudstempel havde staaet, i Aaret 1172 efter Aftale imellem Biskopperne Kasimir af Demmin og Berno af Schwerin samt Miregraf, Borgherre i Dargun, anlagt et Cistercienserkloster, hvortil Munkene, som berettet, kom fra Esrom. Saaledes blev Klostreet i Dargun en »Datter« af Esrom og hørte derved til Linien Clairvaux. Efter Ordenens

¹) I Sommeren 1875 havde Forf. paa en med offentlig Understøttelse foretagen Reise i Tydskland Leilighed til nærmere at studere disse Kirkebygninger.

²) »Anno 1172: Conventus venit in Dargun de Esrom.« *Annales & notæ Colbazienses* hos Pertz i *Monum. German.* XIX, 715.
»Anno 1172: Conventus mittitur de Esrom in Dargun.« *S. R. D.*, II, 523. A. Manrique: *Cisterciensium &c. annales.* Lugdun. 1642, Side 536. *Chron. Erics regis*, *S. R. D.* I, 163.

sædvanlige Skik indviede Munkene det første christne Alter, der reistes i Circipanien, til Ære for Jomfru Maria. Ved Klosters høitidelige Indvielse af Biskop Berno vare Fyrst Kasimir af Pommern, Miregraf af Dargun og Abbed Valbertus af Esrom, »Absalons Ven«, tilstede. Allerede i Aaret 1174 blev der sikkert Klostret Frihed til at lade Danske nedsætte sig paa dets Grund¹⁾.

I adskillige Aar virkede nu Munkene her som Missionærer; men Befolkningen vedblev for en stor Del at være hedensk og stillede sig i Begyndelsen meget fjendtlig overfor alle Klostre og Munke. I Aaret 1179 anfaldt saaledes Venderne Naboklostret Doberan og myrdede 79 Munke. Biskop Sigvin af Cammin fortæller os²⁾, »at efterat Munkene (fra Esrom) i mange Aar efter Indvielsen havde haft Dargun i Besiddelse, maatte de nødtvungne af Krigen og dens Ulykker, som rasede i Pommern, og da de ikke længer kunde udholde Forfølgelsens Lidelser, forlade Klostret og drage til et andet Sted i en anden Herres Land. Det forladte Kloster i Dargun stod nu i læng Tid øde, og dør, hvor der fordum holdtes Gudstjeneste, havde nu de vilde Dyr deres Leie og Røvere deres Smuthul«. Ifølge Colbaz Klosters Aarbøger var det allerede i Aaret 1185 at Munkene maatte flygte³⁾, men andre Kilder⁴⁾ angive vistnok rigtigere, at det først var i 1199 under Krigen imellem de Danske og Markgrev Otto II. af Brandenburg, at de vandrede ud og flygtede til

1) Lisch om Kirken i Dargun i »Jahrbücher des Vereins für meklenb. Geschichte«, 26de Aargang, S. 194.

2) Fr. Compert: »Geschichte des Klosters Doberan«, Rostock 1872. S. 105-106. Jahrbücher XXVIII, p. 261.

3) »Annales & notæ Colbazienses«, hos Pertz i Monum. Germaniæ XIX, 715: »1188, Conventus, qui missus fuit de Esrom in Dargun, venit in Hilda.«

4) Kosegarten: »Pommersches Urkundenbuch«, Stettin 1868, I, 32.

Fyrst Jaromars Besiddelser, hvor de foranledigede Oprettelsen af Klostret Hilda, hvorefter nedenfor¹⁾).

I Aaret 1209 befolkedes det forladte Kloster atter, men denne Gang af Munke fra Cistercienserabbediet Doberan ved Rostock, hvorved det gik over til Linien Morimond, i hvis Genealogi Dargun ogsaa anføres som en Datter af Doberan. Biskop Sigvin af Cammin tog sig især af Klosters Gjenoprettelse, som ogsaa støttedes af de pommerske Hertuger. Wartislav III gav saaledes i Aaret 1225 Klostret Landsbyen Küsserow for derved at hjælpe det til at opføre sine Bygninger, der hidtil havde været af Træ, af et varigere Materiale; »ad opus latericium«, til Opførelsen af Teglstensbygninger, hedder det i Gavebrevet²⁾. Ifølge dette skulde man tro med Sikkerhed at kunne datere Kirken i Dargun fra 1225, men der synes dog at være gaaet 15—16 Aar hen, inden man for Alvor tog fat paa Værket; thi det berettes ved Aaret 1241, at Fyrst Borwin af Rostock, der nu var bleven Landsherren, forlænte Klostret Dargun med Kirken i Lewin i Anledning af Nedlæggelsen af den første Sten til Klosterbygningen, ved hvilken høitidelige Leilighed han ifølge Gavebrevet selv var nærværende: »ad impositionem primi lapidis monasterii Dargunensis, ubi tunc presentes per dei gratiam personaliter fuimus«. Abbed Johannes af Hilda var ogsaa tilstede paa denne Dag³⁾.

Uagtet Klostret var blevet paany befolket fra Abbediet Doberan, vedblev Esrom dog at ville hævde sine gamle

¹⁾ P. E. Janauschek: »Origines Cisterciensium«, Vindebonæ 1877, Tome 1, p. 203.

²⁾ Kosegarten & Hasselbach: »Codex Pomeraniæ diplomaticus«, Greifswald 1862, p. 362. Originalen til dette Diplom er i Arkivet i Schwerin, og Hertugens Segl hænger derved, forestillende en Ridder tilhest med Omskrift: † S. DVGIS. WORZLAI. DE. SANGVINE. REGIS. DANOR. Lisch: Jahrbücher des Vereins für mekl. Gesch.

³⁾ Kosegarten & Hasselbach: »Codex Pomeraniæ«, p. 636.

Rettigheder som Stiftelsens »Moder«¹⁾ og kom derover i en langvarig Strid med Doberan, indtil Sagen blev afgjort 1258 af Generalkapitlet i Citeaux, som udnævnte Abbederne i Clairvaux og Morimond til Dommere. Udfaldet blev, at Esrom for bestandig maatte give Afkald paa sine Fordringer. Den 7de Juni 1259 modtog Abbed Conrad af Doberan, der selv var reist til Esrom og havde overrakt et Brev fra Abbed Johannes af Clairvaux, alle Brevskaber, vedrørende Rettighederne over Dargun. Til Gjengjæld fik Esrom Kloster 30 Mark Sølv²⁾.

Den gamle Kirke i Dargun har utvivlsomt i sit Grundanlæg været indrettet efter de for Cistercienserkirkerne gjældende Regler som en Korskirke med smaa Kapeller ved Østsiden af Korset, men den har i Tidens Løb undergaaet mangfoldige Forandringer. Navnlig imellem Aarene 1464—1479 blev der foretaget en Ombygning, idet Korset og Choret blev revet ned og atter opført i den udviklede Spidsbuestil. Ved Reformationen kom Klostret i de meklenburgske Hertugers Besiddelse, og den firkantede Klostergaard blev tildels omformet og ombygget til et fyrsteligt Slot, flankeret af runde Hjørnetaarne og omgivet af Grave. Det er derfor kun Skibet, den ældste Del af Kirken i Dargun, der har Betydning for os. Dette Skib er 46 Alen langt, 15 Alen bredt og 23 Alen høit og har paa hver Side havt lavere Side-skibe, af hvilke nu det søndre er nedbrudt. Det er inddelt i tre Hvælvingsfag, og ethvert af disse Fag er oplyst af en Gruppe af to smalle, skraat indskaarne, svagt tilspidsede Vinduer. Fra Skibets Sidevægge springe Halvsoiler frem med Kapitæler, hvis Hjørner ere skraat afskaarne ligesom paa de ældste danske Murstenskapitæler, og som ligeledes

1) En rigtignok meget tvivlsom Efterretning vil vide, at der i Aaret 1209 atter blev sendt Munke fra Esrom til Dargun. E. Pontoppidan: *Annales eccl. Dan.* I, 622.

2) Fr. Compарт: »Geschichte des Klosters Doberan«, p. 106-107.

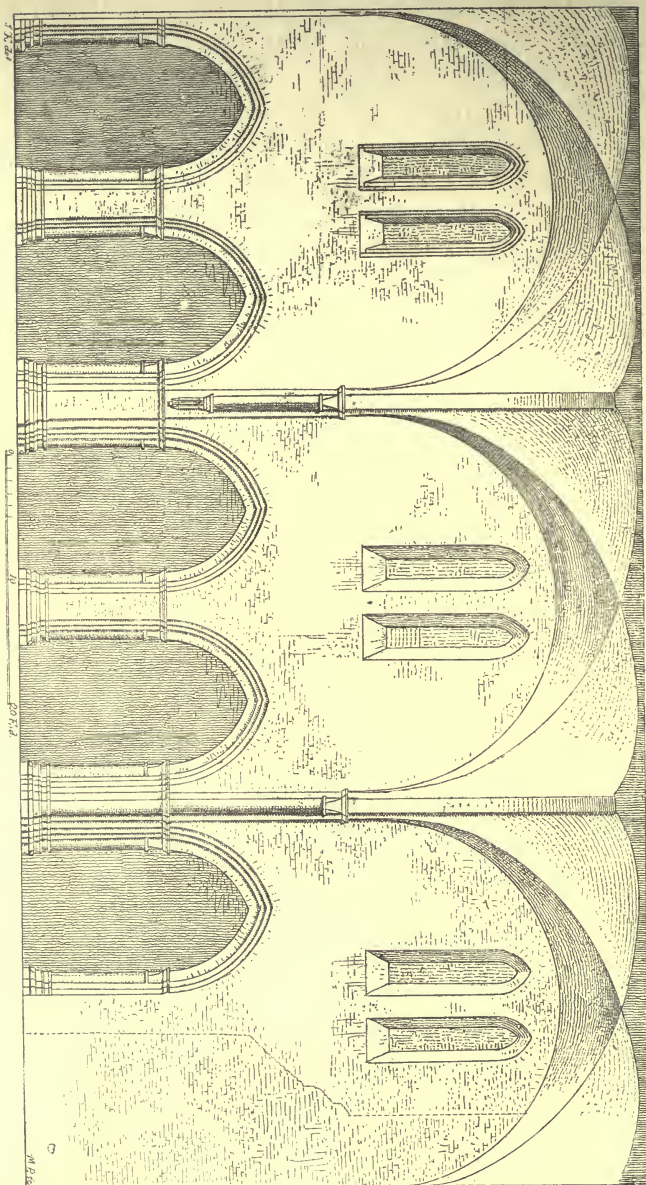

Fig. 1. Kirken i Dargun; Skibets nordre Væg.

kun ere forsynede med en simpel Dækplade med en Hulliste. I hvert Fag aabner der sig tvende smalle spidsbuede Arkader ind imod Sideskibene. (Fig. 1.) Denne Arkaderække, som ogsaa bæres af Halvsøiler, hvis Kapitæler have afskraanede Hjørner, bringer Tanken hen paa noget lignende i et Par danske Kirker, der ere ældre end Dargun, navnlig Ringsted og Stubbekjøbing, hvor Arkadebuerne dog ere runde. Halvsøilernes Fodstykker i Dargun have ganske det samme eiendommelige Tilsnit som nogle Fodstykker i den ældre Del af Roskilde Domkirke, den samme høitsiddende Ring med den derunder fremskydende Hulliste og med de to svære Hjørnekopper paa den nederste Ring eller Pude¹⁾. De velbrændte røde Mursten, hvoraf Kirken i Dargun er opført, ere, ligesom i de ældre danske Murstenskirker, rifledede i alle Halvsøiler og Vinduesskraaninger. De oprindelige Hvælvinger, som utvivlsomt have været spidsbuede ligesom Arkaderne, existere ikke mere; thi de nuværende rundbuede Hvælvinger ere af Træ og hidrøre fra en Restauration i 1850. Endnu maa det bemærkes, at nordre Sideskib tildels er ombygget og forandret, dengang Klostret blev et fyrsteligt Slot.

Betragte vi Kirkeskibet i Dargun fra den udvendige søndre Side (Fig. 2), bemærke vi ovenover Vinduerne den for de ældste tyske Murstenskirker betegnende sædvanlige Frise, der bestaar af en Række smaa Rundbuer, der skjære hverandre, det samme Motiv, som vi gjenkjende paa adskillige lollandske Kirker, og som disse tydeligt nok have modtaget fra Nordtyskland. De smalle Vinduer, af hvilke kun det midterste Par er rundbuet, prydes alle med en Løber omkring Stikket, og Buernes krumme Flader er, ligesom paa nogle Vinduer i Domkirken i Roskilde og Frue Kirke sammesteds, dækket med Kalkpuds. Skibets vestlige Gavl, som tildels skjules af en tilstødende Bygning, er spids uden Takker, prydet tværs over med et Tandskifte samt med runde Blindinger og derunder et Ziksakmønster

¹⁾ Roskilde Domkirke i «Danske Mindesmærker» II, Tavle XIII.

ligesom paa Korsgavlene i Bergen K. paa Rygen og i Roskilde Domkirke. Ovenover de fem spidsbuede Arkader, der

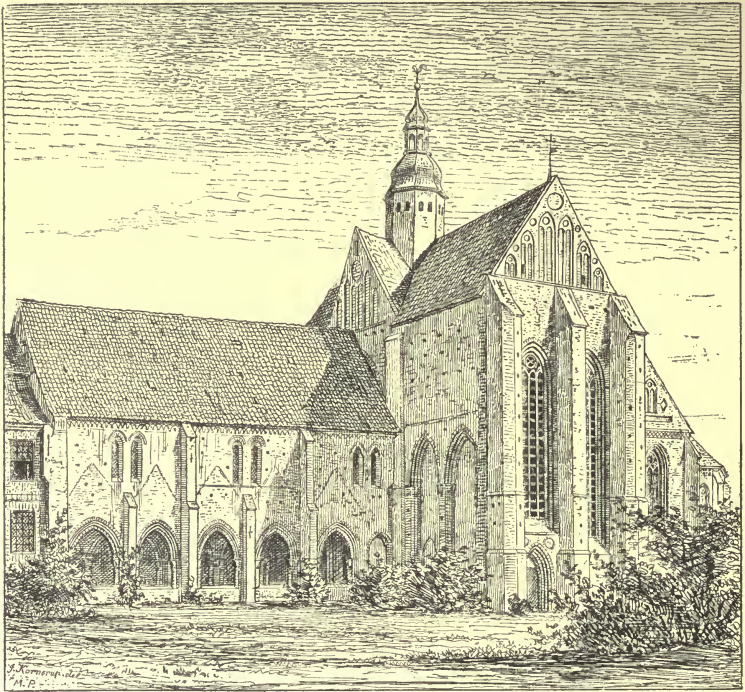

Fig. 2. Kirken i Dargun, set fra Sydvest.

have dannet Forbindelsen imellem det nedbrudte Sideskib og Hovedskibet, ses tydelige Spor af fem Spidsgavle. Sideskibet synes altsaa at have været dækket med en Række Sadeltage med Spidsgavle — atter et Træk, der minder om Roskilde Domkirke¹). Ligheden i de ovennævnte Enkelt-

¹) Dr. Dohme mener i »Die Kirchen des Cistercienserordens in Deutschland« Side 150, at denne Anordning er laant fra Domkirken i Magdeburg.

heder med Formerne i de ældste danske Murstenskirker er umiskjendelig. Den i Dargun herskende Overgangsstil med sine halv romanske, halv gothiske Motiver er ganske den samme som Roskilde Domkirkes bortset fra, at Anlægget i Cistercienserkirken naturligvis er simpleere end Domkirkens. Skibet i Dargun, som rimeligvis er opført efter 1241, maa, naar man tager Hensyn til dets spidsbuede Vinduer og den smaaledede Indfatning af Arkaderne, antages at være lidt yngre end Roskilde Domkirkes ældre, østlige Del, Choret og Korset, men maaske ældre end samme Domkirkes vestlige Del.

Dette øiensynlige Slægtskab med danske Kirker er imidlertid vanskelig at forklare, eftersom Munkene fra Esrom ved det 12te Aarhundredes Slutning blev fordrevne fra Dargun, som 1209 blev en Datter af Doberan. Vi kunne blot opstille Formodninger med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvem der har været denne Kirkes Bygmester; men, det vil erindres, at i det Tidsrum, da de meklenborgske Lande laa under Valdemarernes Scepter, havde Klostret Dargun faaet Tilladelse til at indkalde danske Kolonister. Da det var Cisterciensernes Sædvane at knytte saadanne Folk til sig, som forstode et eller andet Haandværk, har der imellem de Danske, der nedsatte sig paa Klostrets Grund, rimeligvis været baade Murmestere og Teglbrændere. Det ligger ogsaa nær at formode, at der fra Hilda Kloster, som laa nær ved Dargun, kan have været hentet en bygningskyndig Munk, der var udgaaet fra den danske Skole. En Sammenligning mellem Kirkerne i Dargun og Doberan giver derimod ingen Oplysning angaaende dette Spørgsmaal; thi den sidstnævnte anselige og smukke Bygning er yngre end den ældre Del af Dargun Kirke, da den er bleven helt ombygget i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, en Tidsalder, i hvilken Østersølandene ikke længer kunne antages at have modtaget nogensomhelst arkitektonisk Paavirkning fra Danmark.

Tæt ved Greifswald ligge de maleriske Ruiner af det gamle Hilda Kloster (Fig. 3), hvis Bygninger blev ødelagte af

Fig 3. Ruiner af Hilda Klosterkirke, set fra søndre Korsfloj.

Svenskerne i Trediveaarskrigen. Det er allerede ovenfor omtalt, at de fra Esrom udgaaede Munke i Slutningen af det 12te Aarhundrede maatte flygte fra Dargun til Fyrst Jaromars Besiddelser i det nuværende For-Pommern, hvor Klosteret Hilda, det nuværende Eldena, blev stiftet for dem. Stiftelsesbrevet¹⁾ meddeler dog, at Fyrst Jaromar af Rygen først i Aaret 1207 stiftede Hilda Kloster for de graa Munke

¹⁾ Codex Pomeraniæ dipl. Nr. 85. Klempin: »Pommersches Urkundenbuch«, Stettin 1868, S. 111.

(Cistercienserne) og skjænkede dem flere Landsbyer og Skovstrækninger. I Aaret 1218 bekræftede Hertug Kasimir II de af hans Fader Jaromar til Hilda Kloster forlenede Besiddelser. Ved dette Brevs Udfærdigelse var Abbeden af Esrom (Eskil?) blandt flere tilstede som Vidne¹).

Klosterbygningerne have som sædvanligt fra først af været af Træ, men erstattedes senere ved Bygninger af store røde Mursten. Kunsthistorikeren Franz Kugler har allerede gjort opmærksom paa, at man ifølge de historiske Efterretninger maatte vente i Eldena at finde en Bygning af en lignende Smag som den, der hersker i de ældste Dele af Bergen Kirke paa Rygen, medens derimod de torhaandenværende Ruiner tvertimod vise Former, der afvige meget fra Bergen Kirkes. Han mener, at Kirken i Hilda først kan være bleven opført nogle Aar efter Klostrrets Stiftelse²). Af de maleriske Ruiner, der først i en nyere Tid blive fredede, kan man dog faa en nogenlunde klar Forestilling om, hvorledes Kirken har været. I Overensstemmelse med de fleste Cistercienserkirker har den været bygget i Korsform med stærkt fremtrædende Fløie og et langstrakt Hovedskib med lavere Sideskibe. Til Korset sluttede sig et firkantet Chor med flad Altervæg, og ved Korsarmene laa paa hver Side tvende firkantede Kapeller (Fig. 4, c-c) ligesom i Fontenay, Sorø og Benediktinerklostret St. Bendt i Ringsted. Af disse Sidekapeller existere der nu kun Rester ved østre Side af søndre Korsarm, men som dog ere tilstrækkelige til at vise deres tidligere Størrelse og Form. Hilda Klosterkirkes ældste Del, hvortil Choret, Korset med sine østlige Kapeller, samt Skibets to nærmeste Fag hører, bærer Præget af en Overgangsstil, som neppe tør antages at være

1) Codex Pomeraniæ dipl. Nr. 87. Daugaard: »Om de danske Klostre«, S. 234.

2) Franz Kugler: »Kleine Schriften und Studien zur Kunstgeschichte«, I, 689. Stuttgart 1853.

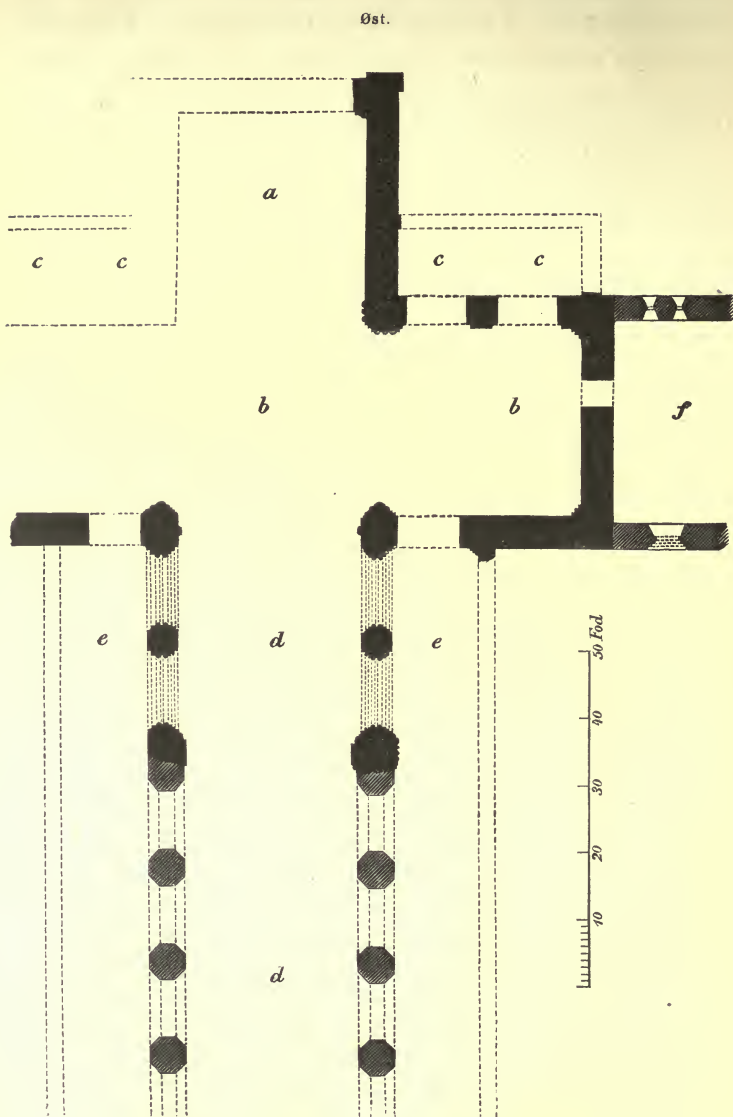

Fig. 4. Plan af den ældre Del af Hilda Klosterkirke.

meget ældre end Midten af det 13de Aarhundrede. Kirken har fra først af været hvælvet, og de tilbageværende Arkader og Vinduer udvise trykkede Spidsbuer. De fire Hovedpiller i Korset — af hvilke nu kun de tre ere tilbage — have, ligesom f. Ex. i Sorø Kloster-Kirke, havt forskjellig Skabelon. Den sydøstlige ved Chorets Hjørne er profileret med tre Halvsøiler af samme Størrelse ved Siden af hverandre, et noget sjældent Motiv, som der mærkeligt nok findes Mage til i Høichoret i Roskilde Domkirke, et Afsnit af Domkirken, der ganske vist er lidt ældre end Hilda Kirke¹). Det tør antages, at de tre og tre Halvsøiler i Hilda, som nu ere afbrudte i en Høide af c. 5 Alen, forhen have baaret lignende Kapitæler som dem i Høichoret i Roskilde. Korsets sydvestre og nordvestre Pille er paa den mod Tverskibet vendende Side prydet med kraftige Halvsøiler, hvis Kapitæler have den samme bekjendte Form med de skraat afskaarne Hjørner som i de ældste danske Murstenskirker (Fig. 5). Ledføin-

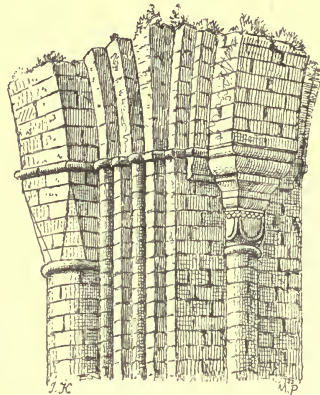

Fig. 5 Sydvestre Pille i Korset.

ningen paa begge Sider af disse Halvsøiler bestaar afvekslende af fine Rundstave og retvinklede Hjørner, som allerede antyde de ældre romanske Pilleformers Overgang til det gothiske riflede Pilleknippe, og de minde i saa Henseende baade om Klosterkirken i Lögum og Domkirken i Cammin. I de to ældste Fag af Skibet er Motivet fra Korsets sydøstre

¹) Se Roskilde Domkirkes Bygningshistorie af Forfatteren i » Danske Mindesmærker « II Bind, S. 72.

Hovedpille fortsat, idet de spidse Sidebuer, som have dannet Forbindelsen mellem Midtskibet og Sideskibene, bæres af tvende sideordnede fine Halvsoiler, som ikke have noget Kapitæl men kun en Ring, og som fortsætte sig som svære Rundstave i Buens Underflade (Fig. 4, e-d-e). De faa tilbageværende Vinduer ere svagt tilspidsede, og deres Karme ere indenfor det ydre retvinklede Hjørne prydede med en fin Rundstav, en for Midten af det 13de Aarhundrede betegnende Ledføining.

Den vestlige Del af Skibet i Hilda har mindre Betydning for os, da den tilhører en langt yngre Tid end den østlige, omtrent Begyndelsen af det 15de Aarhundrede. Sidemurene have her været baarne af svære ottekantede Piller som f. Ex. i Mariebo Kirke. Gavlmuren, der slutter Rummet imod Vest, er støttet af tvende svære, taarnagtige Murstivere, af hvilke den nordlige og største indeholder en Vindeltrappe. I Gavlen aabner sig forneden en simpel Portal og derved et stort, spidsbuget Vindue. Kirken har været c. 103 Al. lang.

Gavlen paa søndre Korsarm er spids uden Takker, men har en smukt formet Kantliste (Fig. 6). Langs denne stige smaa lidet fremspringende Rundbuer op aldeles ligesom paa

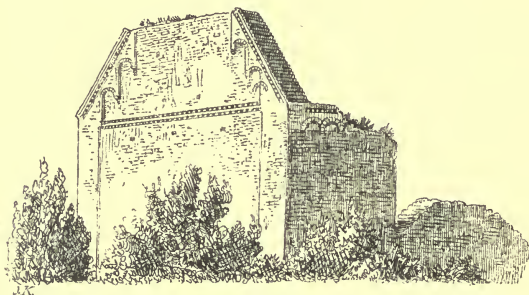

Fig. 6. Søndre Korsgavl i Hilda.

Roskilde Domkirkes søndre Korsgavl og paa Chorgalleriets østligste Fag sammesteds. Korsfløienes Sidemure have været

prydede med en Frise af enkelte Rundbuer. I Korsfløiens søndre Mur findes endnu en lille Dør, ad hvilken Cisterciensermunkene ved Dag og ved Nat ere vandrede ind til Gudstjeneste og Lovsang i Kirken. Op til Gavlen støde betydelige Ruiner af den firkantede Klostergaards østlige Fløi (Fig. 4, f) med en Række Vinduer, der udvise Spidsbue-stilens ældste Former. I Korsfløiens Vægge ere flere Ligstene indmurede, blandt hvilke ses et Brudstykke med Omridset af en Abbed, der er iført Munkeskutte (Fig. 7) og holder sin Stav i Haanden. Langs Randen kan endnu læses: ...s: abbas: i: hq(ðn). Der har uden Tvivl staaet: Johannes abbas in Hylda. I Aaret 1401 var en Mand af dette Navn

Fig. 7. Ligsten i Hilda Klosterkirke.

Klostrets Abbed¹⁾. Sammenligner man Hilda Kirkes Ruiner med Bergen Kirke paa Rygen, ja selv med det ældste Af-snit af Kirken i Dargun, da kan det ikke nægtes, at den staar lidt fjernere fra de danske Kirker end hine to, men ikkedestomindre føler man dog ved Betragtningen af de oven-omtalte Enkeltheder, Kapitælerne, Pilleskabelonen i Choret, Korsgavlens Prydelser, at der er et Slægtskab tilstede. Deraf kommer det, at denne Ruin, i hvilken grønne Træer og Buske nu malerisk har fæstet Rod, gjør et forunderligt, stemningsfuldt og hjemligt Indtryk paa den danske Reisende,

¹⁾ Steinbrück: «Geschichte der Klöster in Pommern», Side 79.

der er fortrolig med sit Fædrelands Fortidsminder. Billedet af det forsvundne Esrom Kloster stiger ligesom frem af disse gamle Mure, paa hvilke danske Munke fra hint berømte Moderkloster have arbeidet med. —

Saxo Grammaticus giver i sin Historie en mærkelig lille Skildring af Stettins Erobring i Aaret 1172. Han fortæller, hvorledes Kong Valdemar og Biskop Absalon laa udenfor denne vigtige Borg, som med sine ualmindelig høie, steile Jordvolde og Træværker var næsten uindtagelig, men som imidlertid blev fuldstændig indesluttet af de Danske, hvis dygtige Bueskytter og Slyngekastere ved idelig Beskydning i den Grad plagede Besætningen, at denne tilsidst maatte tænke paa Overgivelse. Befalingsmanden i Stettin, Wartislav, en Frænde af Hertug Bugislav I af Pommern, lod sig da fire ned fra den høie Vold og indlod sig i Underhandling med Kong Valdemar, hvilket endte med Borgens Overgivelse. Det danske Flag blev heiset paa dens Volde, men Wartislav skulde beholde Befalingen som Kongens Lensmand, til hvilken Ordning det vel noget har bidraget, at han vår Christen. Vor gamle Historieskriver beretter, at denne Høvding havde paa egen Haand ladet hente Munke fra Danmark, bygget et Kloster for dem paa sit fædrene Gods og rigeligt begavet dette Kloster med store Indkomster¹⁾. Stedet hed Colbaz, og Cisterciensernes Aarbøger meddele, at Munkene kom hid fra Esrom Kloster²⁾. I Aaret 1173 bekræftede Hertug Bugislav I sin Frænde Wartislavs Stiftelse³⁾, men først Aaret efter kom Munkene

1) — «monachalis vitæ viris e Dania adicitis, in latifundo suo cellam extruxit, eamque multis et magnis stipendiis locupletavit.» — Saxo ed. Müller, II, 867. Vedels Overs. p. 464.

2) Manrique: Annales Cisterciensium.

3) »Locum, qui vocatur Colbas, a dilecto cognato nostro Wartizlao de consilio et consensu nostro in honorem beatæ Mariæ fundatum in nostræ suscepimus tutelam protectionis.» Kosegarten & Hasselbach: »Codex Pomeraniæ«, I, 83—84.

derhen fra Esrom¹). Klostret blev som alle Cisterciensernes Stiftelser indviet til Jomfru Marias Ære og bar Navnet Meravallis o: Mariedal. I Bagpommern, tre—fire Mile Sydost for Stettin, hæver Landet sig hinsides Oderflodens Dal i høie, skovklædte Aase, og bag de milevidt udstrakte Skove med de mægtige Fyrretræer skjuler sig en frugtbar vel-dyrket Dal med en smuk Indsø, der kaldes »Madüe«, i hvilken endnu den Dag idag den sjældne Fisk Marænen minder om Munkenes Omhu for Fiskeri. Paa dette Sted, som bar det vendiske Navn Colbaz, nedsatte de danske Munke sig. Den første Kirke, de byggede, var utvivlsoomt ligesom alle andre Bygninger i Pommern af Træ, og i den begravede Cistercienserne 1188 Liget af Stifteren, den fromme Wartislav²). Klostrets Aarbøger berette uheldigvis intet om den endnu staaende Murstenskirke i Colbaz, men man kan med Sikkerhed af dens Bygningsstil vide, at den er yngre end det tolvte Aarhundrede. Stifterens Lig maa uden al Tvivl efter den i Middelalderen meget almindelige Skik være blevet flyttet til den nuværende Kirkes Chor, hvor hans Grav dog nu ikke længer kan paavises. Af Klostrets Historie ville vi her kun nævne, at det i Aaret 1247, samme Aar som Søsterklostret i Sorø brændte, blev ødelagt ved en Ildebrand. Klostrets forhenværende Eiendomme, et rigt og veldyrket Gods, er nu preussisk Statseiendom, og de fleste af Klosterbygningerne ere nedbrudte, men den gamle Klosterkirke staar endnu tilbage, skjøndt i en mishandlet Skikkelse.

Kirken i Colbaz er bygget i Korsform og bestod oprindeligt af et høit Midtskib med tvende lave Sideskibe samt et Tverskib med stærkt fremtrædende Fløie. Til hver af disse Fløie sluttede sig to østlige Kapeller. Choret, der har samme Høide som Midtskibet og oprindeligt har havt

¹) SCRIPT. RER. DAN. I, 163, II, 523, IV, 283. Ann. et notæ Colbazienses hos Pertz i Monum. Germ. XIX. 715.

²) Steinbrück: »Geschichte der Klöster in Pommern«, S. 56.

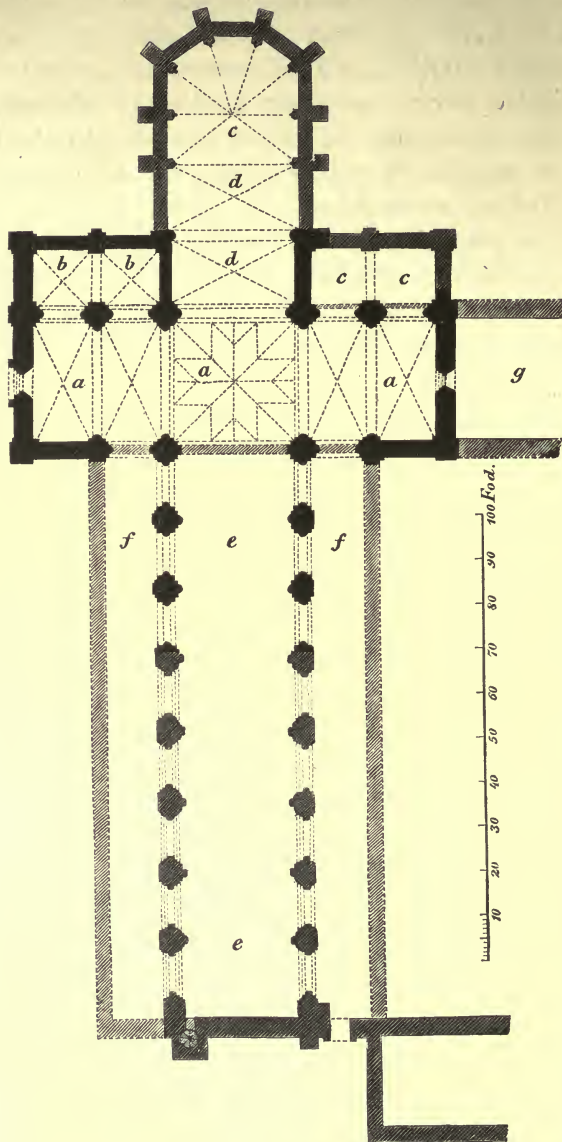

Fig. 8. Plan af Klosterkirken i Colbaz.

en flad Altervæg i Øst, afsluttes nu med en gothisk tresidet Udbygning fra en yngre Tid end Kirken (Fig. 8). Denne er helt opført af røde Mursten og er 114 Alen lang, ubetydeligt længere end Sorø Kirke, med hvis Grundplan saavel som med den endnu ældre Kirke i Fontenay i Frankrig den har stor Overensstemmelse. Som sædvanligt hos Cistercienserne har Kirken i Colbaz intet Taarn, men kun, ligesom Stamkirken i Cistercium, et lille Træspir over Korset¹⁾. Desværre er Klosterkirken nu ilde medhandlet. Begge Sideskibene (f-f) saavel som de to Kapeller (c-c) ved søndre Korsfløi ere nedbrudte og Buerne tilmurede. Langskibet er ved en Mur skilt fra Tverskibet; alle Hvelvinger i Langskibet ere nedbrudte, Lofter indlagte, og hele det sidstnævnte store Rum benyttes nu til Kornmagasin.

Tre forskellige Bygningstider ere let kjendelige i Kirken i Colbaz. Til den første, ældste, henhører Tverskibet (a-a) med det nærmeste Fag af Choret (d) og de to nærmeste Fag af Langhuset; til den anden: Langhusets største, vestlige Del, og til den tredje: Choret, hvis Afslutning bærer Præget af den udviklede gothiske Stil men ikke har videre Interesse eller Betydning for denne Undersøgelse (c).

Tverskibet med de omtalte nærmeste Fag er desto mærkeligere. Fra N. til S. er det 45 Alen. Man sér meget tydeligt ligesom i Hilda eller hos os i Sorø og Roskilde, at Choret med Tverskibet og de to nærmeste Fag af Langhuset ere byggede færdige først, og at der derefter har været en længere Standsning i Arbeidet. Det gjaldt først at faa hint vigtige Afsnit færdigt for at Gudstjenesten kunde begynde, og saaledes bar man sig ad med de fleste Kirkebygninger i Middelalderen. Man bemærker derfor i Colbaz's Langhus en meget kjendelig lodret Øgning uden rigtig Murforbindelse, da en saadan ikke kunde iværksættes

¹⁾ J. Kornerup: »Minder om Cistercienserklostret i Esrom« &c. Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1879. S. 6.

ved en Fortanding, fordi Murstenene i den vestlige Del af Bygningen ere 1 Tomme tykkere end Murstenene i Tverskibet og de to nærmeste Fag i Langhuset. De ældre Mursten ere 10" lange og 3" tykke og riflede i alle Halvsøiler og skraa Sider af Vinduerne ligesom i vore ældste danske Murstenskirker og i Bergen K. paa Rygen. Maalene paa Murstenene i Colbaz svare nøiagtigt til dem paa de ældste Mursten i Roskilde Domkirke. Dog maa det her bemærkes, at den meget omtalte riflede Sten, hvis fordybede Linier rimeligvis ere frembragte da Stenene blev strøgne og formede i Leret, ogsaa forekommer paa andre Steder i Tydskland, f. Ex. i Kirken i Mandesloh i Hannover og i den 1170 opførte romanske Nicolaikirke i Brandenburg¹⁾. Naar man derfor har formodet, at disse riflede Mursten skulde være et særligt dansk Kjendemerke, da er dette en Vildfarelse. Riflingen vidner snarere om, at Danmark, hvad der sikkert er det sandsynligste, har modtaget den første Undervisning i Teglstensfabrikation fra Nordtydskland.

Murstenene i Colbaz ere særdeles vel forarbejdede, og Opmuringen af alle Flader, Hjørner, Halvsøiler og Buer, er udført med Omhu. Ligesom f. Ex. i Mariakirken i Sorø og i St. Bendt i Ringsted have Murene fra først af staaet indvendig uden Kalkpuds eller Hvidtning med de røde Sten og net tilskaarne Fuger, hvad der stemmede godt overens med den Tarvelighed, som gik igjennem Cisterciensernes Kirker. Betragte vi Kirkens arkitektoniske Grundform, se vi strax, at vi have en Bygning for os, der fra første Færd har været bestemt til at overhvelves. Korsets Firkant bæres af Piller med afvejlende Halvsøiler og retvinklede Hjørner. Halvsøilerne have her forneden attiske Fodstykker og for-

---

1) Haase: »Die mittelalterlichen Baudenkmäler Niedersachsens«, p. 173. Haase formoder, at Formerne til disse Sten ere forarbejdede med en Stiksaug, hvis enkelte Snit ere aftrykkede i Stenen, en Forklaring, der neppe er rigtig.

oven de allerede i det foregaaende omtalte Kapitæler med afskaarne Hjørner og svære, med en Hulliste prydede Dæklader, som ganske ligne tilsvarende Dæklader i Danmark, navnlig i St. Bendt i Ringsted (Fig. 13) og Stubbekjøbing Kirke. Halvsøilerne bære fire svære runde Hovedbuer; men selve Firkantens Hvælving, hvis Ribber danne en Stjerne, er ikke oprindelig men sen gothisk. Begge Korfløiene have kvadratisk Grundform, men ere, i Modsætning til hvad der f. Ex. finder Sted i Sorø, delte i tvende Hvælvingsfag, hvis runde Tverbuer ligeledes bæres af Halvsøiler, medens derimod Hvælvingerne slutte sig til Sidemurene med spidse Skjoldbuer. Ribberne i disse oprindelige Hvælvinger ere formede som tvende Rundstave med en skarp Kant i Midten, en Ledføining, som tilhører de ældste Ribber og som i Danmark forekommer i Ringsted Kirke i Pillerne, der adskille Sideskibet fra søndre Korsfløi. Vinduerne i Colbaz ere smalle, skraat indskaarne og rundbuede. I hver Korsfløi aabne sig imod Øst tvende mindre Arkader ind imod Kapellerne ligesom i Sorø Kirke og tidligere i Ringsted (Fig. 9). Svære spidse Buer bæres her af Halvsøiler med Kapitæler, der ganske ligne dem i Roskilde med Undtagelse af at de ere noget høiere (1 Al. 5" i alt) og med det samme eiendommelige Murstensfodstykke, som findes i hin Domkirkes søndre Sideskib ved Choret med den noget løftede Ring og de to store Hjørnekopper paa den nederste Pude. Dog er det i Colbaz prydet med et Par fine, fordybede Linier. Af de omtalte fire Kapeller, ere nu kun de to (b-b) ved nordre Korsfløi tilbage. Det er smaa, kvadratiske Rum, indbyrdes adskilte og dækkede af Krydshvælvinger. De nuværende Vinduer i Kapellernes østre Mur ere ikke oprindelige, og de have rimeligvis modtaget al deres Belysning inde fra Kirken, forat Kjerterne, som flammede paa Alterne for St. Benedict og St. Bernhard af Clairvaux, Cisterciensernes særlige Helgener, kunde gjøre desto større Virkning i de mørke Rum.

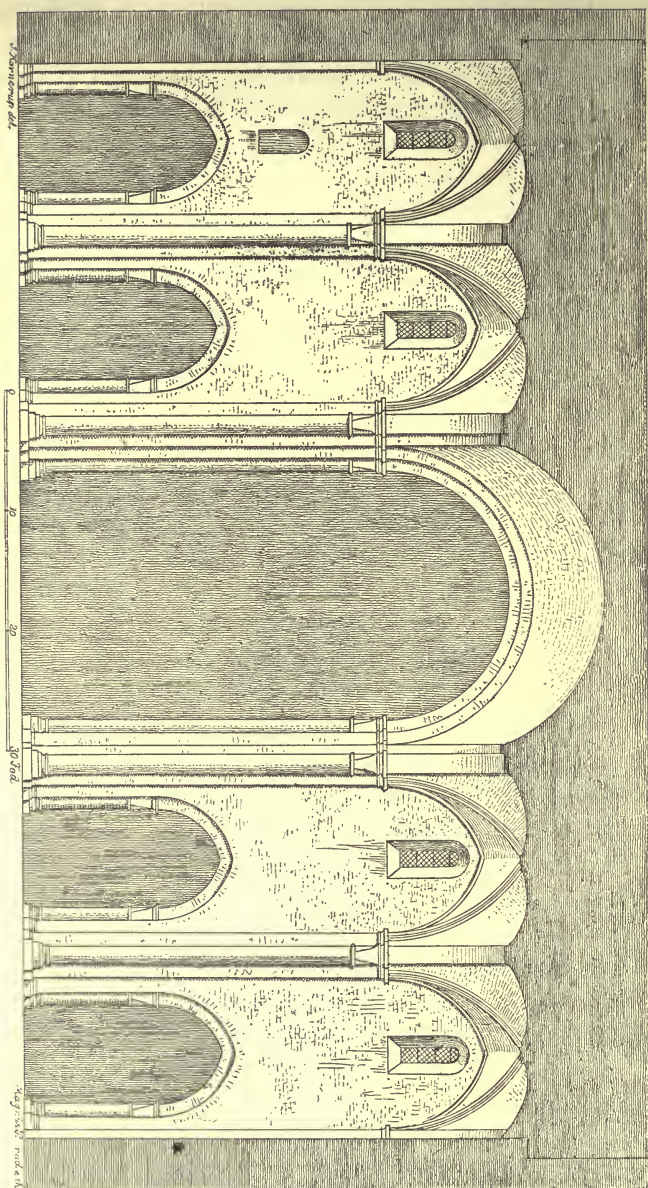

Fig. 9. Snit af Tverskibet i Colbaz Klosterkirke, set imod Øst.

I de to nærmeste Fag af Kirkens Skib har et lignende System fortsat sig som i Korsfløiene (se Fig. 8). Det anselige, ifølge Cistercienserkirkernes Sædvane forholdsvis langstrakte Skib er inddelt i rektangulære Fag, hvis nu nedbrudte Hvelvinger have været baarne af Halvsøiler med brede Hovedbuer, runde i de to østlige Fag, spidse længere Vest paa. Skjoldbuerne have derimod alle været spidse, men Vinduerne i de to gamle østlige Fag ere rundbuede ligesom Korssets Vinduer. Det vestlige, yngre Afsnit bærer Præget af en Forskjel i Stilen, som tydelig nok viser, at denne Del af Kirken i Colbaz først er bleven opført i den anden Halvdel af det trettende Aarhundrede, maaske efter den ovenomtalte Brand, der ramte Bygningen i Aaret 1247. De store Halvsøiler, som skulde bære Hovedbuerne, saavelsom Halvsøilerne i Sidebuerne ere vel tilligemed Kapitælerne med de afskraanede Hjørner endnu bibeholdte, men Søileskafterne ere her kantede, og Pilleskabelonerne sammensatte af flere mindre og finere Led, som allerede have et gothisk Tilsnit. De gamle romanske Vinduer ere opgivne, og spidsbuede Vinduer, der ere forskellige paa Nord- og Sydsiden, anvendte. Paa Nordsiden ere de smalle, høie og spidse, samt udadtil omgivne med en fin Rundstav og en smal Blinding paa hver Side, medens de derimod paa Sydsiden have en muret Post i Midten og derover et lidet cirkelrundt Vindue samt en bred, rigt profileret Ramme (Fig. 10). Paa Vestfacaden findes ingen Hovedindgang. (Denne er paa Gavlen af nordre Korsfløi.) Vestgavlen er prydet med et stort, smukt, rosetformet Vindue, og nedenunder det med en prægtig, fint formet Frise med smaa Rundbuer.

I Klosterkirkens Ydre (Fig. 10) hersker der i det hele en stor Sæmpelhed. Gavlene paa Korsfløiene have været afsluttede med lige Linier og med en smuk Kantliste, men ere senere forsynede med Aftrapninger. Paa nordre Gavlen har der oprindeligt været to smalle, rundbuede Vinduer. Alle de gamle Vinduer ere smalle, skraat indskaarne og

prydede med et Løberskifte omkring det runde Bueslag, en i al sin Simpelhed smuk Prydelse, der træffes ved de fleste ældre romanske Murstenskirker. Selve Vinduesbuens krumme

Fig. 10. Klosterkirken i Colbaz, set fra Sydvest.

Flade er indtil en halv Stens Brede fra Murfladen afpudset med Kalk for at de spaltede Mursten („Petringer“), som danne de Kiler, hvormed Buen lukkes, ikke skulle ses.

Denne lille Eiendommelighed findes som ovenfor bemærket baade paa Kirker i Roskilde og i Dargun ligesom den ogsaa allerede ses paa Kirker i Lombardiet. Ovenover Vinduerne i Colbaz løber en smuk Frise med enkelte Rundbuer. Det staar tilbage at berøre, at Hovedportalet paa Korsets nordre Gavl-mur har et lidet Fremspring, omtrent som hos os ved Portalet paa St. Bendt i Ringsted, og er rundbuet med en af Rundstave og Pillehjørner sammensat Karm. Den tilsvarende Dør, der i Korsets søndre Mur har ført ind til de nedbrudte Klosterbygninger, er ligeledes rundbuet men ganske simpel. Sydvest for Kirken ligger endnu en gammel Bygning, en Rest af Klostret, med en smuk, hvælvet Kjælder: »Triglafsalen« saaledes kaldet efter »Triglaf«, en vendisk Afgud. Flere prægtige i Sandsten udhugne Kapitæler med Billeder i Relief af de gamle Cisterciensermunke have hørt til de Soiler, der have baaret Hvælvingerne i Refektoriet, Kapitel-salen osv. i de nedbrudte Klosterbygninger.

Spørger man om Tidspunktet, da det ældste og mærkeligste Afsnit af Kirken i Colbaz kan være opført, da synes alt at vise hen til, at Bygningen ikke kan være reist tidligere end noget ind i første Halvdel af trettende Aarhundrede, idet baade de ældre Hvælvinger og den hele Blanding af romanske og gothiske Former tilhører en bestemt udpræget Overgangsstil, som neppe er ældre end 1225. Den endnu i sin mishandlede Skikkelse anselige og i sin ædle Simpelhed skønne Bygning har paa Grund af sine eiendommelige fra de omliggende Kirker forskellige Enkel-former allerede længe været Gjenstand for Sagkyndiges Opmærksomhed. Den afdøde Directeur for Mindesmærkerne i Preussen, Hr. v. Qvast, har sørget for at Skibets Sidebuer ere blevne dragne frem og deres arkitektoniske Former bevarede, og Franz Kugler har allerede i »Pommerns Kunsthistorie«¹⁾ givet en interessant Beskrivelse af denne

¹⁾ Franz Kugler: »Kleine Schriften und Studien zur Kunstgeschichte«, Stuttgart 1853. I, 669—670. I 2det Oplag af

Kirke, hvori han gjør opmærksom paa den store Lighed, der findes imellem den og Mariekirken i Bergen paa Rygen. »Det er endogsaa muligt«, mener han, »at de samme Arbeidere, som have bygget i Bergen, ogsaa have virket i Colbaz«, hvis Kirke han med Rette anser for yngre end den 1193 indviede Kirke i Bergen. Kugler antager, at Bygmesteren for Bergen K. stammede fra den danske Skole. Denne Mening er som bekjendt tiltraadt af Worsaae¹⁾ og v. Qvast og yderligere forsvaret af J. B. Löffler i hans Beskrivelse af Bergen Kirke²⁾. Derimod har en iøvrigt udmærket Kjender af Cistercienserkirkerne, Dr. R. Dohme udtalt sig imod denne Anskuelse, idet han skriver om Kirken i Colbaz: »Man har troet, i denne Bygning at kunne spore en Indflydelse fra Danmark. Dette er dog ikke Tilfældet. Tvertimod lader det nøieste Sammenhæng med Klosterkirken i Lehnin sig paavise«³⁾. Det har, hvad der er rimeligt nok,

---

samme Forfatters »Handbuch der Kunstgeschichte«, Stuttgart 1848, S. 500, hvor Biernede Kirke paa Sjælland omtales, hedder det: »Die ganze Beschaffenheit der Säulen von Biernede giebt ein charakteristisches Merkmal, um den Einfluss dänischer Cultur noch weiter östlich an den baltischen Küstländern verfolgen zu können. Die Halbsäulen an den alten Theilen der Kirche zu Bergen auf der Insel Rügen (vollendet um 1193), an der Kirche von Altenkirchen, ebendasselbst, und an den alten Theilen der Kirche von Colbatz in Hinter-Pommern (diese zwar bereits in Uebergangsstyle von romanischer zu germanischer Bauweise) zeigen dieselbe Form. Rügen hatte von Dänemark aus Christenthum und Dienstbarkeit empfangen, Pommern stand um den Anfang des dreizehnten Jahrhunderts ebenfalls in abhängigem Verhältnisse zu Dänemark, so dass jene Erscheinungen einen natürlichen Begleiter der Zeitumstände bilden.«

- 1) J. J. A. Worsaae: »Kongegravene i Ringsted«. Kjøbenhavn 1858, in folio, S. 16.
- 2) J. B. Löffler: »Bergen Klosterkirke paa Rygen«, Aarbøgerne 1874, S. 352.
- 3) Dr. Dohme: Die Kirchen des Cistercienserordens in Deutschland«, Leipzig 1869, S. 91.

forekommet den lærde Forfatter høist paafaldende, at Tydskland, der ganske vist var langt forud i Kultur for Danmark, skulde have modtaget arkitektoniske Former fra sidstnævnte Land, men han fremhæver ikke tilstrækkeligt, at det endnu i tolvte Aarhundrede hedenske Venden modtog Munke-missionærer fra Danmark, eller berører denne Kjendsgjerning ganske løselig¹). Dr. Dohme har, hvad der især er af Vigtighed, formodentlig ikke havt Leilighed til nærmere at undersøge vore ældre Murstenskirker, som f. Ex. Sorø, Ringsted og Roskilde. Af Kirken i Lehnin foreligger imidlertid en udførlig Skildring ledsaget af ypperlige Afbildninger²), saa at man har let ved at anstille Sammenligninger. Klostret Lehnin tæt ved Brandenburg blev stiftet 1180 eller 1183³); men nu er den anselige Klosterkirke kun en malerisk Ruin, idet nordre Sideskib er nedbrudt, Hvælvingerne i Hovedskibet ligeledes. Kirken har Absis, hvad Colbaz sikkert aldrig har havt. Pillesystemet, Vinduesgrupperingen, saavel som Østkapellerne med deres Midtsøiler ere meget forskellige fra hvad der findes i hin Kirke. Rigtignok forekommer der i Lehnin Kapitæler med afskraanede Hjørner, men de ere forskellige fra dem i Colbaz (og i Danmark) deri, at deres forreste Flade danner en Triangel istedetfor en Trapez. I Lehnin findes derimod ogsaa de sædvanlige Terningkapitæler, hvilke slet ikke forekomme i Colbaz. Den lærde Forfatter har derimod vistnok Ret, naar han omtaler den Lighed, der er tilstede imellem begge Kirkers Skibe navnlig disses vestlige Dele, og naar han mener, at man i Colbaz har laant

1) Dr. Dohme: »Die Kirchen des Cistercienserordens«, S. 92, Anm.: »Kamen doch unter andern auch dänische Cistercienser zur Niederlassung nach Deutschland.«

2) Adler: »Mittelalterliche Backsteins Bauwerke des preussischen Staates«, Berlin 1862, 6te Hefte.

3) »Anno 1183: Conventus venit in Lenin.« »Annales et notæ Colbazienses«; hos Pertz i »Monumenta Germaniæ«, Tome XIX, p. 715.

Former fra Lehnin til den pyntelige Frise paa Vestfacaden; men dette yngre Afsnit af Klosterkirken er der jo ved det foreliggende Spørgsmaal slet ikke Tale om. Den ældste Del af Kirken i Colbaz staar i Virkeligheden i et nært Slægtskab med de ældste danske Teglstenskirker, ligesom ogsaa med den under dansk Indflydelse opførte Bergen Kirke paa Rygen. Planen minder om Sorø Kirke og Stilen om den i Sideskibene i den ældre Del af Roskilde Domkirke; men naar det paa den ene Side erkjendes, at Planen er det mere almindelige og at baade Sorø og Colbaz Kirker kunne have hentet deres Plan fra et fælles Forbillede, f. Ex. Cistercienserabbediet Fontenay i Frankrig, maa det paa den anden Side indrømmes, at det er Prydelserne og alle de smaa Enkeltformer, som det især kommer an paa, naar Spørgsmaalet er, at udfinde de arkitektoniske Paavirkninger og Forbindelser. Men her viser det sig paa en slaaende Maade, at Colbaz og Roskilde Kirker ere i det nærmeste arkitektoniske Slægtskab, bortset fra Planen, som jo maatte være forskjellig efter disse Bygningers forskjellige Stilling: Munkekirkens og Cathedralkirkens. I dem begge er saaledes Murstenens Størrelse og Fabrikationsmaade ganske ens, og der findes i dem den samme Overgangsstil med de brede Hovedbuer og allerede tilspidsede Sidebuer, Kapitælet med de afskraanede Hjørner og den tynde, hullistede Dækplade, Halvsøilernes høist eiendommelige Fodstykke med Hjørneknopperne (Fig. 11 og 12), de smalle rundbuede Vinduer med Løberen om Stikket og den afpudsede krumme Flade i Buen. Den historiske Kjendsgjærning, at Klostret i Colbaz er blevet befolket og organiseret af Munke fra Esrom, har ganske naturligt foranlediget, at Klosterkirkens ældste Del staar i dette nære Slægtskab med baade ældre og samtidige danske Kirker. Baade den forsvundne Moderkirke i Esrom og de endnu tilstedeværende Kirker i Ringsted og Sorø vare mindst et halvt Aarhundrede ældre end Kirken i Colbaz. Jeg

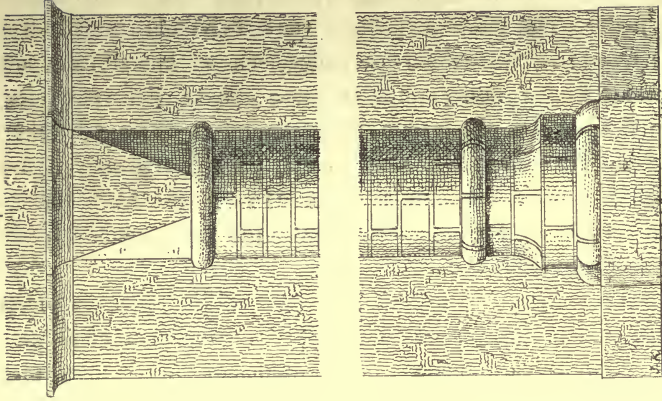

Fig. 11. Fra Roskilde Domkirke.

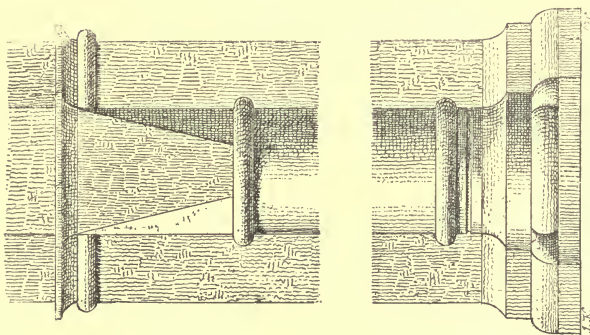

Fig. 12. Fra Colbaz Kirke.

har tidligere¹⁾ omtalt den store Indsigt og Virksomhed i Bygningskunsten, som baade Cistercienser-Munkene selv og deres kunsterfarne Lægbrødre, de saakaldte »Conversi barbati«, ligesom hos Benediktinerne udøvede, især i Ordenens første og bedste Tid. Der kan ikke være Tvivl om, at Brødrene fra Esrom selv havde ledet Opførelsen af hin stolte, pommeriske Kirkebygning; men det kan ganske vist være meget rimeligt, at de foruden danske Teglblændere og Haandværkere, som de have benyttet, ogsaa kunne have forskrevet tyske Arbeidere fra de brandenborgske Egne; thi Udførelsen af Murværket er fuldkommen saa omhyggelig som f. Ex. Roskilde Domkirkes.

En Datter af Colbaz var det 1178 stiftede Kloster Oliva ved Danzig. Klosterkirken i Oliva har undergaaet mangfoldige Forandringer og Udvidelser, men man gjenkjenner dog endnu dens ældste Del, som skal være opført imellem Aarene 1235—1239, nemlig Tverskibet, Begyndelsen af Choret og de 6 første Piller af Langhuset. Disse Piller ere mod de tre Sider profilerede med afvekslende Halvsoiler og retvinklede Hjørner, men imod den fjerde Side, Hovedskibet, som oprindelig havde fladt Loft, ere de glatte. I det ældste Afsnit af Oliva Kirke finder man de samme eienommelige Kapitæler som i Colbaz og i de danske Kirker. De trykkede Spidsbuer i Arkaderne ere, ligesom de tilsvarende i Dargun, prydede med flere retvinklede Led²⁾.

Naar jeg ovenfor har ment at kunne paavise Sporene af en dansk arkitektonisk Paavirkning i de beskrevne Klosterkirker i det gamle Venden, Bygninger, hvis Eienommeligheder allerede have vakt tyske Granskeres Opmærksomhed, maa jeg dog tillige anse det for høist sandsynligt,

¹⁾ J. Kornerup: »Minder om Esrom Kloster &c.«, se Aar-bøger 1879, S. 7-8.

²⁾ Dr. Th. Hirsch: »Das Kloster Oliva«. »Neue Preuss. Prov. Blätter«, Xde Bind. Dr. Dohme: »Cistercienser-Kirchen«, S. 94.

at Teglstensfabrikationen, dette praktiske Fremskridt, som i sidste Halvdel af det 12te Aarhundrede skulde frembringe en hel ny Architektur, er kommen til Danmark fra det christne Nordtydskland, navnlig fra de brandenborgske Egne. Den arkitektoniske Paavirkning af den nordtydske Murstensstil, som saa let lader sig paavise i Danmark for den senere Middelalders Vedkommende, er øiensynlig begyndt allerede i den tidligste Tid, da Teglstenen kom i Brug. Samkvemmet mellem Danmark og Tydskland var jo meget levende i det 12te Aarhundrede. Knud Lavard indkaldte sachsiske Haandværkere, som nedsatte sig i Hedeby og Roskilde, Svend Grathe opholdt sig i sin Ungdom ved den tydske Keisers Hof, og Valdemarerne færdedes hyppigt paa Reiser i Tydskland. Navnlig maa Valdemar den Store og hans Mænd uundgaaeligt have lagt Mærke til de nye Teglstensbygninger: Kirker, Borge, Bymure, som reistes dèr allerede ved Midten af det 12te Aarhundrede, 10—15 Aar før man kjendte noget til denne Bygningsmaade i Danmark. Det er noksom bekjendt, at Kongen byggede Danevirke-Muren, Taarnet paa Sprogø, Vordingborg og Klosterkirken i Ringsted, Værker, der maa henregnes til vore ældste Teglstensbygninger, om vi end ikke ere istand til at nævne bestemte Tidspunkter for deres Opførelse. Sorø Klosterkirke blev først opført noget efter 1161. Hvilken Vægt Datiden har lagt paa dette praktiske Fremskridt, kunne vi skjønne deraf, at man fandt det værd, paa Mindetavlen, som nedlagdes 1182 i Kong Valdemars Grav, at notere, at Danevirkemuren og Sprogøtaarnet vare opførte af Teglsten: »ex lateribus coctis«.

Som den Kirkegruppe, der sandsynligvis har havt den nærmeste Indflydelse paa den danske Bygningskunst, maa vistnok nævnes den i Klostret Jerichow og Omegn, hvor en udviklet Teglstensarkitektur for første Gang optræder i Nordtydskland. Klosterkirken i Jerichow er den ældste nordtydske Murstenskirke, som man hidtil med

historisk Sikkerhed har kunnet datere, opført 1147—1152¹⁾, men det er meget sandsynligt, at der findes nogle endnu ældre. Hvad der især fortjener vor Opmærksomhed i Jerichow Kirke²⁾ er de Kapitæler med afskraanede Hjørner, som findes paa et Par af Korsets Hovedpiller, og som i Formen ganske ligne de meget omtalte Kapitæler i de danske Kirker. Ja selv de korte, tykke Murstenssoiler, som bære Skibets flade Loft i Jerichow³⁾, have et lignende men bredere Kapitæl og minde noget om de yngre Murstenssoiler i Thorsager Kirke ved Aarhus. Landsbykirkerne i Omegnen af Jerichow, f. Ex. Schönhausen, indviet 1212, minde i en paafaldende Grad om nogle af vore ældste Teglstenskirker paa Laaland, navnlig Thirsted, Tillitse, Saxkjøbing, Hillested, Branderslev m. fl., saa at disse sidste synes at kunne aflede deres Stamtræ fra de brandenborgske Lande. Der er kun een væsentlig Forskjel, nemlig den for de danske Kirker eiendommelige, udentvivl fra de græske Kirker laante snevre Triumfbue i Skillevæggen imellem Kirken og det Allerhelligste: »den smukke Port«. En Bygning, der ogsaa fortjener vor Opmærksomhed, er Augustiner-

1) F. v. Qvast: »Zur Charakteristik des älteren Ziegelbaues in der Mark Brandenburg«. Deutsches Kunstblatt, Berlin 1850, Nr. 30.

2) F. Adler: »Mittelalterliche Backsteins Bauwerke des preussischen Staates«. Berlin 1862. Tavle XXI-XXIV.

3) F. Kugler: Geschichte der Baukunst. 1ste Udg. II, S. 555: »Das Kapitäl (in Jerichow) bildet denjenigen Uebergang aus der Rundform der Säule in das Viereck der Deckplatte, welcher die beim Kleinmateriale des Ziegels missliche stärkere Ausladung überall vermeidet; statt der Bogenlinie des unten abgerundeten Würfels gestaltet er sich geradlinig, der Art, dass die Seitenwangen sich in scharf zugespitzten Trapezform (in andern Fällen als wirkliche Dreiecke) gegen den Schaft niedersenken &c.

F. Kugler sammesteds S. 556 om dette Kapitæl: »Es ist die Grundform einer der vorzüglichsten charakteristischen Eigenheiten des Ziegelbaues dieser gesammten Lande.«

klostret Marienwerder i Diesdorf ved Salzwedel, bygget 1157—1161, en smuk, hvælvet, romansk Teglstenskirke og en udmærket Prøve paa Jerichowgruppen. Skibets Mure bæres her af en Række Arkader, hvor Pillesystemet med afvekslende Halvsøiler og retvinklede Hjørner allerede er fuldt udviklet. Kapitælerne i Diesdorf ere lidt forskjellige fra de danske, idet deres Sideflader ere trekantede og ikke trapezformede, hvilket ogsaa er Tilfældet i St. Lorenzkirken i Salzwedel; men dette Kapitæl er i al Fald nær beslægtet med vore. Ethvert Folk har sin egen Smag; derfor efterlignede man i Danmark heller ikke slavisk den modtagne Bygningsstil, men udviklede selv enkelte smaa eiendommelige Former eller valgte imellem de overleverede Prydelser hvad der tiltalte, f. Ex. Kapitælet med de skraa Hjørner, som i al sin Simpelhed danner en ikke uskjon Overgang fra Halvsøilen til Buens brede krumme Flade. Dette Kapitæl fremtræder iøvrigt paa de forskjellige Steder med visse smaa Forskjelligheder. De ældre af dem, f. Ex. Kapitælerne paa den sydøstre Korspile i Sorø Kirke eller paa Halvsøilerne i Sidebuerne i Langhuset i Ringsted (Fig. 13) og i Stubbekjøbing Kirke ere meget høie, medens yngre Kapitæler af denne Art i Roskilde Domkirke ere en hel Del lavere. I dette Punkt have de ovenfor beskrevne tre vendiske Kirker beholdt den oprindelige Form. Saaledes er f. Ex. de ældre Murstenskapitæler i Colbaz næsten 5 Kvarter høie, naar Ringen og Dækpladen regnes med, en Høide, der nøiagtig svarer til Kapitælerne i Stubbekjøbing Kirke. En anden Eiendommelighed er den, at det skraa Snit paa Hjørnet af nogle Kapitæler først begynder et lidet Stykke, ofte et Murstenskifte, under Dækpladen og er foroven lidt udhulet i Snittet, vistnok den oprindelige Form. Det samme concave Hjørnesnit gjenfinde vi paa de hvide Marmorkapitæler, som pryde de smækkre Halvsøiler paa den af Mursten opførte St. Eufemia Kirke i Pavia (Fig. 14). I Danmark forefindes noget lignende i Kapitælerne paa de fine Halvsøiler paa den

vestre Gavle i Dalum Kirke under Taarnet, en Bygning, der dog først er opført i det 13de Aarhundrede (Fig. 15). Et endnu mere udhulet Snit forekommer paa Kapitælerne i St. Zenos Korsgang i Verona (Fig. 16), ligesom det ogsaa i Danmark forefindes paa Kapitælet i hellig tre Kongers Kapel i Roskilde. Allerede andetsteds¹⁾ har jeg søgt at paavise de mange smaa Ligheder, der findes imellem de romanske Teglstenskirker i Syden og i Norden, Ligheder, som ganske vist for en Del fremkomme ved Benyttelsen af det samme Materiale, hvis mindre Maalestok og regelmæssige Beskaffenhed af sig selv bindes til visse bestemte Former, som f. Ex.: Tandskifter, Muring i Mønstre, det flade Skifte rundt om Vinduesbuerne, Rundbuefriser, takkede Gavle osv., men som dog under den sædvanlige Fattigdom paa historiske Efterretninger give os et Fingerpeg, naar Spørgsmaalet er: hvorfra er Teglstensfabrikationen og den dertil knyttede Bygningsstil i det 12te Aarhundrede kommen til Nordtyskland og Danmark? Det er sikkert, at man baade i England og Frankrig — naar undtages sidstnævnte Lands sydlige Provindser — i det nævnte Aarhundrede kun betjente sig af huggen Sten, især Sandsten. Kunsthistorikeren Franz Kugler²⁾ og efter ham Professor Høyen³⁾ have rigtignok ment, at Nordtyskerne

1) J. Kornerup: »Roskilde Domkirke«, i »Danske Mindesmærker«, 2det Bind, S. 78.

2) Franz Kugler: »Geschichte der Baukunst«, 1ste Udg. II, 549-50. Kugler bemærker: »Man har fornemmelig og ikke ganske uden Grund tillagt Nederlænderne denne Indførelse, idet der af disse fandt betydelige Indvandringer Sted i de brandenborgske Marker.«

3) Høyen: »Efterladte Skrifter«, II, S. 259. Efter at have omtalt, at de nederlandske Nybyggere i Brandenburg kun forefandt Rullesten, derimod ikke Tuffen, som de vare vante til, vedbliver Forfatteren: »Hvad maatte da ligge nærmere for disse driftige, vindskibelige Folk, end at de her, hvor de, paa Grund af den lange Afstand og besværlige Transport,

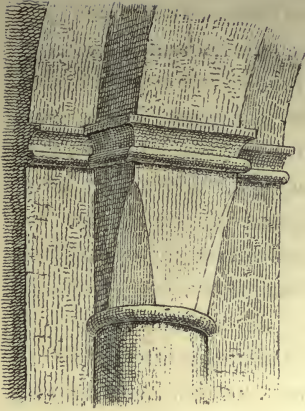

Fig. 13. Fra St. Bendt i Ringsted.

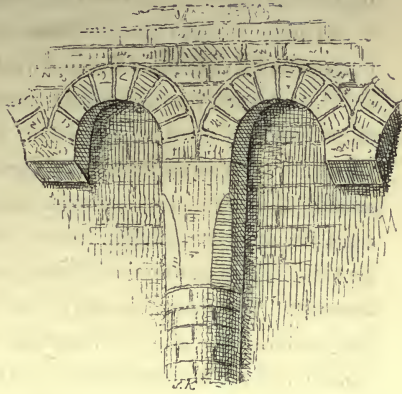

Fig. 14. Fra St. Eufemia i Pavia.

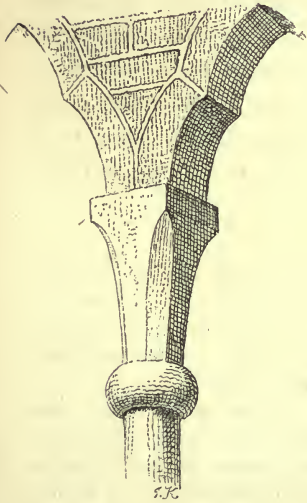

Fig. 15. Fra Dalum Klosterkirke.

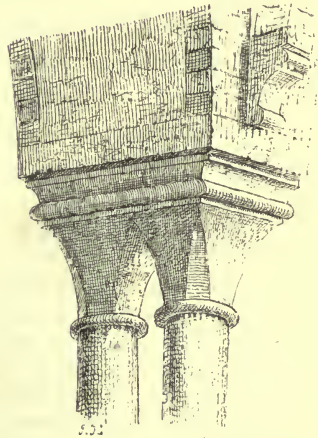

Fig. 16. Fra St. Zeno i Verona.

have lært at brænde Teglsten af nederlandske Kolonister i Brandenburg; men da dette Spørgsmaal paa den archæologiske Kongres i Antwerpen 1869 stilledes af Worsaae og v. Qvast, besvarede de tilstedeværende hollandske Lærde det derhen, at denne Mening maatte aldeles opgives, eftersom de ældste nederlandske Murstenskirker paa ingen Maade vare ældre end de nordtyske. Der bliver, tror jeg, kun ét Land tilbage, hvor Oprindelsen kan søges, nemlig Norditalien, hvor navnlig Lombardiet er rigt paa skjønne Murstenskirker fra det 11te og 12te Aarhundrede¹⁾. Af saadanne kan man f. Ex. henvise til St. Eufemia i Pavia, en Bygning fra det 11te Aarhundrede, St. Pietro in ciel d'Oro fra 1132, ligeledes i Pavia og Cistercienserabbediet Chiaravalle ved Milano, stiftet 1135 og opkaldt efter Moderklostret i Clairvaux, og St. Zenos Korsgang i Verona. Lombardiet og Tydskland stod allerede i den tidlige Middelalder i en saa levende Forbindelse, at Tydskerne havde rig Leilighed til at lære af de i Kunsten meget hoiere staaende Italienere. Geistligheden, baade den tyske og den danske, som endnu den Gang-tildels selv ledede Opførelsen af sine Kirker, reiste hyppigt til Rom og kunde ikke undgaa at lægge Mærke til de nye Teglstensbygninger i Italien. Cistercienserordenen, der som vi have set ogsaa havde Klostre i Lombardiet, har uden al Tvivl været en af Bærerne for nye praktiske Fremskridt paa Bygningskunstens Omraade, som kunde være til Nytte ved de anselige Kirker, denne Orden opførte.

---

ikke kunde erholde Trassen, og ikke engang uden megen Omkostning tjenlige Brudsten, maatte falde paa at erstatte den med Teglsten, hvis Brænding de ikke vare ubekjendte med.« Oplysningerne fra Kongressen i Antwerpen 1869 kuldkaste imidlertid som ovenfor bemærket denne Formodning.

1) »Lombardy is especially rich in ancient works of terra cotta, so much so that Hope calls it «the great country of brick.» Federigo Lose: »Terra Cotta Architecture of North Italy«. London 1867, S. 3. »Specimen of ornamental art«. Kunstakademiets Bibliothek i Kbhv.

Meget synes saaledes at tale for, at baade Tydskland og Danmark har modtaget sin romanske Teglstensarchitektur fra den fælles Kilde: Norditalien; men kan det end ikke nægtes, at denne Architectur havde tabt noget underveis af den finere italienske Udarbeidelse, er det dog interessant, at den baade hos os og hos vore sydlige Naboer modtog smaa eiendommelige Nuancer, som endnu den Dag idag give os et Fingerpeg om Bygningskunstens Vandring, saa at vi mene at kunne se Sporene af, at den er kommen over Tydskland til Danmark og derfra igjen bragt til hine Kirker, som Munkene fra Esrom have bygget i det gamle Venden.

ET ISLANDSK STEDSNAVN.

AF BJÖRN MAGNÚSSON ÓLSEN.

Det er dr. Kaalunds store fortjeneste, at vi nu om kort tid vil have alle de vigtigste islandske stedsnavne samlede og bestemte i en overskuelig og kritisk fremstilling. Hvert af disse stedsnavne for sig staar som et vidnesbyrd om en svunden tid, og rigtig forklarede vil de bidrage til at kaste mangt et lys over vore forfædres sprog og liv. Her kun ét eksempel.

Vest for dalen Vatnsdalr i Hunavatnssyssel hæver sig paa det dalen begrænsende plateau et ikke meget højt enestaaende bjerg, som af dalens nuværende indbyggere sædvanlig kaldes enten blot »Fellið« eller ogsaa »Undirfells fell«, efter en nordost for samme nede i dalen liggende gaard »Undirfell«. Gaarden er omtalt af Kaalund¹⁾, som fremhæver, at den i sagaerne kaldes Undunfell, men naar han tilføjer, at den endnu kaldes saaledes i daglig tale, saa maa det vel være en misforstaaelse, da jeg, som er født og opdraget der i nærheden aldrig mindes at have hørt en saadan form af dette navn, ligesom ogsaa 3 af mine disciple i Reykjavik latin-skole have erklæret det samme — deraf de 2 netop opdragne paa den omtalte gaard og 1 paa en af de nærmeste nabogaarde. Ikke desto mindre staar formen Undunfell fast ved Landnáma- og Vatnsdøla-

---

¹⁾ Kr. Kaalund: Bidrag til en historisk-topografisk beskrivelse af Island, II., s. 39—40.

haandskrifternes enstemmige vidnesbyrd, idet dog enkelte af Landnáma - haandskrifterne vakle imellem Undunfell og Undenfell¹⁾, og den maa uden tvivl være den ældste af de 2 former (Undunfell og Undirfell) ikke blot ifølge overleveringen, men ogsaa fordi man let kan forklare, hvorledes det for menigmand uforstaaelige Undunfell kunde gaa over til det let fattelige Undirfell, medens den modsatte overgang vilde være fuldstændig irrationel. Vatnsdøla saga beretter paa det første af de anførte steder, at gaardens oprindelige navn var »Nautabú«, imidlertid maa den dog meget snart have forandret navn, eller ogsaa begge navne bestaaet ved siden af hinanden, ti det er klart, at formen Undunfell er forvansket, da dens første del ikke umiddelbart kan forklares af nogen bekendt stamme i det islandske sprog; men den omstændighed, at navnet allerede optræder i en forvansket skikkelse i haandskrifter, hvis original sikkert gaar op til det 13. aarhundredes første halvdel, tyder paa en høj ælde. De fleste islandske stedsnavnes oprindelse er saa klar og de selv saa uforvanskede, at man paa forhaand maa være berettiget til at tillægge de navne, som allerede tidlig ere blevne forvanskede, en meget høj alder.

Ved forklaringen af dette stedsnavn er man kun berettiget til at gaa ud fra den gamle form Undunfell, medens det moderne »Undirfell« foreløbig hélt maa lades ude af betragtning. Det gaar ikke an med Kaalund at forklare det som opstaaet af »undan Felli«, dels fordi dette udtryk kun maatte have haft en begrændset anvendelse i det daglige

---

¹⁾ Landn. i Ísl. s. Khavn 1843, I. s. 180 (3. p. 4. k.). Vatnsd. s. Leipzig 1860 s. 44⁶, k. 27 og 55¹⁰, k. 34. Hertil kan endnu føjes »Máldagi Auðunnar byskups« udgivet af Jón Pjetursson i »Tímarit« 1873, IV. s. 45, hvor gaarden kaldes »Undennfell« og »Vndinfell«. Originalen til hdskr., hvorefter her er trykt, er fra 1308.

liv, dels ogsaa fordi overgangen undan til undun kun vilde være forklarlig ved et slags progressiv vokal-omlyd¹⁾, som islandsk ellers ikke kender noget til. Efter min mening er Undurnfell navnets oprindelige form, og det har fra begyndelsen af selvfølgelig ikke været knyttet til gaarden, men til fjeldet, som i følge denne afledning er bleven brugt som et dagsmærke af gaardens beboere. Ordet undurn (ogsaa undorn, undarn) betegner i det gamle sprog dels et maaltid, hvilken betydning ikke vedkommer os, dels en bestemt del af dagen, et »dagsmærke«. I sagaerne forekommer det saavidt mig bekendt kun 2 steder i denne sidste betydning, begge anførte under ordet i Oxforderordbogen; paa begge disse steder betegner det den tid paa dagen, som nu kaldes dagmål, det vil sige kl. 9 og tiden paa begge sider af dette klokkeslet efter vor maade at regne paa. Denne betydning af ordet passer ikke til fjeldets og gaardens gensidige beliggenhed, da solen ved dagmål antages at staa i sydost, medens bjerget, som allerede fremhævet, ligger sydvest for gaarden. Hvis afledningen af »undorn« skal staa sin prøve, saa maa »undorn« i den ældre tid have haft betydning af eftermiddagen omkring kl. 3, og dette bekræftes ogsaa virkelig af Eddasangene. I Vsp. 6 hedder det om guderne:

morgin hétu
ok miðjan dag,
undorn ok aptan,

hvor den orden, hvori dagens paa hinanden følgende tider opregnes, synes at tyde paa, at »undorn« falder mellem middag og aften. Saaledes er stedet ogsaa bleven forstaaet baade i Oxforderordbogen og för af Finn Magnússon i hans »De gamle Skandinavers inddeling af dagens tider« s. 53.

---

¹⁾ Jeg bruger progressiv og regressiv i samme betydning som Sievers i Grundzüge der Lautphysiologie Leipzig 1876 s. 136 fgg.

I Forspjallsljóð 20 omtales, hvorledes guderne udfritte Heimdal under gildet:

undorn of fram
unz nam húma¹⁾,

d. v. s. udover undorntid indtil skumringen indtraadte. Her synes undorn ikke at kunne betegne andet end den tid af dagen, som gaar forud for aftenskumringen, og naar Ómi i et følgende vers siger:

nótt skal nema
nýræða til,
hugsi til myrgins,
hverr sem orkar
ráð til leggja
rausnar ásom,

saa er dermed overgangen fra aften til nat klart antydet, hvilket i forbindelse med det foregaaende tilfulde bekræfter den givne forklaring, som for resten allerede er fremsat af Finnr Magnússon²⁾. Man vil maaské indvende, at Forspjallsljóð ikke kan bruges som bevis, efter at en saa vægtig autoritet som Sophus Bugge har erklæret, at det for fremtiden burde udelukkes fra samlingen af norrøne mythiske og heroiske kvæder, ja endog ansét det for ikke at være ældre end fra det 17. aarhundrede. Jeg skal ikke i denne sammenhæng indlade mig paa dette vanskelige spørgsmaal, men kun gentage Keyser's indvending³⁾, at »begyndelsen af det 17. aarhundrede eller den nærmest foregaaende tid neppe kan antages at have besiddet nogen digter med den aand, de kundskaber og den fordomsfrihed, som digtet synes at forudsætte«, og samtidig bemærke, at selv Bugge indrømmer, at forfatteren maa have været »vel bevandret, ja belæst i

1) húma er en, som det synes, sikker konjektur af Rask og Munch for haandskrifternes: hinia, hinna eller himin; sé Bugges udgave.

2) »De gamle skandinavers inddeling af dagens tider« s. 53—54 note ** under teksten.

3) Keyser: Efterl. skrifter I, 262.

de gamle kvæder«, med andre ord, en mand der var godt hjemme i den traditionelle forstaaelse af eddasangene, hvis dom og vidnesbyrd dog vel maa have nogen vægt for os. Det synes derfor utvivlsomt, at undorn i eddasangene maa forklares som eftermiddag, nærmere bestemt tiden mellem »midr dagr« og »aptann«, eller efter vor regning tiden før og efter kl. 3. Jeg maa derfor give Oxfordorderbogen fuld- stændig ret i, at dette er ordets ældste betydning — for saa vidt som det betegner tid — og om jeg saa maa sige dets hedenske betydning. Den anden og senere betydning (= dagmål) er først indvandret med kristendommen fra England, ligesom de fleste andre betegnelser, der angaa kirkelig ritus. Med kristendommen optog man fra England de der brugelige betegnelser af dagens tider, som vare af en saa stor vigtighed for gudstjenesten. Saaledes fortrængtes det gamle undorn som betegnelse af eftermiddagstiden omkring kl. 3 af det romanske *nón* (*nona*, ags. *nón*), medens undorn ifølge engelsk brug overførtes paa tiden omkring kl. 9 om formiddagen, ti i angelsaxisk betyder ordet undern ikke andet. Betydningen »eftermiddag« bekræftes nu ogsaa af andre sprog. Gothisk *undaurnimats* svarende til det græske *ἀριστον* (Luc. 14, 12) kan vistnok hverken tages til indtægt for betydningen formiddag eller eftermiddag, da det synes at betegne et maaltid, der indtages ved middagstid, i det mindste oversættes det saaledes i alle mig bekendte moderne oversættelser af det nye testamente. Heller ikke oht. untarn eller untorn er afgørende, da det ligeledes kun betyder middag. Derimod betegner mht. undern sæd- vanlig eftermiddag, men dog ogsaa (cf. Müller & Zarneke mhd. wörterbuch) et mellemmaaltid, der indtages enten kl. 9 om morgenen eller 3 om eftermiddagen, altsaa svarende til begge ordets betydninger i islandsk. I Jylland betegner unnen et middagsmaaltid og ifølge Molbechs dialekt-lexikon forekommer der ogsaa unnen-noun i samme betydning, et ord der bestemt viser os hen til nontiden eller kl. 3. I

svensk bruges ordet ifølge Riez dialekt-lexikon i betydningen »et mellemmaaltid, som déls spises c. kl. 10—11 f. m. déls c. kl. 3 e. m.« For afgørelsen af, hvorvidt ordet *undorn* i islandsk har havt betydning af eftermiddag, turde det dog have den største vægt, at ordet i Norge (efter Ivar Aasens norske ordbog) betyder et »middagsmaaltid eller egentlig et maaltid kort efter middag omtrent kl. 3«. Formen *undorn* med *r* (af Aasen anført som den normale) synes ikke at forekomme i dialekterne, som enten forandre *rn* til *nn* eller til *n* (jfr. overgangen *unǫrdurnfell* til *undunfell*) eller ogsaa til *l*.

Hvad nu sagens formelle side angaar, saa maa man vel tænke sig overgangen fra *Undurnfell* til *Undunfell* (*Undenfell*) paa følgende maade. Det oprindelige *Undurnfell* tabte efterhaanden sin naturlige lokale betydning, da man ved kristendommens indførelse begyndte at overføre dagsmærket *undurn* fra sydvest til sydost, fra kl. 3 om eftermiddagen til kl. 9 om formiddagen, men vedblev at bruges som egennavn, skönt betydningen ikke mere passede. Saa meget desto lettere indtraadte der nu en forvanskning, da navnet ikke mere havde sin støtte i de stedlige forhold. Den oprindelige form *Undurnfell*, som det paa grund af de 3 konsonanters sammenstød faldt vanskelig at udtale, blev efterhaanden assimileret til *Undunfell*¹⁾, hvoraf saa *Undunfell* opstod. At man virkelig har sagt *Undunfell* med dobbelt *n* synes at fremgaa af den ovenfor fra *Audunnar máldagi* anførte form *Undennfell*. En aldeles lignende bevægelse er foregaaet ved den ligelydende jemtlandske form *undun*, som Ihre anfører. For resten er det meget muligt, at det sidste *n* i *Undunfell* er en grafisk betegnelses af *nn*, ligesom man saa ofte i de gamle haandskrifter har udtrykt en

¹⁾ Lignende eksempler paa regressiv konsonantassimilation findes anførte af Konr. Gislason i oldn. forml. § 107, sl. hans *Frumpartar* s. 109. Sammenlign den norske form *undonn* og *undønn* i Nummedalen i Telemarken (Ivar Aasen under ordet *undorn*).

dobbeltkonsonants ved den enkelte lyd, navnlig naar en konsonant følger umiddelbart derpaa. At det sidste *u* i Undunnfell (Undunfell) saa kan gaa over til *e* (*i*), kan ikke forundre os i en ubetonet stavelse, og den derved opstaaede form undenn (undinn) i Auðunnar máldagi og unden (undin) i Landnáma-haandskrifterne og Auðunnar máldagi falder ganske sammen med det jydsk *unnen*¹⁾. Af denne sidste form kunde saa Undirfell let udvikle sig ved en folkelig etymologie, medmindre man hellere vil antage, at forvanskningen af Undurnfell strax fra begyndelsen af har taget en dobbelt retning, nemlig dels den ovenfor anførte, dels den, at Undurnfell først er blevet til Undurfell og dette igen bleven fortrængt af det let forstaaelige Undirfell — ti undur kunde i den ældre tid ikke forklares af undr, der kun har én stavelse — paa samme maade som man ved siden af Undunfell finder Undinfell. Den her antagne overgang fra undurn til undur vilde ligesom den förömtalte fra rn til nn være bleven begunstiget og fremkaldt ved den følgende konsonant *f*. Da imidlertid overgangsformen Undurfell ikke findes og Undirfell heller ikke — saavidt mig bekendt — forekommer i noget ældre haandskrift, saa fremsetter jeg dette sidste kun som en mulighed²⁾.

Er nu som jeg tror Undurnfell (Undornfell, Undarnfell) den oprindelige form, saa er dette i flere henseender ret mærkeligt. Derved bevises for det förste, at den derefter opkaldte gaard i umindelige tider maa have staaet omtrent paa det samme sted. Endnu den dag i dag holde gaardens beboere nontid, naar solen staar over »Fell«ets sydlige

1) Saaledes bruges *u* og *i* undertiden ved siden af hinanden navnlig i ubetonede afledningsendelser (sé Konr. Gislasons oldn. forml. § 53).

2) Jeg har ikke kunnet finde Undirfell i noget ældre haandskrift end i »Sigurðar registr«'s, 31 a, et sted hvorpaa jeg er bleven gjort opmærksom af dr. Jón Þorkelson. Hdskr. er fra det 16. aarh. sidste halvdel.

skraaning, uden at have nogen anelse om, at det staar der som en ærværdig bautastén fra hedenold, et minde om ældgammel skik. Endnu bedre vilde dog bjerget passe som dagsmærke fra det lidt nordligere liggende sted, hvortil traditionen henlægger det gamle Nautabú, hvor man ifølge de oplysninger, jeg har indhentet fra folk der ere fødte paa gaarden, endnu kan sé spor til nogen jordtomter, og hvor der endnu kaldes »Nautabúsíóar« lidt syd for aaen Karnsá, ti derfra har man bjergets højeste top lige »í nónsað«. Er maaské sammenhængen den, at bjerget først har faaet sit navn ved at bruges som dagsmærke fra det gamle Nautabú, og at gaarden siden, da den blev flyttet fra sit gamle sted længere mod syd, altsaa nærmere op til fjeldet, er bleven opkaldt efter samme? Det hele viser, at den nuværende islandske tradition ikke altid er saa upaalidelig, som flere ere tilbøjelige til at tro, skönt den naturligvis bestandig maa benyttes med tilbørlig kritik.

For det andet har vi her et eksempel paa hvorledes et islandsk ord, naar det lösrives fra sin naturlige betydning og antager karakteren af et rént egennavn, uvilkaarlig kan undergaa ganske de samme forandringer, som i de andre nærmest beslægtede nordiske sprog.

Endelig afgiver dette stedsnavn et ganske betydningsfuldt vidnesbyrd om eddasangenes ælde og rigtige overlevering. At Undurnfell afslibes til Undunfell, medens undurn samtidig uforandret vedbliver at være i brug, kan kun forklares ved at undurn skifter betydning, og kirken har for saa vidt sejret. Men at ordet trods kirkens magtsprog bevarer sin gamle hedenske betydning i eddasangene, kan paa den anden side kun forklares ved, at man endnu langt ind i den kristelige tid ansaa de gamle kvad for hellige sange, og at navnlig skjaldene betragtede dem som en folkeskat og omfattede dem med en lignende kærlighed, som Brahmanerne deres hellige böger.

BEMÆRKNINGER TIL A. HANSENS AFHANDLING:
»GAMLE SJÆLANDSKE STEDSNAVNE« I ÅR-
BØGERNE FOR 1879.

Af L. VARMING.

Efterat ovennævnte forfatter har angivet de ældste bekendte historiske former for de omhandlede stedsnavne — op til 12te og 13de hundredår — står tilbage at udfinde de oprindelige ålddanske til grund liggende ord. Men hertil er det ikke tilstrækkeligt, at eftersøge ordet i et leksikon, der kun indeholder sagasproget eller nyere Islandsk. Det er nødvendigt også at kende det åldnordiske digtersprog samt Ældre Dansk og de skandinaviske folkesprogarter, under stadig iagttagelse af de sproglige overgangslove, i forening med historisk og lokal kundskab.

For de nedenførte stedsnavnes vedkommende skal her nærmest hævdes den sproglige side, og af lovene for lydovergangene hidsættes følgende:

1. I forbindelsen *au* er u overgang af en medlyd *b*, *v* eller *g* (se, »det jydsk folkesprog« §. 112, 2-4, idet de der fremstillede overgangslove ere fælles for alle Danmarks sprogarter); så at *au* ikke er af åldn. *á*, hvis udtale som *au* (*av*) er særegen for Islandsk, medens det i Ålddansk er = *ā* (langt *a*), hvilket vi have f. e. i *lata* — lade, *rán* — ran, (senere *å*); og heller ikke = oldn. *au*, der sædvanlig overgaa til *ø*, f. e. *auka* — øge, *ausa* — øse, *nautr* — nød (et), *raudr* — rød o. s. v. eller til *ö*: *auga* — ældr. Dn. *øghæ* — øje; *laun* — løn (betaling).

2. *e* (opr. langt) som indlyd, efterfulgt af en enlig medlyd, er = åldn. *ei*, og det kan ved *u* — omlyd overgå til *ø* (kort) f. e. *sleif* — *slev* og *sløv*.

3. *f. ff.* (*o*: *v*) er åldn. *f* = Dn. *v* i efterlyden, og ikke opstået af åldn. *p*, som i Dn. skriftsprog overgår til *b* efter en lang selvlyd f. e. *slípa* — *slibe*, *hrópa* — *råbe*, eller efter en tvetyd f. e. *reip* — *reb*, *kaup* — *køb*, *hlaup* — *løb*.

4. *iu* (langt *u*) er sædvanlig = oldn. *jó* f. e. *jól* — *iul*, *hjól* — *hiul*, *tjóðra* — *tiupræ*, = åldn. *jú* i *tjúga* — *tiughæ*; undert = åldn. *y*: *dýr* — *diur* — alle i ældr. Dn.; ikke = åldn. *y* (kort), idet *u* i *iu* da er kort, f. e. *syngja* — gml. Dn. *siunge*.

5. Åldn. *ö* = D n. *å*, er *u*-omlyd af *a*, og det kan ikke være = oldn. *œ*; forholdet er, at *œ* er *i*-omlyd af *ó*.

Således kan if. 1. den første del af *Auethebothe* ikke være af åldn. *á* (på) og *ethe* (åldn. *eið*), men så vel *Auethe*-, som de øvrige former i *Awethæ-øræ*, *Awetheh-øre*, *Auhæt-ør*, samt i *Authe-ruth*, *Awædæ-rwth* kunne forklares af åldn. *ábóti* eller *abbati*, ældr. Dn. *abbat* (Jydske lov 2,65), *abbed*; så at konjekturen »*ethe*« af *eið* bortfalder. I *Auhæt* er *ø* *i*-omlyd af *ó*, og *h* er indskudt imellem *u* og *ø*, ligesom i *Awethehøre* mellem *e* og *ø* (se N. M. Petersen: »Danske og norske stedsnavne« 1833, i sml. afhandll. I. s. 131) og i *Augthæ-h-ør*, hvor *Augthæ* vel er en forvanskning. Om formen *Abethe* - se anf. skr. s. 115. Med *Auethebothe*, *Abbedbo*, sml. *Munkæbotha*, *Munkebo*, i Fyn. — *Blaueste*- ell. *Blauwæstæ-ruth*, *Blaustrød*, ikke af *blautastr*, hst. gr. af *blautr*, men mulig af *blage* (*ag*—*av*—*aw* ell. *au*, ved *u*-omlyd *áu*—*ow*), *fugtigt stof* (Syd-Skåne, se Rietz, Svenskt Dialekt-lexikon 1867), som jo kunde passe, da »byen ligger ved et sumpdrag;« *ste*-, *stæ*-, *st*- = *steth*, *stæth* (sted).

If. 2. er *-lef* (*-lev*) af åldn. *leif* (ikke *leifð*), efterladenskab, også *jordegods*, f. e. *konungslcif*, *jordegods*, som tilhører kongen; i en mængde sammensætninger især med

personnavne: Onslev (Óðinsleif), Thorsleif, Førslev (Freyrsl.) o. s. v., hvor der vel ikke må tænkes på »løb«; og if. 3. kan gml. Dn. *-loff* (f. e. i *Ægæsloff*), ny Dn. *-løv* — overgangsformer af *-lef* og *-lev* — ikke være af *hlaup*.

If. 4. er *Hjulebæk* (Hjulebæk) ikke af åldn. *hylr*, men kan ligesom *Julemose* forklares af åldn. *jóll*, *angelica silvestris* (Egilsson Lexic. poet. ling. septentr. 1850), eller af *jola*, *smuds* (Helsinglag. Rietz). *H* kan være tilsat ved en forveksling.

If. 5. er *Meon*, *Moon*, *Maun*, *Mön*, ikke af »*mœna*« (højne sig); det vilde være at udlede et primitivum af et derivatum. Den åldnordiske form er *Mön* (o: *Mån*), ejf. *Manar* (Egils.), og det hører sandsynligvis til den hele række af ønavne på *n*: *Fyn*, *Stryn*, *Thun*, *Hven*, *Fæn-ø*, *Væn-ø*, *Man-ø*, også *Skån-ø* (*Skån-ey*) — hvilke synes at høre til en anden sprogklasse, end den nordiske (se N. M. Petersen anf. skr. s. 110).

Det vilde føre for vidt at gennemgå alle de omhandlede ord, om hvis udtydning der kan være forskellige meninger; kun skal her endnu anføres nogle, til hvilke der kunde tænkes en mere tilsvarende forklaring, end den af forfatteren givne — ren sproglig betragtet og nordisk oprindelse forudsat. *Awershogh*, *Aversi*, kunde således forklares af åldn. *afarr*, *hest* (Egilss), jfr. *Avernakke*, af øens form. — *Eggesteff*, *Ægæstloff*, f. *Egis-* af *Egils*, ejf. af *Egil*. — *Jætnæstef*, *Jatnæstef*, af *jötunn* = *jätunn* f. **jatunn*, flt. ejf. **jatna*, ved i-omlyd **jætna*, **jætne*, en *jette*. — *Raakloff*, *Raklev*, af åldn. *råk*, lille bjergkløft. — *Skulkethorp*, *Skulkerup*, af *skulk*, træstump, (Bleking. Rietz). *Suntha-*, *Sunde*, *Zunthe*, *Saunte*, af åldn. *sund*, svømning, og *á*, *å*; *Siunde* (med kort *u*) af *synda*, svømme. — *Omø*, ford. *Omæ*, må næppe udledes af »*om*«, fordi skibene må gå et stykke rundt om øen«, hvilken udtydning synes at være en tautologi, da det jo netop er omsejlingen, der gjør et stykke land til en ø; man kunde snarere tænke på *Ómi* = *Óðin* (Egilss.).

Det indsés ikke, hvorfor stedsnavne som *Hanæthorp*, *Kalby*, *Katby*, (jfr. Katholm i Randers amt, Kattrup i Skanderb. amt), *Plegholt* ell. *Plegilt*, *Uglethorp*, ikke skulle kunne udledes af fællesnavnene: hane, kalv ell. kål, kat plag, ugle, fremfor af egennavne.

I *Landnåmasaga* forekomme analogier til *Clowestæde*, Kløvested: IV. 7 kleyfarlönd, af kleyf, kløft; II. 21 klofa-steinar, af klofi d. s.; *Crocstorp*, *Krokstorp*, Krogstrup; II. 3 Krókr. (krog, krumning), II. 21 Króksfjörðr, jfr. Krogsbæk (af vandløbets form) i Randers amt; a i Kragstrup kan være fremkommet ved hævning; *Ægæslef* IV. 1, Egilsstaðir.

Følgende ere oplyste af N. M. Petersen i anf. skr. foruden Awethehøre se ovfr.: *Buzinge*, Busene, af åldn. bússa, skib (s. 174); *Buzenmarkæ* er rimeligvis en sammensætning dermed; *Hönsinge* af høns (s. 173), jfr. *Gæsinge* af gæs ssts.; *Kalundæburgh* af Kå-lund ssts.; *Næpældæruth*, Næblerød, måske af nepholdegræs (*orobus tuberosus*) s. 172 fig. — Af personnavne: *Heristorp*, Herrestrup, af Harald — Hareld, forkortet Harre-, Herre- s. 176; *Imber-* ell. *Ymbrethorp*, Emdrup, af Immer, Imber — Emb. — Em.

Om fremgangsmåden ved stedsnavnenes forklaring må i øvrigt henvises til N. M. Petersens afhandling, et skrift, der nødvendig bør kjendes af enhver, som vil behandle dette, vistnok det allervanskeligste, emne for sprogranskningen. —

OM DRONNING MARGRETE SPRÆNGHESTS GRAV- MONUMENT I DOBERAN.

AF HENRY PETERSEN.

Kong Christoffer den førstes Dronning Margrete Sambiria — ogsaa »Sprænghest« kaldet — kom ikke til at hvile ved sin Husbonds Side i Ribe Domkirke. Hun døde 1282 i Rostock og blev begravet i Klosterkirken i Doberan faa Mile NV for Rostock, i hvilken Kirke hendes Frænder hvilede, og som hele Middelalderen igjennem og tildels en Stund efter denne Tid var Hovedgravstedet for de forskjellige Linier af den meklenborgske Fyrsteslægt*).

Dronning Margrete Sambirias Grav kan ikke længer paavises, men Klosterkirken gjemmer hendes Gravmonument, som har særlig Betydning ved at vise Dronningens i Egetræ udskaarne Billedstøtte. Prof. J. Kornerup har i sin Afhandling »Minder om Dronning Margrete Sprænghest i Rostock og Doberan« i Aarbøger for nord. Oldk. 1877 Side 55 o. fig.**)) første Gang udgivet en Afbildning af

*) Blandt nogle Portraiter af Medlemmer af det meklenborgske Fyrstehus fra det 16de Aarhundrede hænger i Choret et fortrinligt legemstort Billede af Frederik den andens Dronning Sofie af Meklenborg. Hun er malet i sort Dragt med langt Slør og Pibekrave. Paa Brystet bærer hun en pragtfuld Agraf med et sammenslynget F. S., hvorom en Krone. — Det er ventelig kun et Tidsspørgsmaal, naar Billedet i Copi havner i en af vore Samlinger.

**)) Hvad Minderne i Rostock angaar kan tilføjes, at selve den dyrebare Relikvie af Christi Kors, som skænkedes af Dronningen til det af hende der i Byen c. 1270 stiftede Nonnekloster til

Billedet og gjort det til Gjenstand for en nærmere Beskrivelse. Dronningefiguren har, som han bemærker, den særlige Betydning, at den i sit Slags er det ældste Gravmonument, vi kjende over et Medlem af det danske Kongehus.

I Efteraaret 1879 havde nærværende Forf. Lejlighed til at undersøge Dronningemonumentet i Doberan. I nogle vigtige Punkter er jeg kommen til andre Resultater end Kornerup og mener ikke at burde undlade at fremsætte disse.

Dronningens legemstore Billede har nu Plads i et Skab eller en »Kasse« med en enkelt Dør for, stillet op ad Væggen i Choromgangen. Figuren er efter Omstændighederne ret vel bevaret, Hoved og Hals dog beskadigede paa den højre Side, ligesom en Opmaling har fundet Sted i forholdsvis sen Tid. Forøvrigt henvises til den ovenciterede Afbildning og Beskrivelse*), hvortil dog følgende skal bemærkes:

---

det hellige Kors' Ære, endnu maa antages bevaret. I Choret i den gamle Klosterkirke, der ikke længer bruges til Gudstjeneste, hænger til hver Side for det katholske Højalter et lille i forskjellige Rum afdelt Skab. I hvert af disse ses en Relikvie, indsyet i en lille Pose eller Kapsel prydet med Guldbaand og anden Flitter og forklaret ved en med Minuskler beskreven Pergamentstrimmel — i et Rum staar til Forandring en lille rundbuget Glasflaske, men den gemmer ogsaa »de melk de van sante Katerynen licham vlot, do se enthoudet vart«. Midtpartiet i det ene Skab optages af en St. Anna, i det andet af en Christusfigur af den maadeligste Art. Paa Christusbilledet hænger fastsyet paa et Stykke Tøj Relikvien »van demie hilge cruce«. Det er en Splint af 1 Tommes Længde, knap $\frac{1}{4}$ Tommes Bredde.

*) Den paa en paafaldende Maade ved Figurens Bæltsted afsluttede »Kappebræmme«, der nu er hvidmalet, ser snarere ud som to fra Nakken nedfaldende brede Baand, udskaarne som om de vare dannede af horizontale Læg, det ene faldende ud over det andet, hvad der ikke er tydeligt paa Afbildningen. En St. Olafsfigur fra Gulland (i Museet

Dronningen bærer paa sit Hoved en Krone med lave Spidser eller Takker, prydet med Forgyldning og malede Figurer, der skulle forestille indfattede Stene. Kornerup har villet benytte denne Krones Form til Bevis for Statuens Ælde ved at sammenholde den med den Krone, som Christoffer den første bærer i sit Sigil. Men som Kronen nu tegner sig paa Dronningens Hoved er den uden Betydning, hvad Form angaar, og den ny Opmaling helt falsk og vildledende. Det vil nemlig ses, at der nedenfor hver af Takkerne fremstaar fire i Firkant ordnede 1 Linie lange Kobberstifter, der aabenbart have tjent til at fastholde en Krone af Guld eller snarere af forgyldt Metal. Metallets Glands har i Tidens Løb fristet Øjnene for stærkt; Kronen er tydeligt bleven afbrudt ved Vold: til den ene Side ere Kobbernaglerne udrevne og med dem en stor Splint af Træet. At Metalkronens Form næppe har været med lave Takker, men rimeligvis med Spidser formede som »Lilier«, der ragede op over Træspidserne bagved, fremgaar deraf, at der synes at have gaaet tynde Nagler gennem den øverste Del af samtlige Træspidser. Saadanne Lilie-Kroner se vi paa alle andre ældre og yngre Kongesegl fra det 13de Aarh. end netop Christoffer den førstes, og paa alle de kjendte danske Dronningesegl fra samme Tid, ligesom vi ogsaa fra andre Mounmenter vide, at de vare almindelige for denne Tidsalder.

Der er destoværende ikke bevaret nogen gammel Indskrift i Forbindelse med Dronningebilledet, der kan bekræfte, at dette tilhører Tiden ved 1300; Figuren maa vidne for sig selv. Men der er da heller intet, der kunde tale mod Traditionens Rigtighed: det skulde være, at Proportionerne i den var bedre end almindeligt for hin Tid, fra

---

i Stockholm) ses imidlertid at vise en ganske paa samme Maade udskaaen Kappelbræmme, der kun naaer halvt ned paa Brystet.

hvilken de fleste Figurer udmærke sig ved deres «Langlivethed» og ved Vridning af Overkroppen. Imidlertid svarer visse Særegenheder i Figuren, som af Kornerup bemærket, meget vel til andre Gravstatuer og figurlige Fremstillinger fra Tiden nær efter Dronningens Død, og som Tilføjelse skal jeg, hvad hele den ydre Karakter, Klædedragten, Kappens Foldekast og Smykkerne angaar, henvise til et nært lokalt Sammenligningspunkt: de kronede Helgenindefigurer, der ses paa den prægtige Malmdøbefont i Mariekirken i Rostock, hvis Indskrift viser den støbt i Aaret 1290. Margrete-Billedet i Doberan kan ikke staa disse Figurer — der alle bære »Lilie«-Kroner — fjernt i Tid. Som Støtte for Traditionen kan fremdeles henvises til nogle karakteristiske, tidlig gothiske Bladornamenter, der findes paa Undersiden af Consollen, mod hvilken Dronningen støtter sine Fødder.

At Gravstatuen over Dronning Margrete Sambiria oprindelig har indtaget en horizontal, hvilende Stilling fremgaar jo tydeligt af Pudens under Dronningens Hoved. Den yderligere Forklaring af Billedstøttens Anbringelsesmaade gaar i Kornerups Afhandling ud paa den af Lisch fremsatte Gissning, at Figuren har ligget i en Trækiste med tagdannet Laag ligesom Laaget paa et Helgenskrin (smbl. Kisten med Christus-Figuren fra Kjertemind Kirke, nu i Museet for de nordiske Oldsager). Et saadant Monument siges at have staaet paa den pommerske Hertug Bugislavs Grav i Barths Kirke i Ny For-Pommern. — Den nærmere Undersøgelse af Gravstatuen ledte imidlertid mig til en anden Opfattelse af Dronningemonumentets oprindelige Udseende.

Man synes stedse at have betragtet og ligeledes ved Afbildning at have vist Statuen som en frit udarbejdet Figur samt antaget den for at være »hensat« i et Skab eller i en »Kasse« med Dør for. Dette er ikke rigtigt. Figuren har aldrig været løsnet fra den Egetræsplade, der nu med tilsatte, ved Trænagler fastholdte Side-

stykker, danner »Bagklædningen« i Skabet. Men med denne $3\frac{3}{4}$ " tykke »Bagklædning« forholder det sig da ogsaa paa den særegne Maade, at den baade foroven, forneden og til Siderne springer frem bagved »Skabssiderne«, ja endog til alle fire Sider viser en dobbelt profileret Rand og bærer Spor af rød Malning paa Kridtgrund. Vi have derfor aabenbart i den noget ganske andet end en Bagklædning til et Skab, den er en Rest af det oprindelige Monument: selve den $3\frac{3}{4}$ Al. lange, 1 Al. $8\frac{1}{4}$ " brede Dækplade til et sarkofagformet Gravminde, ovenpaa hvilket Margrete Sambirias Billedstøtte har hvilet frit ligesom hendes Navnes Billede paa Sarkofagen i Roskilde Domkirke eller hendes Sønnens Christoffer den anden og Dronning Eufemias i Sorø Kirke. Ornamenterne paa Piedestalens Underside tyde da ogsaa hen paa, at Statuen har ligget frit.

Selve Sarkofagen kunde tænkes at have været opmuret af Tegl saaledes som Erik Glippings i Viborg Domkirke. Vi kunne næppe antage, at de $1\frac{1}{4}$ " tykke, 9" brede Egetræssider, der danne »Skabet« om Figuren, ere Rest af en Beklædning paa den murede Sarkofags Sider; de vise ogsaa Spor af at have været »beslaaede« i et ganske andet Øjemed. Den flade Dør for »Skabet« er hel ny og af Fyrretræ.

Tæt ved Monumentet over den danske Dronning staar ligeledes i Choromgangen opstillet et andet Skab med to legemstore Figurer, som Rest af et Monument, der efter sigende har ligget over den svenske Kong Albrekt og Dronning Rikardis, men som dog efter den sene gotiske Stil og Ornamenter ikke kan være forfærdiget før i sidste Halvdel af det 15de Aarhundrede. Begges kronede Træbilleder ere anbragte under en rig Baldakin. Kongen er iført Rustning, hans Fødder hviler mod en Løve, Dronningens mod en Hund. Ogsaa disse Billeder have ligget horisontalt, ogsaa her træder »Bagklædningen« i »Skabet« frem som den oprindelige 3 Al. 21" lange, 1 Al. 23" brede Dækplade for Sarkofagen, prydet med profileret Rand. Man

har ligesom i foregaaende Tilfælde stillet Dækpladen op, ganske som man havde løftet den af Sarkofagen og slaaet en Ramme uden om Figurerne for at bevare disse. Dette Monument viser som hint grelt opfriskede Farver. Af Indskriften »Renovatus 1750« faa vi rimeligvis ogsaa en Tidsbestemmelse for Opmalingen af Dronning Margretes Billede, er der end Sandsynlighed for, at Monumenternes Borttagelse fra de respektive Grave ligger længer tilbage i Tiden.

Vi have ingen Efterretninger om, at der her i Landet har existeret Gravmonumenter af Træ som Dronning Margretes i Doberan. Gjennem hele det 14de Aarhundrede lægges Metalplader og Metalfigurer senest Alabastbilleder over Kongefamiliens Grave; om de ældre Kongegraves Udsmykning existerer ingen eller kun lidet fyldestgørende Oplysninger. Om Dronning Margretes Ægtefælle, Kong Christoffer den førstes Grav i Ribe Domkirkes Chor hedder det hos Huitfeld S. 257, at den var dækket af »en Marmorsteen, »noget høyre offver Jorden end 'de andre Graffstene, som af »æld var forslit og opæt, saa at mand icke kunde læse »Offverskriften. men huad gjør icke den umættelig Gierighed, som er en Rod til alt Ont, hos dennem som med »flid burde se til at Berømte Kongers oc Førsters Monumenter oc Graffve kunde ved Mact holdis oc bevaris tid »effter tid: samme Steen bleff for nogen tid borttagen til »nogle Folckis egen Nytte«.

I Viborg Domkirkes Chor foran Højalteret fandtes Dronning Margretes Sambirias Søns Erik Glippings Grav, der var anlagt som en af Tegl muret Sarkofag over Gulvet. Alene Pladsen og Anlægsmaaden gjør det sandsynligt, at Graven har været udsmykket paa en for en Kongegrav og for Domkirken værdig Maade, der efter Datidens Smag har svaret til Udsmykningen af Kongegravene foran Højalteret i Sorø og af Dronningesarkofagen foran Højalteret i Roskilde Domkirke. Men vi have om det egentlige Gravmonument og dets Materiale kun et Fingerpeg i en Notits

fra forrige Aarhundrede, der beretter, at der 1638 lagdes et Monument (en udskaaren Træplade) over Graven »istedenfor det forrige, som da var bortraadnet«. Dette Udtryk maa absolut henpege paa et ældgammelt Gravdække af Træ, men nærmere kunne vi ikke komme Muligheden af at et Monument som Dronning Margretes har dækket en nogenledes samtidig Kongegrav i Danmark. At den ny Dækplade fra 1638 i Udseende ikke paa nogen Maade har mindet om det ældre Monument, fremgaar klart af den Skizze af denne ved Domkirkens Brand 1726 ødelagte Træplade, som bevares i antikvarisk-topografisk Archiv.

NOGLE BEMÆRKNINGER TIL DET DR. GERINGS
UDGAVE AF FINNBOGASAGA (HALLE 1879) VED-
FØJEDE GLOSSAR.

AF SIGURÐR SIGURÐARSON.

(Af): allt af neðan, ɔ: af brókunum, giver ikke til kende, at vedkommende (Urðarköttr) gik barfodet, hvilket desuden straks efter bliver fremhævet, men at den nederste del af bukserne var (næsten) helt bortrevet. Brækr var nemlig i almindelighed ikke bukser og strømper ud i et, hvilket, når det forekommer, betegnes ved ordet leista-brækr eller leistbrækr.

Afram (um sumarit áfram) kan ikke betyde hindurch (hele sommeren igennem), og der skal på dette sted ikke udtrykkelig siges, at Finnbogi har været hos jarlen hele sommeren, da der lige efter som fortsættelse heraf fortælles om begivenheder, som man må tænke sig forefaldne endnu i sommerens løb. Der ligger i disse ord kun, at Finnbogi vedblev at være hos jarlen hen ad (om den fremad skridende tid) sommeren.

Allúlíkligr betyder ikke: ganz ungeeignet, men kun der ser ud til at være uskikket til noget. Selv om man ikke kendte ordet líkligr, hvis betydning straks springer i øjnene, vilde man dog ved nærmere at se på stedet indse, at betydningen: ganz ungeeignet ikke holder stik her, da den flod, talen er om, virkelig bliver passeret (om end kun med megen besvær), skønt den ikke så ud til at være passabel.

Áreitingr betegner kun noget der kan være tale om. Der er blevet fortalt, at vejrliget var meget hårdt, og

det er derfor, at der ikke kunde være tale om at flere kunde gå (var eigi áreitingr at fleira mætti fara). — Oversættes áreitingr ved veranlassung, så bliver sætningen fuldstændig meningsløs. (Fritzner oversætter også áreitingr fejlagtig ved tilskyndelse.)

Bila (i udtrykket: hefir ok mart at bilað reiða várum) kan umulig betyde fehlen eller mangeln, men kun at tage skade, blive beskadiget (med inchoativ betydning). Noget lignende gælder om bila i sætningen: aldri hefir mik áræði bilat, hvor det bedst oversættes ved svigte, og dette er dets sædvanligste betydning, når der er tale om personer eller disses egenskaber. Möbius (i hans altnordisches glossar) oversætter det ved säumen, men på de af ham anførte steder betyder det: (af frygt) at *undlade* at gøre noget.

Búa um skip kan kun uegenlig oversættes ved für ... sorgen; egenlig er det kun at sætte skibet til rette, anbringe det på en plads hvor det kan stå sikkert, samt ved andre forholdsregler at gøre det endnu sikrere.

Drepa undir, i sætningen: Finnbogi bað hann þá undir drepa, oversættes i glossaret ved sammenpressen (i forklaringen heraf må aufgepackte vel være en skrivfejl for anzupackende, hvis man ellers kan kalde det »dem pferde aufpacken« når læsset skal trækkes på en slæde). Jeg nærer en stærk tvivl om rigtigheden af denne oversættelse, skønt den kunde synes at ligge nær. Sammenligner man hermed t. eks. Grettissaga 21. kap.: »björninn hafði dregit (var. dregit) undir sik kápuna«, hvilket ikke betyder: bjørnen havde trykket kappen under sig, men: bj. havde trukket kappen ind under sig, og især udtryk som drepa undir belti sér, o. l., så frembyder der sig en anden oversættelse, nemlig: at stikke ind under. Hrafn den lille har nemlig bedet Finnbogi snøre læsset så hårdt som muligt; Finnbogi, der opfatter dette som om Hrafn syntes han ikke snørede hårdt nok, opfordrer ham til (om han kan)

at stikke enden af rebet ind under båndene, nemlig for at slå den knude, som skulde holde det hele sammen; dette gør ellers sædvanlig den samme som snører båndene. Hertil svarer så Hrafn, at til sådan et forsøg vil han ikke fordriste sig (når en så stærk mand som Finnbogi havde snøret så hårdt som han kunde). Det forekommer mig, at Hrafns sidste replik ikke er på sit sted, når Finnbogi's ord skal indeholde en opfordring til at gøre noget, der var nødvendigt for at hjælpe ham, i den anden forbindelse vilde den derimod ligefrem falde af sig selv, som en undskyldning. Af oversættelsen hos Werlauff kan man ikke klart se, om udtrykket *drepa undir* er blevet forstået rigtig, da der kun tales i almindelighed om at «trække tovet under», dog ligger det nærmest at antage, at just det her anførte er ment dermed. — I forbindelse hermed kunde man vel opfatte *gerðu* (i utr. *gerðu þeir hlassit*) som impf. af *gerða* (= *girða*), da det dog er den handling der bliver beskrevet; dog bruges der vel oftere derom ordet *binda*; jfr. Grettissaga kap. 48.

(Eiga.) I sætningen: *þú þykkist eiga meira undir þér en oss varir* kan *þykkist* umulig oversættes ved *du scheinst*, da dette intransitive verbum jo ikke kan bruges i passiv. Det er den reflexive form her foreligger, og meningen er: du tror (du glaubst) om dig selv o. s. frd.

Framaðr brugt adjektivisk i betydningen der entbindung nahe forekommer vist neppe, ikke en gang i hunkønnet, men *framat* er her kun den neutrale tillægsform af verbet *frama* = bringe fremad, med underforstået er. Man skal altså oversætte: og det er langt fremme (o: svangerskabet er vidt, fremskredet).

Fyrir *framan* kan kun betyde foran, ikke vorwärts.

(Fremi). Svá *fremi* er *upp komit*, at .. kan ikke betyde: so weit ist es gekommen, dass .., men: sagen er bleven så vidt åbenbaret, at .. Både *koma upp* og

det nu brugeligere komast upp betyder: at åbenbares, om en hemmelighed.

Færð betyder ikke udelukkende: beschaffenheit der landstrasse, men tillige føret på de steder, hvor der ingen vej er, eller hvor denne ikke benyttes. Gerði færðir góðar betyder følgelig ikke: die *wege* wurden gut, men det blev godt føre o: overalt. Om vinteren fulgte man nemlig ikke de bugtede veje når jorden var tilfrossen, men drog den lige vej mod sit mål.

Ganga nær i forbindelsen: þótti hón (Syrpa) ærit nær ganga Þorgerði har den særlige betydning: at være uhøflig eller uforskammet imod en (jfr. det danske nærgående) og derved blive ubehagelig. — Om man til udtrykket láta ganga (45¹¹) kan underforstå hestinn, er i det mindste højst tvivlsomt, da udeladelsen af subjektet til ganga her vel neppe er tilstedelig; at opfatte ganga i dette tilfælde som et upersonligt verbum (med lignende betydning af láta ganga som det danske lade stå til) lader sig vel neppe gøre heller, og jeg er stærkt fristet til at tro, at teksten her er forvansket.

Gerast við einhvern kan ikke opfattes i betydning af: sich gegen jmd benehmen, da gerast i denne forbindelse ikke betyder andet end blive (verða), men betydningen af sindelag eller opførsel ligger i det hver gang vedføjede adjektiv. — Lige så lidt kan udtrykket: gerast um eitthvat, der naturligvis er at opfatte som upersonligt, i sig selv betyde noget, med mindre der tilføjes et eller andet ord til nærmere bestemmelse, som her litit. For øvrigt er gerast i denne forbindelse meget usædvanligt, hvis det ellers forekommer andre steder, og det var vel ikke usandsynligt, at det var en skrivfejl for gefast. Et utydeligt f (f) kan jo let blive læst som et r (r).

Geyma. Dette ords betydning er ikke fyldig gengiven ved füttern, da geyma omfatter hele pasningen.

Gillt, i forbindelsen «hafa i holi gillt» (der udsiges

som noget forbigangent), må vistnok opfattes som tillægsform af verbet *gilda* = forstørre, gøre meget af, men ikke som neutr. adj.

Grunbrusligr er et ord, som man ikke rigtig ved, hvad man skal gøre ved; brus er i alle tilfælde meget mistænkeligt. At dømme efter oversættelsen i Icel.-Engl. Dict. skulde man tro, at det der var sat i forbindelse med samme stamme, hvortil bros og brosa høre.

Halda einhvern móti einhverjum betyder ikke: jmd einem andern gegenüberstellen (jfr. 86²⁵), men: beskytte en imod en anden (nemlig ved sin magt og anseelse).

Heljarmadr betyder ikke bösewicht, men kun en uhyre stærk mand, og der behøver ikke at ligge nogen ond mening i det.

Hey i flertallet betyder sædvanlig høforråd.

Gilda í hólum um eitthvat kan rigtignok betyde: von etwas prahlen, men deraf følger ikke, at *hól* betyder prahlereri, da denne betydning af hele sætningen ligger i *gilda* (gillt) = at gøre stor, forstørre. *Hól* betyder ikke andet end ros, lovprisning.

Hrjóða (leggst hann svá at hryðr um krapit) er her vel snarere upersonligt = hryðr krapinu, ɔ: den halvtøede sne stables op (foran ham, da den ikke får tid til at skydes til side), end personligt, således som det synes at blive opfattet i glossaret; *um* er så ikke noget adverbium men en præposition, hvilket synes at passe bedre her.

Húðfat brugtes til at ligge i om natten på gulvet eller på en bænk eller på jorden, men som hængemåtte er det aldrig blevet brugt. Om dagen kunde det benyttes til deri at opbevare forskellige ting (se for øvrigt Sigurðr Gudmundsson: *Alþingisstaðr hinn forni* &c. Khöfn 1878 side 40).

Hvergi i udtrykket *fara hvergi* kan vistnok neppe betyde eller være tænkt som: unter keiner bedingung; det er ligefrem et stedsadverbium = ingen steds, ingen steds hen; selv på de steder, hvor betydningen snarere

kunde siges at nærme sig den i glossaret angivne, er det dog tænkt og bør oversættes som: på intet punkt, i ingen henseende.

Hyggja af einhverju betyder i grunden ikke: vergessen, om det end nok frit kan oversættes derved, men: vende sin tanke bort fra noget.

Jafnbjóða einhverjum eitthvat er en meget hård, om ikke umulig, konstruktion; ellers hedder det: jafnbjóða einhverjum um eitthvat eller í einhverju; mon det ikke kunde antages, at um var udeglemt efter en?

Jafni (der forekommer to gange i sagaen) som substantiv af hankønnet, men med acc. lig nom., er så aldeles uden analogi i sproget, at det neppe lader sig forklare på den måde; desuden står det (på det ene af stederne) med adverbiet mjög, hvilket ellers kun sjælden forbindes med et substantiv (jeg erindrer kun: mjög jafnræði); dog er denne omstændighed ikke så afgørende som den første. Så måtte man da hellere opfatte det som et intetkønsord¹). Jeg er tilbøjelig til at tro, enten at ordet på begge stederne er fejlskrevet for jafnt, eller at der på det sidste sted skal læses jafna.

(Kasta). I forbindelsen: því mjög svá mátti kasta á land, bør man vel neppe underforstå veiðinni, men tage kasta i al almindelighed = at kaste med en sten eller lignende. Den strækning, en sten kan kastes, bliver meget hyppig brugt som mål for mindre afstande; deraf benævnelsen steinkast og steinsnar for sådan en strækning.

Kvaddast, som imperfektum af kveðjast i reciprok form, er umuligt, da der i denne form kun kan forekomme pluralis, kvöddumk, kvödduzk, kvöddusk.

Kænliga betyder ikke forsigtig, men klogt, klogelig.

Lota. Med hensyn til dette ord, der i glossaret over-

---

¹) Denne sidste bemærkning har jeg Dr. Jón Porkelsson at takke for.

sættes ved gang, skal jeg lade mig nøje med at henvise til Icel.-Engl. Dict.

Lukka opføres i glossaret (og ligeledes i Icel.-Engl. Dict.) som stående på side 28¹⁹. I teksten står der laukunnar (så at lukkunnar kun er en gisning), der uden tvivl er forskrevet, men hvad skal der stå? Det er tvivlsomt, om lukka er så gammelt, skønt det jo forekommer i Bárðarsaga kap. 16. (men til det sted haves der kun yngre håndskrifter), men hvordan det nu er eller ikke er, så er det sikkert, at den tanke, som fremkommer ved læsemåden lukkunnar, er fuldstændig fremmed for oldtiden, i det der aldrig tales om »at gøre (sin) lykke«. Jeg har tænkt på lúkunnar, og villet lægge den mening i sætningen: ... »du vil ikke mangle penge at gribe til &c.«, men herved, ligesom også ved lukkunnar, er der den ulempe, at den bestemte artikel ikke synes at være på sit sted her¹). — Ulige mere tiltalende forekommer mig derfor Dr. Jón Þorkels-sons mig velvillig meddelte gisning lógunar, som, om den end fjærner sig betydelig fra den håndskriftlige overlevering, dog giver en korrekt og naturlig mening.

Eigi meðalúvinr er vel neppe at oversætte ved: nicht wenig unfreundlich; úvinr betyder i denne forbindelse ikke fjende men dårlig, afskyelig karl, eller lignende (som skældsord).

Mega. I forbindelsen: helzt má honum þat bør man vel snarere underforstå sóma el. søma end ætla (for så vidt nogét behøver at underforstås), og man burde oversætte: det anstår ham bedst, passer bedst for ham, han er den mest berettigede dertil (i følge sine øvrige egenskaber).

Ofdul kan rigtignok frit oversættes ved kühner gedanke, kühner einfall, men der ligger dog noget mere deri.

¹) Herr adjunkt Björn M. Ólsen har henledet min opmærksomhed herpå.

Det er omtrent det samme som ofætlan, og meningen er: »Han nærer for høje tanker om sig selv, hvis o. s. frd.«.

Rekast (58²⁶ hvor Þóra og Þorkell tale sammen) kan man ikke oversætte ved det blotte reisen, wandern, men den betydning af planløs og nødtvungen omflakken, som ligger deri, må udtrykkes. Altså = blive jaget omkring, især om dem der forfølges eller efterstræbes af fjender. At dette er meningen her, kan man tydelig se af Þorkels påfølgende svar.

Sakarstaðr betyder ikke beleidigung eller lignende, skønt det også i Icel.-Engl. Dict. opfattes således, men et anklagepunkt, en ting man kan bygge en anklage på. Derfor også tilføjjelsen: þann sem til heyrir.

Samkunda. Betyder dette ord egenlig noget andet end ligefrem sammenkomst?

Sauðarslittr (mon der ikke snarere burde være opstillet formen slitri, n., som er den ældste¹)?) betyder ikke fetzen schafffleisch, men et sønderrevet får, og det er selvfølgelig især skindet og benene, der er tilbage.

Skil betyder ikke erklæring, og at segja skil á einhverjum følgelig ikke: in betreff jmds eine erklæring abgeben, men skil betegner her indbegrebet af de egenskaber, der adskille en fra en anden, og at segja skil á einhverjum altså at give oplysning om, karakteristik af en; at dette kan ske i form af en erklæring, har ikke noget med ordets sande betydning at gøre.

At skilja fyrir betyder ikke sich vergleichen, men kun: at fastsætte betingelser; selve forliget behøver ikke derfor nødvendig at komme i stand.

Sleginn, om håret, kan vistnok ikke være = verwirrt, zerzaust; det må vel nærmest betyde: slået løst tilbage,

¹) Herr professor K. Gíslason har velvillig meddelt mig, at han tvivler på, at formen slittr er så gammel, at den kunde forekomme i håndskriftet A. M. 132. Jeg tør ikke sige noget bestemt i så henseende.

og det deri liggende begreb udvikles da nærmere ved det efterfølgende: ok lá niðri á herðum honum.

Smáleikr, i Hakon jarls ord: skulu vér hafa gaman ok skemtan at reyna þig í smáleikum, oversættes i glossaret ved: eine kleine, unbedeutende sache, (vistnok efter Icel.-Engl. Dict., som har en lignende oversættelse, og ikke gør forskel på de to betydninger). Her sammenblandes der to ord af forskellig betydning, nemlig smáleikr = ubetydelighed, betegnende lidenheden som egenskab (hvilket ord i følge E. Jónssons Oldnordisk Ordbog kun forekommer i enkelttallet) og smá-leikr (et sammensat ord, der neppe forekommer i enkelttallet) = en lille leg; det er dette sidste ord, vi her har for os, og som alene giver nogen mening.

Snögggt kan ikke oversættes ved bald eller alsbald, da det ikke betegner tidens korthed, men bevægelsens hastighed. Hann féll snögggt betyder derfor ikke: han faldt snart (efter at have vaklet i nogen tid), men: han faldt hårdt (o: bevægelsen i faldet skete med stor hastighed og kraft). Ef hann berr eigi snögggt af þínum frændum ok vinum betyder da heller ikke: hvis han ikke snart (o: inden kort tid) vil komme til at stå over dine frænder og venner, men: hvis han ikke på en afstikkende måde (således at det falder i øjnene) står over &c. Superlativen snöggvast (sædvanlig i forbindelsen: sem (allra) snöggvast) betyder da egentlig og oprindelig: i den største skyndsomhed, om den betydning end nu er tabt af bevidstheden.

Standa. Under dette ord anføres i glossaret udtrykket: skipar hann til um þá hluti, sem hann vildi sín umráð standa láta, og oversættes ved: er gab an, wie er seine bestimmung ausgeführt haben wolte, i det sem vistnok opfattes som adv. og ordene: þá hluti ikke gives. Herved er der den ulempe med hensyn til meningen, at man ikke ved, hvad det er for »bestimmungen« der omtales. — Sem er at opfatte som et rent pron. relat.,

svarende til þá hluti, men så må man jo rigtignok underforstå et um (hvis da ikke umráð er en skrivfejl for ráð um). Herved får man en fyldestgørende mening, nemlig: Han gav forskrifter angående de ting, med hensyn til hvilke han vilde lade sine bestemmelser (ráð eller umráð) stå ved magt.

Stinga at stafni betyder ikke: am ziele der fahrt ankommen, men kun at lægge til med forstavnen, især til et større skib. Hvor det bruges om at lægge til land, er det ikke at oversætte simpelthen ved landen, men: lande for et øjeblik, gøre en lille afstikker til land.

Søkja at (upers. eller pers.) betyder ikke bevorstehen, i alle tilfælde kan det ikke betyde det her. Finnbogi lader som han har en følelse, som om han led under indflydelsen af en fremmed persons følgeånd (fylgja). En sådan indflydelse, der kaldes atsókn = anfald, angreb, ytrer sig ved ildebefindende, slaphed og søvnighed. Man tænker sig, at man ligesom bliver angreben af følgeånden, og det er dette, der her gengives ved søkja at, der altså er = angribe, anfalde.

Taka til (med acc.) betyder ikke: ausführen, men foretage sig, særlig når foretagendet er at anse for dristigt eller utilladeligt. Taka við betyder vistnok også snarere at modstå, end: in beschlag nehmen.

Telja einhvern i betydningen fraråde en noget, uden nogen tilføjning, forekommer vel neppe andre steder, og jeg for min del nærer ingen tvivl om, at det kun er en skrivfejl for letja, hvilket er det almindeligst brugte ord i denne forbindelse.

Úkeyptr (her i en upersonlig sætning: medens der endnu ikke var blevet (for-) handlet herom) = ikke købt, ikke ved underhandlinger og overenskomst fastsat. Glossarets oversættelse: abgemacht, der betyder lige det modsatte, er vistnok at betragte som fremkommen ved en skriv- eller trykfejl.

Um þat er betyder ikke *bis* zu der zeit wo, eller med andre ord, angiver ikke et forløb af tid indtil et vist tilfælde indtræffer, men selve den tid på hvilken tilfældet forudsættes at ville indtræffe, altså = på (eller *ved*) den tid når.

Vandræði kan ikke i og for sig betyde unruhe, men kun forlegenhed, vanskelige forhold; et andet er det, at denne forlegenhed kan have sin grund i uroligheder.

Nokkurn *veg* svarer fuldstændig til det danske nogenlunde: nokkurn *veg* vel = nogenlunde godt, men det kan ikke gengives ved *vielleicht*.

Einhverjum *verðr* eitthvat *fyrir* kan ganske vist frit oversættes ved: jmd handelt so und so, men det er dog ikke nøjagtigt nok, ti udtrykket betyder: en griber til den eller den udvej (nemlig i en vanskelig situation).

Lýsa *vigi* á hendr einhverjum betyder ikke: eine anklage wegen totschlag gegen jmd erheben, men kun: at erklære en for banemanden, hvilket denne sædvanlig gjorde selv, for at drabet ikke skulde blive betragtet som mord. At anlægge klage eller søgsmål imod en for drab hedder derimod: at *búa vígmál á hendr einhverjum*.

Víkja eptir einhverjum er ikke = sich gegen jmd wenden, men = vende om for at gå efter en.

Vita eitthvat at einhverjum er selvfølgelig ikke = mit jmd etwas vorhaben, men = vide noget om en, hvilken rigtige oversættelse i glossaret først findes i det der anførte eksempel.

Þótt betyder hverken wenn eller als wenn, men selv om, om ... end. Således på de i glossaret anførte steder.

Ømta betyder egentlig kun at give en lyd (ómr) fra sig, men bruges dernæst (udelukkende) i betydningen tiltale eller svare, altid med en bibetydning af, at tiltalen eller svaret bliver fremført skødesløst og uden interesse, til dels også utydeligt. Hann ømtir honum hvárki vel

né illa betyder følgelig: han tiltaler ham (slet ikke) hverken godt (o: blidt) eller dårlig (o: hårdt), med andre ord: bryder sig slet ikke om ham, ænsrer ham ikke. Derimod kan det ikke betyde: er äusserte sich über ihn &c.

Des værre står dette glossar ikke ene med sine unøjagtigheder (der til dels ere byggede på værker, hvor man ikke skulde vente at finde dem); men de fleste af vore ord-bøger lide af en mængde fejl, både med hensyn til oversættelse og ordformer, ikke mindst den største.

TAMDRUP KIRKE ¹⁾

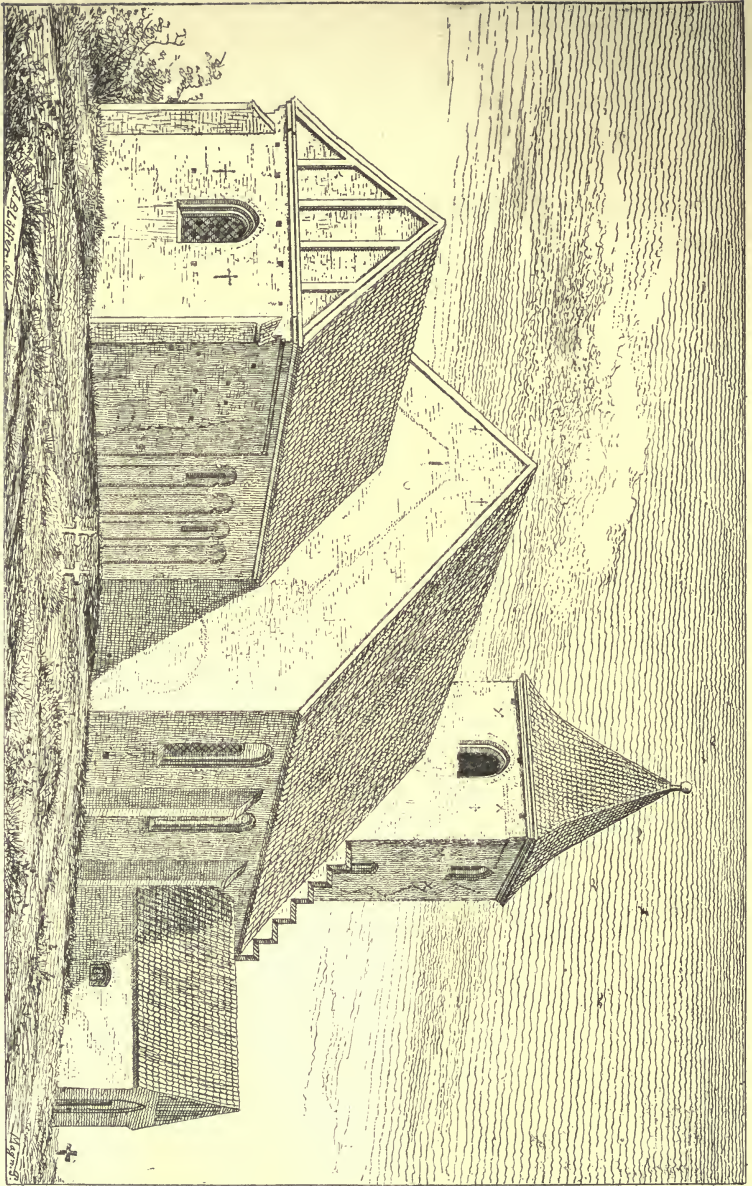
VED J. B. LÖFFLER.

Naar man fra Horsens følger Hovedlandeveien, der løber mod Nordvest ad Nørre Snede til, ser man allerede i lang Afstand en Kirkebygning, som dels ved sin høie Beliggenhed, dels ved sin ualmindelige Størrelse særligt tildrager sig Opmærksomheden. Det er Tamdrup Kirke. Længe forinden man kommer til Bygningen, der ligger tæt sønden for Landeveien, undres man over dens uforholdsmæssige Brede og svære Tag, og man spørger uvilkaarligt sig selv, om dette ikke dækker over et Monument, som skylder senere Tidens Omdannelser sit nuværende Ydre. Et flygtigt Blik paa Kirkens Mure overtøder En om, at man ikke har feilet, og underkastes Bygningen en nøiere Undersøgelse, da viser den sig at være ikke blot et af vore ældste, men tillige et af vore eiendommeligste kirkelige Mindesmærker fra den tidligere Middelalder, hvis oprindelige Fysiognomi for største Delen er tilintetgjort ved hensynsløs Medfart og Aarhundredernes vekslede Fordringer til et Gudshus.

Historien har aldeles intet bevaret med Hensyn til Bygningens Opførelsestid, og ingen Tradition knytter sig til den. En større Jordeiendom, Bisgaard (o: Biskops-

---

¹⁾ Nærværende Undersøgelse med tilhørende Afbildninger er udført paa Bekostning af Direktionen for de nationale Mindesmærkers Bevaring.

Tandrups Kirke set fra Nordost.

gaard), der ligger tæt sydvest for Kirken, gjør det sandsynligt, at Gaarden i Papismens Dage har tilhørt Aarhus Bispestol, og i dens Nærhed maa vi da vistnok søge Aarsagen til, at Kirken fik en langt anseeligere Størrelse og rigere arkitektonisk Anordning end der i Almindelighed blev vore Landsbykirker til Del.

Tamdrup Kirke, der tør antages at tilhøre det 12te Aarhundredes første Aartier, har oprindeligt været en treskibet Basilika, hvis Kor og Sideskibe endte i halvrunde Alterbygninger. Midtskibet og Sideski-

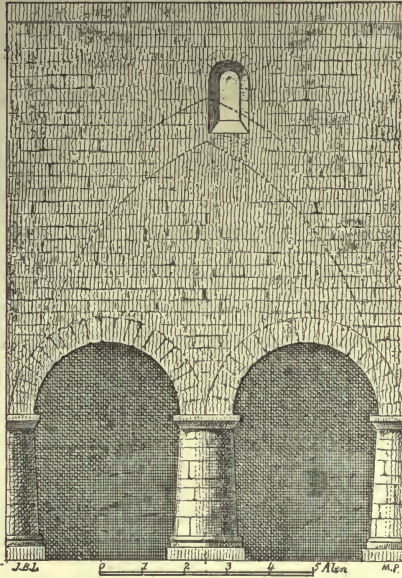

Fig. 2. Parti af Midtskibet i dets oprindelige Skikkelse.

bene stode i Forbindelse med hinanden ved otte halvrunde Arkader til hver Side, der maa formodes at have hvilet paa runde, murede Søiler med Undtagelse af de to vestligste i den nordre Række, som bares af en firkantet Pille (Fig. 2). En anseelig Triumfbue førte fra Midtskibet ind til Koret, og omtrent $\frac{3}{4}$ Alen over denne var anbragt en mindre, rundbuet Aabning, som dannede Adgang til sidstnævnte Bygningdels Loft og for største Delen var synlig fra Langhuset. Alle tre Skibe saavel som Koret dækkedes af Bjælkelofter, og kun over Apsiderne var der spændt halvkupelformede Hvælvinger. I Høikirkens Mure, der hævede sig frit over Sideskibenes Halvtage, fandtes smaa, rundbuede Vinduer, som hverken fulgte Arkadebuernes eller Søilernes Midte, ja ikke

engang sade lige over for hinanden¹⁾. Hvorledes Vinduerne have været placerede i Sideskibene, savne vi Midler til at afgjøre, da kun et enkelt utydeligt lader sig følge i Omrids paa den nordre Indervæg; men Sandsynligheden taler nærmest for, at de nogenledes have fulgt Høikirkevinduerne. Kirken har fra først af næppe haft flere end to Døre, én paa det nordre og én paa det søndre Sideskib. De afsluttedes med halvrunde Buer, og vare i Centrumshøiden forsynede med skraathugne Kragbaand. Af arkitektoniske Enkeltheder ville vi i Bygningens Ydre særligt fremhæve de slanke, rundbuede Blindinger, som smykke Korets Vægge (Fig. 1), og i det Indre de omtrent $3\frac{1}{2}$ Alen høie, murede Søiler, der uden noget som helst Mellemed dækkedes af firkantede, skraatafskaarne Plader (Fig. 2).

Naar undtages enkelte af Søilernes Dækplader, der udførtes af Kamp, benyttede man Fraadsten og Ahl til Materiale i Kirken. At disse Stenarter ikke valgtes af Mangel paa bedre Byggemiddel, men kun fordi man endnu knugede sig ved efter en større Maalestok at arbeide i et haardere Materiale, derom vidner Nabokirken i Hvirring; thi denne lille Bygning, hvis Opførelsestid maa sættes til ca. 1150, er i alt udvendig synligt Murværk udelukkende opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre. I hvor stor Udstrækning man har benyttet Ahlen i Tamdrup, tillade de mange Lag Hvidtekalk, hvormed Væggene ere dækkede, os ikke at afgjøre; men vi kunne dog med Sikkerhed anføre, at den findes i betydelige Partier af Muren mellem Skib og Kor, i den vestre Gavlmur, samt i alle Søilebaserne. — Kirkens Vægge vare idetmindste tildels smykkede med Kalkmalerier, udførte paa glittet Pud. s.

¹⁾ De smaa Tværstreger i Arkaderækkerne (se Grundplanen) antyde Midten af de Høikirkevinduer, som kunne skimtes gennem den senere Tilmuring og Overpudsning. Mod Syd findes fem, der utvivlsomt er det oprindelige Antal, mod Nord har Forfatteren kun været i Stand til at spore fire.

Trods Overkalkningen kan man paa Triumfbuens Underside skimte to ret anseelige Figurer, og Høikirkens Mure har flere Steder bevaret svage Farvespor.

Ville vi blandt vore romanske Kirkebygninger søge at fremdrage et Monument, der kunde siges at have haft betydeligere Lighedspunkter tilfælles med Tamdrup Kirke, da maatte det nærmest blive Vor Frue Kirke i Roskilde, saaledes som Biskop Svend Norbagge havde ladet den opføre i Slutningen af det 11te Aarhundrede. Den væsentligste Uoverensstemmelse synes kun at have været den, at Høikirkens Mure i sidstnævnte Bygning hvilede paa firkantede Piller, medens de i Tamdrup — som ovenfor bemærket — for største Delen bares af runde. Størrelsesforholdene i de to Kirker have svaret overraskende til hinanden. I Tamdrup var den samlede indvendige Længde ca. 51 Alen, Bredden tværs over Skibene ca. $22\frac{3}{4}$ Al., Høiden i Midtskibet ca. $13\frac{1}{4}$ Al. og Arkaderne ca. 5 Al. $\times$ $3\frac{1}{4}$ Al. I Vor Frue have de tilsvarende Maal været ca. 50 Alen, ca. $25\frac{1}{2}$ Al., ca. $13\frac{1}{2}$ Al. og ca. $5\frac{3}{4}$ Al. $\times$ $3\frac{1}{4}$ Alen.

Tamdrup Kirke synes i alt væsentligt at have bibeholdt sit oprindelige Udseende til henimod den papistiske Periodes Slutning, da den paa den mest hensynsløse Maade blev omdannet efter de Fordringer, som Datiden stillede til kirkelig Bygningskunst. Klokkens Aarstal, 1463, angiver os muligen Tiden, paa hvilken Ombygningen har fundet Sted, idetmindste optræder Stilen i de nyere Partier i ingen Henseende hindrende overfor denne Antagelse. Et anseeligt Taarn opførtes i Vest, og fire Fag spidsbuede, i høi Grad raat murede Krydshvælvinger spændtes saavel over Midtskibet som over begge de betydeligt forhøiede Side-skibe. Ved denne Forandring af Overdækningen, som fornemmeligt tilstræbte at give Kirkens Indre et luftigere og mere storladent Præg, fandt man de oprindelige Arkadebuer for indskrænkede. Hveranden Søile blev derfor nedbrudt, og de tilbagestaaende forbandtes med svære Spids-

Grundplan af Tandrups Kirke (1873).

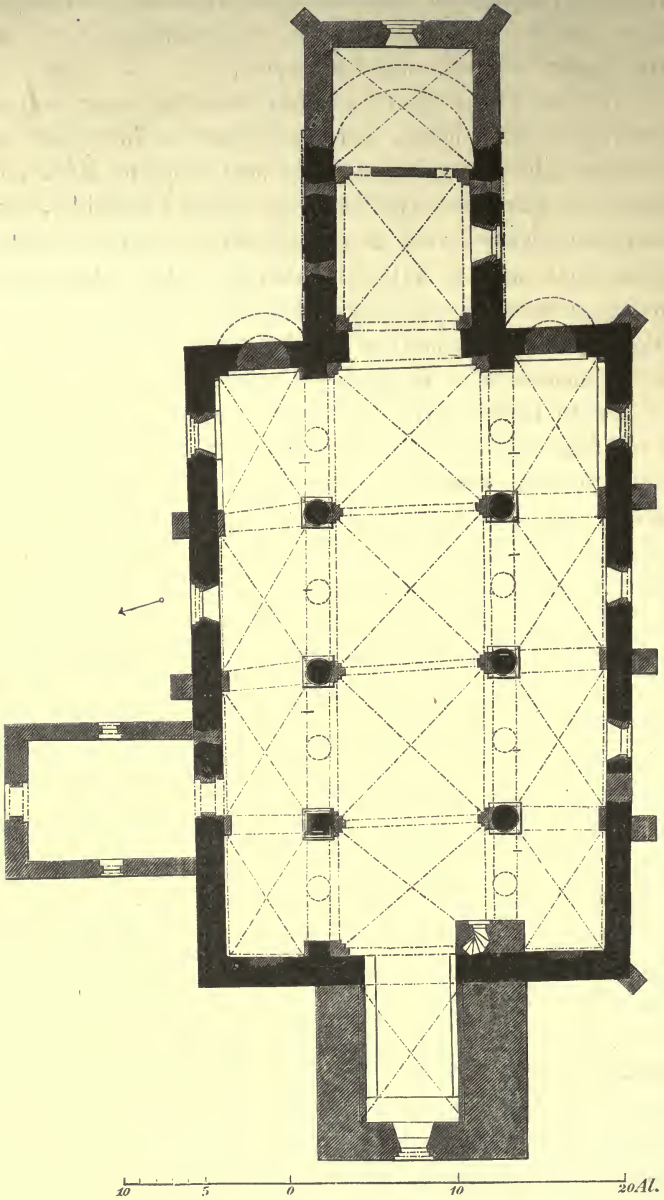

Fig. 3.

buer (Fig. 2-4). Gaar man op over Midtskibets Hvælvinger, da vise de nuværende Arkader og de med dem i Forbindelse staaende Murbuer sig at være saa høie, at de, hvor de med deres Toppunkt træffe ud for Høikirkens gamle Vinduer, dække disses nederste Halvdel (Fig. 4 a). I dette Forhold have vi altsaa et afgjørende Bevis for, at Kirken fra først af har haft dobbelt saa stort et Antal Arkader som nu. Høikirkens Vinduer, der ei længer kom til at udgjøre noget Træk i Bygningens Fysiognomi, bleve fuldt udmurede med Undtagelse af det vestligste paa den søndre Side, som omdannedes til en Forbindelsesaabning mellem Rummene over Midtskibets og Sideskibets Hvælvinger, og alle tre Skibe samledes derefter under et fælles Tag, som blev over 3 Alen høiere end det gamle. Den halvrunde, over Triumfbuen anbragte Muraabning (Fig. 4 b), hvis øverste Punkt ligger ca. 1 Al. og 21 Tom. over Høi-

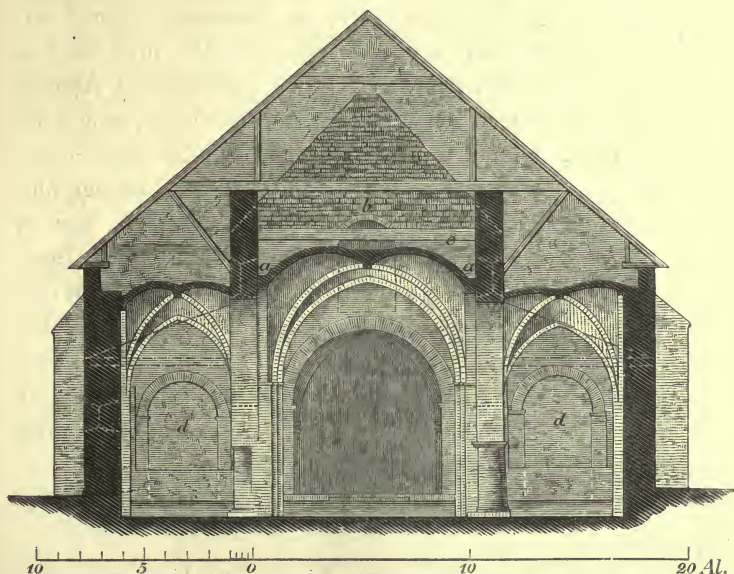

Fig. 4. Tværsnit af Langhuset set imod Koret.

kirkevinduerne, findes fuldstændigt bevaret; men ind imod Skibet er den blindet med en tynd Mur, som omtrent naar op til Undersiden af de skraathugne Kragbaand. Henved 10 Tom. over disse springer Hovedmuren 4 Tom. tilbage, og i denne Høide (Fig. 4 c) har Midtskibets Bjælkeloft ligget. Paa den østre Side af samme Mur ses lige ud for Tilbagespringet en retvinklet Fals, der strækker sig tværs over Væggen, og denne Fals synes da at angive os Stedet, hvor et Bjælkelag har dækket Koret, saaledes, at dettes Loftsrums kom til at udgjøre et lavt, øvre Stokværk. Indbygningen af Hvælvingerne i Midtskibet og Koret gjorde Tilmuringen af den ovenomtalte Bueaabning nødvendig, da den i modsat Tilfælde fra Langhuset vilde fremtræde som et Hul, hvor igjennem Oversiden af Korhævlingen og Tagværket maatte komme tilsyne. Triumfbuen med dens skraatskaarne Kragbaand og selve Korpartiet ere hovedsagentligt bevarede, men Apsiden er nedbrudt, Sidemurene derefter forlængede betydeligt mod Øst, og Rummet, hvoraf der dannedes saavel Kor som Sakristi, dækket med to Fag spidsbuede Krydshvælvinger. Ogsaa Sideskibenes Apsider ere forsvundne; men de halvrunde Bueaabninger, som førte ind til dem, kunne tydeligt følges i Omrids paa begge Endevæggene (Fig. 4 d). Fra samme Tid som de her omtalte Forandringer synes Vaabenhuset at hidrøre, der er føiet til Langhusets nordre Side. — Udvendigt paa Taarnets vestre Mur ses Bogstaverne *E. W. F.* (Erhard Wedel Friis) og *C. S. F.* (Christine Sophie Friis) samt Aarstallet 1779¹⁾. I dette Aar er der da utvivlsomt foretaget større Byggearbejder ved Kirken, og vi feile næppe, naar vi til de betydeligste blandt disse henfører en delvis Ombygning af Taarnets øverste Parti samt Korets Spidsgavl.

Ligesom Tamdrup Kirke i arkitektonisk Henseende kom

¹⁾ Naar disse Navne findes paa Kirken, da hidrører det fra, at Tienden indtil 1803 eiedes af Grevskabet Frisenborg.

til at indtage en fremragende Plads blandt vore tidlig-middelalderlige Bygningsminder, saaledes blev den ogsaa, hvad de kirkelige Gjenstande angaar, udstyret med en mere end almindelig Rigdom. Særligt skulle vi fremhæve dens pragtfulde Altertavle, der dækkedes af en Metalbeklædning, smykket med drevne og forgyldte Basreliefs. Desværre er der af dette interessante Arbeide til vor Tid kun bevaret 25 Billedtavler, som nu findes i Museet for nordiske Oldsager i Kjøbenhavn¹⁾; men af disse, sammenholdte med Altermensalerne fra Stadil, Lisbjerg og Tvenstrup Kirker m. fl.²⁾, kunne vi dog i Hovedtrækkene danne os en Forestilling saavel om dets Indhold som Form. Midtpartiet indtoges af en større Hovedtavle, fremstillende en velsig-nende Kristusfigur, omgivet af Evangelistnærkerne, og udenom denne vare de øvrige, betydeligt mindre Basreliefs grupperede. Disse behandle for største Delen Kristi Historie, medens vi i enkelte se Gjengivelsen af en Legende, hvori Aflæggelse af Jernbyrd ved en gloende Handske spiller en fremragende Rolle. Skjøndt det er klart, at ikke alle de billedlige Fremstillinger ere bevarede, saa er ikke desto-mindre det forhaandenværende Antal betydeligt større end paa nogen anden af vore drevne Altertavler, og vi maa da heraf slutte, enten, at Tamdrup Tavlen har været langt anseeligere end disse, eller ogsaa, at en Del af Basrelieferne have været anbragte paa mindre, i Sideskibenes Apsider opstillede Altere. I den store, af Granit udhugne Døbe-font (Fig. 5) have vi et høist karakteristisk Stykke, hvis Kumme er smykket med Evangelistsymbolerne og smagfulde Ornamentslyngninger i lavt Relief. Klokkeindskriften lyder: »anno. dñi. M^o rð lxxiii. i. profesta. bti. olavi. martiris. — iohas. maria«.

¹⁾ Da Tavlerne i 1873 erhvervedes til Museet, vare de fast-hæftede paa Kirkens, fra Renaissanceperioden hidrørende Prædikestol.

²⁾ C. Engelhardt: Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1868, S. 152-57.

Fig. 5.

Ved Kirken findes tre, fra den tidligere Middelalder hidrørende Gravsten; men af disse ere de to benyttede som Grundsten under Vaabehusets Hjørner, og den tredje indmuret indvendigt i Taarnets søndre Mur paa en saadan Maade, at næppe Halvdelen af den er synlig.

JERNALDERENS GRAVSIKKKE I JYLLAND.

AF

C. ENGELHARDT.

INDHOLD.

1. Keltisk Periode i den yngre Bronzealder og ældste Jernalder, Teknik (drevet Arbeide). Blandingsfund. Keltiske Oldsager (Fibulæ, Vaaben, Kar). Mosefund. Tidsbestemmelse. Side 80—109.
2. Halv-romersk Tid; den ældre Jernalder. Krigergrave og fornemme Kvinders Grave (keltiske og romerske Oldsager). Almuens Grave (Lerkar). S. 109—127.
3. Germansk Tid, Mellemjernalder. Mosefund og Liigbrænding (forsætlig Ødelæggelse af Vaaben m. m.). Skeletgrave. Indenlandsk Industri. Tidsbestemmelse. Side 127—139.
4. Den yngre Jernalder. Grave fra det 10de Aarhundrede (Gravhøie, Bautastene, Skibssætninger). Liigbrænding og ubrændt Liig; Mands- og Kvindegrave. Gravskikkene ere komne sydfra. Side 140.
Oversigt S. 158; Tillæg (Fundbeskrivelser) S. 160.

I en Afhandling i disse Aarbøger for 1877, »Skeletgrave paa Sjælland«, gav jeg en Udsigt over Gravskikke og Oldsager fra den ældre Jernalder i det østlige Danmark, især i Anledning af Udgravningen af en større Gravplads i Sydsjælland. Der var dengang saa store Mangler i Materialet til en Fremstilling af hele Landets Jernalder, og dennes Oprindelse var især for Jyllands Vedkommende endnu saa dunkel, at jeg indtil videre maatte foretrække en Monografi af den enkelte Egns Forhold, til hvis Forstaaelse en Del

Momenter forelaa. I Mellemtiden have Oldsagfund og heldige Udgravninger kastet noget Lys over den længe imødesete ældste Jernalder og især over Gravskikkene i Jylland i Hedenskabets Slutning. Disse Oplysninger ville blive benyttede i det efterfølgende.

I Forbindelse med Vedels Afhandlinger om Bornholms Gravpladser vil den ovennævnte og denne Oversigt have paavist de vigtigste nu kjendte Fremtoninger i Danmarks Jernalder for Gravskikkenes Vedkommende. Skildringen af den ældste Jernalder er derimod af mere almindelig Natur, da Stoffet her ikke tidligere har været fremstillet samlet.

1.

Keltiske Paavirkninger i Nordens yngre Bronzealder og i den ældste Jernalder¹⁾.

I alle sine Hovedtræk skyldes Metalarbeidet i Nordens Broncetid dels directe Tilførsel syd fra, dels Optagelse og Efterligninger af Former, Teknik og ornamentale Motiver, som fra udenlandske Markeder naaede til os. Næsten enhver større industriel Forandring i Tydskland kom til at paavirke Danmark, tidlig eller sent, med mere eller mindre Styrke. I hele Bronzealderen stode Nordboerne i livlige Forbindelser med sydligere Egne, og derfra kom de industrielle og andre Impulser.

Som en af de vigtigere blandt de fremmede Culturer, der dengang strakte sine Indflydelser til Norden, have nu de senere Aars Forskning mere og mere rettet Opmærksomheden paa en betydelig og skarpt udpræget, mellemeuropæisk Jernalder, som ligger forud for den mægtige Fremtrængen af den romerske Keisertids Cultur, i Norditalien, i Schweiz, Egnene ved Donau og ved Rhinen, Frankrig

---

¹⁾ I alt væsentligt efter et Foredrag i det K. Nordiske Oldskrift-Selskab i November 1879.

(især Marne) og i England¹). Denne Jernalder var hjemlig hos de keltiske Folk, inden de bleve undertvungne af Romerne. Den kan ikke opvise litteraire Værker, men det bør fremhæves, at Kelterne allerede ved Midten af det fjerde Aarhundrede før Christus selv prægede Mønt, en Kjendsgjerning, som siger meget, naar det erindres, at Vest-Tydskerne først paa Carl den stores Tid fik selvstændig Mønt, at de ældste saksiske Mønter fra Elblandene ere fra den sidste Fjerdedel af det 10de Aarhundrede, og at Nordboerne ikke prægede egen Mønt førend omtrent ved Aar 1000. Mellem Begyndelsen af Kelters og Nordboeres Møntprægning er altsaa den anseelige Tidsforskjel af henved 1400 Aar. I deres store Landomraade vare keltiske Stammer Naboer til Grækerne og Etruskerne, senere til Romerne; Aar 391 indtog de Rom, og derefter føres i 200 Aar næsten uafbrudte Kampe mellem Romerne og det cisalpinske Gallien. Aar 281 oversvømme Kelterne Balkan-Halvøen og trænge ned til Landtungen ved Korinth. I Krig og i Fred vare de i Berøring med høitbegavede Oldtidsfolk, og dette Naboskab har givet sig Vidnesbyrd i de keltiske Oldsager, i Former saavel som i Ornamentik. De østlige Stammers Mønter ere Efterligninger af den makedoniske Kong Philip den andens Mønter. I en Krigers Grav ved Sesto Calende i Norditalien fandtes græske Knæskinner. For en Mængde Ornamenter er græsk Oprindelse godtgjort ved Schliemanns Udgravninger i Mykenæ. John Evans anfører i sit Værk om gamle britiske Mønter²) mange Beviser for at romerske, mythologiske og andre Forestillinger, tildels før den romerske Erobring af England

¹) Desor, die Pfahlbauten des Neuenburger Sees, 1866; Hans Hildebrand i Antiquarisk tidskrift för Sverige 4 D. S. 105 (Tène-Gruppen); F. Keller, Pfahlbauten-Berichte i Züricher Mittheilungen; F. v. Pulzsky, die Denkmäler der Keltenherrschaft in Ungarn i Literarische Berichte aus Ungarn, 3r B. 1879 etc.

²) Coins of the ancient Britons, London 1864, S. 289 o. flg.

maa have fæstet Rod der, inden Billeder af Jupiter Ammon, Apollo, Mercur, Diana og andre Guder og Gudinder, af Hercules, Medusa, Pegasus, Perseus etc., af Centaur, Sphinx, Hippocampus osv. bleve optagne i Møntprægene, — „med mindre det“, som Forfatteren ytrer, „maa formodes, at Typerne vare rent vilkaarlige og overladte til Stempel-skærernes Indfald.“

Til Germanerne, som vare Kelternes Naboer mod Nord, bredte denne Cultur sig kun svagt. I Tydskland mangle de prægtigt udstyrede Krigergrave, hvor Helten er nedlagt paa sin med Heste forspændte Vogn¹⁾, og heller ikke keltiske Mønter ere fundne der.

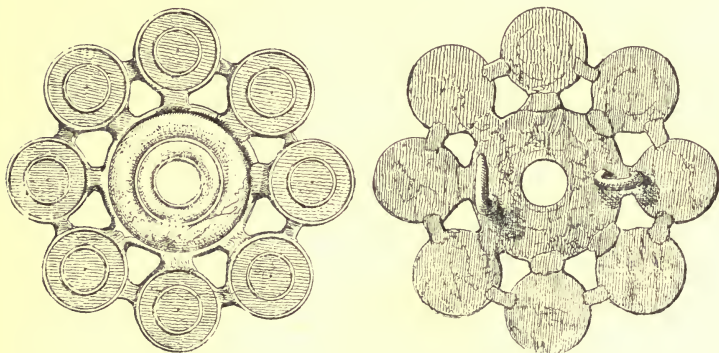
Det var endnu svagere Dønninger, som naaede ind over Nordens sydlige Grændser. Idet vi nu skulle efterspore disse, maa det først bemærkes, at den keltiske Periode i Norden falder i Broncealderens Slutning og tillige er den ældste Jernalder. Den staaer neppe i Forbindelse med større politiske Begivenheder men skyldes Datidens Handelsforhold. Den har spredt sig jevnt ud over Landet især i dets sydlige Egne med de Forskjelligheder, som østlige og vestlige Markeder i Nordtydskland betingede; fyldigst er den fremdraget paa Bornholm, noget svagere i Jylland. De keltiske Indflydelser havde Livskraft i sig baade paa det materielle og aandelige Omraade og bleve ikke helt overvældede i den halvromerske, ældre Jernalder. Det er betegnende for Strømmens stærke Aftagen fra Syd mod Nord, at keltiske Oldsager i Norge kun ere fundne sammen med halvromerske Gjenstande²⁾.

Det er især i de indførte Metalsager, som høre til den nordiske Broncealders Slutningstid, at en sydlig Jernindustri fra det sidste halve Aartusinde før Christus afspeiler sig indirecte i Teknik, i Former og i en Ornamentik, som ere fremmede for den ældre Broncealder.

¹⁾ Det interessanteste af dette Slags Fund er beskrevet af E. Fourdrignier: *double sépulture gauloise*, 1878.

²⁾ Undset i *Aarbøger for nord. Oldk. og Hist.* 1880. Se i Registret: Jernalder, førromersk.

Der indførtes Vaaben som f. Ex. runde og ovale Bronze-Skjolde og Sværd af Hallstattformer¹); men især Smykker og Metalkar. I Stedet for den tidligere, barbariske Pynt af store Smykkeplader, der efter Oplysninger fra de nyeste Gravfund skulle være baarne midt paa Livet, Halskraver (og Diademer) komme nu store, undertiden dobbelte Halsringe, som ofte Parviis findes nedlagte i Søer, og store spiral-dreiede Armringer i Mode. Der er Sandsynlighed for, at deres almindelige Brug, som ikke kan føres tilbage til classiske Forbilleder, indtræder efter Paavirkning fra keltiske Folk. Halsringen (torquis) er særlig gallisk Pynt (Statuen af den døende Galler paa Capitol). Det kunde synes, at nordiske Kvinder have baaret to over hinanden lagte Halsringe — interessante Fremstillinger haves paa et Knivskaft og paa en lille Kvindefigur — Mændene derimod kun enkelt Halsring²); men denne Formodning faar staa uafgjort indtil videre. Eiendommelige for den sene Tid af Bronze-

1. $\frac{1}{2}$. Bronze. Fra Vinding Mose. I Dr. Lindemanns Samling i Horsens.

1) Som Worsaae, Nord. Oldsager 1859 Fig. 135 fra Lindballe S. i Veile Amt, og som Madsen, Bronzealder, Samlede Fund Pl. 30 Fig. 1 fra Holbæk Ladegaard.

2) Aarbøger f. nord. Oldk. og Historie 1871 S. 451 og Pl. IX Fig. 3 samt S. 453.

alderen under Paavirkning af en sydlig Jernindustri ere ogsaa et eget Slags runde Fibulæ og Bæltespænder af Bronze med tilhørende Beslagstykker, prydede paa Overfladen med concentriske Kredse¹). De ere af fremmed Arbeide, og Jernrust er oftere truffet paa Bagsiden; Naalen har været af Jern.

I teknisk Henseende betegnes Tiden ved, at Graveurnaalen en sjelden Gang er anvendt til Indridsning af Prydelser paa fremmede, her i Landet fundne Metalsager²); indenlandsk Anvendelse af dette Redskab kjendes ikke. Der er endvidere en hel Gruppe af fremmed Metalarbeide, som er forskjelligt fra det ellers brugte, og som heller ikke blev hjemligt her. I Reglen ere vore Broncesager nemlig støbte, men Oldsagerne i den her omhandlede Gruppe ere derimod af drevne, ofte meget tynde Metalplader, i hvilke Ornamenterne ere ophøiet pressede ved Hjælp af Stempler. Mere sammensatte Former som f. Ex. større Kar bestaae af sammennittede Plader, en Arbeidsmaade, som vi atter træffe paa Bronzekar fra jydské og tyske Gravfund (Kjedelfund) fra den halvromerske Periode (S. 112 ofl.). Til hvilken høi Grad af Dygtighed sydligere Lande havde bragt det i Metaldrivning sees f. Ex. af de flaskedannede Guldkar med snever Halsaabning³); det er endnu i vore Dage ikke forstaaeligt, hvorledes en saadan Karform kunde drives i eet uden nogen Sammenføining. De andre her fundne Guldkar høre forøvrigt til samme Gruppe af drevet Arbeide, som ogsaa omfatter de italiske

1) Aarbøger for 1868 S. 127. Montelius i Månadsblad 1880, S. 111. Madsen, Bronzealder, Samlede Fund Pl. 34. Bruzelius, Svenska fornlemningar, 2, 1860 Pl. VI Fig. 6 og S. 40, hvor Forfatteren henviser til det lignende Arbeide paa Bronze-Haarnaalen i Worsaaes Nordiske Oldsager 1859 Fig. 235 og paa Kjæder til Broncelurer i Atlas for nordisk Oldk. B VII Fig. 4 a. Jvfr. ogsaa Fig. 12 paa S. 92 i denne Afhandling (Broncefibula fra Brecklum).

2) A. P. Madsen, Bronzealder, Samlede Fund, Pl. 23.

3) Congrès de Copenhague, 1875 S. 403.

Broncekar fra Siem i Aalborg Amt, fra Rønninge paa Fyen og de keltiske, smaa eenhankede Skaale¹). Af gammel-italisk Arbeide ere fremdeles Bronceskjoldene af dels runde og dels aflange Former. To af dem bleve i sin Tid afgivne til Museet fra Kunstkammeret, i hvis Fortegnelser de angives for tyrkiske paa Grund af den halvmaanedannede Buleform. Denne sees imidlertid paa ligeledes aflange Skjolde, der bæres af Krigere tilfods, afbildede paa et rigt udstyret Broncekar fra en af Certosagravene i Bologna²). Skjønt Findestederne for de to nævnte Skjolde ikke kjendes, formodes de med Rette at være fundne i Moser her i Landet. Paa et i en Mandsgrav³) fundet Bronze-Skjold — eller maaske snarere en Smykkeplade, omtr. 13 Tmr. i Tværmaal, af Hovedform som Worsaae, Nord. Olds. 1859 Fig. 205, men uden den i Midten fremragende Spids — var Overfladen dækket af en tynd Guldplade med drevne Prydelser. Af lignende Arbeide ere Guldplader paa Sværdfæster, paa et Hjelmfragment, paa Øxer samt flere Armringe af Guld, men ellers er drevet Metalarbeide sjældent i Broncealders-Fundene⁴) og optoges som sagt ikke i det indenlandske Arbeide.

Ogsaa i Ornamentiken sees noget nyt i denne Brydnings-tid mellem Broncealder og Jernalder. Paa indførte Stykker

1) Madsen, Broncealder, Samlede Fund Pl. 21, Fig. 3—6, Pl. 24 og 27.

2) Zannoni, gli scavi di Certosa, 1879 Tav. 35 Fig. 7.

3) Høi i Jægersborg Hegn ved Kjøbenhavn; Aarbøger f. nord. Oldk. og H. 1868 S. 110.

4) Breddt, ornamenteret Baand af tyndt Bronceblik fra en Mose ved Aarby, Kjøbenhavns Amt (af Hovedform som Livbæltet, afbildet v. Sacken. Hallstatt, 1868, Taf. IX. Fig. 1) fundet sammen med to Hængekar af Bronze (midt paa Ydersiden af det enes Bund er et Hægekors) og et Spiralarmbaand af Bronze (Mus. No. 11665; Madsen, Broncealder, Suiter Pl. 32 Fig. 10) — Smaa Brudstykker af et Broncediadem af Form som Worsaae, Nord. Olds. 1859 Fig. 216—218, prydet med opdrevne Punkter i Zigzag, høre til Gjedesby-Fundet, Falster (Mus. No. B 913). — Flere smaa Knapper.

træffes meget hyppigt concentriske Cirkler; Mæander, Bølgeprydelse og S'er ere ingenlunde sjeldne, og flere af de i Syden som hellige Tegn brugte Figurer, Hagekors og Triskele, og den med den sidstnævnte nær beslægtede Figur, som bestaaer af en Trekant med indbuede Sider og forlængede Spidser, forekomme ligeledes, om end noget sjeldnere¹⁾. Det sees af Tegnenes Anvendelse paa Oldsager af indenlandsk Arbeide, at de have vundet Fodfæste her i Norden. Naar de træffes paa saadanne Stykker, ere de i Reglen stærkt stiliserede, og det lader sig ikke nægte, at de fortræffelig egne sig til paa f. Ex. et Hængekar i Bundens Midtparti at afslutte en Decoration, der skulde udfylde hele Ydersiden. I Danmark er Triskelen ulige hyppigere end Hagekorset; dette sidste Tegn forekommer paa 4 Oldsager fra Moser paa Sjælland og Laaland; hint paa 10 Gjenstande fra Moser paa Sjælland og Fyen. Paa jyske Broncealders Oldsager er Triskelen truffen mindst fem Gange. Allerede i Broncealderen høre begge Tegnene fortrinsviis til den østlige Strømning. De ere indirecte komne til os fra keltiske Folkefærd i Mellemeuropa. Nordboerne lærte dem ikke at kjende førend i Broncealderens sidste Tider. Kelterne atter have optaget disse Motiver efter græsk Paavirkning, hvad der utvivlsomt viser sig i de af Schliemann fremdragne epokeyjørende Fund i Mykenæ, hvor de ere fuldt udviklede.

De nævnte Grupper af Oldsager betegne ikke et Forfald i Broncealderens organiske Udvikling, ikke en Tid, da der

¹⁾ Paralleler til stærkt stiliserede Triskeler: Keller, Pfahlbauten Bericht 6, Pl. 7 Fig. 15 og Pl. 10 Fig. 4. — Exempler paa Triskele og S'er paa fremmede Oldsager i Nordens Broncealder: Bronze-Hovedring fra Eggetslevmose ved Skjelskør (Mus. No. 21489) og lignende Broncering fra Møen (Worsaae, Nord. Olds. 1859 Fig. 222). — Hagekors og Triskele paa formentlig indenlandske Stykker se L. Müllers Afhandlinger i Vidensk.s Selsk.s Skrifter 1864—1877; Worsaae, Nordens Forhistorie 1851, S. 98—99. — Paa en Bronceøxe fra Jylland er en stærkt stiliseret Triskele, omgivet af Spiraler (Madsen, Broncealder, S. 100 Pl. 3 Fig. 10).

paa Grund af en formodet Isolering fra det øvrige Europa fandt en Tilbagegang Sted i den rene, før-classiske Stil med sin Spiral-Ornamentik; de kunne ikke bevise en hjemlig Udvikling. Snarere maa de opfattes som Repræsentanter for en i alle sine Hovedtræk ny Stilretning af fremmed Oprindelse, i ornamental Henseende en Frigjørelse fra den geometriske Stil, som var stivnet i tilvante Former. I Bronzealderens Slutning spores ingen Svækkelse i Handelen med Syden. Det forholder sig neppe, som man har ment, saaledes at Nordens Forbindelser med Syden da vare mindre kjendelige. Fra Egne, hvor en Jernkultur blomstrede, tilførtes der tværtimod mere Liv og Bevægelighed i Former og Prydelser, ligesom det f. Ex. i langt tidligere Tider var sket i Stenalderens Slutning ved Paavirkninger fra den sig nærmende Bronzealder; i begge Tilfælde uden at hist Jernet, her Broncen fulgte med Strømningen. Disse stærkt iøjnefaldende Tegn paa livlige Handelsforbindelser med sydlige Lande synes mig ikke at tale for, at Bronzeculturen i Norden just henimod sin Opløsning, som det er formodet, stod kraftig og selvstændig udviklet¹⁾.

Det er tydeligt nok, at Jernalderen havde meldt sig og stod for Døren. Sammen med et Bronzekar af lignende Form som de sjælandske Guldflasker er i Holsten funden en Jernkniv²⁾. Vredne Bronceringe af lignende Former som her kjendte vare i et Fund i Posen nedlagte sammen med en Jernøxe i en Cista af italisk Arbejde³⁾. Der findes Jernrust paa flere af vore Broncesager fra denne sene Tid. Den øverste Rand af Bronzekarret fra Ulstrup er bøiet om en Jernring⁴⁾. Dog er dermed Jernets Brug dengang her i

1) Sophus Müller: Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. for 1876 S. 299.

2) I. Mestorf, Schriften des naturw. Vereins, Kiel, 2r B., 2 S. 1 og 73. H. Handelsmann, Schlesw.-Holst. Museum, Stein- u. Bronzealter S. 74—75.

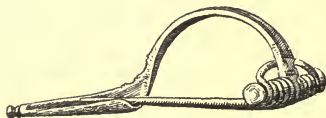
3) R. Virchow i Congrès de Stockholm 1874, S. 522.

4) Aarbøger for nord. Oldk. og H. for 1875 Side 10.

Landet ingenlunde viist. Endnu kjendes ikke noget samtidig og her fundet skærende eller huggende Vaaben og Redskab af Jern, og man er med Rette enig om, at det er Stoffet i de skærende og huggende Redskaber, som giver Tredelingsnavnene deres Betydning og Begrændsning.

Noget tydeligere end i Formpaavirkninger og Optagelse af fremmede Motiver i Ornamentiken træder den nærmende Jernalder frem i Blandingsfund¹⁾, som indeholde Oldsager

- ¹⁾ Aarbøger for nord. Oldk. 1866, S. 231; 1874, 346; 1876, 248 Anm. 2 og S. 308 Anm. 4; 1877, 383 Anm. og S. 393 Anm. Jylland. I en Gravkiste i en Høi ved Stenholt, Kragelund Sogn, Viborg Amt: en Perle af Glasmosaik med sort og hvidt Dambrædtmønster og Brudstykker af en Broncedolk (Mus. No. 13996). — Høi ved Alstrup i Aalborg Amt, i en lille Stensætning: Jernvaaben (Øxe, Spydspids og Skjoldbule) ved Siden af en Urne, som indeholdt Broncer (en Kniv og en spiralbøiet Ring af een Tm. Tværmaal; Mus. No. C 2162—63). Der var mange smaa Stensætninger udenom et stort, stensat Gravkammer, som indeholdt Skeletter og Flintflækker. — Fyen. Paa Voldtofte Mark ved Assens: Bronzebøile af en ældre Jernalders Fibula sammen med Broncealders Sager (Knive, en Sav og en Naal; Mus. No. 26426). — Sjælland. I en Banke ved Annisegaard ved Helsingø, i en Urne med brændte Ben: ufuldstændig Jernnaal, hvis Overdel er ombøiet i en spids Vinkel; i andre Urner sammesteds fandtes Sager fra Broncealderen (Mus. No. C 2026). — Paa Brændtebjerg Banke i Munkebjergby Sogn ved Sorø blev udgravet flere Urner, som indeholdt brændte Ben og utrivlsomme Broncealders Sager; en bøileformet Broncefibula af Hovedform som

2. $\frac{2}{3}$. Broncefibula fra Bornholm.

vedstaaende Fig. 2 laa løs i Sandet mellem to Lerkar og under et tæt Lag af Haandstene (Mus. No. C 2149). — Laaland.

af Jernalders Stil, nedlagte sammen med Gjenstande fra Broncealderen. Jernsagerne høre kun i et Par Tilfælde til den keltiske Periode. Hyppig er det den halvromerske Tids Oldsager, som træffes i disse Fund. Dette taler for, at den keltiske Periode i sine mere fremtrædende Producter i mange Egne af Landet neppe nok har dækket over Bronceculturen, som altsaa der støder umiddelbart sammen med den ældre Jernalder med romersk Præg.

Hyppigere end tidligere er der i de senere Aar her fundet Fibulæ af Former, som ere helt ukjendte for den rene Broncealder; nogle ere velbekjendte i Mellemeuropas førromerske Jernalder især i Tène Gruppen¹). E. Vedels Undersøgelser af de ældre Brandpletter paa Bornholm henlede stærkt Opmærksomheden paa dem. I det øvrige Danmark er i alt fundet c. 22 Stykker, deraf de 9 i Jylland, 4 paa Fyen og 5 paa Sjælland; de fleste ere udgravede enkeltviis paa Mark og i Moser. I det nuværende Danmark haves kun faa sikre Gravfund med dette Slags Fibulæ, især paa Sjælland,

---

Brudstykker af en Jernfibula, med fordybede Kors paa Bronceknopperne, af Hovedform som Aarbøger for 1872 Pl. V Fig. 2, ere ved Pløining paa Skovby Mark i Halsted Sogn fundne sammen med Fragmenter af en Bronze-*«Tutulus»* som Montelius, Svenska fornsaker, Fig. 246 b, og en Broncehalsring liig A. P. Madsen, Broncealder, Suiten af Haarringe, Fig. 8. *«Karret»* var dækket af mindre Stene, over hvilke der var Ler (Mus. Mo. B 2157—58 a.).

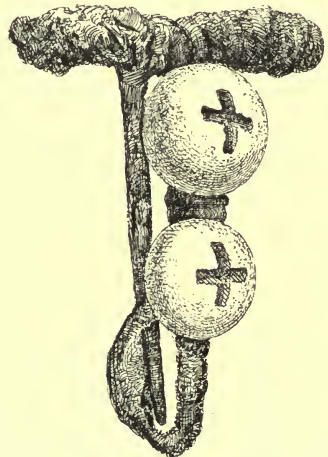
Af særlig Interesse ere Forholdene paa Gravpladsen paa Grønneskovs Mark ved Broholm paa Fyen, som har været benyttet i Stenalderens Slutning, i Broncealderen og ind i den begyndende Jerntid (F. Sehested, Oldsager fra Egnen om Broholm 1878, S. 103 No. 16); midt i en af Høiene stod et Lerkar, som indeholdt brændte Ben og en Jernnaal med foroven bøiet Stilk og rundt, fladt Hoved. Paa Urnens Yderside findes et for den keltiske Periode betegnende Ornament, dannet af to Runddele, som tangeres af en skraa Linie. Samme Motiv træffes paa keltiske Fibulæ.

¹) Hans Hildebrand i Antiquarisk tidskrift för Sverige, 4 D., S. 105—142.

med Liigbrand og i Kvindegrave¹). I Egnen ved Brecklum i Slesvig er den nordligste Gravplads paa den jydse Halvø, som har ydet en keltisk Fibula; Stedet kaldes »den hedenske Kirkegaard«; en Fod under Jorden stode simple Kar af rødligt Ler, indesluttende brændte Ben. I en af dem fandtes en massiv Broncefibula (Fig. 12 S. 92). Ingen af disse førromerske Fibulæ er her i Landet funden sammen med Jernsager; i og for sig og indtil videre bevise de endnu ikke en Jernalder men kun, at denne nærmer sig. Smykker kunne godt være indførte uden Ledsagelse af Vaaben og Værktøi af Jern.

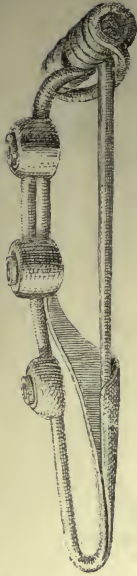
Det var egentlig først de eiendommelige, let kjendelige, førromerske la Tène Sværd, som gjerne endnu stikke i Jernskede, der bestemt henlede Opmærksomheden paa Fremtræden af keltisk Industri i Jernalderens Oldsager. Et Fund fra en enlig liggende Grav paa flad Mark i Plantagen ved Skovlyst i Folding Sogn, Ribe Amt (Mus. Nr. 3224—27), tæt nord for de tyske Grændsepæle, bragte i

¹) To Fibulæ fundne i et mærkeligt, med tildels kulblandet Jord fyldt Lerkar paa flad Mark ved Store Magleby paa Amager (Mus. No. C 2308 9. Se S 93. F. 13-14). En Fibula af Hovedform som vedstaaende Fig. 3 funden mellem brændte Ben i en Urne ved Hegnhuset, Mehrn S. Vordingborg (Mus. C 2215). — Endvidere maaske det i Aarbøger f. nord. Oldkynd. og H. for 1874 S. 346 omtalte Fund fra en Gravhøi ved Aal, Varde (Mus. Nr. C 1046).

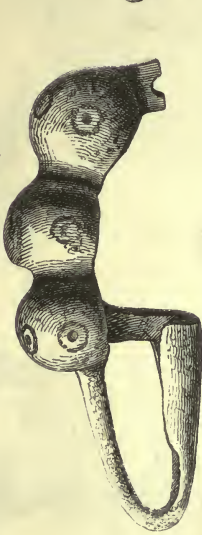
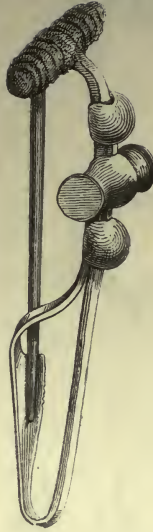

3. †. Broncefibula fra Bornholm.

4. $\frac{1}{4}$. Bronze.

5. $\frac{1}{4}$. Bronze.

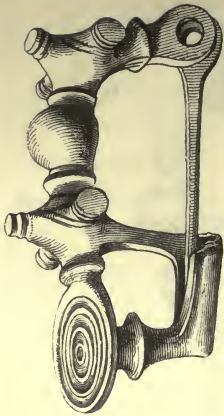

6. $\frac{1}{4}$. Bronze.

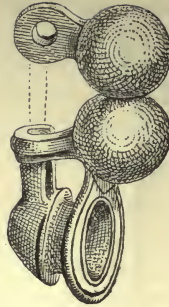

7. $\frac{1}{4}$. Bronze.

Fig. 4. Kinstrup Ellegaards Mark paa Fyen. (Mus. No. 11862). — Fig. 5 hører til et Fund fra en Gravhøi ved Thorsbjerg Mose, Sønderbrarup i Angel (Mus. Nr. 25490—96). — Fig. 6. Billesbølle Mark i Fjelsted Sogn paa Fyen (Mus. No. C 3729). — Fig. 7. Fra Egnen ved Middelfart? (Mus. C 1853).

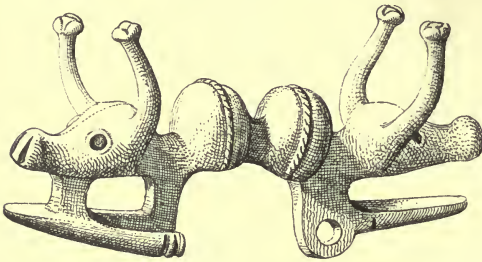
8. $\frac{1}{4}$. Bronze.

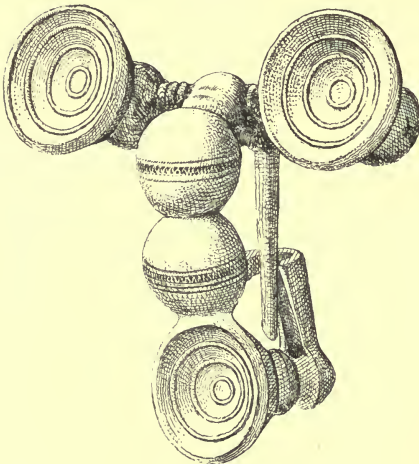
9. $\frac{1}{4}$. Bronze.

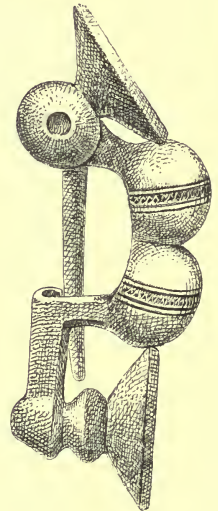
10. $\frac{1}{2}$. Bronze

11. $\frac{1}{4}$. Bronze.

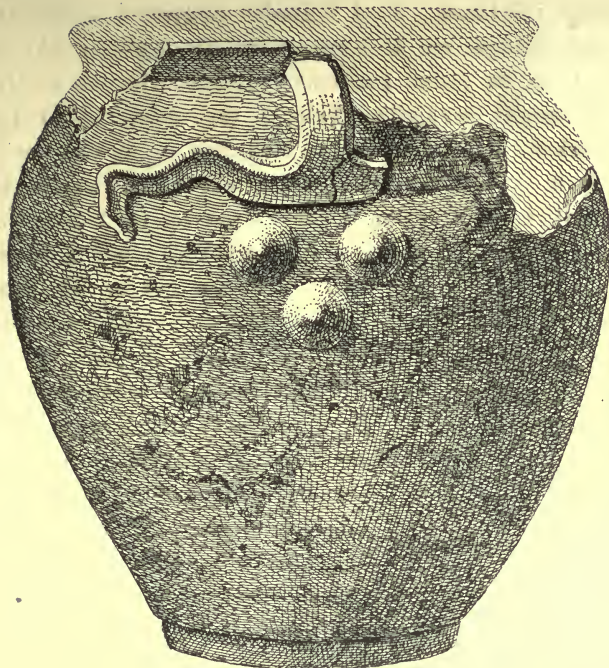

12. $\frac{1}{4}$. Bronze.

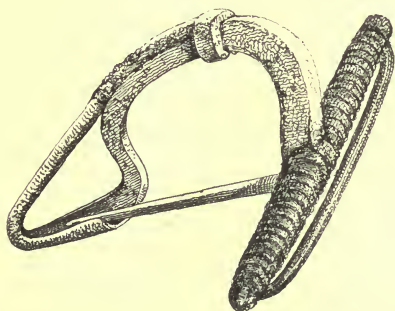

12. $\frac{1}{4}$. Bronze.

Fig. 8. Linderum Kær i Ugilt Sogn, Hjørring Amt (C 2864). — Fig. 9 og 10. Nørre Aldum Mose (Originalerne ere i Dr. Lindemanns Samling i Horsens). — Fig 11. Broncefibula, dannet som to til hinanden stødende Oxehoveder med store Horn; Øienhulerne ere ikke udfyldte; f. i Nærheden af Aarhus (Mus. No. 5970). — Fig. 12. Fra Brecklum Gravplads, Nordslesvig (S. 90).

13 $\frac{1}{2}$

14. $\frac{1}{2}$. Bronze.

13 og 14. Fra Amager (S. 90 Anm. 1).

Foraaret 1878 det første sikre Bevis for en førromersk Jernalder i Jylland. I et i Jorden nedgravet kjedeldannet Hul, der mindede om de bornholmske Brandpletter ikke mindre end om de endnu gaadefulde Huller i Bunden af Gravhøie fra meget forskellige Tider¹⁾ var nedsat et 11 Tomr. høit Lerkar, indeholdende brændte Ben og dækket med en flad Sten. Forneden vare Smaastene uregelmæssig lagte omkring Urnen. Udenfor denne og tæt op ad dens ene Side laa et sammenbøiet Jernsværd i Jernskede; ved den anden

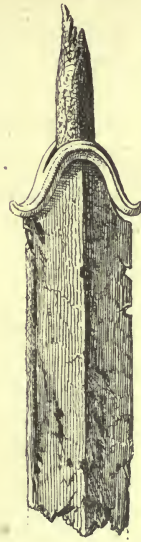
1. Jernskjoldbule fra Bornholm (Aarb. 1870 Pl. 3 Fig 15).

Side, ligeledes tæt op ad Karret, var nedlagt en Skjoldbule af Jern, som var meget ødelagt, af Form nærmest lignende vedstaaende Fig. Det var altsaa en udpræget Krigergrav, som er mærkelig i flere Henseender. Den er et af de ældste Exempler paa et Gravsted paa flad Mark og uden Høi, paa den senere længe fortsatte Gravskik at nedlægge Vaabnene udenfor Gravkarret og paa forsætlig Ødelæggelse af Gravgodset, en religiøs Skik, som efterhaanden blev almindelig, og som stadig her i Norden synes knyttet til Liigbrænding. Da Sværdet var nedlagt udenfor Urnen, kan Sammenbøiningen ikke være foretaget for at skaffe det Plads indeni Urnen. Den forsætlige Sammenbøining af enkelte Dele af Gravudstyret er begyndt i Jylland i den keltiske Periode. De enkelte Bronzevaaben, som ere behandlede paa lignende Maade²⁾, turde være omtrent samtidige med den her omhandlede Grav.

1) Aarbøger for 1876 S. 137; for 1877 S. 390 (Baghøiene ved Himlingøie). Oplysninger om lignende, udenlandske Phænomenener i Bulletin de la Société arch. de la Charente 1877, S. 84 og se Greenwell, British barrows (Registret: holes).

2) Jvnf I. I. A. Worsaae i Aarbøger f. nord. Oldk 1866, S. 314—315. Fra Jylland og fra Bronzealderen kjendes

1. $\frac{1}{3}$ .2. $\frac{1}{2}$ .3. $\frac{1}{3}$ .4. $\frac{1}{4}$.

Fra en Kriegergrav paa Skovlyst Mark ved Kongeaaen: 1—2. Bøiet Jernsværd i Skede og Jernspyd (Side 94). Spydspidsen skal være funden i Urnen. Fra en Høi ved Hornum nær Horsens: 3—4. Jernsværd og et Lerkar (S. 96).

Sværdet fra Skovlyst og Brudstykker af et lignende, fundne i en Høi ved Hornum nær Horsens¹⁾, og som ogsaa, i Modsætning til Broncesværdenes ofte med Dyreskind forede Træskeder, har havt en Skede af tyndt Jernblik (S. 95 Fig. 3), ere begge af fremmed Oprindelse (la Tène Typen), og Formen er ikke bleven efterlignet her. Forøvrigt høre vore tidlige Jernsværd til andre Familier; de stemme i Formen med de dels fra Nydam Mosefund dels fra Vimose Fundet bekendte og maa være omtrent samtidige med disse, altsaa tilhøre den ældre Jernalder. Heller ikke er der endnu tilstrækkelig Grund til at anse de eeneggede Jernsværd for særlig gamle her²⁾. De have ikke noget Forbillede blandt Broncesværdene i Norden, og bortset fra de bornholmske Fund forekomme de i det øvrige Danmark først, synes det, i en sen Tid af den ældre Jernalder (Vimose Fundet), da det germanske Element traadte frem i tydeligere Modsætning til det romerske.

---

endnu kun enkelte Tilfælde: en sammenbøiet Broncedolk funden i en Urne i Godenhøi ved Egtved i Veile Amt (Mus. No. 5746); bøiet Broncedolk af sen Form og med profileret, lige afsluttet Understykke af Fæstet, funden sammen med andre Oldsager i en Urne med brændte Ben i en Høi paa Ræsted Mark (Mors? Mus. No. B 406-11; Dolken er afbildet S. 99, Fig. 5.

- 1) Sværdet var tidligere i Dr. Lindemanns Samling i Horsens, som velvillig overlod det til Museet. Sammen med det skulle være fundne et Brudstykke af en Jernkniv og et grovt bægerdannet Lerkar, 5⁷ 12 Tr. høit (Mus. Nr. C 3570; se Fig. 3 og 4 S. 95).
- 2) Det kan gjerne indrømmes, at Formen er meget gammel i Europa (Undset, Aarbøger f. nord. Oldk 1880, S. 166 jfr. Sophus Müller i Aarb. 1874 S. 378); men naar er den indkommen her? Det eneste norske Exemplar, om hvilket Oplysninger haves, er fundet sammen med Vaaben af Nydamsformer (Aarb. for 1880, S. 124). Jeg tilstaaer, at de

Vi kjende altsaa endnu fra Danmark og Norden kun faa færromerske Jernsværd¹⁾, thi som bekjendt er der heller ikke blandt Oldsagerne fra de tidligste Brandpletter paa Bornholm noget eneste Sværd²⁾. Naar man nu blandt den store Mangfoldighed af Broncesværd ser sig om efter dem, der kunde tænkes her i Landet at være samtidige med de ældste Jernsværd, fæstes Opmærksomheden paa en særegen Gruppe af simpelt støbte Sværd og Dolke (Fig. S. 99³⁾) med smale Klinge, hvis Form ofte ligner den transke Kaardes; Grebspidsen er meget lille og uafpudset; den kan undertiden være udhamret til en bred Eg; dens Støberände ere ikke borttagne. Overgangen fra Grebspidsen til Klingen dannes af to Skraasider; i Reglen ere Klingerne glatte og uden Ornament, dog kan der findes Længdestriber ned ad Klingen, og engang er denne decoreret som den nederste Del af Fig. 164 i Montelius, svenska fornsaker. Haandtagene ere endnu ikke fundne helt bevarede. men paa ikke faa af disse Vaaben sidder Metalbeklædningen til den nederste Del af Haandtaget, et spidst ovalt Stykke af Bronze eller Guld, som er prydet med parallele Længdestreger og danner en lige Afslutning mod Klingen. Antydninger af de øvrige Dele af Haandtagene kunne sees a Fig. 2, 3 og 5 Side 99⁴⁾. Denne Gruppe af Sværd og

---

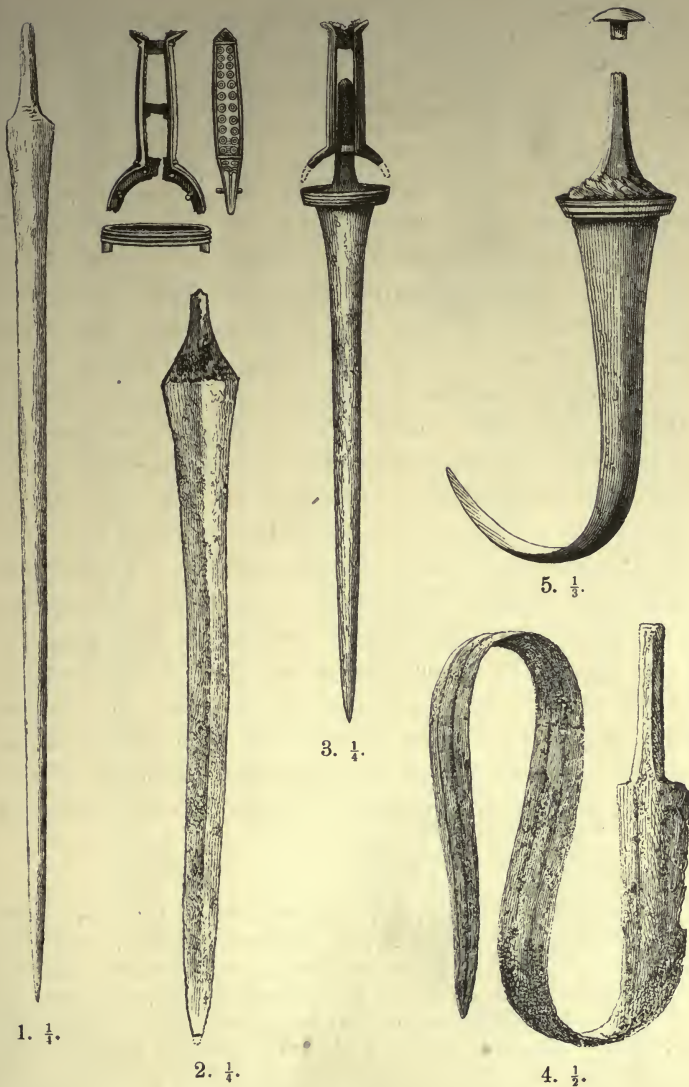
Paralleler, som Undset har draget i *Etudes sur l'âge de bronze* 1880, S. 151, Anm. 2, ikke forekomme mig at være overbevisende. De fremmede eeneggede Sværd, som citeres der, ere ikke directe Forbilleder for vore.

- ¹⁾ I Oldsag-Samlingen i Kiel opbevares to Jernsværd af La Tène Typen, som antages fundne i Slesvig; det ene er omtalt af Handemann, Schl.-Holst. Museum, Eisenalter S. 29.
- ²⁾ Vedel, *Undersøgelser angaaende den ældre Jernalder paa Bornholm* 1873, S. 17.
- ³⁾ Jvfr. Sophus Müller i *Aarbøger f. n. Oldk. og H. for* 1876, S. 201.
- ⁴⁾ Jevnfør Madsen, *Bronzealder. Samlede Fund*, Pl. 11, Fig. 1 a. Sværdet i samme Værk, *Suiter af Sværd*, Fig. 33, er af denne Typ, men Haandtaget er hidtil enestaaende.

Dolke synes at indeslutte mange Stykker af indenlandsk Arbeide. For hjemlig Production taler ogsaa deres jevne Fordeling over hele Landet. Af Museets omtrent 55 Stykker af denne Typ ere de 10 uden Betegnelse af Findested; i Jylland er fundet 12 Stykker, de fleste i »Høi« uden Opgivelse af de nærmere Omstændigheder; fra Fyen og Langeland samme Antal, deraf 4 samlede i en Mose; Laaland og Falster 4; Sjælland 17 Stykker, deriblandt 3 i Gravfund, tre samlede i en Mose.

Vi vende os nu til nogle keltiske Oldsager, som ere udgravede af vore Moser. I Hunderup Mose i Ribe Amt (Mus. No. C 1582—6) fandtes i en Fods Dybde samlede en Del Beslagstykker, som formodes at have hørt til Ridetøi, nemlig 2 Stykker som S. 101 Fig. 4. en Plade af tilspidset, oval Form (Fig 3). 19 eensdannede Hængeprydelser (Fig. 2) og 11 smaa Buler, alt af tyndt Bronceblik, hvori Prydelser, som ere eiendommelige for denne Oldsaggruppe, ere ophoiet drevne med Stempler. Mindre sikkert er det, om man her tør hensætte en Del Brudstykker af en Broncekjæde (Livbælte eller Ridetøile) fundne i en Mose ved Karby paa Mors (Mus. No. 3143; Fig. 1 S. 101) og to store Bronzebeslag, som kunne have hørt til et Livbælte, fra Lille Torum Mose i Viborg Amt (Mus. No. C 283).

Til de mærkeligste, i Norden fundne keltiske Oldsager høre de i en Mose paa Rynkeby Mark i Nærheden af Kjerteminde Fjord fundne Brudstykker af et stort, nittet Broncekar (Mus. No. 8900) som indsendtes til Museet i 1845, bleve beskrevne i Antikvarisk Tidsskrift for 1843—45, S. 238 og nu først nærmere omtalte af I. I. A. Worsaae i Nordens Forhistorie 1881, S. 122. Det blev tidligere formodet, at Stykket havde været anbragt i Forstævnen af et Skib eller hellere paa Forsiden af en Vogn. Der kan dog ikke paa Grund af dets Størrelse gøres Indvending imod, at det har været et Kar, da Kjedler af ikke mindre Størrelse kjen-

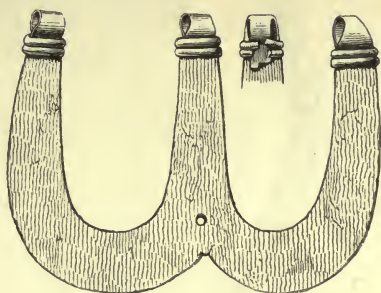
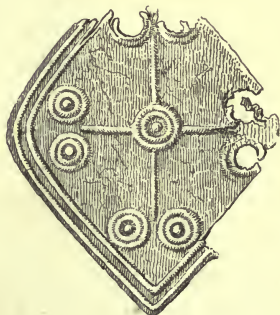
Sværd og Dolke af Bronze (S. 97). 1. Fra Fyen (?) Mus. Nr. B 1622. — 2. Ishøi-Fund, Taastrup paa Sjælland (Mus. Nr. 13910). — 3. f. i en Gravhøi paa Als (Mus. Nr. 25943). — 4. Forsættlig bøiet Dolk fra en Mose ved Einsiedelsborg, Odense Amt. — 5. Forsættlig bøiet Dolk (S. 94 Anm. 1).

des fra Oldtiden, ikke blot af Afbildninger¹⁾, men ogsaa af Beretninger, nedskrevne paa en Tid, der ikke ligger saa fjernt fra Karrets Tid. Strabo, som levede under Keiserne August og Tiber, omtaler (VII, 2) følgende Skik hos Cimbrerne: Blandt Kvinderne, som følge med paa deres Krigstog, vare Spaakvinder, der tillige vare Præstinder, graa af Alderdom, i hvide Klæder, og derover Kaaber af det fineste Hør og et Metalbælte; uden Sko. Disse Kvinder traadte i Leiren Fangerne imøde, med Sværd i Haanden, bekrandsede dem og førte dem til et Broncekar, som kunde indeholde 20 Maal. En af dem besteg da et Trin og, lænet over Kjedelen, overskar hun Struben paa Fangen, som blev løftet op over Karrets Rand. Andre opskare Livet paa ham, gjennemsøgte Indvoldene og forkyndte deres Landsmænd Seier²⁾. Ogsaa Rynkeby-Karret har efter hele sin Udstyrelse oprindeligt været til hellig, ikke til huslig Brug (Fig. 1 S. 103). Paa Ydersiden er fastnippet et Menneskehoved en face med Haaret skilt i Panden; Øienhulerne ere nu tomme. Om Halsen er en stor Ring, som har to profilerede, fremspringende Tværstykker. Til Sammenligning med dette Hoved fremstiller sig nærmest et i *Revue archéologique* for August 1880 paa Pl. 13 afbildet, noget mindre Broncehoved, fundet i Floden Saônes Leie nær ved Lyon og forestillende en galisk Høvding³⁾; Øienstenene ere indsatte med mørkeblaa

1) I en Offerprocession, som i drevet ophøiet Arbeide er fremstillet paa et nippet Broncekar fra Certosa-Gravene i Bologna, sees to Mænd, som paa en Stang, der er stukket gennem Karrets Ringe og hviler paa Mændenes Skuldre, bære et Kar; efter Afbildningen er dette af omtrent en Mands halve Høide (Zannoni, *gli scavi di Certosa*, Bologna, Fol. Pl. 35).

2) Cimbriske Sendebud medbragte, ifølge Strabo, som en Gave til Keiser August »deres helligste Kjedel«. Se Citatet af F. Schiern i *Aarbøger* for 1880, S. 60 Anm. 4.

3) Sammesteds er omtalt og afbildet et lignende Beslagstykke,

1. $\frac{1}{3}$ .2. $\frac{1}{2}$ .4. $\frac{1}{2}$ .3. $\frac{1}{2}$.

1 Broncekjæde fra en Mose ved Karby paa Mors. — 2—4. Tynde
Broncebeslag fra Hunderup Mose, Ribe Amt (S. 98).

Glasstykker. Hele Arbeidsmaaden og Fremstillingen er ensartet med Rynkeby-Karrets¹⁾ og Halsringen næsten af samme Form. Til Jevnførelse med denne Ring erindres om den ved Frasnes i Belgien fundne, afbildet i Numismatic

¹/₂. Broncehalsring fra Falster (S. 104).

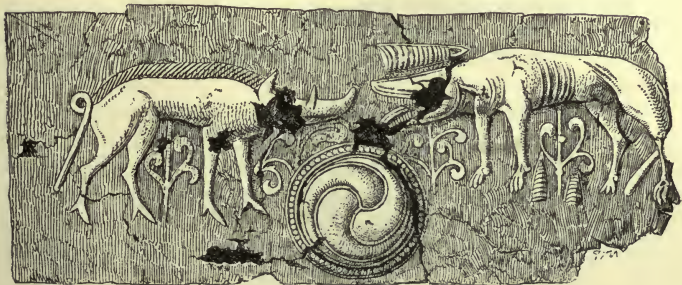
Chronicle for 1864 Pl. 5 (Fundet er fra det første Aarhundrede efter Christus) og om flere Ringe i det ligeledes førromerske Fund fra Sinsheim i Baden²⁾. Ogsaa her i

---

forestillende et Medusahoved; »les serpents se terminent sous le menton par deux boules qui sont bien réellement des boules de torques«.

- ¹⁾ Der siges l. cit.: »la raie est dessinée au milieu du front comme chez les élégants de nos jours«.
- ²⁾ Wilhelmi, Beschreibung der - - deutschen Todtenhügel, Heidelberg 1830 Pl. 3.

2. $\frac{1}{5}$.

1. $\frac{1}{3}$.

Brudstykker af 1. Overkanten og 2. dennes indre Beklædning, af et Broncekar fra Rynkeby Mose paa Fyen. (S. 98).

Landet er en Halsring af denne Typ (se Fig. S. 102) opgravet af en Mose paa Falster¹⁾. — Ved Siden af Menneskehovedet paa Karrets Yderflade er paanettet plastiske Forkroppe af Tyre eller Køer, som paa en for Dyret unaturlig Maade hæve Forbenene i Veiret. Tyren var hos Kelterne et helligt Dyr²⁾. Fra den keltiske Tid af træffes denne Dyrefigur af og til mellem danske Oldsager. Et støbt rundt Bronzebeslag forestillende et Tyrehoved, af romersk Arbeide, er fundet isoleret i en Mose ved Roskilde (Museets No. C 220). En plastisk, i Bronze støbt Oxehoved hører til Veirupgaard-Fundet, Fyen (Aarb. 1868, 342). Endebeslag af støbt Bronze til Drikkehorn fra den ældre Jernalder kjendes fra baade øst- og vestdanske Findesteder. Det skal her ikke lades uomtalt, at Skelettet af en Oxehoved fandtes i Midten af den Høi ved Straarup ved Veile, fra hvilken den bekjendte Guldring med Runeskrift haves (Worsaae, Nordiske Oldsager 1859 Fig. 366; Annaler f. nord. Oldk. 1842—43, S. 167)³⁾ Smaa Bucranier ere som Prydelser anbragte paa et Bæltebeslag af Bronze i Vimosefundet (Pl. 13, Fig. 38). Som bekjendt forekomme Oxebilleder meget hyppig paa de nordiske Bracteater fra Mellemjernalderen. — I tynde Bronzeplader, som have dannet en indre Beklædning af Karrets Rand ere ophøiet drevne Fremstillinger af to Dyr, et Vildsvin og en Ulv, som vende Hovederne mod hinanden; mellem dem er en Runddel

1) Bredkær Mose i Tingsted Sogn; den ene Ende afsluttes med en Knop, i hvilken et løst Stykke er indstukket; en lille Bronce-ring hænger løst paa den (Mus. No. B 1379).

2) John Evans, coins of the ancient Britons, 1864, Pl. IV, 8—13 og VI, 13. Samme Forfatter anfører Beviser i Numismatic chronicle for 1864 S. 97. Bucraniet sees stærkt stiliseret og med et keltisk Ornament: Trekanter med indbuede Sider, i Stedet for Øienstene paa et keltisk Bronceskjold afbildet i Archaeologia. London, S. 33, Fig. 96.

3) Jvfr.: Lindenschmit, das germanische Todtenlager bei Selzen, 1848. Grav 8. (»Knochen eines Stierschädels« i en Kvindegrav. — Bateman, ten years' diggings, S. 130.

med Perlepyrdelser i Yderkanten og en Triskele-dannet Figur i Midten; under Ulven sees en Busk med nedhængende meget store Frugter; foran Ulven og under Vildsvinet ligeledes en Busk. Hos de Folk, hvor Karret blev arbejdet og oprindelig var i Brug, havde disse Figurer saavel som Menneskehovederne og Oxerne paa Ydersiden sikkert en religiøs og symbolsk Betydning.

Ligesom Guldkarrene nedlagdes forsætlig og i religiøs Hensigt, turde ogsaa det rigt udstyrede Rynkeby-Kar engang være nedlagt som et Offer i Mosen. Og ligesom de her i Norden paa denne Maade benyttede fremmede og kostbare Kar oftere i eller i Nærheden af deres oprindelige Hjemstavn brugtes som Gravurner¹⁾ bleve ogsaa i Norden i sildigere Tider oprindelige Tempelkar anvendte som Gjemme for brændte Liiglevninger, uden at Karrets første Bestemmelse synes at have staaet klart for de senere Brugere. Det er ikke rimeligt, at de Nordboere i Vestmanland, som eiiede den smukke romerske Bronzevase med Indskrift til den lyse Solgud Apollo Gramnus²⁾, havde nogen Forestilling om hvad Indskriften betød. Den Omstændighed, at denne nævner den oprindelige Giver, Tempelforstanderen Ammillius Constans, maatte dog have afholdt fra at benytte Tempelkarret til Gravurne for den ubekjendte afdøde. Noget lignende er Tilfældet med det i Norge som Urne brugte hellige Kar, hvis Indskrift siger, at Tempelforstanderne Libertinus og Aprus opstillede det (formodentlig som Gave i Templet³⁾); mon Nordboerne i Hedemarken for en 14—1500 Aar siden have kunnet læse Indskriften? Mon den græske Indskrift i Sølvindfatningen paa Glasskaalen fra en Grav ved

---

1) Congrès de Copenhague 1869 compte rendu 1875 S. 403; Aarbøger for nord. Oldk. 1876, S. 278—280.

2) Montelius, svenska fornsaker Fig. 372.

3) A. Lorange i Christiania Videnskabernes Selskabs Forhdl. for 1873.

Varpelev paa Sjælland¹⁾ har havt nogen Betydning for den seneste, nordiske Eier? Naar man erindrer sig de mange meningsløse Efterligninger af latinske Indskrifter paa barbariske, i Norden fundne Guldmonter og Bracteater fra en endnu senere Tid²⁾, vil Svaret sikkert blive benægtende; Forfærdigerne havde ingen Forestilling om Indskrifternes Betydning. Det gik ikke Kelterne bedre, da de fra 4de Aarhundrede før Chr. af efterlignede græske Monter. »Indskrifterne ere uforstaaelige og sætte det udenfor al Tvivl, at Kelterne i Donauegnene ikke kunde læse de græske Bogstaver men antog dem for Ornamentter og efterlignede dem mere og mere raat»³⁾.

Hermed ere nogle af de Oldsaggrupper gennemgaaede, som antages at tilhøre Brydningstiden mellem Broncealder og Jernalder, da der var Forbindelser med jernbrugende Folk i Syden, og da de ældste, førromerske Jernvaaben endelig naaede herop. Den i de uventede, store bornholmske Opdagelsers første Tid ved Aar 1870 saa naturlige Formodning om, at de samme Iagttagelser om en tidlig Jernalder, som bleve fremdragne af Røser og Brandpletter paa denne Ø, ogsaa ved nærmere Eftersyn vilde komme til at gjælde for det øvrige Danmark⁴⁾, har ikke bekræftet sig. Sammenstilles de ældre Brandpletsfund paa Bornholm, som de kort ere skildrede i Vedels Undersøgelser 1873 S. 17, med den her givne Fremstilling af den seneste Broncealder og tidligste Jernalder, ere Forskjellighederne i Culturforholdene ret iøinefaldende. Gravene paa den fjerntliggende, østlige

1) Aarbøger for nord. Oldk. og H. for 1877, S. 354.

2) Sophus Bugge i Aarbøger for 1871, S. 171 oflgde.

3) F. v. Pulszky i Literarische Berichte Ungarns, 3. 1879. S. 238.

4) Vedel: Aarbøger f. n. O. og H. for 1870. S. 62.

Ø indeholde grove Bæltehager af Jern, som ikke brugtes i det øvrige Danmark, Jernfibulæ med tilbagebøiet Spids, krummede Naale og smaa, daarlig brændte, hankeløse Lerkar samt Skaar af større Krukker af brændt Ler. Heller ikke Karformerne kjendes fra det øvrige Danmark, og skulde det tilmed vise sig, som flere Forfattere mene, at Lerkarrene her netop i denne Mellemtid ved Jernalderens Begyndelse vare særlig velformede og sort glaserede, vilde Forskjellen blive saameget større. Der foreligger ikke tilstrækkelige Kjendsgjerninger til at bedømme det sidstnævnte, forl Kjendskab til den indenlandske Industri saa vigtige Forhold.

For ikke ret mange Aar siden kjendtes som sagt næsten ingen Jernsager her, Bornholm undtagen, som vare ældre end den halv-romerske Tid, og det var dog og er endnu den almindelige Mening, at Jernet maatte være kjendt i Norden i det mindste fra omtrent Christi Tid. H. Hildebrand udtaler saaledes i 1873 (Statens historiska Museum S. 44) »at Sveriges Jernkultur gaaer tilbage i det mindste til Tiden før Christus, kanske noget længere, men indtil videre kunne vi ikke med Tryghed gaae længere tilbage». I en Afhandling i Aarbøger f. nord. Oldk. for 1874 søgte dernæst Sophus Müller fra de provincielt-romerske Gjenstande at udskille de tidligromerske Antiquiteter, som vise hen til Italien som oprindeligt Arbejdssted. Disse henførtes til det første og andet Aarhundrede efter Christus og dermed Jernalderen her tilbage til omtr. Christi Tid. Det er mig nu af mange Grunde tvivlsomt, at romerske Producter af Keiser-tidens Præg allerede da naaede op til Norden; men selv om saa var, er dermed ikke bevist, at Jernet blev kjendt, end mindre at det kom i blot nogenlunde almindelig Brug. Det er meget indlysende og stemmer med de historiske Kjendsgjerninger¹⁾, at den i den førromerske Tid begyndte og stadig vedvarende Import af f. Ex. Metalkar først bragte

¹⁾ Se Aarbøger for nord. Oldk. og H. for 1877, S. 394--7.

Nordboerne Former som Karrene med dobbelte, korsdannede Hankebeslag¹⁾, Guldskaalerne og de i Jylland, paa Fyen og Sjælland fundne nittede Kar²⁾, og at den samme Handel i senere Tider, da romerske Producter fra Colonier og befæstede Leire ved Rhinen og Donau lettere udbredtes i Tydskland, ogsaa skafede os saadanne tidlig-romerske Kar som Siskaalen fra Kostrøede Banker ved Nestved³⁾ og det mærkelige

$\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{6}$. Dobbelt Hanket Broncekar fra Mosbæk Mose ved Giver i Aalborg Amt.

- 1) Dobbelte Hanke paa andre Metalkar: Kjeldby Vasen i Worsaaes Nord. Olds. 1859 Fig. 296 og ovenstaaende Fig.
- 2) Fundene fra Siem, Lavindsgaard og fra Ulstrup (Aarb. f. 1875, S. 10).
- 3) Madsen, Broncealder, Samlede Fund, Pl. 31.

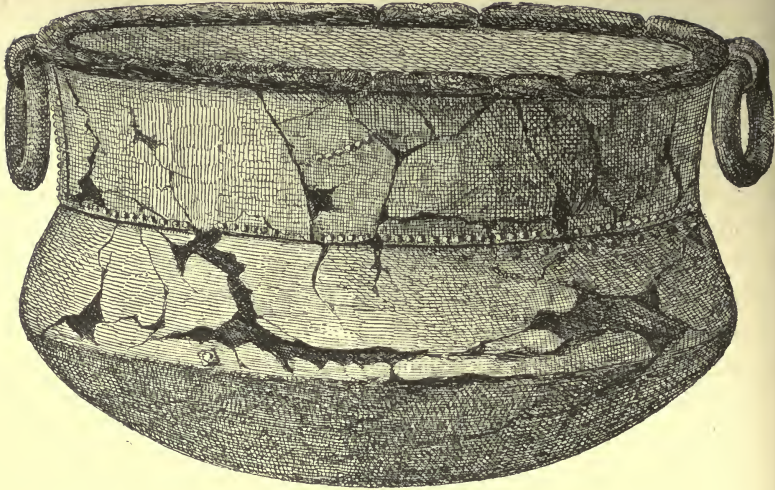
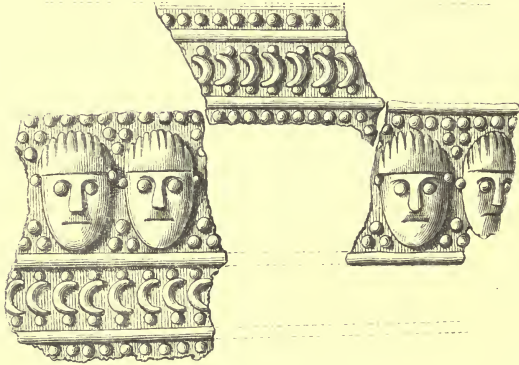
Broncekar fra Mosbæk Mose ved Giver i Aalborg Amt (Mus. Nr. C 1968; afb. S. 108). Men dermed er endnu ikke en nordisk Jernalder oprunden.

I Grunden er det dog kun de faa og fremmede Sværd og Spyd af Jern, som berettiger til at tale om en ældste Jernalder. Denne er meget tarvelig repræsenteret af høit regnet to Mandsgrave og maaske et Par Kvindegrave. Det beroer ganske paa den fremtidige Forøgelse af Materialet, om det Indtryk af denne Jernalders meget korte Varighed, som Blandingsfundene nu berettiger til, vil blive svækket; disse Fund tyde nemlig paa, at den provinciell-romerske Jernalder paa flere Puncter er stødt sammen med Broncealderen uden mellemliggende Jernalder. Tiltørslen af Jernsager har da neppe havt noget stort Omfang i den førromerske Tid. Det er vanskeligt og bliver maaske aldrig muligt, i den uafbrudte, fra Syden kommende Tilførsel af især Kar, Vaaben og Smykker af Bronze at angive nærmere det Tidspunct, da ogsaa Jernet kom herop i Form af Vaaben og Værktøi. For holdene tale dog ikke for at sætte Jernalderens Begyndelse i Danmarks sydligste Egne før tidligst i det andet Aarhundrede efter Christus, og jeg kan saaledes nærmest slutte mig til Worsaaes Udtalelse (i det Letterstedtske Tidsskrift 1, S. 203) »at Fundene neppe kunne bevise Tilstedeværelsen her af en fuldtudbredt Jernkultur i det første Aarhundrede efter Christus, ja at de endog vanskelig nok kunne udfylde det paafølgende andet Aarhundrede«.

2.

Den ældre Jernalder eller halv-romerske Tid.

Naar man gennemgaaer den ret anseelige Række af jydsk Fund fra denne Periode, sees det snart, at de have et helt andet Præg end de sjælandske, samtidige Fund. Der tilførtes ogsaa Jylland dengang en Mængde fremmede Kar, Vaaben og Smykker, men de skrives ofte fra andre

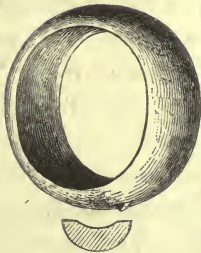
1. c. $\frac{1}{8}$ .2. $\frac{1}{3}$.

Fra Brokær Gravplads ved Kongeaen, S. 112: 1. Broncekedel med Jernrand og massive Jernringe. 2. Sølvbaand med drevne Ornamenter til Overkanten af et Bæger).

3 $\frac{1}{4}$.

4. $\frac{1}{1}$.

5. $\frac{1}{4}$

Fra Brøkær Gravplads: 3—4. Bøiet Jernsværd og massiv Guld-Fingerring. (5. Jernsværd fra Vimose paa Fyen; Odense Museum).

Fabriker og Arbejdssteder end de østdanske Oldsager af lignende Slags. Gravskikkene bleve ikke forandrede. Krigergraven ved Skovlyst (S. 94) er Forbilledet for en egen Gruppe af jyske Mandsgrave fra den halvromerske Tid, dels i Høie, dels paa almindelige Gravpladser, idet Liigbrænding anvendtes, Gravgodset blev tildels boiet eller ødelagt, Vaabnene henlagdes ofte udenfor Urnen. Alle disse Træk danne bestemte Modsætninger til de samtidige Gravskikke i det østlige Danmark, hvor f. Ex. Vaabengrave ere sjeldne.

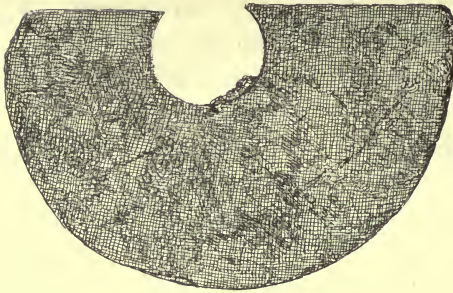
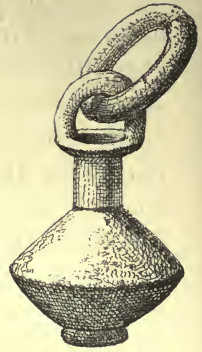
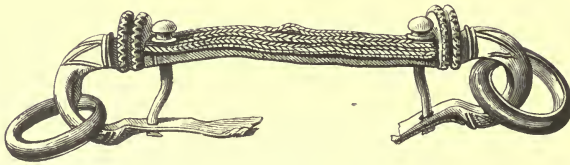
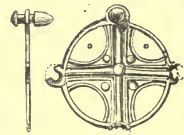
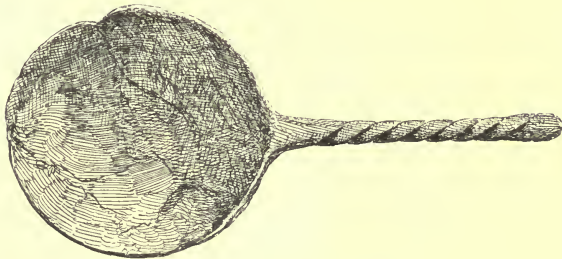
Nogle af de vigtigste, jyske »Kjedelgrave« ere truffene paa en stor Gravplads uden Jordhøie paa Brokærmark, lidt nord for Gredstedbro og Kongeaaen (se Tillæg S. 160). Af særlig Interesse er det store, stærkt lappede Kar (S. 110, Fig. 1) dannet af sammennittede Plader af tyndt Bronceblik; Jernsværdet, som er af romersk Form og har sit Sidestykke i et lignende Vaaben fra Vimose (Fig. 3 og 5, S. 111) og Brudstykker af et Sølvbaand, S. 110, Fig. 2, som formodentlig har siddet om Randen af et Sølvbæger paa Fod af lignende Form som de bekjendte fra sjælandske Grave¹⁾. I drevet ophøiet Arbejde sees en Række Menneskehoveder og Prydelser, blandt hvilke ogsaa tre i Trekant stillede, her drevne Puncter, et Ornament, som hører til keltisk Stil (Fabrikantstempler paa Jernsværd fra La Tène) træffes paa romerske Arbejder (Haandtaget af en Broncekasserolle i et jydsk Fund) paa Hjempladen (?) fra *Thorsbjerg Mose* (Pl. 11 fig. 47) og paa mange Guldracteater fra Mellemjernalderen. I det rige Udstyr af romerske Kar, som Kjedelgravene Nr. 1 og 2 (Tillæget S. 160-161) indeholdt, er bl. a. Kasseroller og Sier af Former, som ere blevne ansete for de ældste og yngste men som her findes samlede i ethvert af Fundene, og altsaa dengang maa have været i samtidig Brug. Mærkelig nok var der blandt Karrene i Graven Nr. 1 ikke et eneste af Ler.

¹⁾ Aarbøger for nord. Oldk. for 1873, S. 291.

En Kjedelgrav er endvidere truffen paa den af E. Vedel undersøgte Gravplads uden Høie paa Bjergelide ved Horsens (Se Tillæg S. 165 Nr. VII); til Gravkar var benyttet en sammennittet Broncekjedel med en Jernring om Munden og Hankebøile af Jern. I andre Krigergrave paa dette Sted (Nr. II og III i Tillæget) vare Oldsagerne lagte udenfor Karret, som gjemte de brændte Liigs Levninger. Det i Graven VI (se Tillæget S. 164) fundne, stærkt sammenbøiede Jernsværd (Fig. 6, S. 115) er af en sjeldnere Typ. Den smale Klinge minder i sin Form om de forhen (S. 97) omtalte Broncesværd, men Grebtungen paa Jernsværdene er meget lang, saa at Haandtagene, hvoraf intet er bevaret, synes at have bestaaet af 2 runde Kugler med Mellemstykke. Et lignende, fragmentarisk Sværd er fundet ved Uddybning af Aaløbet fra Vilsted Sø til Liimfjorden (Mus. C 2850; Fig. 7 S. 115) og et andet, ligeledes stærkt sammenbøiet Sværd med de karakteristiske Skraaflader ved Klingens Begyndelse kendes fra den sene Gravplads i Kulbjerg Grusbanke ved Norup paa Fyen (se Aarbøger for 1868, S. 130 og Fig. 8 S. 115). En kun lidet forskjellig Form træffes i Vimose-Fundets rige Udvalg af Sværdtyper.

Nørrevissing-Graven derimod var dækket af en Høi (se Tillæg S. 169). Under det store Lerkar med brændte Ben i fandtes en Guldfigerring, romerske og indenlandske Metal- og Lerkar samt Vaaben. Det var altsaa en Krigergrav.

En lignende er truffen i »Brudehøi«, en lille Gravhøi i Bjergby Sogn ved Hjørring. Et Lerkar indeholdt brændte Ben; udenfor Karret var Gravgodset henlagt, nemlig en af en ombøiet tynd Guldtraad dannet Figerring, som var aaben i den ene Side, og følgende Vaaben: Brudstykke af et tveegget Sværd med Levninger af en tyk Træskede, paa hvis Yderside er efterladt Indtryk af Tøi af firskæftet Vævning, og Brudstykker af som det synes tre Jernspyd (Mus. Nr. C 277—279).

1. $\frac{3}{4}$ .2. $\frac{1}{7}$ .3. $\frac{1}{7}$ .4. $\frac{71}{17}$ .5. $\frac{1}{2}$.

Fra Gravpladsen paa Bjergelide ved Horsens (S. 113): 1—5. Jernkniv; Hængestykke af Bronze; Sølvbeslag med forgyldt Midtplade, til en Sværdske; lille Sølvprydelse med forgyldt Forside; Jernske med vredet Haandtag.

7. $\frac{1}{4}$.

8. c. $\frac{1}{8}$.

6. $\frac{1}{3}$.

Fra Gravpladsen paa Bjergelide, S. 113: 6. Sammenbøiet Jernsværd. (7. Jernsværd, f. i Vilsted Sø ved Liimfjorden; 8. Jernsværd fra en Gravplads ved Norup paa Fyen).

Lignende »Kjedelfund« ere ubekjendte paa Sjælland, derimod ikke ualmindelige paa Fyen¹⁾, og de danne en anselig Gruppe blandt de norske Gravfund fra den ældre Jernalder²⁾.

Ved et Par af de nysnævnte Fund er der den Eienommelighed, at Kvindegods er nedlagt sammen med Vaaben og Ridetøi, altsaa i Krigergrave. I enhver af Brokær-Kjedlerne var der f. Ex. en Sax, i Nørrevissing-Graven en Fibula, i et af Karrene paa Bjergelide-Gravplads en Synaal, to Fibulæ, et Hængesmykke osv. Disse Iagttagelser ere gjorte ved systematiske Undersøgelser, og der er ingen Tvivl om deres Rigtighed, men Forklaringen er endnu ikke sikker. Det er mindre sandsynligt, at Mand og Hustru i flere Tilfælde og netop i Jylland skulde samtidig være døde en naturlig Død og begravede samlede. Paa den anden Side savnes der saa tidlige Efterretninger om, at nordiske Hustruer eller Trælkvinder gik paa Baal sammen med deres afdøde Mand eller Herre³⁾

Fra denne Gruppe af Krigergrave vende vi os nu til de fornemme Kvindegrave, som ere samtidige med dem.

Det er ikke oplyst, om den i Tillæget S. 170 omtalte Tornebuskehøi ved Hammerum i Ringkjøbing Amt er en

1) Svanninge-Fundet, beskrevet af V. Boye i *Annaler f. nord. Oldk. for 1860*, Side 46. med en mærkelig, hidtil enestaaende Form af Jernsværd. — Sehested, *Fortidsminder fra Egnen om Broholm*, 1878, S. 151 Nr. 60 (Kvindegrav), S. 161 Nr. 99 (Kvindegrav), S. 172 (Kjedelfundet). — Jvfr. Ellerup-Fundet (*Aarbøger for nord. Oldk. 1873*, S. 306), Gultved-F. (*Mus. Nr. C 3547—78*) og Fundet fra Baunehøi i Særslev S. (*Mus. Nr. 15991—4*).

2) O. Rygh i *Aarbøger f. n. O. 1869*, S. 157; I. Undset i *Aarb. for 1880*, S. 138 oflg. »En Flerhed af disse Begravelser synes at have været en udmærket Form for Mandsgrave«.

3) Fra en langt senere Tid (Aar 922) er den arabiske Reisende Ibn Foszlans bekjendte Beretning om Trælkvindens frivillige Død ved Herrens Begravelse blandt Russerne ved Volga-Floden (*Molbechs Athene*, 1814, 2. B., S. 311 ofl.).

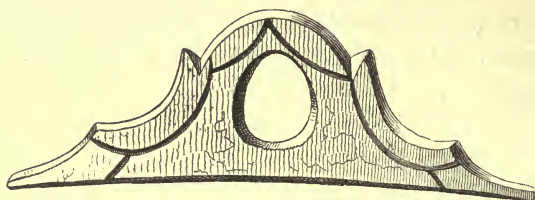
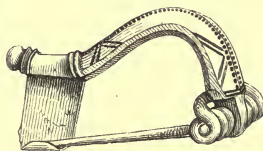
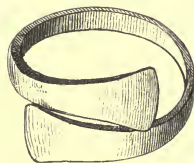
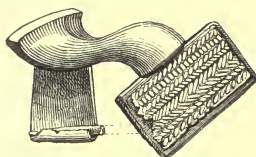
naturlig Banke eller en kunstig Høi. I den udgravedes et lille Gravkammer af Stene, 3 Fod i Tværmaal og Dybde; deri stod et romersk Broncefad (Fig. 1 S. 118 og jvfr. Worsaae, Nord. Olds. 1859, Fig. 299), paa hvis Bund var udbredt et Stykke tykt, nu sort og mørkegrønt Uldtøi, svøbt om de brændte Ben og fæstet sammen med en Sølvfibula af Form som Aarbøger for 1875, S. 86 fig. 49. Det for Tidens Grave sædvanlige Udstyr af mange Kar repræsenteres her forøvrigt af indenlandske Lerkar.

Af Gravstederne i en Høi ved Stilling nær Skanderborg (se Tillæg S. 171) ere i det mindste de to sikre Kvindegrave. Den flade Bronceskaal paa Fod stemmer fuldstændig med Fig. 1 S. 118. En Skaal af rødlig Ler er mærkelig ved sin Profilering.

Det af Worsaae i Annaler for nord. Oldk. for 1849 S. 396 beskrevne Fund fra en Høi paa Byrsted Mark ved Aalborg indeholder atter en flad Bronceskaal af samme Slags som de to ovennævnte, og som kunde være fra samme Fabrik. Oldsagerne vise, at ogsaa denne hørte til en Kvindegrav.

Medens ensdannede flade Skaale med Palmetter i de tre sidstnævnte Fund vare benyttede som Gravkar, var det et romersk Kar med parallelle Skraarifler paa Ydersiden, som indeholdt de brændte Ben i Sæbyhøi-Kvindegraven ved Gjørum i Hjørring Amt, beskrevet af V. Boye i Annaler for nord. Oldk. for 1860, S. 49. Iblandt de mange sammenbrændte og sammenrustede Metalsager, som Urnen indeholdt, fandtes nogle brede Jernbaand, der ere blevne forklarede som Fragmenter af et Sværd men vel snarere have været Beslagstykker paa et Træskriin; et af Baandene er vinkelbøiet.

Ogsaa det i Tillæget S. 172 af E. Vedel beskrevne Fund fra en lav, umiddelbart under Plovfuren med Haandstene tæt belagt »Knode» paa Aldumgaard's Mark ved Hor-

1. $\frac{1}{2}$ .3. $\frac{1}{1}$ .2. $\frac{1}{7}$ .6. $\frac{1}{7}$ .4. $\frac{1}{1}$ .7. $\frac{1}{1}$ .5. $\frac{1}{1}$.

1. Romersk Bronceskaal fra Hammerum (S. 116—117). — Fra Gaardsted ved Hjørring (S. 119); 2—3. Brudstykker af et romersk Kar (Hankebeslag og Endestykke af selve Hanken); 4—5. Broncefibulæ; 6. Glasperler; 7. Guldfingerring.

sens er fra en med de ovennævnte samtidig Grav med brændt Kvindeliig.

Paa Grund af Oldsagerne, som høre til Kvindegrave, maa ogsaa de to Fund, fra en Høi ved Gaardsted i Hjørring Amt og fra Pugehøi ved Nimtofte i Randers Amt, nævnes her, skjønt nærmere Oplysninger om dem savnes. Det førstnævnte (S. 118, Fig. 2-7) bestod af Fragmenter af et sent-romersk Broncekar af Hovedform som Aarbøger f. nord. Oldk. for 1873, S. 304 fig. 10, en flad Fingerring af et sølvblandet Guldbaand, hvis Form minder om Guldarmaandet Fig. 2, Side 129 her længere fremme, fire smaa Perler af grønt Glas og to Broncefibulæ (Mus. Nr. 12183—87; Fig. 4 og 5). I Fundet fra Pugehøi (Nydam Mosefund 1865, S. 58 Nr. 18) er blandt andet en romersk, indvendig tortinnet Broncekass-rolle af Form som Worsaae, Nord. Olds., Fig 309, flere Lerkar, en simpel lille Niptang af Bronze og to Broncefibulæ af Form som Aarb. 1874, S 339, Fig. 4.

De jyske Kvindegrave ere i det Hele tarveligere udstyrede end de samtidige sjælandske. Det er paafaldende, at Perler af Glas, Rav og Mosaik og andre kostbare Hals-smykker, som spille en stor Rolle her, ere saa svagt tilstede i de jyske Grave. I Mands- og Kvindegrave blev det brændte Liigs Levninger eller enkelte Dele af Gravudstyret oftere indsvøbt i Tøi. Dette er en i sydlige Lande ældgammel Skik, som i Norden kjendes fra Bronzealderens Slutning¹⁾ men først i Jernalderen er bleven almindeligere²⁾.

¹⁾ Iliaden, 24de Sang 795 (Hectors Begravelse):

Derpaa de Benene tog og lagde dem ned i et Guldskrin,
Rundt omkring det de svøbte de fineste Klæder af Purpur, osv.
Se Aarbøger f. nord. Oldk. for 1868, S. 114 Nr. 48. —
Fund fra Smidstrupgaard paa Sjælland, Mus. Nr. B 199—203.

²⁾ Ringe-Fundet (Fyen) se Fundfortegnelse i Nydam Mosefund, 1865, S. 52. — Sehested, Fortidsminder i Egnen om Broholm, 1878, S. 161, Grav 99. — Fund fra Himlingøie paa Sjælland, Aarb. for 1877, S. 390. — Jvf. O. Rygh, l. cit., S. 181 (samme Skik i Norge).

Om flere jyske Fund haves ikke tilstrækkelige Oplysninger til Afgjørelse af de Spørgsmaal, der ere knyttede til Gravene, om Mand eller Kvinde, Liigbrænding eller Begravelse af ubrændt Liig. Dette er Tilfældet med den i en Høis Side paa Oxvang Mark ved Varde fundne romerske Broncespand, hvis Hank er af lignende Form som Worsåae, Nord. Oldsager Fig. 302; den stod ved Siden af en Lerurne, hvori brændte Ben, og begge Karrene vare omgivne af en Stensætning (Mus. Nr. C 2168). Der vides heller ikke noget nærmere om Fundet af to smaa romerske Broncekasseroller, som opdagedes i et stensat Gravkammer i en Høi ved Mønbjerg i Aarhus Amt¹).

Sjældent ere Trækar med Bronzebaand i Jylland anvendte som Urner eller nedsatte i Gravene blandt andre »Bikar«. En Træspand, lignende den i Aarbøger for 1873 S. 316, Fig. n afbildede, fandtes fyldt med brændte Ben i en Høi ved Vesterlem. Viborg Amt (Mus. Nr. C 3809)²).

Forøvrigt kan den romersk-industrielle Indfyldelse videre forfølges i jyske Fund udenfor Gravene af Mønter, Kar af Metal og af Glas, en Statuette osv. (se Tillæget S. 173 ofg.). De antyde en Tidsbestemmelse, som vel ikke kan drages indenfor meget snevre Grændser men dog er veiledende. De Fund, som indeholde romerske og provincial romerske Producter, kunne foreløbig samles i en større Gruppe, som neppe begynder tidligere end i det tredie Aarhundrede og ikke overskrider Aar omtrent 500, ved hvilken Tid det germanske Element, som ikke helt savnes i den halvromerske Periode, er viklet ud af sit fremmede Svøb, viser sig mere selvstændig og, det maa tilføies, mere barbarisk end tidligere.

I det foregaaende ere Krigeres og fornemme Kvinders Grave omhandlede. Den archæologiske Fremstilling er dog

¹) Aarbøger for nord. Oldk. 1871, S. 432.

²) Jvfr. Mus. Nr. 16207 og Sneumgaard-Fundet, Aarbøger for 1873, S. 315.

mangelfuld, synes mig, naar det ikke lykkes den at paavise det almindelige ved Siden af det sjeldne og usædvanlige, det indenlandske ved Siden af det fremmede, den store Befolknings simple Brugsgjenstande jevnslidende med hvad der benyttedes af de høiere Samfundsclasser. Hvis f. Ex. Rosenborg-Samlingen alene lagdes til Grund for Studier af Souverainitetstidens Dragter, Vaaben og Smykker, vilde Billedet blive eensidigt. Saaledes ogsaa her, hvis vi standse ved de hidtil omtalte, prægtigere udstyrede Grave, hvori selvfølgelig Datidens Aristocrati, Høvdinger, Krigere, større Eiendomsbesiddere og deres Familier hvile. Vaaben og kostbare udenlandske Kar og Smykker vare ikke i Hvermands Eie. Hvor er den øvrige, samtidige Befolknings Grave? Vi lære dem at kjende paa alle større Gravpladser fra Jernalderen, indrettede paa jevn Mark, i Banker uden Høie eller i Gravhoienes Sider udenfor Hovedgraven. Forholdene f. Ex. paa Bjergelide Gravplads ere oplysende i denne Henseende (se Tillæget S. 163 oflg.). Paa et Terrain af omtrent 150 Alens Længde og 20—30 Alens Brede fandtes, foruden fire Vaabengrave og tre mandslange Stenkister, 26 simple Grave, som indeholdt enhver et tarveligt Lerkar, hvori brændte Ben vare nedlagte. Karrene vare satte ned omtrent en Fod dybt i Jorden uden at være omgivne af Stene men gjerne dækkede over Munden med en flad Sten. Naar nu alt taler for, at de kun omtrent 33 Grave, som opdagedes paa denne tildels planmæssig undersøgte lille Plet, ere omtrent samtidige, have vi altsaa her hvad der maatte ventes, nemlig nogle faa rigere udstyrede Gravsteder og en større Mængde af Almuens Grave. Der har sikkert været et lignende Forhold paa Brokær Mark (se Tillæget S. 163) Markerne omkring de Steder, hvor de enkelte rigt udstyrede »Kjedelgrave« fandtes, vare da jeg saa dem for et Par Aar siden endnu ligesom oversaaede med Skaarene af de mange Urner af Ler, som vare blevne knuste, da hele Jordfladen blev atgravet i et Par Fods Dybde. Større Gravpladser med

især folkelige Grave ere trufne paa Aastedet ved Kolding¹⁾ og i en naturlig Banke paa Ausumgaard's Mark i Ringkjøbing Amt, hvor der udgravedes »vistnok« hundrede Lerkar med brændte Ben i samt Brudstykker af et Jernsværd i Træskede (Mus. Nr. 14482—3)²⁾. Her have vi altsaa Liigbrænding konstateret som almindelig Gravskik i den ældre Jernalder, en Del af de brændte Ben nedlægges i et simpelt Lerkar og hensættes i et Hul i Jorden i een eller et Par Fods Dybde paa den almindelige Gravplads i en naturlig Banke eller i Siderne af en Gravhøi, uden at Urnen i Reglen beskyttes ved Stene eller paa anden Maade. I særdeles mange Tilfælde fandtes flere Urner samlede i Høie og paa Marken, men Efterretning savnes, om de skrive sig fra Grave eller vare ledsagede af bestemmende Oldsager³⁾. Som oftest træffes dog selv i disse simple Begravelser en eller anden lille Gjenstand nedlagt ved de brændte Ben, i Kvindegrave hyppigst Fibulæ af Bronze i Forbindelse med en Guldfinger-ring. Denne er sædvanlig glat og kan betragtes som Forlovelses- eller Bryllupsring; dens Brug synes først at være bleven almindelig i den tidlige Jernalder. Det er endvidere sædvanligt, at Urnen indeholder en enkelt lille Jernkniv, men om denne betegner Mand eller Kvinde maa indtil videre henstaa som uafgjort.

Endelig skal kort omtales nogle sjældnere forefundne Begravelser af brændte Liig; disses Levninger kunne nemlig træffes spredte i et Lag paa Høiens Bund uden Kar eller henlagte paa en flad Sten og over dem som Dække Lerkar

¹⁾ Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. for 1875, S. 39.

²⁾ Paa Skovgaardens Marker ved Aabenraa fandtes mange Skaar af Lerkar og enkelte Jernvaaben; brændte Ben vare fast-rustedede til en Spydspids (Mus. Nr. C 1393—6).

³⁾ Exempler: 4 Lerkar fundne ved Pløining over en Høi i Nødager Sogn, Randers Amt (Mus. Nr. 12118—21). — 3 Lerkar fundne paa flad Mark ved Gjørsum i Hjørring Amt (Mus. Nr. C 312—5). — 6 Lerkar fra en Høi paa Fuur i Limfjorden (Nord. Tidsskrift for Oldk. 2, S. 269).

med Mundingen nedad eller nedlagte i smaa Stenkister eller i runde, kjedeldannede Huller (Brandpletter)¹).

Naar det erindres, hvor ofte det mislykkes selv ved planmæssige, omhyggelige Udgravninger at faae de skrøbelige Lerkar blot nogenlunde hele op af Jorden, at mangfoldige blive ødelagte ved de sædvanlige Jordarbeider, og at de sjeldnere blive indsendte til Samlingerne, faaer man af den store Mængde, som alligevel fra Jernalderen ere bevarede i Hovedsamlingen i Kjøbenhavn, i de jyske Provindsmuseer og private Samlinger, et stærkt Indtryk af hvor ulige almindeligere de brugtes i Jylland end paa Sjælland og i det østlige Danmark. Efterhaanden som de indenlandske Lerkar ogsaa i bedre udstyrede Grave træde i Stedet for de udenlandske Metalkar, faar Gravudstyret et jevnere, mere hjemligt Præg. Denne Hændelse af det romerske og stærkere Fremtræden af det nordiske eller germanske er den Udvikling, som foregaaer i den ældre Jernalder her i Norden og som tiltager i Styrke henimod dens Afslutning. I det Hele taget maa Lerkarrene betragtes som indenlandske og afgive saaledes sikre Mærker for den hjemlige Industris Standpunkt i denne Røining. I Bronzealderen ere Lerkarrene meget simple i Former, Ornamenter forekomme næsten ikke, Arbeidet er skjødesløst og plumpt. Den Finhed og Formsands, som Metalarbeidet ofte vidner om, er øiensynlig ikke trængt ned til selv Folket og synes slet ikke at have virket i videre Kredse, i alle Tilfælde ikke paa den folkelige Lerkarsindustri. Denne maa siges at staa paa samme Trin, som det Helleristningerne, der repræsenterer en anden til Forstaaelse af Tiden meget vigtig national Side af Bronzealderens Cultur, indtage i kunstnerisk Henseende. Der maa være hengaaet rum Tid i Bronzealderens sidste Tider og

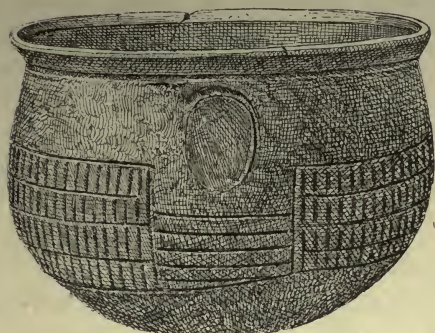
¹) I en Gravhøi ved Skjødstrup, Aarhus (Mus. Nr. 3254). — Mus. Nr. 16145. — Sneumgaard-F. (Aarbøger for 1873, S. 315 (1875, Fig. 34). — Tillæget her S. 161, Brokær-Fundene.

ind i Jernalderen, inden andre Former og en anden Udstyrelse af Lerkarrene bleve almindelige. De nye Former, den livligere Ornamentik, som kom hid ved industrielle Forbindelser med de mellemeuropæiske Kelter og senere gennem dem med Romerne i Keisertiden, fandt dengang, som det gaaer til alle Tider, først Indgang hos de høiere Classer, i Høvdingefamilier; efterhaanden sank de saa ned i de dybere Lag og bleve i en modificeret Skikkelse Folkets Eie. Det er gaaet saaledes paa det materielle som paa det aandelige Omraade, med Boliger, Dragt, Gravskikke, Våaben og Smykker. At de fremmede Metalkar i Tidens Løb afgave Former og Ornamentmotiver til Lerkarrene og bleve efterlignede i det simplere Stof¹⁾, er altsaa en Udvikling, som maatte ventes. Et almindeligt Ornament paa jyske Jernalders-Lerkar er Trekanter udfyldte med parallelle Streger; dette træffes hyppig paa Metalarbejder fra Broncealderen og er et af de Træk, som knytte de to Perioder sammen. Paa jyske Lerkar sees ikke sjelden verticale Streger paa Karrets Yderside²⁾, et Ornament, der synes at være efterlignet efter de ikke sjeldne romerske, riflede Bronzekar. Det horizontale, profilerede Haandtag, som findes paa mange eenhankede, jyske Lerskaaler (Fig. 2 S. 125) minder i al sin Simpeltid om classiske Forbilleder; i Hanken er gjerne et stort rundt Hul, saa at Karrene synes fra først af at have været til huslig Brug og bestemte til at ophænges. De kjendes i 9 Exemplarer fra forskjellige Steder i Jylland³⁾ men ikke fra andre danske Egne og ere fra en fremrykket Tid af den ældre Jernalder; et af dem hører til et Fund fra en

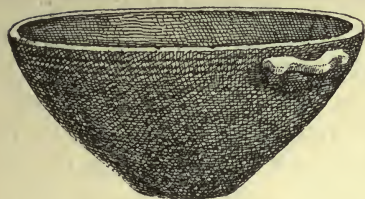
1) Exempel paa østlig Efterligning: Aarbøger for nord. Oldk. 1875, S. 37 Fig. 31.

2) Annaler f. nord. Oldk. 1844 - 45, T V Fig. 24.

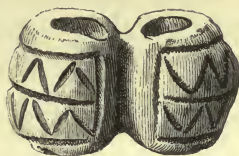
3) Et Brudstykke er fundet paa Brokær Gravplads. — Eenhankede Skaale: fra Hobro Eggen (Mus. Nr. 8381); fra Viborg Amt (Mus. Nr. 5528, 6983 og C 2159 - 60); fra Aalborg Amt (C 2187 og C 2192).

1. $\frac{1}{2}$.

2. $\frac{1}{4}$.

4. $\frac{2}{3}$.

3. $\frac{1}{4}$.

1. Lerkar fra Thy (S. 126). — 2. Eenhanket Lerskaal fra Viborg Amt (S. 124) — 3. Lerkar fra Thy (S. 126) . — 4. Ravperle fra Mors (S. 127).

stenbygget Grav af Mandslængde. Det er ikke sjældent paa jydsk Kar at træffe smaa Runddele indslaaede med et Stempel og indesluttende en hjuldannet Figur¹⁾, et Ornament, som paafaldende minder om mange Stempler paa Jernsværd fra Vimose, og som jeg antager her snarest at være fra Tiden ved omtrent Aar 500, mulig at høre til Mellemjernalderen. Til denne Tid høre formentlig ogsaa de Lerkar, paa hvilke som Ornament smaa Fodsaaler ere indslaaede med Stempler; et af disse Kar er fra et Gravkammer i Thy (Aarbøger for 1875, Pl. 1 fig. 1), et andet fra Egnen ved Hjørring er afbildet i Worsaaes Nordiske Olds. 1859 fig. 502; et tredje (Fig. 3 S. 125) af sortglindsende Ydre og prydet med skraatstreget Trappemønster mellem to Streger og derunder hjullignende Mønstre og Fodsaaler, indslaaede med to Stempler, er fundet i en Gravhøi ved Sønderhaa i Thy (Mus. Nr. C 3847); endelig er der et fjerde Exemplar, som hører til et samlet Fund fra en stenbygget Gravkiste paa Gjerungaards Mark ved Frederikshavn, indeholdende brændte Ben; de øvrige Oldsager vare et Haandtenshjul af brændt Ler og Brudstykker af i det mindste sex Lerkar (Mus. Nr. C 313). Undertiden forekommer ogsaa paa jydsk Lerkar en Figur, som kan tydes som Kvindemærke: en ophævet Ring med indridsede Streger under er anbragt paa den ene Side af et i en Høi paa Vallund Mark ved Veile fundet Lerkar, som indeholdt brændte Ben og en Haarnaal af Bronze, altsaa Kvindebegravelse (Mus. Nr. 20822—23); et lignende Mærke sees paa en lille, sortglindsende Lerskaal fra en Høi paa Toppenberg Mark i Thy (Fig. 1 S. 125; Mus. Nr. 21030) og hermed kan jevnføres den nederste Figur paa den mærkelige i Aarbøger for 1875 Side 36 afbildede Lerurne, som efter Oldsagerne, Naal og Haandtenshjul, ligeledes var en Kvindebegravelse.

¹⁾ Aarbøger f. n. Oldk. for 1875, Pl. 1 fig. 1.

Andre Efterligninger af fremmede Gjenstande er den massive Bronzeberlok fra Bjergelide (S. 114, Fig. 2) og brilledannede Ravperler af Form som Mellemlæddene paa de især fra de store Mosefund bekendte Metal-Ridetoiler¹⁾; efter Arbeidet og Materialet ere disse Perler eller Smykker indenlandske, og de tilhøre vel en sen Tid af Jernalderen.

3.

Mellemjernalder.

I nøie Forbindelse med Liigbrænding i Jernalderen staaer den mærkelige religiøse Skik forsætlig at sammenbøie og ødelægge Gravgodset inden Nedlægningen. Saavidt det kan sees er denne Skik, af hvilken intet Spor træffes i de sjælandske Skeletgrave, indkommen i Jylland med den ældste, keltiske Jernalder (S. 94). Den herskede hos de høiere Stænder; Vaaben og Metalkar i Krigergrave ere blevne bøiede og sammenbankede før Nedlæggelsen, men der er intet Exempel paa, at Smykker og andet Udstyr i Kvindegrave bleve behandlede paa lignende Maade²⁾. Om og naar den ogsaa optoges af Almuen kan ikke siges; Beviserne herfor svigte, da Oldsager fra de simplere Grave ere faa og ofte kun lidet karakteristiske. Der er et umiskjendeligt Slægtskab mellem

¹⁾ Tre Exemplarer i Museet: 1) fundet i en Hoi i Bøstrup Sogn ved Aalborg i en Stenkiste af 8 Fods Længde sammen med et i Træskede nedlagt Jernsværd (Mus. Nr. 11819); 2) f. i Gjersbøl Mose i Thy, formentlig sammen med en Bronze-fibula af den sædvanlige jyske Form som Aarb. 1775 Pl. 4 Fig. 3 (Mus. Nr. 19794); 3) f. paa Mors (Mus. Nr. C 2814). Denne sidstnævnte Perle, se Fig. 4 S. 125, er prydet med indskaarne rette Linier, mellem hvilke der er Skraastreger. — Et Broncemellemlid af en Ridetoile fandtes mellem Perlerne i en rigt udstyret Kvindegrav paa Sanderumgaard's Mark i Fyen og har sikkert været trukket paa Snor sammen med de øvrige Perler (Aarbøger for 1877, Side 375).

²⁾ Om den delvise Anvendelse af denne religiøse Skik i Norge se O. Rygh i Aarbøger for 1869, S. 170 (den ældre Jernalder) og for 1877, 181 (den yngre Jernalder).

denne Gravskik og den Ødelæggelse, som øvedes paa de i Søer nedlagte Gudeoffringer. Det Folk, som nedsænkede Mosefundene, brændte altsaa sine Døde, og omvendt kan det formodes, at dengang de nyere Ideer, som medførte Begravelse af ubrændt Liig, trængte frem, ophørte efterhaanden den Sædvane at sønderbryde Offergaver, ligesom man sikkert ikke længere ødelagde Gravgodset. Hvorledes end de større Mosefund forøvrigt opfattes, er det Halvøens Befolkning, som har nedlagt dem i Søerne. Mosefundene maa derfor omtales noget nærmere her. En Sammenstilling mellem Vaabnene fra dem og fra Gravene støtter den Betragtning, at de ikke ere Minder om Kampe mellem indenlandske Stammer. Til de fire ret anselige Fund fra Moser og en Sø langs op ad Jyllands Østkyst, som nærmest maa henføres til den ældre, halvromerske Jernalder¹⁾ er i de senere Aar kommet et mærkeligt Fund fra Porskær Mose ved Horsens (se Tillæg S. 176). Dets Indhold stemmer for saa vidt med de øvrige Fund især med Hensyn til mange Mærker af forsætlig Ødelæggelse, men det kan neppe antages at være blot nogenlunde fuldstændig tilstede. Der er saaledes f. Ex. omtrent 70 Dupsko til Sværdskeider og kun enkelte andre Skedebeslag. Det er nedlagt i Mellemjernalderen; den germanske Stil sees af Former, hyppig Anvendelse af decorative Dyre- og Menneskehoveder, som ikke have noget tilfælles med classisk eller sen-romersk Kunst, og i den stærkt fordybede Metalornamentik, som især viser sig paa de store Fibulæ fra ellemjernalderen²⁾. Om Knapperne paa flere af disses Over-

¹⁾ Omtalte i Thorsbjerg Mosefund, 1863, S. 65. Fundet fra Dallerup Sø (Horsens) kan maaske paa Grund af det tunge, massive Jernbidse (Worsaae, Nordiske Oldsager 1859, fig. 489) høre til Mellemjernalderen. — Damascerede, tveeggede Jernsværd egne sig ikke, naar Haandtag og Skedebeslag mangle, til nærmere at bestemme Tiden.

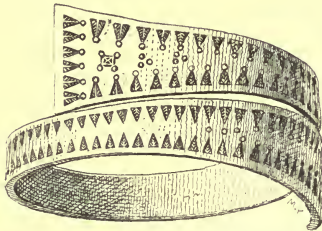
²⁾ Karakteristisk for dette Stilmotiv er f. Ex. den i Kragehul Mosefund, 1867, S. 24 afbildede Fibulas Ornament.

1. $\frac{1}{1}$.

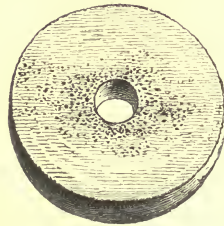
3. $\frac{1}{1}$.

2. $\frac{1}{2}$.

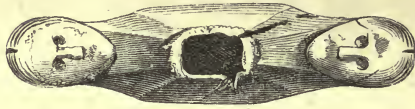
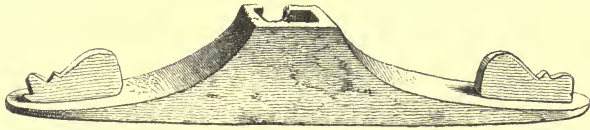
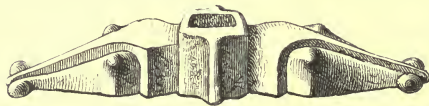

4. $\frac{1}{1}$.

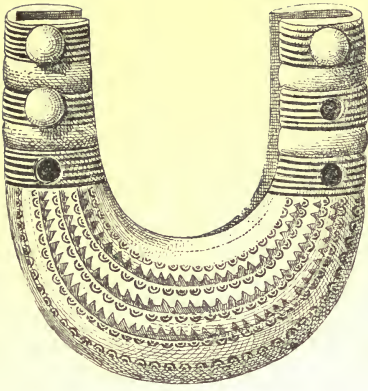

5. $\frac{1}{1}$.

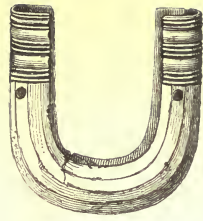
Fra Porskær Mose: 1. Kam af Ben. — 2. Guldarmbaand. — 3. Bøiet Bronceaal med fladt Hoved. — 4. Bronzeknop med forgyldt Overside. — 5. Benperle.

6. $\frac{1}{4}$ .7. $\frac{1}{4}$ .8. $\frac{1}{4}$ .9. $\frac{1}{4}$.

Fra Porskær Mose: 6—9. Endeknapper af Bronze til Sværd-
haandgreb.

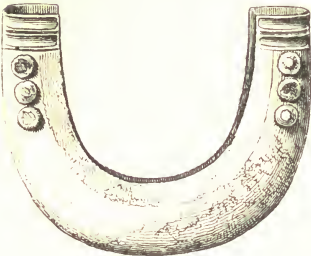
10. $\frac{1}{4}$.

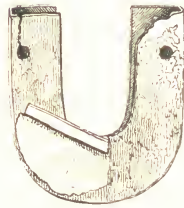
11. $\frac{1}{4}$.

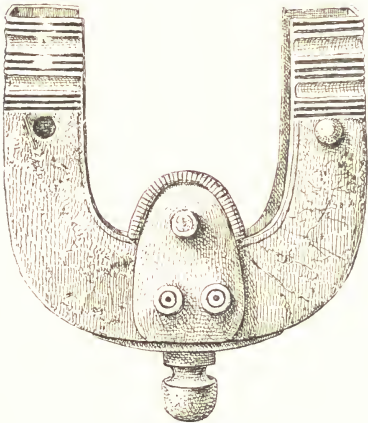
12. $\frac{1}{4}$.

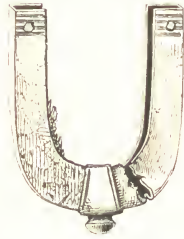
13. $\frac{1}{4}$.

15. $\frac{1}{4}$.

14. $\frac{1}{4}$.

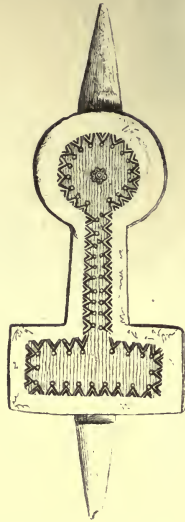
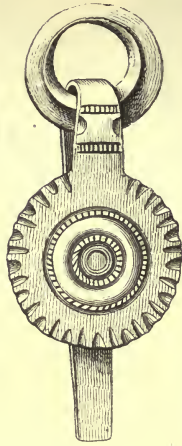
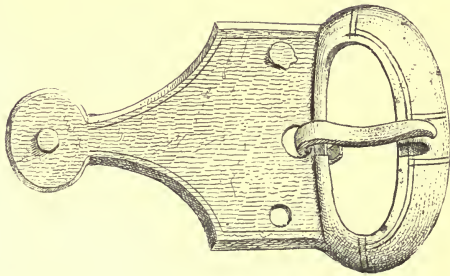
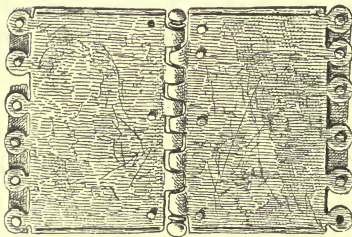

16. $\frac{1}{4}$.

17. $\frac{1}{4}$.

Fra Porskær Mose. 10—17. Dopsko af Bronze til Sværdsceder.

19. $\frac{1}{1}$ .18. $\frac{1}{1}$ .20. $\frac{1}{1}$ .21. $\frac{1}{2}$ .22. $\frac{1}{2}$.

Fra Porskær Mose: 18. Midtbeslag til en Sværdskede, Bronze med forgyldt Forside. 19—22. Rembeslag af Bronze.

stykker minde de smukt profilerede Knapper, som ere anbragte nederst paa Dopsko fra dette Fund (S.131). Ogsaa det hammerdannede Midtbeslag til en Sværdskede (Fig.18) viser hen til en sen Tid, til de bekjendte frithængende Thorshammere fra den yngre Jernalder. Armbaandet af Guld (Fig.2)¹⁾ og et Brudstykke af en skarpt vreden, tynd Guldstang, der meget ligner det bagerste Stykke af Hellested-Livbæltet (Worsaae, Nord. Olds., Fig. 453)²⁾, fandtes noget afsides fra de øvrige Oldsager og sammen med Jernvaabnene. Dette gjør dog ikke noget Skaar i at opfatte alle Oldsagerne som samtidig nedlagte, da det er endog temmelig almindeligt ved Udgravningen af større samlede Mosefund at træffe Mellemrum, hvor ingen Oldsager findes. Lignende Ornamerter som paa Armbaandet, nemlig spidse Vinkler og Trekanter, begge med en Ring i Spidsen, træffes paa et Broncemidtbeslag til en Sværdskede fra Kragehul Mose (Pl. 1 fig. 11)³⁾ et Fund, som afgjort hører til Mellemjernalderen.

1) Om Ringe af lignende Typ se H. Hildebrand: Månadsblad, Stockholm 1876 S. 221 og 1878 S. 707; Antikv. tidskrift för Sverige, 2, 233.

2) Dette sættes af Lindenschmit (Jahrbücher des Vereins von Alterthumsfreunden in Rheinlande H. 46, 1869, S. 41) til den før-romerske, for ham etruske Tid paa Grund af »die scharfkantigen Windungen, welche an einem hochalterthümlichen goldenen italischen Torquis der Campanaschen Sammlung und auch an den offenbar gleichartigen goldenen Gürtelringen und Halsringen englischer und irischer Funde erinnern.« De skarpe Vridninger forekomme dog ogsaa i langt senere Tider, f. Ex. paa en Jernske (her foran S. 114 Fig. 5) og en Jernkasserolle (Aarbøger 1877, 377 Fig. 50) fra den ældre Jernalder og paa en Guldring i Elsehoved-Fundet, i hvilket den yngste Mønt er præget for Keiser Anastasius, 491—518 (Sehested, Oldsager fra Egnen om Broholm, Pl. XLVI fig. 19 d), saa at der i den Henseende intet er til Hinder for, at baade Livbæltet fra Hellested og Brudstykket fra Porskær Mose kunne tilhøre Mellemjernalderen. Jvfr. ogsaa Lindenschmit, Alterthümer II, H. 9, 5 fig. 4, 8 og 13 fra frankiske og alamanniske Grave.

3) Jvfr. O. Rygh, Norske Oldsager, 1880, fig. 268 a.

Da Gravgodsets forsætlige Ødelæggelse overalt gaaer Haand i Haand med Liigbrænding, og da der øiensynlig er Tilknytning med den lignende Behandling af de i Moserne hengjømte Votivgaver, taler Porskær-Fundet indirecte for, at Liigbrænding i Jylland fortsattes ind i den rent germaniske Tid efter omtrent Aar 500. I isolerede Fund af Lerkar, som indeholde brændte Ben, kan der træffes Oldsager af den i Mellemjernalderen herskende Stil. Brudstykker af Fibulæ som Worsaae, Nord. Olds. Fig. 426 fandtes sammen med mange halvsmeltede Glas- og Metalfragmenter i to Urner i en Høi paa Nykirke Mark ved Horsens (Mus. Nr. C 691—2). Det skal senere blive viist, at Liigbrænding forekommer i Jylland i den yngste Jernalder.

Ligesom Mosefundenes Række jevnt glider over i den nye germanske Tid, er der ogsaa jevn Overgang fra Liigbrænding til en Tilbagevenden til den oprindelige Skik, Begravelse af ubrændt Liig. Den nye Gravskik optoges af de høiere Samfundsclasser og kom derefter i Brug ogsaa hos de lavere. Allerede paa Bjergelide Gravplads fandtes mellem Gravene med brændt Liig enkelte stenbyggede Kister for ubrændt Liig (se Tillæget S. 163, I og 166, VIII). Fra den Tid, da romerske Gjenstande vare almindelige, kan der træffes enkelte Skeletgrave, hvori gjerne ved Siden af de fremmede Metalkar det overveiende Antal ere indenlandske Lerkar¹). I endnu senere Grave savnes de romerske Kar ganske. Kun indenlandske Kar vare hensatte i en Grav med ubrændt Kvindeliig i en Grushøi ved Kisbøl nær Kolding²), som forøvrigt indeholdt 80 Perler, Rester af to

¹) Exempler: Kvindegrav i en Grusbakke ved Stoustrup nær Tarm og Krigergrav i Store Kongshøi paa Mors (Aarbøger f. nord. Oldk. og H. 1875 S. 31 og S. 78).

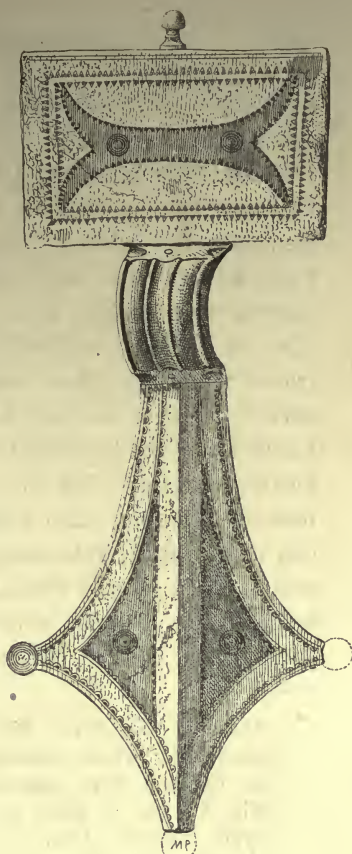
²) Fortegnelse i Nydam Mosefund, 1865, S. 60 Nr. 47. Det ene af Karrene er afbildet i Worsaaes Nordiske

5. $\frac{1}{2}$.

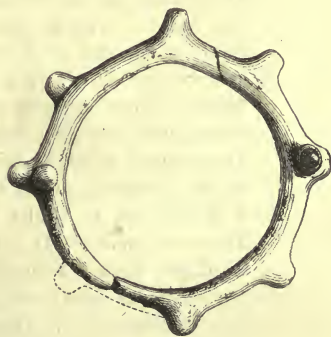
1. $\frac{1}{4}$.

3. $\frac{1}{4}$.

4. $\frac{1}{4}$.

2. $\frac{1}{4}$.

1—2. Sølvfibula og Nøglering af Bronze fra Kisløb (Side 134). — 3—4. Sølvfibula og Nøglering af Bronze fra en Mose ved Lime; 5. Sølvfibula fra en Mose ved Baastrup (S. 134, Anm. 2).

mærkelige Sølvfibulæ (Fig. 1 Side 135) og to Bronceringe (til Nøgleknipper?) af en egen Typ (Fig. 2, Side 135). Det er denne Betragtning af Udviklingens Gang, som har ledet til i det hele at henføre den store Gruppe af omtrent 20 eiendommelig jydsk, stenbyggede Skeletgrave af 6 til 9 Fods Længde, som indeholde et større Antal, gjerne 6 til 8 indenlandske Lerkar, til en sen Tid af den ældre Jernalder eller til Mellemjernalderen¹⁾. Disse Grave ere hyppigere trufne i kunstige Høie end paa flad Mark og vise ogsaa derved en mere national Karakter. Blandt Lerkarrene ere Exemplarer af de tidligere (S. 124) omtalte Skaaler med horisontal Hank, som ere Efterligninger af classiske Karformer. Der er ikke Enighed blandt Archæologerne om den af mig givne Tidsbestemmelse, som blandt andet forudsætter, at en gammel Fibulaform (som Aarb. 1875, Pl. 4) har holdt sig længe i den nordlige Del af Jylland ved Siden af yngre Former, og at Mæanderen endnu i Mellemjernalderen

Oldsager Fig. 501. Til Fuldstændiggjørelse af den fragmentariske Fibula kunne med den sammenlignes to Fibulæ af lignende Typ, fundne i jydsk Moser. Originalen til Fig. 5, fra en Mose paa Baastrup Mark ved Veile er af tyndt Sølvblik (Mus. Nr. 8477). Fibulaen Fig. 3, ligeledes af tyndt Sølvblik, er funden sammen med en lignende, en Del Perler og en Broncering (Nøglering? Fig. 4), i en Mose ved Lime i Viborg Amt (Mus. Nr. 19696). Dette lille Mosefund er maaske en Kvindes Offergaver.

¹⁾ Aarbøger for nord. Oldk. for 1875, 78 oflg. Til denne Gruppe hører et senere indkommet Fund fra en Stenkiste i Søborghus Høi paa Vixø Mark i Thy (Mus. Nr. C 2145—6). Den aflang firsidede Kiste var dannet af omtrent 4 Tommer tykke Sandstensplader og dækket med lignende Stenplader. I Kisten laa et Skelet paa Siden og med fremadbøiede Arme. Hovedet (mod Syd) hvilede paa en flad Sten. I Kistens nordlige Ende (Fodenden) stode syv Lerkar (fire nederst, tre ovenover dem) af hvilke to ere bevarede; det ene har en Decoration af skarpvinklet Mæander. Ligets Stilling stemmer med Iagttagelserne fra Varpelev Gravplads paa Sjælland (Aarbøger 1877. 349).

var et yndet Ornamentmotiv, dengang ligesom den er det i vore Dage. Disse Forudsætninger ere dog ikke bortfaldne ved senere Funds Vidnesbyrd. Der er ingen Tvivl om Mæanderens hyppige Anvendelse i den germanske Tid¹), og vedblivende Brug af en ældre Form af Fibulaen har saamange Analogier f. Ex. i Benyttelsen endog ind i den christne Tid af damascerede Sværd af ældre Jernalders Form, at heller ikke denne Forudsætning volder Betænkelighed.

Hvad enten Jernalderen her begynder med keltiske Jernvaaben eller med provinciell-romerske Oldsager, er det sikkert, at der med den indkommer nyt Materiale, nye Former og en ny Ornamentik, og at den danner Modsætning til tidligere Forhold i Industri og Kunst. Men en fuldt udviklet Industri optræder neppe saa tarveligt, at en enkelt Form af den eller den Brugsgjenstand kan udpeges som den ældste her benyttede. Det stemmer bedre med Forholdene, at flere Former samtidig komme ind fra de fremmede Markeder, som satte dem i Omløb, at der altsaa ikke er een ældste Typ af Jernalders-Fibulæ i Norden men flere. Ethvert større Fund støtter denne Opfattelse. I Mosefundene er der som oftest flere samtidige Former; i en af Gravene paa Brokær Mark fandtes den »ældste« og den »yngste« Form af Kasserolle (og Si) sammen uden den mellemliggende »Form 2.« Dette er ikke Undtagelser men snarere Regel²).

Om det end, hvad især den svenske Archæolog Hans Hildebrand ofte har fremhævet, ikke lader sig gjøre, selv i Danmark, hvor Phænomenerne i Jernalderens tidlige Tider ere tydeligere end længere mod Nord og fjernere fra Kilden, at drage en skarp Grændse mellem den ældre Jernalder og

¹) Se f. Ex. Hostmann, der Urnenfriedhof von Darzau, Hannover 1874 p. 126 (der Mäander in fränkischer Zeit).

²) Bjergelide Gravplads. Gravplads ved Veien paa Ringerige.

Mellemjernalderen, er Udviklingen dog tydelig foregaaet saaledes, at keltiske og halvromerske Oldsager efterhaanden forsvinde og vige Pladsen for de germanske¹⁾. Paa hvilket Tidspunkt dette Gjennembrud af det nationale sker, vil neppe kunne siges med bestemt Aarstal; det foregik gradeviis; men meget taler for, at det indenlandske industrielle Arbeide har antaget sin nye Skikkelse i Norden ved omtrent Aar 500. Lindenschmit er med Hensyn til Forholdene i det vestlige Tydskland kommen til et lignende Resultat; han betragter Metalarbeiderne i Wiesenthal-Fundet fra Slutningen af det femte Aarhundrede som de ældste Vidnesbyrd om en senere vidt udbredt Ornamentstil, som ikke hviler paa classisk Grund, men hvis Hovedmotiver og hele Fremstillingsmaade har en hjemlig Oprindelse²⁾.

Til Mellemjernalderen (og senere Tider) tør da henføres de ret hyppige nordiske Fund af Jernværktøi og Metalstøberes Forraad. Det nye Hovedstof, Jernet, hvis Behandling er saa helt forskjellig fra Bronzens, kunde i lange Tider kun ufuldkomment og meget indskrænket benyttes til indenlandsk Arbeide. Vore ældste Jernsværd af la Tène Form ere ligesaa sikkert indførte Stykker som de damascerede Sværd fra Moserne og andre i jydsk Grave fundne Sværdformer. Smedearbeidet i disse Vaaben staaer paa et saa høit udviklet Trin, at det ikke kan tilhøre en begyndende Jernindustri; Jernsværd bleve ikke damascerede her i hine tidlige Tider; den ensartede, fabrikmæssige Production af Vaaben i Hundredviis, er ikke dengang foregaaet her i Norden. Til Overflod vidne Fabrikstempler med latinske Bogstaver om den udenlandske Oprindelse, medens Runeindskrifter endnu ikke ere trufne blandt Fabrikantmærkerne. Det samme er Tilfældet med Metalkarrene, som

¹⁾ Sophus Müller i Aarbøger for nord. Oldk 1880, 185 ofg.

²⁾ Handbuch der deutschen Alterthumskunde 1880, S. 87—88.

gjennemgaaende ere fremmede Handelsvarer. Henimod Mellemjernalderens Tid forandres dette Forhold. I Vimosefundet haves en Feltsmeds Værkstedsinventarium¹); Værktøis-Fund blive hyppigere²), og efterhaanden synes der at være udvundet Jern af indenlandske Sø- og Myremalme³), som kunne smeltes i mindre Ovne ved Hjælp af Trækul og Blæsebælg.

Mellemjernalderen i Jylland maa for Gravskikkens Vedkommende betegnes som den Tid, da Begravelse af ubrændt Liig mere og mere vandt Indgang i de høiere Stænder, medens Liigbrænding formodentlig vedblev hos de lavere Samfundsclasser. Rigtignok udfylde Gravfundene efter deres nuværende Fordeling langt fra denne Tid og tilmed flere Aarhundreder af den yngre Jernalder. Men nyere Undersøgelser af Gravpladser fra Jernalderens sidste Tider støtte den ovenfor fremsatte Formodning. Der er god Grund til at formode, at Continuiteten (Brug af Gravhøie, Liigbrænding m. m.) ikke har været afbrudt. Aarsagen til det Hul, der endnu findes i Rækken af Jernalderens Gravfund, turde ligge deri, at Grændserne for de forskjellige Grupper ere trukne for skarpt, snarere end at Gravene for et længere Tidsrum endnu ikke skulde være opdagede.

¹) Fundets Beskrivelse, 1869, S. 28.

²) Massiv, firkantet Forhammer af Jern fra Kvorup Hede i Kvong Sogn, Ribe Amt (Mus. Nr. 13769). — Jerncelt fra Hjørring Hede (25629). — To Jernøxer, fundne i en Mose ved Smidstrup, Hjørring Amt (C 1868—9). — Tre Jerncelter fra Knudseie Mose ved Skjæve, Hjørring Amt (C 1604—6). — Et større Fund af Værktøi (Øxe, Hammer, Celter, Huulmeisel, Smalmeisel, File, Syle, Kniv m. m.) »nedlagte i et stort Lerkar« fem Fod dybt i Hundelse Mose, Jelstrup Sogn, Hjørring Amt (C 300—309). — Jvfr. Fiil og Syl i et Gravfund fra Thy (Aarb. f. nord. Oldk. 1875, S. 80).

³) O. Blom i Aarbøger 1868, 1 og C. G. V. Faber, Veirup-Fundet, sammesteds S. 342.

4. Den yngste Jernalder.

Der kan i Korthed og med tildels velbekjendte Navne gives en Udsigt over denne Tids Grave i Jylland.

1. I en naturlig, noget langagtig Banke paa Store Rygbjerg Mark, Randbøl Sogn, Veile Amt, forefandtes i Midten og $2\frac{1}{2}$ Fod dybt, lige under en Runesten, en Grav i Retning vestsydvest til ø.n ø., som indeholdt Rester af et (Kvinde)liig. Graven blev efter Undersøgelsen atter tilkastet, og Runestenen, som var bleven kløvet, atter sat sammen og reist paa sit gamle Sted¹⁾.

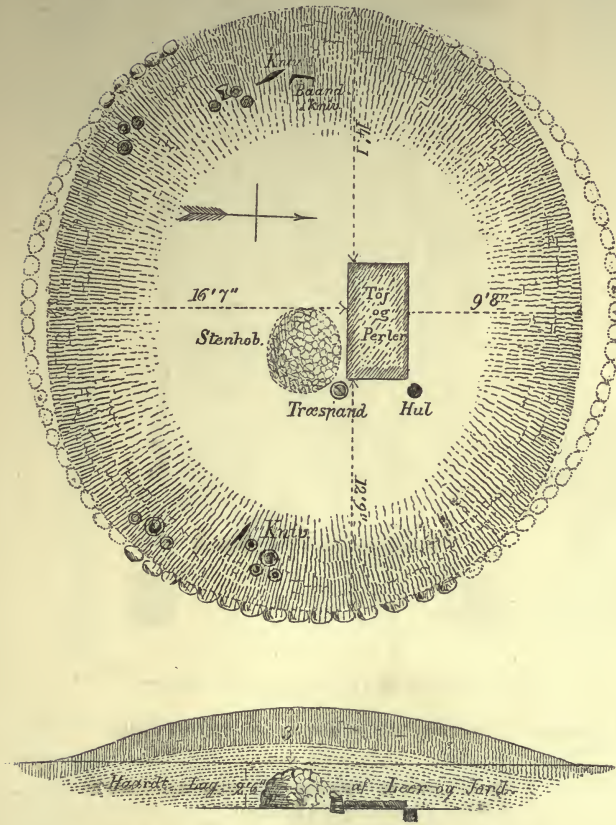
2. Ved en tilfældig Gravning i Aarene 1820—21 i den nordlige af de to bekjendte Jellingehøie fandtes midt i Høien Kong Gorms træbyggede Gravkammer²⁾.

3. I en Høi ved Hadbjerg i Randers Amt er sammen med Dele af et Menneske- og af et Hesteskelet udgravet et Par Stigbøiler, et Bidsel og en Øxe af Jern med tynd Sølvbelægning (Mus. No. 4854—7).

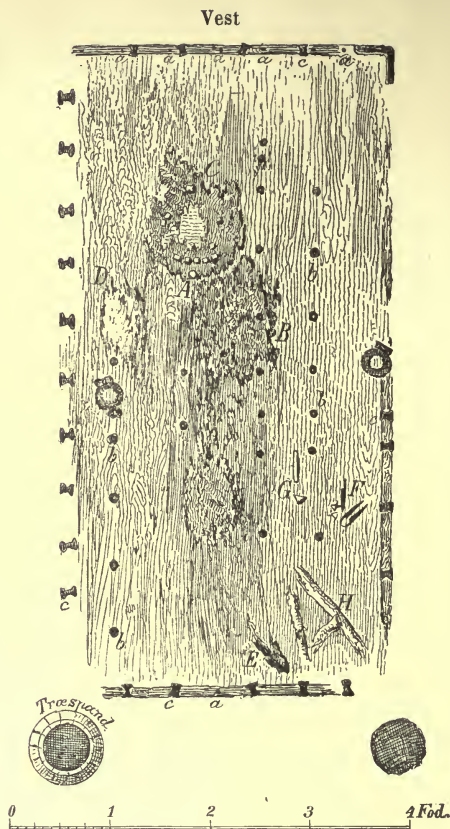
4. En fornem Kvindes Grav i Hvilehøi ved Randers (se Tillæg S. 177 og Afbildningerne S. 141—143 samt Pl. 1) $2\frac{1}{2}$ Fod under Jordlinien paa Marken udenfor. I kostbar Dragt af bl. a. guldindvævet Silketøi havde Liget med Hovedet mod Vest været nedlagt paa Dynner eller et Duunleie paa en klinkbygget Træbaare med opstaaende Sidekanter og jernbeslaaede Hjørner. Imellem Perlerne optoges en, for Tidsbestemmelsen vigtig, som Smykke baaren, lille Sølvmønt præget i Cøln for Konge (senere Keiser) Otto den Første (936—962). Ornamenterne i de utvivlsom fremmede Silkestoffer svare i Stilen til dem paa Tøierne fra Mammen-Graven (Aarbøger for 1869) og hvile paa

¹⁾ Ludv. F. A. Wimmer i Aarbøger f. nord. Oldk. og H. 1875, S. 188.

²⁾ Se Aarbøger f. 1876, S. 104—123, hvor jeg har søgt at at begrunde min Opfattelse af de archæologiske Forhold ved og i Jellingehøiene.

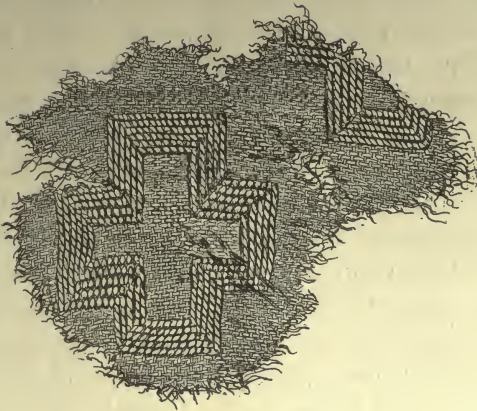
Hvilehøi ved Randers (S. 140 og Tillæg S. 177).

Kvindegrav i Hvilehøj ved Randers. (S. 140 og Tillæg S. 177).

- A. Gjennemboret Sølv mønt af Otto den Første.
- B. Rester af Tøi med Skindkant.
- C. Tøier.
- D. Rester af Dynevaar.
- E. Brudstykke af en Lædersko.
- F—G. Hvæssesten, Haandtenshjul, Knive, Sax.
- H. Ubestemmeligt Træværk.
- a. Spidser af lodrette Søm.
- b. Lodrette Klinknagler.
- e. Vandrette do.

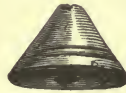
1. $\frac{1}{2}$.

2. $\frac{1}{2}$.

4. $\frac{1}{2}$.

5. $\frac{1}{2}$.

3. $\frac{1}{2}$.

6. $\frac{1}{2}$.

Fra Hvilehøi ved Randers (Side 140): 1. Uldent Tøj. — 2—3. Jernsøm.
— 4. Hvæssesten. — 5. Haandtenshjul af brændt Ler. — 6. Baand-
kniv af Jern, funden i Høiens Side.

classisk Grund. I det 11 og 12 Aarhundrede spredtes slige kostbare Tøier fra bekendte Fabriker i Byzants og Sicilien ud over Europa¹). En ældgammel Skik, som kjendtes allerede fra Broncealderen her i Norden, og som der er Exempler paa i jyske Kvindegrave fra den ældre Jernalder (Tillæget S. 170) iagttoges ogsaa i denne Grav, idet Knivene vare nedlagte i tykke Æsker eller Foderaler af Træ, Saxen og et Broncekar svøbte i flere Lag Tøi. De to Huller i Jorden tæt udenfor Graven minde om lignende fra Broncealderen og antages at have tjent som en Indvielse af Gravstedet²). De i Høiens Side trufne Begravelser med brændte Liig bør ikke oversees. Jeg anseer dem for omtrent samtidige med og kun lidet yngre end Kvindegraven; Liigbrænding og Begravelse af ubrændt Liig vare endnu dengang samtidige. De forskjellige Gravskikke bero paa Standsforskjel mellem de afdøde; de fornemmeres Liig bleve ikke brændte.

5. Underjordisk, træbygget Krigergrav, i Retning Nordvest til Sydøst, midt i en Høi ved Mammen nær Viborg; Ligets Hoved har vistnok været i den nordvestlige, bredere Ende³).

6. Høi ved Hersom, Viborg Amt. Sammen med Menneskeben og Hesteknogler fandtes et Jernsværd i Træskede, Stigbøile, Bidsel og en Jernspore⁴).

7. Høi ved Velds, Ørum Sogn i Viborg Amt. Ved »hensmulrede Ben«: 2 Jernstigbøiler (se Worsaaes Nordiske Oldsager 1859 Fig. 480), et stort massivt Jernbidsel, tre store Jernspænder, 25 Stykker forgyldte Messing-

¹) Lignende Silkestoffer fra middelalderlige Grave i Winchester og Durham Cathedraler ere afbildede i *Archæologia*, London vol. 42 Pl. 17 og vol. 45 Pl. 32.

²) Aarbøger for nord. Oldk. for 1876 S. 137.

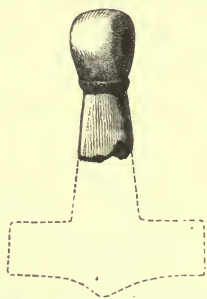
³) J. J. A. Worsaae i Aarbøger 1869, S. 203.

⁴) Oldskrift-Selskabets Aarsberetning for 1838 S. 30.

beslag til Læderremme (l. cit. Fig. 488), andre Metalbeslag og en stærkt medtagen Jernøxe (Mus. Nr. 11518—24).

8. I en Høi paa Faarup Mark i Vindum Sogn, Viborg Amt, fandtes ved Levninger af brændt og ubrændt Liig: en Jernkniv, mønstret Tøi tildels med indvævede Guldtraade og Spor af Duun og Fjer; over Skelettet var Spor af en Træplade (Mus. Nr. C 1363—4).

9. Kvindegrav i Bjerrehøi i Fly Sogn ved Skive (Mus. Nr. C 1889—92); midt i Høien var en af Egeplanker dannet »Kiste«, omtrent 6 Fod lang, 3 Fod bred, »beslaaet med Jern«. Spor af Liig saaes ikke. I Graven optoges tre smaa Perler af Glas og Mosaik, et ufuldstændigt Hængesmykke af Rav, en $3\frac{1}{6}$ Tommer lang Hvæssesten af firsidet Gjennemsnit og med Gjennemboring i den ene Ende. Blandt de indsendte Oldsager var en Kniv med Sølvbaand om Træhaandtaget, Fragmenter af en Jernsax og af et firsidet Jernspænde; — en Mængde Nitnagler med kvadratiske Slutplader, Dele af en Jernhank til en Spand samt Beslagstykker og et Laaseblik med vinkeldannet Nøglehul, som kan have hørt til et Træskriin. Perlerne laa i Gravens vestlige Ende, som dermed er betegnet som Hovedenden. Det ufuldstændige Hængesmykke af Rav (vedst. Figur), som var anbragt i en senere forsvunden Sølvring viser sig ved Sammenligning at være den øverste Del af en Thorshammer. Det er det eneste blandt de i Norden fundne lignende Smykker, som ikke er af Sølv; det eneste, som er fundet i en Grav og i Jylland¹⁾. De lignende Smykker, som lade

1. Hængesmykke af Rav.

1) Fortegnelse hos Henry Petersen om Nordboernes Gude-
dyrkelse i Hedenold, 1876, S. 73—80. I Norge er lige-
ledes kun fundet eet hammerdannet Smykke: O. Rygh i
Aarbøger for nord. Oldk. 1877, S. 127 og 134. Jvfr. S. 158
længere fremme (Dithmarsken).

sig datere, tilhøre Tiden mellem 950 og 1050. Efter dette eneste Gravfund kan det endnu ikke afgjøres, om de bares alene af Kvinder og ikke af Mænd.

10. Høi ved Hallum i Kvong Sogn, Varde (Mus. Nr. 14474). Ved et ubrændt Liig i en Stendynge: en skaaldannet Broncefibula¹⁾; tæt udenfor Stendynge stode to Lerkar, som kunne være samtidige med Hovedgraven. Høien var omsat med en Kreds af Stene.

11. Krigergrav i Store Kongshøi i Ørding Sogn paa Mors (Mus. Nr. C 1634—42). I Høiens sydlige Side²⁾ fandtes paa en Strækning af omtrent 6 Fod i Retning Nordøst til S. V. en Del Levninger af Træ, formentlig af en Kiste, Jernsøm og Jernbeslag, enkelte ikke nærmere bestemte Ben og følgende Jernoldsager: en Spydspids med to Modhager, en lille Øxe med firsidet Bane — svære Stigbøiler, der synes at have været helt sølvbelagte, af Form nærmest som Worsaae, Nord. Olds. 482, store ovale Spænder, formodentlig til Sadelgjorde, og sølvbelagte Rembeslag — en spinkel, af to vredne og sammensnoede Guldtraade dannet Haar- eller Halsring, hvis Ender danne en Krog og tilsvarende Øsken.

12. Vaabengrav i Kammerhøi paa Sindbjerg Mark paa Mors³⁾. I en Stendynge midt i Høien og paa dens Bund fandtes sammen med Hesteknogler: et tveegget Sværd med Grebtunge og halvrund, massiv Jernknap, et stort Spydblad, Ridetøi (et Par Stigbøiler, Bidsel, een Jernspore, et stort Gjordspænde) og en halvrund Skaal af Sten, som minder om de norske Kar af Klebersten⁴⁾. Der skal endvidere være fundet et Lerkar, som indeholdt brændte Ben.

¹⁾ Afbildet i Månadsblad, Stockholm II, S. 466, Fig. 20.

²⁾ Centralgraven fra den ældre Jernalder er omtalt i Aarbøger for nord. Oldk. 1875 S. 31.

³⁾ Fundet eies af Kammerjunkeren Stensen de Leth paa Høiriis.

⁴⁾ Jvfr. O. Rygh i Aarbøger for 1877 S. 160.

13. Gravplads paa Høistrup Mark i Tømmerby Sogn, Vesterhan Herred (se Tillæg S. 182 og Figurerne S. 148—151). Samlede ligge her 37 smaa Gravhøie, dels runde dels langagtige, og paa og imellem dem findes nu 75 Bautastene; paa to Steder mellem Gravene ere Skibssætninger. En planmæssig Undersøgelse i Sommeren 1880 af nogle af disse Smaahøie viste, at Gravpladsen er fra omtrent det 10de Aarhundrede, at Hovedgravene altid vare under det naturlige Jordsmon, og at Ligene undertiden ere begravede ubrændte, — i hvilket Tilfælde Orienteringen er med Hovedet mod Vest, — men hyppig brændte. De brændte Ben ere da spredte i et Kullag¹⁾ eller ligge paa en Brolægning af mindre Sten eller findes sammen med Skaar af sorte og rødlige, grove Lerkar. I den ene af Langhøiene saaes lignende Forhold, som i Hvilehøi-Graven (S. 140). Tre Fod under den oprindelige Jordlinie og i Omgivelse af rødligt, grovt Strandgrus, som desværre er meget ødelæggende for Oldsagerne og i hvilket Liig helt fortæres, tegnede sig en langagtig, firsidet Grav fyldt med mørk Muld. Paa dens Bund saaes regelmæssige Længderækker af Jernklinknagler siddende i 3 Tommer tykt Træ (Fig. 3 S. 149). Heller ikke her kunde jeg overbevise mig om, at der havde været en Kiste; der var intet Spor til Laag eller Sidevægge; Levningerne hidrørte øiensynlig fra en jernbeslaaet, klinkbygget Træbaare, paa hvilken Liget havde hvilet. Oldsagerne (Perler, Kniv og en lille Hvæssesten) viste, at det var en Kvindegrav. En mærkelig Omstændighed er, at der inde i Høien, omtrent midt i Jordlinien, langs henover Graven var stillet sex Stene af ca. 2° Fods Høide i een Række og tæt

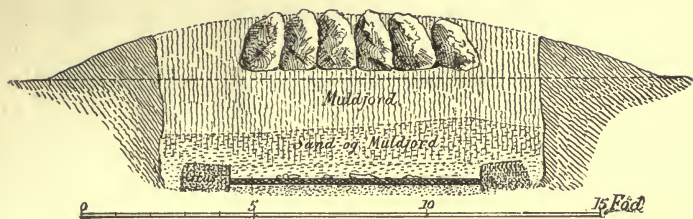
1) »I Norge er dette Forhold saa almindeligt, at man idelig vil støde paa det ved Gjennemgaaelse af en større Række af veloplyste Gravfund fra den yngre Jernalder«. O. Rygh i Aarbøger for nord. Oldk. 1877 S. 164.

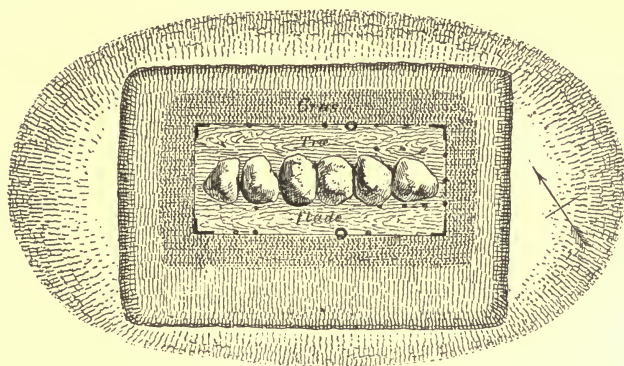
- Opret staaende Stene.
- Omfaldne og lave Stene.
- Huller, hvori Stene have staaet.

Gravplads paa Høistrup Mark i Tømmerby Sogn, Vesterhan Herred.
(S. 147 og S. 182).

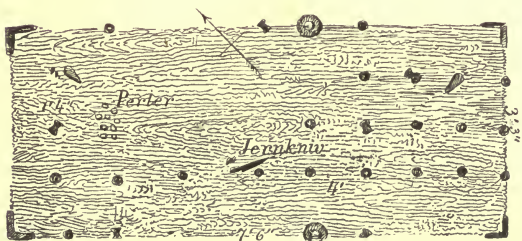
1.

2.

3.

Langhøi paa Høistrup Gravplads, Tømmerby Sogn, Vesterhan Herred
(S. 147 og Tillæg S. 1-3 æ).

ved hinanden (S. 149 Fig. 1)¹⁾. De vare helt eller dog næsten skjulte af Jordhøien, altsaa atter det besynderlige Tilfælde som med flere nordiske Bautastene og Runestene, at Stene, der synes bestemte til at være iøinefaldende Mærker, strax ere blevne tildækkede²⁾. I de faa, hidtil undersøgte Grave forekom af Vaaben kun to Jernøxer; til den ene var fastrustet Fjer, saa at den maa have hørt til en Grav med et paa Dyner eller paa et Leie af Duun nedlagt Liig.

14. Lignende Gravplads paa M. Nr. 35 i Øslev Sogn, Vesterhan Herred, Thisted Amt, undersøgt i 1881.

15. Perler af Mosaik og Glas, Brudstykker af en Hvæssesten og af Lerkar fandtes paa Bunden af nogle smaa Høie paa Aasted Mark i Hjerring Amt (Mus. Nr. C 66—70).

Alle disse Fund gruppere sig i og omkring det 10de Aarhundrede. Kong Gorms Grav ved Jellinge er fra omtrent Aar 950; Runestenen paa Høien ved Store Rygbjerg (og dermed Graven indeni Høien) sætter L. Wimmer af sproglige Grunde til Midten af det 10de Aarhundrede, med et rundt Tal Aar 950³⁾. Sophus Müller sætter efter Ornamentiken Mammen-Fundet til den første Halvdel og Velds-Fundet til sidste Halvdel af samme Aarhundrede⁴⁾. Efter Sølv mønten hører Hvilehøi-Fundet ligeledes til det 10de Aarhundrede, snarest til dettes sidste Halvdel. Gravene

¹⁾ Jevnfør Aarsberetning fra Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring, Christiania, for 1872, S. 24 og for 1873, S. 8.

²⁾ Paa Gravpladsen fra den romerske Keisertid ved Regensburg fandtes Stenkister med latinske Indskrifter ofte 6 til 8 Fod dybt. »Die neuen Funde beweisen, dass sie durchaus nicht frei gestanden haben können«. Pfarrer Dahlem i Verhandlungen der 11ten Versammlung der Ges. für Anthropologie etc. zu Berlin 1880, S. 99.

³⁾ Aarbøger for 1875 S. 188.

⁴⁾ l. cit. for 1880, S. 346.

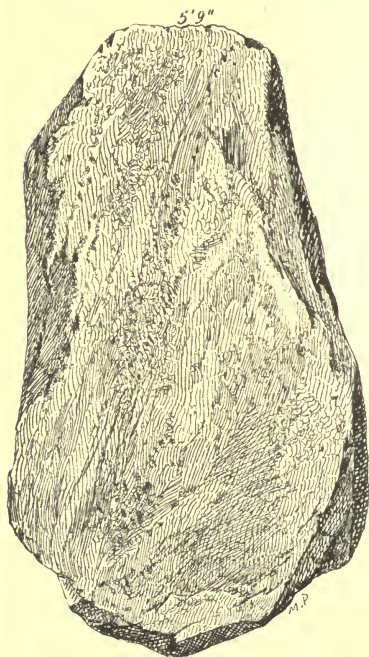

1. 3 Fod 10 Tr. høi.

2. 2 Fod 6 Tr. høi.

3. 5 Fod 9 Tr. høi.

4. 5 Fod 6 Tr. høi.

1—4. Bautastene fra Høistrup Gravplads. Side 147 og 182.

ere altsaa fra en Overgangstid mellem Hedenskab og Christendom. Det maa indtil videre staa hen, om de gjemme Hedninger eller Christne. Det vides ikke, om den nye Religion stillede skarpe Fordringer til sine Bekjendere med Hensyn til Begravelsen. Der er dog Sandsynlighed for, at det er hedenske Grave; paa den ene Side kan intet bestemt christeligt paavises, medens Benyttelse af Høie, Liigbrænding og Thorshammeren tyde paa Hedenskab.

Det er muligt, at Liig i den yngre Jernalder ogsaa her i Landet som i Norge og Sverig¹⁾ have været nedgravede i Jorden uden at der blev lagt Høi over dem; slige Grave ville kun vanskelig og rent tilfældig blive iagttagne og gjort bekjendte. Hidtil kjendes i Jylland overalt og udelukkende kun Høibegravelse²⁾. Det er med een Undtagelse, hvor Høiens Beskaffenhed ikke kunde bestemmes (Rygbjerg, se S. 140) kunstige Jordhøie af runde eller aflange Former. Langhøien, hvis Brug hidtil var sikret for Broncealderen³⁾, har efter de paa Høistrup Gravplads og andensteds gjorte Iagttagelser, neppe været sjelden endog i den sidste hedenske Tid. Iblandt Høiene fra den yngre Jernalder ere de største, som overhovedet kjendes her i Landet (Jellinge), middelstore Høie og de mindste, som kjendes, nemlig smaa lave Tuer, der høine sig neppe een Fod over Jordlinien.

Det var ikke blot Konger, Høvdinger og deres Æt, som bleve begravede ved Kongsgaarden og paa deres Eienomme i anselige, enkeltliggende Gravhøie. Ogsaa simplere Folk fik Høi over sig; under Smaahøiene paa Høistrup Mark hvile ikke særlig fornemme Folk. Har der end været et vist Forhold mellem Høiens Størrelse og den afdødes Stilling i Verden, er der paa den anden Side intet ved

1) O. Rygh i Aarbøger for 1877 S. 142.

2) Ved Heselagergaard paa Fyen ere yngre Jernalders Begravelser fundne i en Grusbanke.

3) Aarbøger for nord. Oldk. for 1877, 253.

Høienes Ydre, som siger os hvad Tid de ere fra. De have været i Brug her i Landet ligefra Stenalderens yngre Periode indtil ved omtrent Aar 1000 efter Christus. En stor Del ere fra Jernalderen, maaske den overveiende Mængde fra Broncealderen, men især i Jylland indeslutter en større Høi ofte et Gravsted fra Stenalderen. Hvis Høien er urørt, vides altsaa intet om Tiden; en tilfældig Udgravning efterlader ofte Usikkerhed om det afgjørende, nemlig Centralgravens Beskaffenhed; i Reglen giver kun den planmæssige Undersøgelse et sikkert Resultat¹⁾. Gravpladsen ved Høistrup, som endnu, Bornholm undtaget, er blandt de faa, om end kun delviis undersøgte fra den yngre Jernalder, henleder Opmærksomheden paa en af Grundene til den saa ofte fremhævede Fattigdom paa archæologisk Materiale hidrørende fra Gravene her i Modsætning til Sverig og Norge. For en Del kan dette Forhold forklares ved tidligere Fremtrængen af christelige Skikke. Men Mangelen vil vist noget blive afhjulpen, naar hyppigere og mere omfattende Udgravninger foretages. Allerede for mange Aar siden hed det²⁾ »at det vilde være i høi Grad ønskeligt, om en større Opmærksomhed kunde henledes paa Begravelser fra Hedenolds sidste Periode, dækkede af smaa runde Høie af Størrelse omtrent som Nutidens over Gravene opkastede Jordhøie, der findes i Jylland, navnlig i den nordlige Del, og derved noget nyt Resultat vindes for Videnskaben«. De ovennævnte Gravpladser ere ikke enestaaende; jeg har delvis undersøgt flere lignende i Vesterhan Herred. Men da Hovedgravene i Reglen ere dybt under Jordlinien, naaes de sjeldnere,

1) Flade smaa Gravhøie, som i det Ydre ere hinanden skuffende lig, tilhøre paa Bornholm enten Broncealderens Slutning eller Mellemjernalderens Slutning og den yngre Jernalder, ere altsaa skilte ved et Mellemrum af omtrent 500 Aar, i hvilket Begravelser paa flad Mark (Brandpletter) ere eneherkende. Aarbøger f. nord. Oldk. 1878, 75--76.

2) Antiquarisk Tidsskrift for 1846—48, S 142.

selv naar Høiene ere jevnede, ved Pløining og andet Markarbeide; der vil tilmed i Reglen, hvis Graven naaes, ikke blive lagt videre Mærke til dens Indhold af forrustede Jernsager, halvtfortæret Træ og Brudstykker af Tøier; Ligene kunne fortæres saa stærkt, at der hører særlig Opmærksomhed til at opdage de svage Spor, som mulig ere tilbage¹).

Ligesom det forlængst er paavist, at Runestene i den yngre Jernalder reistes paa Høie, giver Gravpladsen ved Høistrup nu en Forestilling om, hvor rigt en hedensk »Kirkegaard» kunde udstyres med reiste, indskriftløse Stene. Bautastenes Brug ophørte ikke her med Bronzealderen; de reistes endnu i Hedenskabets sidste Tider. De her sjældnere Opstillinger i saakaldte Skibssætninger, til begge Ender spidst tilløbende Ovaler, saaes paa to Steder mellem Høiene

¹) Følgende Fund, om hvilke ingen nærmere Underretning haves, hidrøre mulig fra Grave. Ved at gennemgrave Sortehøi paa Spangsbjerg Mark, Ribe Amt, fandtes en Jernøxe med Lærred fastrustet til Ydersiden (Mus. Nr. 2866). — Dybt nede i en Høi paa Hørning Mark ved Randers: en med fint flettet Sølvtraad decoreret Jernøxe med Levning af Træskaftet (Nr. 10217). — Omtrent midt i en med en enkelt Række af store Kampesten omsat Høi ved Knaberup i Skibet Sogn, Veile Amt: to ovale Fibulæ og et som et Treklover dannet Spænde af Bronze (Nord. Tidsskrift for Oldk. 2, 270; Mus. Nr. 2746—7). — Broncenøgle af gjenembrudt Arbeide, f. i Lyshøi, Lysgaard Sogn ved Viborg (C. 1828). — I Thorshøi ved Store Ramsing i Salling: et 2 Tommer bredt, tveegget Jernsværd i Træskede, Ridetøi, et Par Stigbøiler (den ene afbildet i Worsaaes Nordiske Oldsager 1859, Fig. 482) Bidsel, stort Jernspænde til en Buggjord og forgyldte Beslag; Brudstykker af et Bronzekar, synes det; tidligere er i Høien fundet »Askekrukker» (Antiquarisk Tidsskrift for 1849 - 51 S. 38; Mus. Nr. 10916—20). — I en Høi ved Andrup paa Mors: Hvæssesten, Jernspænde og Klinknagler af Jern (C 1759—61). — I en lille Høi paa Nyholms Udmærk, Hørby Sogn, Hjørring Amt: Haandtenshjul af brændt Ler, Brudstykker af to smaa Slibestene, af et Lerkar m. m. (Mus. Nr. 3490—3).

paa den oftere nævnte Gravplads. Lignende »Dannebrogs-skibe« fandtes engang ved Gjennerbugten paa Slesvigs Østkyst. Efter Henry Petersens Reiseberetning er der Rester af syv lignende Stensætninger paa Hjarnø i Horsens Fjord; Stenene rage kun lidt frem i Jord-korpen; men det er tydeligt, at de største have staaet i For- og Agterstævnene; der skal have været 14 eller 15 Skibssætninger¹). Enkeltviis forekomme de vel ogsaa ellers omkring i Landet.

Om Centralgravens Beliggenhed flere Fod under den oprindelige Jordlinie gav først Mammen-Fundet en vigtig Oplysning, som senere er stadfæstet i saa mange Tilfælde, at det kan ansees som Regel, at den yngre Jernalders Grave ere »underjordiske«.

Almindelig ere Gravene for ubrændte Liig langagtig firsidede og som en Nutidsgrav uden anden Begrænsning end Jordvæggene; det store Jellinge-Kammer er Kongegrav og naturligviis udenfor Regelen; mindre træbyggede Kamre og Kister ere fundne ved Mammen og ved Fly (S. 144 og 145) Ofte nedlagdes Liget, fuldt paaklædt og med Hovedet mod Vest, paa en Baare af tykke, dobbelte Bræder eller Planker, tømret sammen med Klinknagler; disse ere flere Gange paa Bunden af Gravene trufne paatværs gjennem Træværket i regelmæssige Rækker og tilstede neppe nogen anden Forklaring end den her givne²). Liget har maaske i enkelte

¹) Paa Bornholm danne de undertiden ligesom smaa Flaader, hvis enkelte Skibe alle seile samme Vei. E. Vedel i Aarsbøger f. nord. Oldk. for 1872 S. 19.

²) A. Lorange's Opfattelse af Træværket og Klinknaglerne i Smaahøie paa Gimminge paa Iddesletten ved Frederikshald (Aarsberetning fra Foreningen for norske Oldtidsminders Bevaring, 1868, S. 61), at der nemlig »aabenbarlig var lagt et Trægulv«, »et sammenklinket Lag eller Dække af Træ har oprindeligt været nedlagt paa Høiens Bund«, stemmer ganske med de i jydskke Grave gjorte lagtagelser. Nicolaysen mener (Aarsberetn. 1867. 91) at Klinknaglerne have tjent til at sammenholde Bræder eller Træstykker,

Tilfælde været dækket med et Bræt (S. 145 Nr. 8); over Graven kan findes en større Dyngge af Stene; udenom og over Kamret i den ene Jellingehøi var lagt store Stene.

Liigbrænding var samtidig med Begravelse af ubrændt Liig endnu i Hedenskabets sidste Tider, men det maa betones, at der neppe kjendes en eneste sikker Hovedbegravelse, midt i Høien, med brændt Liig. Liigbrænding synes derefter at have været de lavere Classers, den folkelige Skik.

Baade i Mandsgrave og i Kvindegrave træffes Levninger af kostbare, udenlandske Silketøier og af simplere, hjemmevævet Uldstof, som forøvrigt paa Grund af daarlig Conservation i de mod Fugtighed og Luftens Paavirkning ubeskyttede Grave intet sige om Klædernes Snit; Liigdragter synes disse Tøistykker ikke at have været. Hovedbedækning er ikke funden, derimod en simpel Lædersko. Fælles for begge Slags Grave ere ogsaa Kar af Sølv, Glas og Bronze, jernbeslaaede Træspande og Træskrin med Laas. Eiendommelige for Mandsgrave ere Vaaben og Ridetøi; Sværd ere kun fundne to Gange. Øxen er funden i fem Grave nedlagt som eneste Vaaben (een Gang sammen med et Jernspyd); den er almindeligere end Sværdet¹⁾ og betegner maaske den lavere Krigerstand. Sværd og Øxe ere ikke fundne sammen i een Grav. Hesteknogler ere enkelte Gange fundne, og Ridetøi, bestaaende af et Par Stigboiler, Jernbidsel, Spore, Spænder og andet Rembeslag, er ikke

---

som dækkede over Liget. (das lignum insuper positum des bajuwarischen Gesetzes, se Lindenschmit, Handbuch der deutschen Alterthumskunde 1880, S. 126). Større Klinknagler og Søm i Grave med brændt Liig kunne have hørt til den Baare, hvorpaa Liget lagdes paa Baalet, og være opsamlede der sammen med de andre Levninger. Jvfr. O. Ryghs Mening om disse Forhold (Aarbøger f. nord. Oldk. 1877, 177).

¹⁾ »Fremmede Krøniker nævne ofte »danske Øxe« fortrinsviis som et af de danske Tingmænd i England og af Væringerne i Myklegaard yndet Vaaben«. J. J. A. Worsaae, Aarbøger f. nord. Oldk. for 1869, S. 210.

sjældent i Mandsgravene. Kvindegrave karakteriseres af Perler og Hængesmykker, deriblandt en lille, gjennemboret Sølv mønt og en Thorshammer af Rav; kun een Gang fandtes et skaaldannet Spænde; endvidere ved Svinghjul til Haandtene, smaa gjennemborede Hvæssestene, Kniv og Sax. Fibula og Kam synes ikke længere at høre med til Gravudstyret.

Da Høibegravelse af brændte og ubrændte Liig var almindelig Skik i Norge i Hedenskabets Slutning, og da der paa mange Maader i hin Tid som ogsaa tidligere har været livlig Forbindelse mellem Jylland og Norge (med Bohuslen)¹⁾ kunde der vel spørges, om ikke de sene hedenske Gravskikke, navnlig Liigbrænding og Benyttelse af Høie, som hidtil især ere iagttagne i nordlige Egne af Jylland, skyldes Paavirkninger fra Norge. To Strømninger skulde her have mødt hinanden²⁾, syd fra bragtes de christelige Ideer og med dem forandrede Gravskikke, nord fra blev Hedenskabets støttet i Kampen mod den nye Lære og derfra pustedes nyt Liv i Hedenskabets. Hvis der imidlertid syd paa, udenfor Landets Grændser træffes lignende Gravpladser som de nørrejydske, tør man antage, at Culturen ogsaa i dette Tilfælde har fulgt sit sædvanlige Løb fra Syd mod Nord. I denne Henseende maa jeg henlede Opmærksomheden paa en Gravplads ved Landsbyen Immenstedt i det sydlige Dithmarsken³⁾, som frembyder slaaende Ligheder med den ved Høistrup nord for Liimjorden. Ved Immenstedt laa mange smaa Høie samlede; de mindste ere Jordtuer af 1¹/₂ Fods Høide og 10 Fods Tværmaal. I en Dybde af indtil 6 Fod under Høiens Top traf man aflang-

¹⁾ De S. 146 Nr. 12 omtalte Oldsager fra Kammerhøi paa Mors kunne have tilhørt en norsk Viking.

²⁾ J. J. A. Worsaae, Nordens Forhistorie 1881, S. 185.

³⁾ Frøken Joh. Mestorf ved Oldsagsamlingen i Kiel, som foranledigede Undersøgelsen, har meddelt en Oversigt over Fundet i Heider Zeitung 1880 Nr. 88. Jvfr. Correspondenzblatt, Darmstadt 1880, S. 7.

firsidede Grave, i hvilke Liig vare nedlagte paa Træunderlag; det fundne Træværk er ikke Levninger af Kister men af Baarer eller et Gulv, mulig dog ogsaa af et Dække ovenover Liget. Der fandtes endvidere brændte Ben i Urner eller spredte i et Lag. Trækul forekom ofte. Oldsagerne give for saavidt Tidsbestemmelse, som det er den yngre Jernalders Vaaben og Ridetøi: Sværd, Trenser, Sporer og Stigbøiler. I Kvindegrave fandtes Perler, Nøgler, Kniv, et mærkeligt Etui med Synaale samt en Amulet af Ben, som af Professor Pansch, der saa den nederste Del inden den hensmulrede i Jorden, antoges for en Thorshammer. — Ogsaa Fund fra Føhr ved Slesvigs Vestkyst vise, at Liigbrænding var i Brug der i den yngre Jernalder¹⁾. Der er saaledes meget, som taler for, at disse Gravskikke syd fra ere komne op i Jylland.

I de jyske Grave fra Jernalderen savnes de veiledende Tidsbestemmelser, som Mønter afgive. Vi ere da henviste til ved Fundenes chronologiske Ordning at lade Gravskikke og Oldsagformer være de ene afgjørende

Fra den ældste, keltiske Jernalder kjendes i Jylland kun eet sikkert Gravfund. Udenfor Gravene ere Oldsager fra denne Tid fundne opad Halvøen, sjeldent nord for Liimfjorden. Det er ikke hensigtsmæssigt paa Grundlag af det endnu lille Antal Fund at opstille en nærmere Tidsbestemmelse end den, at de ere umiddelbare Forgængere for den Periode, der betegnes som halvromersk.

Udbredelsen af romerske Fabrikarbeider som Kasseroller med og uden Sier, skraatrifledé Broncekar, Glassager osv., hvilke snarere skrive sig fra Verdensrigets nordlige Provincer end fra Italien, er betegnende for den ældre Jern-

¹⁾ Worsaae, om Slesvigs Oldtidsminder, 1865, S. 96. — Nordiske Oldsager 1859, Fig. 499.

alder; disse Oldsager træffes især i fornemme Mænds og Kvinders Grave. Fra Mellemeuropas keltiske Folk skrive sig de nittede Kjelder af tyndt Metalblik, der ofte anvendtes til Gravkar, og en Kunststil, som fremkaldtes hos Barbarerne ved deres Berøring med classiske Folkefærd.

Hele denne Fundgruppe, til hvilken Almuegrave med indenlandske Lerkar slutte sig, maa nærmest sammenstilles med de østdanske, gotiske Skeletgrave og tilhører Tiden mellem det tredie og femte—sjette Aarhundrede efter Kristus. I Jylland er Liigbrænding Regel.

Denne Gravskik ophørte ikke i Mellemjernalderen hos Almuen; men de rigere udstyrede Grave indeslutte nu hyppigst ubrændte Liig. Provincial-romerske og mellemeuropæiske Vaaben, Kar osv. blive efterhaanden afløste af indenlandske Arbejder; hyppigere Fund af Jernværktøi støtter Formodningen om, at Nordboerne selv forfærdigede Metalarbejder.

De fra Hedenskabets sidste Tider fremdragne Fund vise, at Høvdinger, Krigere og fornemme Kvinder bleve begravede ubrændte i Høie; Liigbrænding var endnu bestandig i Brug hos Almuen. Paa og ved Gravhøiene, som kunne ligge samlede i større Grupper, reistes undertiden Runestene, indskriftløse Bautastene og Skibssætninger.

Gjennem disse fire Jernalders-Perioder, et Tidsrum af vel omtrent 800 Aar, spores en jevn materiel Udvikling uden større Spring, og uden at der til nogen Tid kan peges paa en enkelt Egn som Brændpunkt for fremtrædende Eiendommeligheder. Medens Tiderne skiftede, bredte Forandringerne sig syd fra op over Halvøen. De jyske Fund synes mig, i bestemt Modsætning til de østdanske, ingensteds at tale for en pludselig, større og fremmed Folkeforøgelse.

T I L L Æ G .

GRAVPLADS PAA BROKÆR MARK, HJORTLUND SOGN,
RIBE HERRED (Jvfr. Side 110—112).

1. Ved Planering for Overrislingens Skyld afgravedes en stor Mark i en Dybde af omtr. 3 Fod. Da der senere skulde plantes Træer paa Terrainet og blev gravet endnu omtrent 1 Fod dybere, skete Opdagelsen. Man stødte paa et stort Kar af tyndtdrevet Bronzeblik (Fig. 1, Side 110). Overdel og Underdel ere samlede ved en Række Nitter. Karrets øverste Rand er stukken ind i en temmelig svær Jernring med Øskener, hvori to bevægelige Jernringe. Der er Spor til, at Kjedelen har havt et Trælaag. I den fandtes foruden brændte Ben en Mængde Oldsager, af hvilke flere have været udsatte for en stærk Ild og tillige ere blevne sammenbøiede og forsætlig ødelagte. Da der paa Bunden og flere Steder ind ved Siderne var Brudstykker af fint, kunstig vævet, brunligt Tøi, synes der at have været bredet et Stykke Tøi i det indre af Karret, inden Gravgodset blev nedlagt deri.

Vaaben og Vaabendragt: et tveegget, i Midten sammenbøiet Jernsværd (Fig. 3, Side 111) af Hovedform som Vimose 1869, Pl. 6, Fig. 14 og 15, har været nedlagt i Skede, da der er Kantbeslag af Jern og Rester af en Ring til Sværdremmen. — En halvmaaneddannet Jerndopsko til en Sværdskede. — Brudstykke af et Midtbeslag af Jern til en Sværdskede. Rester af en sammenrullet Ringbrynne, dannet af fine Jernringe, som de fra Thorsbjerg og Vimose kjendte. — Ridetøi: Brudstykker af Jernsporer af Form som Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. for 1870, pl. 4, Fig. 14, og som Montelius, svenska fornsaker, Fig. 295. Redskaber: en 7 Tr. lang Kniv af Jern; Brudstykker af en Sax. — Smykker, Kam, Spillebrikker m. m. En massiv Guld-fingerring, indvendig svagt hulet, udvendig convex; indvendigt

Tværmaal³/₄T. (Fig. 4, S. 111). Brudstykker af en Benkam, gjort i eet Stykke, og af en rund Bennaal, — af enkelte Spillebrikker af Ben og af to aflange, firsidede Bentærninger med Øine paa kun de to Sider. — Kar af Bronze, Sølv, Glas og Træ: et stærkt sammenbanket Kar af tyndt drevet Bronze, af Hovedform som Fig. 1, S. 110, samt Brudstykker af Jernrande og Jernringe, der have hørt til lignende Kar. — Et stærkt sammenbanket, riflet Bronzekar af Form som Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1874 p. 373, fig. 18, og flere Brudstykker af Hanke til lignende Kar og af et eller flere riflede Bronzekar som Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. for 1873, p. 304, Fig. 9—10, samt af Hanke som sammesteds fig. 8, og Fødder bestaaende af fladtrykte, massive Kugler. — Brudstykker af et Sølvbæger; en Del af Foden er bevaret og større Stykker af et Baand, hvori i ophøiet drevet Arbeide sees Menneskehoveder en face med Prydelser derimellem (Fig. 2, Side 110). — Brudstykker af Broncekasseroller og Sier af Hovedform som Aarb. 1874 p. 354 Fig. 9 saavel som p. 356 Fig. 11. — Rester af ³/₄ Tr. brede Bronzebaand til en Træspand og andre herhen hørende Fragmenter (Mus. Nr. C 3255—90).

I Jorden nærmest omkring dette Findested fandtes et Par kjedeldannede Fordybninger, fyldte med sortladet Jord (forskjellig fra det omgivende Sand) og enkelte Potteskaar; ingen brændte Ben. Oldsager fandtes ikke.

2. Paa en Mark i Nærheden, det saakaldte Tolderskifte, hvor en lignende Afgravning foretoges, opdagedes under en Stenlægning af smaa Kampesten, Side om Side, to Bronzekjedler med brændte Ben og Oldsager. Den nærmere Fordeling af Oldsagerne kunde Finderne ikke gjøre Rede for. Fundet bestaaer af: To Kjedler af tyndt drevet Bronzeblik, 14 Tr. i største Tværmaal, 10 Tr. høi. Under Kanten paa den bedst bevarede findes 2 Jernbaand, med en Øsken, hvori den bevægelige, tykke Jernhank var befæstet. Der er Rester af et Trælaag. I disse Kjedler var nedlagt brændte Ben og alle de efternævnte Oldsager.

Vaaben: Brudstykker af et tveegget Jernsværd og af Broncerande til en Sværdskede. — En 6 Tommer lang Jern-øxe. — Brudstykker af to (?) Jernspyd, — og af en Jernskjoldbule. — Ridetøi: Sex Stykker Sporer tildels af Hovedform som Worsaae, Nord. Olds. 1859, fig. 356. — Redskaber: Fragmenter af en halvmaaneformet Jernkniv, af endnu en Kniv og af en Jernsax. — Smykker: To glatte Guldfigerringe, som udvendig ere hvælvede. — Kar: Fragmenter af romerske Broncekasseroller og Sier, som Aarb. 1874, 354, 9 og 356, 11; paa to Haandtag ere nu ulæselige Fabrikstempler med romerske Bogstaver. — Endedopper af Bronze til Drikkehorn, dels som Aarbøger 1874, 365, fig. 14, dels i Form af et Dyrehoved med Ører og Horn omtr. som Aarb. 1870 Pl. 9 Fig. 7; andre Metalbeslag til Drikkehorn. — Flere Lerkar, som have været udsatte for meget stærk Ild og ere gjennemglødede. Et Par af disse Lerkar har den Særegen- hed, at der under den flade aabne Skaal er en omtrent $1\frac{1}{2}$ Tomme høi, huul Fod. — I alt 9 Kar af Bronze og Ler for- uden 2 (?) Drikkehorn og ubestemmelige Fragmenter og Glasslakker (Mus. Nr. C 2773—2813).

3. Omtrent 50 Skridt derfra mod Nord fandtes i en Strækning af ca. 39 Fod og i flere Rækker over hinanden, henved 500 Klinknagler af Jern og tre Stykker tykke Jern- baand med Rester af Nagler og Levninger af Træ. I Reglen var Afstanden mellem Naglernes to Nithoveder $1\frac{1}{4}$ til 2 Tr. Efter deres Leie i Jorden, regelmæssige Afstand og Ræk- kernes spidse Tilløb til begge Ender er det ikke usandsyn- ligt, at Naglerne have hørt til et Fartøi, hvis Brede i Midten har været 4 Alen. Dette Fartøi er ikke tilføjet med Sand og paa den Maade skjult i Jorden, da Fylden er forskjellig fra den omgivende Rødsand. Etsteds inde i den fandtes nogle smaa Stumper brændte Ben (Mus. Nr. C 3189—90).

4. I Nærheden af denne Baad blev der i en ikke tid- ligere afgravet Del af Banken ved en systematisk Under- søgelse udgravet en Del kjedeldannede Huller, som lignede

de bornholmske Brandpletter. Det kunde ikke afgjøres med Sikkerhed, at de indeholdt brændte Menneskeben. Derimod fandtes i dem en Mængde Skaar af Lerkar og Kulstumper (Mus. Nr. C 3191—98).

5. Markerne i Nærheden ere ligesom overstrøede med Brudstykker af Lerkar. »Flere hundrede« Urner med brændte Ben ere opgravede og ødelagte. Her har altsaa været en stor Gravplads. Af Oldsager vides dog forøvrigt kun at være fundet en langagtig firsidet Terning af Ben (Mus. Nr. C 3292).

GRAVPLADSEN PAA BJERGELIDE.

Meddelt i Aaret 1875 af E. VEDEL (Jvfr. S. 113—115).

Omtrent en Mil sydsydost for Horsens ligger et høit og udstrakt Bakkeparti »Bjergelide« kaldet. Paa Bakkernes Nordside, netop paa det høieste Punkt af hele Høilandet og tillige umiddelbart over Skrænten af det bratte Affald ned imod det lavere Land ved Landsbyen Over-Udstrup, findes endnu Levninger af en lille Kæmpehøi, kaldet Purhøi, rimeligviis hidrørende fra Stenalderen. Fra denne Høis østlige Fod har en Plads af henimod halvandet hundrede Alens Længde østerefter langs Randen af Affaldet og af tyve til tredive Alens Brede engang i den ældre Jernalder været benyttet til Begravelser.

For 14 til 16 Aar siden aabnedes her en Grusgrav, og efterhaanden som denne tiltog i Omfang, viste de gamle Begravelser sig. Ved Midten af Aaret 1873 antages der at være fundet mindst tyve benfyldte Lerkar og idetmindste to stensatte Grave for ubrændte Liig. Urnernes Indhold er ganske gaaet tabt, og det samme er sket med Indholdet af den ene Gravkiste, hvoraf der efter Findernes Forklaring blev optaget »en Mængde smaa Bronceringe, der efterhaanden gik itu og bortkom.« I den anden Gravkiste fandtes ved

et ubrændt Liig (af en Kvinde) de i Aarbøger for 1875 S. 31—32 omtalte og tildels afbildede Oldsager: en Sax, tre Fibulæ og et Hængesmykke Fig. 2, S. 114 (Mus. Nr. 21343—45).

II. Ved et Sommerbesøg paa en nærliggende Gaard, kom jeg i det nævnte Aar til Kundskab om Gravpladsen. Der var netop da fundet et stort benfyldt Lerkar, hvori der laa en lille Guldring, dannet af en tynd og smal Guldstrimmel, hvis Rande vare sammenbøiede paa Ringens indvendige Side. Under Urnen laa en Del Stykker af et i Oldtiden sønderbrudt, formentlig eenægget Jernsværd (Mus. Nr. C 1666).

III. I Løbet af den paafølgende Vinter fremkom et nyt Fund (Mus. Nr. C 1740—47), som ved Forsorg af Skovfoged R. Hansen i Udstrup Skov blev reddet og taget i Forvaring. Det fandtes under et stort benfyldt Lerkar og bestod i: et i Oldtiden sønderbrudt tveægget Sværd, et smukt, bøileformet Sølvbeslag til en Sværdskede (Fig. 3, Side 114), en i Oldtiden bøiet og beskadiget Landsespids, en ligeledes beskadiget smallere Spydspids, en sammenbanket Skjoldbule, alt af Jern, nogle Jernstykker, der synes at have udgjort en Sax, en forsmeltet Drikkehornsdopsko med Stykker af Mundingsring og Kjæde af Bronze samt en Broncespiral til en Fibula.

I Sommeren 1874 blev der ved Skovfoged Hansens Bistand kulegravet et Areal af c. 140 □ Favnes Udstrækning, og fremkom der da følgende Begravelser, som jeg fik Leilighed til selv at optage og undersøge, nemlig:

IV. Et knust lille benfyldt Lerkar, mellem hvis Stykker der laa en af en sammenbøiet, firkantet Stang af sølvblandet Guld dannet Pengering, 13 $\frac{1}{2}$ Gram vægtig (Mus. Nr. C 1827).

V. Tre smaa knuste benfyldte Lerkar uden Oldsager.

VI. En stor eenøret, rundbuget Lergryde, 9 $\frac{1}{2}$ ” høi, 13 $\frac{1}{4}$ ” bred, prydet paa Overdelen med et indprikket Mønster *à la grecque* og paa Bugen med raat indridsede, vertikale Streger. Den var om-sat med en hel Kappe af Haandsten og toroven dækket med en flad eenøret Lerskaal med

nedadvendt Munding. I Lergryden laa der en stor Mængde hvide brændte Ben, og imellem og under disse fandtes følgende Oldsager: et sammenrullet tveægget Sværd, $1\frac{1}{8}$ " bredt, 25" langt, deraf Grebtungen 5" (Fig. 6 S. 115), en sønderbrudt Landsespids $7\frac{3}{4} \times 1\frac{1}{8}$ ", en sammenbanket Skjoldbule, Stykker af et Skjoldhaandtag, alt af Jern, et Par smukke, ottekantede Jernpigge med Bronzebeslag til Sporer, Stykker af en spids Jernkniv, et Jernsøm (af Skjoldet), en Broncefibula med snoet Sølvtraad om Spidsen og Roden af Bøilen af Hovedform som Worsaae, Nordiske Oldsager, Fig. 389; en lille Jernfibula af Form som Aarbøger for 1870, Pl. 7, Fig. 3; et lille skillingsformet Sølvsmykke, $\frac{1}{2}$ " i Tværmaal med fire opstaaende Tapper (Side 114 Fig. 4), et ringformet Jernspænde, to Hængedopper af Jern og en Hængedop af Bronze, Stykker af en Redekam af Ben prydet med Smaacirkler samt en Synaal eller Trækkenaal af Ben med rundt Øie (Mus. Nr. C 1893—1905).

VII. En c 8" høi Bronzekjedel, forsynet foroven med en Mundingsring af Jern, 13" i Tværmaal, hvori der var anbragt to Ører, som vare forbundne ved en bevægelig Hankebøile af Jern med samme Krumning som Ringen. Kjledelen var forøvrigt gjort af tynde Bronzeplader, der foroven vare indstukne i en Rille i Mundingsringen. Midt paa Siden var der en rundtløbende Sammennitning. Bunden var svagt nedadvendt, og over et Hul var der nittet en Lap. Benene i Kjledelen vare hvide og rene, og dels ovenpaa dem, dels imellem dem fandtes følgende Oldsager: en svær glat Guldring til en tyk Finger, $16\frac{1}{2}$ Gram vægtig, en lignende lettere (halvsmeltet) til en tyndere Finger, ikkun $5\frac{1}{2}$ Gram vægtig, et sammenrullet tveægget Sværd, knap $1\frac{1}{2}$ " bredt, 35" langt (deraf Grebtungen $5\frac{1}{2}$ "), en Landsespids ($8 \times 1\frac{1}{8}$ "); en sammenbøiet $11\frac{1}{2}$ " lang Kastespydsspids med een Modhage omtrent som Afbildningen i Aarb. for nord. Oldk. 1870, Pl. 4, 4, alt af Jern, en sønderreven Skjoldbule af Bronze med Prydelser paa Randen, et Skjoldhaandtag af Jern og

adskillige Skjold søm af Bronze med store Hoveder, et sønderrevet Bronzebeslag til Skjoldets Rand (de forefundne Stykkers samlede Længde var 62"), et Par Jernsporer, en lang Kniv eller Dolk med Bronzebeslag paa begge Ender af Fæstet, en mindre Kniv, en halvrund Kniv (Side 114, Fig. 1), en Jernsax som Aarb. 1870, Pl. 5, 1, et firkantet Jernspænde, en itubrukt Drikkehornsdopsko med Stykker af Mundingsring og Kjæde, en stor Mængde smeltet Glas af klar grønlig Farve, en Spiseske af Jern med vredet Skaft (Side 114, Fig. 5), en Mængde sønderrevne Stykker af en Broncekasserolle med Skaft (Form nærmest som Aarbøger for 1874, Side 355) og af en Broncesi med do., Spiral og Naal af en Broncefibula, et lille afrevet Stykke Sølvblik, nogle Beslag af Bronze og forskjellige ubestemmelige, halvsmeltede og forbrændte Stykker Bronze og Jern (Mus. Nr. C 1825—26 og 1906—23).

VIII. En Gravkiste af c. 1 Alen høie flade Granitstene, stillede i en Oval af Mandslængde i Øst og Vest, uden Bundsten, men dækket af en mægtig Granitblok, som var 3 Alen lang, to Alen bred og over en Alen tyk. Paa Bunden af Kisten fandtes utydelige Spor af et vandret, tyndt, sortagtigt Lag, men ellers intet.

IX. Endelig er der i Foraaret 1875 ved Skovfoged Hansens Bistand bleven foretaget en yderligere Gravning, hvorved der dog kun fandtes een Grav, nemlig: en grov benfyldt Lerkrukke, hvoraf der optoges en tynd Kjæde, hvis Ringe vare dannede af sammenboiet Jertraad (Ringenes Diameter er 4—5 Linier), Kjædens Længde kan have været omtrent 20". Et Stykke af en Ring af Broncetraad med c. 1" Tværmaal var fastrustet ved Jernkjæden (Mus. Nr. C 1929).

Dermed antages Gravpladsen at være udtømt. Den synes saaledes kun at have indeholdt lidt over 30 Gravurner og nogle faa (mindst 3) ubrændte Grave.

De Gravurner, som jeg fik at se, vare med Undtagelse af den ovenfor under VI anførte Gryde og den over samme liggende Skaal, temmelig grove Kar, sorte og slet brændte, uden Prydelser. Nogle havde et lille Øre tæt under Mundingsranden, andre vare hankeløse Krukker, noget smallere foroven. De stode alle med Munden omtrent 8 til 12" under Markens Overflade og vare i Reglen dækkede med en flad Sten. Kun Urnen VI var omsat med Sten, de øvrige stode uden Sten ligesom ogsaa uden sort Muld simpelthen i den sædvanlige Jord. Benene vare hvide og rene uden Blanding med Kul og Aske. Oldsagerne laa snart ovenpaa, snart imellem og snart under Benene, enkelte Gange endog under Bundén af selve Gravurnen.

Sammenligne vi nu denne Gravplads med de store bornholmske Gravpladser fra den ældre Jernalder, da viser der sig en Mængde meget kjendelige Overensstemmelser. Allerede Beliggenheden paa en høi Bakke tæt over dennes Rand er karakteristisk. Gravene vise en Blanding af Liigbrænding og ubrændt Jordfæstelse ligesom adskillige bornholmske Gravpladser. I de brændte Grave findes Oldsagerne ikke blot paavirkede af Liigbaalets Ild (f. Ex. de smeltede Glasstykker i VII), men tillige for største Delen forsætlig ødelagte i Oldtiden og tilmed tildels ganske paa samme Maade som paa Bornholm (Sværdene ere sammenrullede, forsaavidt de ikke ere helt sønderbrudte, Jernbulerne til Skjoldene ere sammenbankede, og Bronzekarrene splittede ad i utallige Smaastumper). Til en Mands fulde Gravgoods hører ligesom paa Bornholm et Sværd, en bladformet Landsepsids, en smallere Kastespydspids med Modhage, en Skjoldbule med Haandtag, et Par Sporer og en Kniv, men hverken Jernhat, Brynje eller Pilspids. Drikkehornsbeslag, halvrunde Knive, bøileformede Broncefibulaer, Hængedopper og Berlokker, Saxe, Redekamme, Synaale, Pengeringe, Levninger af Bronzekar og Glaskar høre ogsaa til de velbekjendte Sager fra Bornholms ældre Jernalder.

Paa den anden Side ere visse Forskjelligheder umiskjendelige; navnlig ere paa Bjergelide de brændte Ben altid nedlagte i et Gravkar, medens de paa Bornholm næsten altid ligge uden særligt Gravgjemme simpelthen i et Hul i Jorden, blandede med Liigbaalets sorte Rester af Kul og Aske («Brandpletter»). Fremdeles mangler den for de yngre Brandpletter paa Bornholm saa karakteristiske Udstyring med en Flerhed af Lerkar af bestemte Former, medens der omvendt paa Bjergelide forekommer enkelte Oldsager, der hidtil ikke ere fundne i de bornholmske Brandpletter, navnlig Fingerringene af Guld samt den mærkelige Spiseske. Endelig er det en Særegenhed for Bjergelide, at adskillige af Gravene synes at have indeholdt Efterladenskabet efter flere Personer, nemlig baade af en Mand og af en Kvinde. I Urnen VI, som jeg personlig har optaget og tømt, fandtes ved Siden af Sværd, Spyd, Skjoldbule og Sporer ikke blot en Broncefibula, der pleier at være et Kvindesmykke, men ogsaa en utvivlsom Synaal eller Trækkenaal. I Kjedelen VII, som jeg ogsaa personlig har optaget og tømt, fandtes ligeledes en Mands fulde Bevæbning, deriblandt et 35" langt Sværd, og ved Siden deraf en Broncefibula og en Sax; endvidere indeholdt Graven to Guldringe, af hvilke den ene er saa stor, at den kun kan have passet til en Mands Finger, medens den anden neppe kan have havt anden Bestemmelse end at pryde en Kvindehaand. Nr. III indeholdt Mandsvaaben og en Sax. I Nr. II laa der en Guldring, kun passende til en Kvindes Finger, men under Urnen laa et Sværd.

Undersøge vi nærmere, med hvilken bestemt Periode i Rækken af de bornholmske Grave vi snarest maatte sammenstille Fundene fra Bjergelide, vil Opmærksomheden strax blive henvendt paa Brandpletternes tredie og yngste Afdeling. Netop og kun i denne høre Broncekar, Glaskar og Drikkehornsbeslag til de hyppigt forekommende Oldsager. Ogsaa tvæægede Sværd høre fortrinsviis til denne Afdeling. Af de Oldsager, der ere betegnende for de ubrændte Grave, som

ere yngre end Brandpletterne, navnlig Fibulaer af nye Former, Mosaikperler og de meget lange eenæggede Sværd, findes intet Spor paa Bjergelide. Derimod forekomme her nogle Former, som nærmest høre til Brandpletternes anden og mellemste Afdeling, navnlig de tvende baandformede Fibulaer, et eenægget Sværd af den ældre Art samt en halvrund Kniv; men Oldsagerne fra denne Afdeling vedblive paa Bornholm at forekomme enkeltviis lige til Brandpletstidens Slutning (cfr. Aarb. 1872, S. 58), saa at deres Tilstedeværelse ikke er noget sikkert Tegn paa en ældre Tid. Da det nu i og for sig er lidet rimeligt, at der skulde være medgaaet noget synderlig langt Tidsrum til Nedlæggelsen af det ringe Antal Grave paa Bjergelide, er det sandsynligst, at samtlige Grave dersteds hidrøre fra en Tid svarende til Brandpletternes Slutningsperiode paa Bornholm. At de ubrændte Grave paa Bjergelide skulde være fra en anden og navnlig en yngre Tid end de brændte, kan ikke sees af de foreliggende Oldsager.

Sammenligningen med de bornholmske Fund fører altsaa til at hensætte Gravene paa Bjergelide til Slutningen af Brandpletstiden σ : omtrent til Aar 300—350 efter Christus. Vistnok haves der nu ingenlunde Sikkerhed for, at Udviklingen andensteds i Danmark er skredet frem nøiagtig i samme Rækkefølge som paa Bornholm med Hensyn til de Vaaben, Redskaber og Smykker, som vare i Brug hos Befolkningen, og som nedlagdes i Gravene ved de Afdødes Levninger. Den ovenanførte Tidsangivelse kan derfor kun fremsættes med fornødent Forbehold om mulig Berigtigelse, naar der engang ogsaa fra Jylland er sammenstillet en Række af Gravfund fra hele den ældre Jernalder.

Kriggergrav fra Nørrevissing i Hjelmlev Herred, Skanderborg Amt (Mus. No. C 95—97 og 236—242). Jvfr. S. 113. I Udkanten af en Høi, som har været omsat ved Foden

med en Kreds af Stene, fandtes en Mængde Brudstykker af Lerkar, der paa sine Steder laa i flade Lag som om de vare sammentrykte; Karrene havde indeholdt brændte Ben. Midt i Høien, omtrent en Fod over Jordsmonet, stod et temmelig stort Lerkar, omsat paa alle Sider med en Mængde Smaasten. Under Karret, som var sammentrykt, laa: 1) en glat, paa Ydersiden raat hamret Fingerring af sølvblandet Guld med concav Bøining paa Ydersiden; Brudstykker af en bøiledannet Broncefibula; 2) Brudstykker af en Jernskjoldbule med to ved hinanden siddende Nagler med hule, halvkugledannede Sølvhoveder og Broncerandbeslag; Skjoldhaandtag af Bronze med Sølvbelægning paa de fremstaaende, halvrunde Stykker. Brudstykker af et tveegget Jernsværd og af to Jernspyd; en Jernøxe med Levninger af Træskaftet. 3) Brudstykker af en svær og massiv, dreiet Broncekasserolle med Spor af Forzinkning, Form som Worsaae, Nord. Olds. 1859 Fig. 309. Paa Haandtaget ere Ornamente, navnlig $\circ\circ$ og concentriske Cirkler. — Et lille Lerkar. — Blandt de indsendte Lerkar er et bagerdannet Kar paa profileret Fod; paa Karrets Yderside er et Slags Mæanderpyrdelse; under Bunden er et indridset Stregemønster. Et andet Brudstykke har et 11-kantet Hals- eller Fodstykke. Karrene have Former som Annaler f. nord. Oldk. for 1844—45 Fig. 17 og 30.

Kvindegrav i Tornebuskehøi ved Hammerum i Gjellerup Sogn, Ringkjøbing Amt. Jvfr. Side 116. Findestedet er en »Bakke eller Høi«. Tæt under Jordsmonet fandtes et kegledannet Gravkammer af Stene, 3 Fod i Tværmaal i Bunden og ligesaa høit. I det stod et stort romersk Broncefad paa Fod og med to bevægelige Hanke (Fig. 1, S. 118). Palmetten under Hankebeslaget er paa lodret. Karret var dækket af en flad, bred Sten; paa dets Bund laa et Stykke tykt Tøi, nu sort og mørkegrønt med

indvævede gule og grønne Striber. Dette Tøi var samlet om Benene og fæstet ved en Fibula af Form nærmest som Aarbøger for 1875 S. 86, Fig. 49. — Omtrent midt i Kammeret optoges følgende Redskaber: tre Jernknive, den ene med lige Ryg (4½ Tom. l.) og næsten halvcirkeldannet Eg; paa begge Sider af Kniven findes et tykt Lag Træ (maaske Levninger af en Kasse); en anden er af Hovedform som Aarbøger for 1875 S. 86 Fig. 51. Fragmenter af en Jernsyl i Træskæft og af en ualmindelig stor Sax af Jern. — I Kammerets sydlige Ende stode 6 Lerkar (to af Former som Aarbøger for 1875 pag. 87 Fig. 54—55 og Pl. 4 Fig. 7, to Skaaler og to Bægere med sort, glindsende Ydre af Hovedform som »Thorsbjerg Mosefund« Pl. 17, Fig. 10). I den nordlige Del af Kammeret stod for sig et stort Lerkar, som gik itu (Mus. No. C 2815—27). I samme Høi er fundet en Guldfigerring af hamret Arbeide med Facetter langs Ydersiden (Mus. No. 22231).

Kvindegrave i en Jordhøi paa Stilling Mark, Hjelmslev Herred, Aarhus Amt. (Mus. No. 21346—7, 21359—62). Jvfr. Side 117.

Der var tre Gravsteder i Høien: 1) i det ene fandtes en Figerring, dannet af tre riflede, sammensnoede Guldtraade, et Bronze Endebeslag til et Drikkehorn af Form som Worsaae, Nordiske Oldsager 1859, Fig. 319, — og en flad Bronceskaal paa en massiv Fod. Skaalens Overdel er af tyndt drevet Bronze, som foroven er ombøiet til en Kant med ophøiet drevne Prydelser. Hankebeslagene ere smukt dannede som Palmetter. Jvfr. Fig. 1, Side 118. 2) I det andet Gravsted: En lille Skaal af rødligt Ler, som skal have været »fyldt med Aske«, da den fandtes; en Sølvfibula af Hovedform som Worsaae, Nord. Oldsager 1859, Fig. 388. Øverst paa Bøilen ere to Prydelser indslaaede, bestaaende enhver af to concentriske Cirkler, og den opstaaende Bue midt paa Bøilen er belagt med en Snoning af

forgyldt Sølvtraad. Paa Bøilen have endvidere været anbragte 6 smaa flade og tynde, runde Plader af Guldblik med ophøiet drevne Ornamenten. En forbukket Fingerring, dannet af en firsidet, vreden Guldstang, hvis Ender stode mod hinanden. 3) I et tredie Gravsted fandtes et Fragment af en Broncefibula og en Ring af Rav, som kan have tjent som Spindesten.

Gravplads og isoleret Kvindegrav paa Aldumgaard's Marker (Stenderup Sogn ved Horsens; S. 117). Af E. Vedel (1875). Omtrent en Mil vest for Bjergelide ligger Aldumgaard, hvis Jorder fra Nørre Aldum By strække sig langt ud imod Syd. I de nordligste Marker nær ved Byen er der i sin Tid ved Dræning fundet en Mængde store Lerkar staaende med Overkanten c. 12 til 18 Tommer under Jordens Overflade. Skjønt de vare meget spredte, maa deres Antal dog paa den store Strækning, hvor de forekom, have været betydeligt, vistnok over hundrede. De vare grove og sorte og kun sjældent prydede med nogle Streger. Indholdet var sort Jord. Oldsager fandtes aldrig, og ikke engang Ben bleve bemærkede. Det er saaledes, skjønt de sikkerlig maa antages at have været Gravkar, ikke muligt at bestemme, fra hvilken Tid de hidrøre.

Sydligere paa Gaardens Grund, omtrent 2000 Alen syd for Byen paa begge Sider af en Vei, som fra Sønder Aldum fører imod Vest, vare adskillige lave Knuder i Marken tæt belagte med Haandsten umiddelbart under Plovfuren. Jeg undersøgte i Aarene 1870 og 1872 tre af dem. Under de to fandtes intet. Den tredie derimod dækkede en mærkelig Begravelse.

Brolægningen var indtil 4 Alen bred, men uregelmæssig, rimeligviis beskadiget ved Pløiningen. I Høide med Brolægningens Overflade stode Overkanterne af fire smukt formede Lerkar, der kun indeholdt sædvanlig Jord. Lidt dybere nede fandtes et omtrent $2\frac{1}{2}$ Alen langt og $1\frac{1}{4}$ Alen bredt, ganske

tyndt, vandret Lag af et sort trevlet Stof (maaske af et uldent Klæde). Paa Midten af dette laa nogle Oldsager, og underneden det sorte Lag fandtes en Mængde smaa brændte Benstykker i brunlig Jord. Oldsagerne vare: en meget ødelagt, baandformet Broncefibula, en stor firkantet Perle af blaåt Glas med en indsmeltet hvid Stribe, en lille klar, grønlig Perle, en stor flad Ring af Rav (formodentlig en Spindesten) og en smuk rund Berlok af Sølvtraad, næsten ganske overensstemmende med Worsaae Nord. Olds. 1859 No. 375 (hørende til Byrsted-Fundet, se Side 117 her foran). Det var tydeligt, at Oldsagerne ikke havde været udsatte for Liigbaalets Ild (Mus. No. C 763—72).

Af disse Oldsager svarer Fibulaen til de Former, der paa Bornholm vare de fremherskende i Brandpletternes anden Afdeling, men som dog ogsaa forekomme senere. Den store Glasperle maa nærmest sammenlignes med de af forskjelligfarvet Glas sammensmeltede Perler i de ubrændte Grave, der ere yngre end Brandpletterne (f. Ex. Kannikegaard No. 168, 183 og 195). Ravperlen har sit Sidestykke i den ubrændte Grav No. 187 ved Kannikegaard. Tiden synes saaledes at maatte ansættes til noget senere end Gravene paa Bjergelide men dog inden den ældre Jernalders Slutning.

Romerske Mønter, fundne i Jylland. Se S. 120. Broncemønt af Vespasian, præget Aar 71 (Ramus Catalog II, 182 No. 55). Paa Reversen sees en bagbunden Kriger og en siddende, sørgende Kvinde; mellem dem et Palmetræ. Indskrift: JVDAEA CAPTA, funden i Egnen ved Sneumgaard mellem Varde og Ribe (Mus. No. C 1616). — Broncemønt af Hadrian præget mellem Aarene 128 og 138 (l. cit. II, 261 No. 446—448), f. i Vestersogn ved Veile (Mus. No. C 248). — Sølvdenar af Antoninus Pius, f. i Egnen ved Aarhus (Mus. No. 15294). — Broncemønt af samme Keiser (Ramus,

Cat. No. 123) f. nær Frederikshavn (Mus. No. MMCCXLVIII). — Broncemønt af Constantin den Store som I. cit. II, 2, 243 No. 180 præget i Trier, funden i en Bakke nord for Hirtshals Fyr. — To Broncemønter af samme Keiser og hans Sønner, og af Constantius II skulle være fundne i Nærheden af Veile (Mus. No. C 56).

Mandlig Broncestatuette,
funden i Skjærup Skov (Veile). Se Aarbøger f. n. Oldk. og H. f. 1871 S. 434 Pl. II.

Romerske Metalkar, fundne i Jylland, S. 120, ere sjeldne udenfor Gravene. Karret fra Mosbæk Mose er omtalt og afbildet S. 108. — En emaillet Bronceskaal f. i Maltbæk Mose, se Aarbøger for nord. Oldk. og H. for 1868 Side 76. — En lille Bronzekop, ind- og udvendig beklædt med en tynd Sølvplade, skal være funden indeni en stor, ikke bevaret Bronzevase i en Høi ved Forballum mellem Tønder og Ribe; afbildet hos Worsaae, Nord. Olds. 1859 Fig. 315. — I en Grusbanke ved Kalø, Bregnet Sogn (Randers) er fundet et skraatriflet Bronzekar, afbildet i Worsaaes Nord. Olds. 1859 Fig. 305, og en Broncekasserolle af Form som I. cit. Fig. 309 med Spor paa Haandtaget af Fabrikantnavn med latinske Bogstaver.

Romerske Glaskar, fundne i Jylland. S. 120. Til Fortegnelsen i Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. for 1871 Side 449 kan nu føies et smukt lille Glaskar fra den ene af Tvillinghøiene paa Dollerupgaards Mark i Skanderup Sogn ved Veile. Det er af grønligt Glas; foroven ere parallelle Tværstriber, længere nede et Bladornament, begge Dele paa-lagte med hvidligt Glas. Glasset fandtes, fyldt med Jord, midt i Høien, et Par Alen ovenfor Centralgraven, som var anbragt i en Dyngge af 5 til 6 Kubikfavne Stene paa Høiens Bund. Graven indeholdt et smukt Lerkar med sort, blankt

Ydre. Mellem de brændte Ben i dette Kar optoges nogle cirkelrunde Spillebrikker af Ben med flad Underside ($\frac{1}{4}\frac{1}{2}$ Tom. i Tværmaal), stærkt angrebne af Ild, og Fragmenter af tynde, halvsmedede Broncekar samt to Stykker Trækul (Mus. No. C 1567 og C 3810).

Fremmede Smykkesager (Berlokker og Perler) fundne i Jylland. Se S. 119. Perler findes paafaldende sjelden i de jydske Jernalders Grave. I Høie, Grusgrave og paa Marker er der tilfældig fundet Perler, for hvilke der ikke haves nogen sikker Tidsbestemmelse. Efternævnte Fund høre dog uden Tvivl til den halvromerske Periode. Ved Grusgravning i en Høi paa Gredstedmark, Jernved Sogn ved Ribe, fandtes i et Lerkar 74 Perler af Rav, Mosaik og Glas (samt en Fyrsten? Mus. No. 19040—1). — I Egnen ved Veile er fundet 3 Perler, deriblandt en af Glasmosaik af omtrent en Tommes Tværmaal, prydet med indsmeltede hvide Stjerner og rudedannede Figurer. Paa to Steder sees kronede, modvendte Menneskehoveder (Mus. No. C 706—8). — Paa Vrinders Mark i Rølse Sogn, Randers Amt fandtes en rund Mosaikperle med Dambrædt-Mønster og Billede af et Menneskehoved (Mus. No. C 3353). — I en Gravhøi ved Løgstør: 83 Perler af Mosaik og Glas. Der fandtes ogsaa et Trækar og flere Urner.

Isolerede Fund af Guldberlokker: ved Grøftegravning i Helligsø Sogn i Thy, en Berlok af Form som Worsaae, Nordiske Oldsager 1859 Fig. 377—8 (Mus. No. C 1077 b). — En Berlok af Form som nysnævnte, funden i et Lerkar i en Høi paa Testrup Mark i Aarhus Amt (Mus. Nr. 15602). — Paa Bunden af en Høi paa Bredballe Mark i Veile Amt fandtes sammen med en Guldperle en kugledannet Berlok, som er aaben foroven (Mus. No. 17124). — 2 Berlokker af Form som Worsaae, Nordiske Oldsager 378 fandtes sammen med Fragmenter af en Sølv Haarnaal (af Hovedform som

Worsaae, Nord. Olds. 373) og en Dobbeltkrog af Sølv i Nærheden af Grenaa (Mus. No. C 700—703).

Fund fra Porskær Mose i Underup Sogn ved Horsens (Jvfr. S. 128—133). Mosen har en betydelig Udstrækning langs Grændsen af Underup og Nim Marker; den gaaer ned til Gudena. Ved Tørvskær er der i en længere Aarrække lige siden 1867 fundet Oldsager; i Sommeren 1880 foretog Forfatteren paa Museets Vegne en Udgravning. Da der i flere Alens Afstand paa alle Sider omkring et gennemgravet Terrain ikke længere blev truffet Oldsager, hørte Arbeidet op. I en meget stor Mose kan en planmæssig Gravning med Haab om et heldigt Udfald kun foretages nær et ved Oldsager betegnet Sted. — Fundet bestaaer af: Vaaben og Vaabendragt. Flere Jernspydspidser. Brudstykke af et stærkt fortæret, tveegget Jernsværd med Greb-spids; Formen er nu ikke nærmere bestemmelig. Af Sværdhaandtag er bevaret 11 Fragmenter (Figurerne 6—9, S. 130) af Hovedformer som »Kragehul Mosefund« Pl. I Fig. 8 og som »Nydam Mosefund« Pl. VI Fig. 6 og en massiv Bronze-Parerstang som Montelius, svenska fornsaker, Fig. 415. Træskeder og Metalbeslag dertil (Fig. 10—17, Side 131 og Fig. 18, Side 132): Enkelte Brudstykker af Skeder af tyndt Træ, undertiden med ophøiede Ornamenten som »Kragehul Mosefund« Pl. I Fig. 18 og 21; Mundblik af Bronze; et Midtbeslag af Bronze med en hammerlignende Figur paa Forsiden; omtrent 70 Dopsko af Bronze; de fleste af Former som »Kragehul Mosefund« Pl. I Fig. 18 og 21. — Rembeslag: 2 Broncespænder (Fig. 20 Side 132) og flere andre Beslag af Bronze; 3 Endedopper af Former som Fig. 22, Side 132; et Endebeslag af Bronze. Smykker: Et Spiralarmbaand af sølvblandet Guld med indslaaede Ornamenten (Fig. 2, Side 129) og en fragmentarisk, vreden Stang ligeledes af

sølvblandet Guld. Et lille Hængesmykke af Bronze som »Vimosefundet« Pl. 1 Fig. 1. Perler af Glas som »Nydam Mosefund« Pl. 5 Fig. 20, af Rav i Form som »Vimose-Fundet« Pl. 1 Fig. 13, af en fin, hvid Masse, som ligner Kridt eller Meerskum, af Ben eller Horn (Fig. 5 Side 129). — Bronce-niptænger som »Nydam Mosefund« Pl. V Fig. 7. Brudstykker af Overdelen af Benkamme (Fig. 1 Side 129) — af et lille Lerkar med glat, sortglindsende Overflade (jvfr. »Nydam Mosefund« Pl. 14 Fig. 23). Endvidere: en Bronce-nagle, hvis flade Hoved har et stærkt fordybet Ornament (Fig. 4 Side 129); flere Bronzebeslag af ukjendt Bestemmelse; nogle Dyreknogler, af hvilke den ene er spaltet (Mus. No. C 114—118 etc.).

Kvindegrav fra den yngre Jernalder (omtrent Aar 1000) i Hvilehøi ved Randers (Mus. No. C 4273—97). Se Side 140—144. Paa Mtr. No. 89 af Randers Ydervang, c. 5000 Alen nnv. for Byen, ligge de to »Hvilehøie«. Den, hvori Graven fandtes, er en lille Rundhøi, 33 Fod i Tværmaal fra Øst til Vest. Fra Nord til Syd er Tværmaalet nu tre Fod mindre, men Høien har dog neppe oprindeligt været langagtig eller oval; altfor nær Pløining kan have bevirket den Forskjel, som Tværmaalene nu vise. Høide omtrent 3 Fod. Der har været en Kreds af tætstillede reiste Stene om Høiens Fod. Omtrent 33 Al. ønø. for denne og lige ved Mariager Landevei, som har bortskaaret dens østlige Halvdel, ligger den anden Hvilehøi af omtrent samme Størrelse.

Undersøgelsen af den førstnævnte Høi begyndtes i April Maaned 1880 af Bestyrelsen for den historiske Forening i Randers. Da der ved en senere Gravning saaes Perler og guldindvirket Tøi, telegraferede Architekt Uldall til Museet i Kjøbenhavn, og paa dettes Vegne blev da Undersøgelsen af Centralgraven foretagen af Forfatteren sammen med

Professor Magnus Petersen som archæologisk Tegner. Den historiske Forening i Randers overlod velvillig alle Oldsagerne til Museet for de nordiske Oldsager i Kjøbenhavn.

Omtrent midt i Høien, under et stærkt sammenstampet, meget haardt Lag Ler og Jord, som hævede sig lidt over Jordsmonet udenfor Høien, var en rundagtig Hob Stene af Størrelse som Brostene eller lidt mindre, hvis Basis var $2\frac{1}{2}$ Fod under Jordlinien. Dyngen var ca. 4 Fod i Tværmaal forneden, 2 Fod 2 Tom. høi. I den fandtes intet.

Tæt nordvest for denne Dyng, dækket af det samme faststampede Lerlag og i samme Dybde som Dyngens Basis (altsaa $2\frac{1}{2}$ Fod nede i det faste, oprindelige, gule Lerlag) fandtes en langagtig firsidet Træplade eller Liigbaare med Længderetning fra Øst til Vest, omtr. $6\frac{1}{2}$ Fod lang, ca. $3\frac{1}{2}$ Fod bred (Fig. paa Side 142). Den er sat sammen af omtrent 9 Tommer brede Bræder af Eg (?), som efter Rummet mellem Nitnaglernes Hoveder have været rigelig $\frac{1}{2}$ Tomme tykke. Baaren har enten været en Dobbeltplade, idet Bræderne ere blevne lagte over hinanden og forbundne ved Klinknagler, eller ogsaa har der, hvor Bræderne stødte sammen, været anbragt tykke Trælistes. Det første synes mig det sandsynligere. Formodningen om dette Forhold beroer paa Forekomsten af tydelige og regelmæssige Rækker af Jernnitnagler i omtrent 6 Tommers Mellemrum, som paa et enkelt Sted lode sig følge henad mod Gravens østlige Ende, og derpaa, at der midt paa de her fundne Nitnagler sidder Levning af en Tætning med Fæhaar (?), som har været anbragt mellem to Bræder (Fig. 3 Side 143). Paa enkelte Træstumper sees Profilering og den fordybede Rende, hvori et Sidebræt eller en Liste har været nedstukket, forsynet med den sædvanlige Tætning. Rendens Brede er 1 Tomme. Paa et Stykke Bræt er den afrundede Kant beklædt med tyndt Pladejern. Der optoges endvidere nogle buede Jernbeslag, som formodentlig have været anbragte paa Baaren. Omtrent midt paa Længdesiderne laa to Jernringe, 3 Tom.

i ydre Tværmaal, forsynede med løse Beslag; de synes ikke at være store nok til at Baaren med Liget paa har kunnet bæres i dem. Hvis dette var deres Bestemmelse, maatte der ogsaa være fundet flere.

Baaren og hvad der engang paa den nedlagdes i Graven, nemlig Liget i sin Dragt, Smykker, Kar m. m., var alt opløst af Fugtighed og sunket sammen til et plant, tæt Lag af een til høist to Tommers Tykkelse. Da dette Lag tilmed var gjennemvædet af de foregaaende Dages Regn, maatte Arbeidet paa selve Stedet indskrænke sig til at opsamle de mere ioinefaldende Oldsager og dernæst optage hele »Culturlaget« i større sammenhængende Stykker paa Glasplader, som bleve stukne ind under det, idet man saa godt det lod sig gjøre fulgte langs med Træbaarens Overflade.

Paa denne Baare laa engang et paaklædt Liig med Hovedet mod Vest, Fødderne mod Øst; dette er konstateret ved Levninger af Dragten, Stedet hvor Perlerne laa, og derved, at nogle enkelte Knogler af Tæer endnu vare bevarede i Levningerne af en Lædersko i Gravens østlige Ende. Udstyret viser, at det var et Kvindeliig.

Perlerne laa øverst i Laget, omtrent 2 Fod fra Hovedenden. De synes at have dannet to Rækker med et Par Tommers Mellemrum. 16 smaa Perler ere bevarede, nemlig: en rund facetteret af farveløst Glas — en Cylinder af hvidlig Glas prydet med brede, flade Baand af tyndt Guldblik, hvorover er paasmeltet en tynd Hinde af Glas — fire runde af hvidlig Glas med Guldfolio indvendig — en lignende Perle uden Guldfolio — sex Stykker af grønt, blaat, hvidt og gult Porcelain eller Lerjord — to Mosaikperler og en lille, flad Ravperle. Men mange Perler vare hensmulrede; hvor de havde ligget, opsamledes bl. a. smaa Fragmenter af tynde Guldblade.

I den nederste Perlerække, 2 Fod 2 Tr. fra Hovedenden (Vestenden), laa imellem Perlerne en lille, meget medtagen Sølv mønt, som efter Tydning af C. F. Herbst er præget

i Cøln for Kong Otto den Første (936—962). Adversen: + ODDO + REX omkring $\frac{9}{10}$; Reversen: S(ancta)COLONIA A(grippina), omtrent som H. Dannenberg, die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit Taf. 14 No. 329a. Den er gjennemboret i Midten og har været trukken paa Perlesnoren og baaren foran paa Brystet.

Brudstykker af Tøier (Fig. 1 S. 143 og Pl. I) tyde paa en tildels kostbar Dragt. Form og Snit kunde desværre ikke sees. Der er bl. a. bevaret: 1. Stykker af vævet, uldent, nu brunligt Tøi med Rhombemønster; nogle Traade ligge ophøiede og ere mulig paasyede; paa nogle Steder sees store regelmæssige Kors. 2. Stykker af en $1\frac{1}{2}$ Tomme bred Brømme af fintvævet rødt (?) Silketøi, indvævet med Guld- og Sølvtraade, tildels i et skraat firsidet Mønster, som indeholder T dannede Ornamentter og i Midten et Hagekors af Guldtraade. I Borderne ere trappedannede Ornamentter. 3. Rester af en Kantning af Pelsværk (fint Skind med lange, sortglindsende Haar, Maar? Sobel?). 4. Levninger af brunt Uldtøi af tynde Traade men løs Vævning.

Over store Partier af Træbaaren fandtes compacte Stykker af en sammenfiltret hvidagtig Masse, som synes at være Fjer eller Duun. Liget har da formentlig været nedlagt paa Dynner. Det grove, løstvævede Uldtøi af grønlig Farve, hvorefter større Stykker fandtes langs hele Graven, er maaske Dynevaar.

I den østlige Ende laa Spidsen eller det forreste Stykke af en sammensyet Lædersko, uden Saal. Indeni fandtes enkelte Knogler af Tær.

Omtrent 2 Fod fra Østenden (Fodenden), lidt ovenfor Pladsen for det venstre Knæ: 1. En lille Hvæssesten af fin Skifer, af langagtig firsidet Form, lidt over 3 Tom. lang, $\frac{1}{4}$ Tomme bred; ikke gjennemboret (Fig. 4 Side 143). 2. En Spindesten (Haandtenshjul) af fint, mørkerødt Ler (terracotta); den er gjennemboret, og i Hullet sidder endnu Levninger af en Træpind (Fig. 5 Side 143). 3—4. To smaa Jern-

knive; den ene, temmelig fuldstændige, har Træhaandtag, som er belagt med ornerede Sølvbaand; af den anden er kun en Del af det med Sølvbaand beklædte Træhaandtag tilbage; begge vare nedlagte i Træfoderaler. 5. En stor Jernsax, hvis Bladspidser mangle; nedlagt helt indsvøbt i flere Lag Tøi af forskjellig Vævning.

I Nærheden af Sax og Knive: smaa Skaar af tyndt, hvidligt Glas. Lignende ubestemmelige Brudstykker fandt Architekt Uldall ved Gravens sydlige Side. Ved Ligets Fødder (nordøstlige Hjørne): et (eller maaske flere) Bronze-kar; af Bunden var tilbage en hvidlig Rustskal, saa tynd som fint Postpapir, fast indtrykket i Gulvbræderne. Efter Aftrykket i Træet har Karret været en flad Bronceskaal paa en rund Fod af $3\frac{1}{4}$ Tommers Tværmaal; enkelte Stykker af Skaalens $\frac{5}{12}$ Tomme brede, ombøiede Rand ere bevarede. Karret har været helt indsvøbt i vævet Tøi. — Levninger af maaske to, nemlig et større og et mindre, Træskrin med tynde Jernbeslag, paaslaaede med smaa Jernnitter, fandtes i det nordvestlige Hjørne, ovenfor Hovedets Plads og ved dettes venstre Side; herhen høre: et vinkelbøiet Jernbeslag, flere smaa Jernhængsler og et Par flade Jernstykker med Overfald og Kramper. Nøgler bleve ikke fundne.

Udenfor Gravens Fodende var ved begge Hjørnerne i den lerede Grund nedgravet to kjedeldannede Huller, et ved hvert Hjørne (se Grundplanen Side 141). Mundingerne vare i lige Linie med Gravens Bund (Liigbaaren). Det nordøstlige Hul, som var uforstyrret da Undersøgelsen foretoges, var regelmæssig tragtdannet, 7 Tmr. i Tværmaal og ca. 8 Tmr. dybt, fyldt med sort Muljord, som skarpt skilte sig fra de lyse Lervægge; i Fylden fandtes et Par Smaastene. I det andet, lignende Hul, som var udgravet i Forveien, stod en stærkt fortæret Træspand, omtrent 10 Tmr. i Tværmaal; kun Brudstykker af den runde Jernhank, af de $1\frac{1}{2}$ Tomme brede, profilerede Jernbaand og af

nogle Træstaver ere bevarede. Høiden kunde ikke bestemmes; Overkanten stod omtrent i Flugt med Baaren.

Ved tidligere Gravninger er paa fire Steder tæt under Høiens Overflade og dybere nede fundet Begravelser. 7 Lerkar stode i den østlige Side kun faa Tommer indenfor Randstenene; fire i den vestlige Side noget fjernere mod Øst fra Randstenene. Iblandt Karrene er en flad Lerskaal, $4\frac{1}{2}$ Tom. høi, 11 Tom. i Tværmaal over Mundingen, og Brudstykker af et bægerdannet Kar; som oftest vare de pløiede itu. Et af Karrene i Høiens sydøstlige Side indeholdt brændte Ben. Under et af dem laa Brudstykker af en Jernkniv med Træskaft; ved andre optoges to Jernknive (den ene en Baandkniv, Fig. 6 Side 143).

Høistrup Gravplads, Tømmerby Sogn i Vesterhan Herred (Mus. No. 4298—4319). Jfr. S. 147—151. Den ligger paa en flad Strand ved en Vig af Limfjorden og er iøinefaldende ved sine mange Bautastene paa og mellem 37 smaa Jordhøie (se Planen Side 148). Disse ere dels Rundhøie, smaa Tuer, som rage een til 2, høist 3 Fod op over Jordsmonet; i Reglen 15—16 Fod i Tværmaal; den største Diameter er 36 Fod, den mindste 7 Fod; dels 7 Langhøie uden fælles Orientering og af lignende Høide som Rundhøiene; den største er 26 Fod lang, 14 Fod bred. Mellem Gravene ere ca. 75 dels reiste dels omfaldne Stene, af hvilke ingen synes at være tilhuggen og ingen bærer noget Mærke eller Indskrift (Fig. 1—4 Side 151). Efter Sporene i Jorden ere 50 Stene forsvundne, og man kan villig tro Egnens Folk, at i deres Tid netop de større Stene ere borttagne. De endnu staaende rage mellem 1 Fod 9 Tmr. og 3 Fod 10 Tmr. op over Jorden. De største liggende Stene ere indtil 5 Fod 9 Tom. høie, 3 Fod 6 Tom. brede og 1 Fod tykke. Af de tilbageblevne ere endnu

fire paa Høie, de andre ved, omkring og imellem dem. To Steder ere de opstillede i saakaldte Skibssætninger, Ovaler, som ere spidst tilløbende i begge Ender. Nogle af Høiene bleve undersøgte i Sommeren 1881 af Forfatteren sammen med Professor Magnus Petersen.

h. Rundhøi, 20 Fod i Tværmaal, $2\frac{3}{4}$ Fod høi. I 2—3 Fods Dybde: spredte Lag af Trækul, Skaar af Lerkar og en Stump ukjendeligt Jern. — Midt under Høiens Top i Jordlinien var en Dynge større Stene, imellem hvilke: brændte Ben, Skaar af Lerkar og en lille, mørkerød Glasperle. — I 5 Fods Dybde paa hvidt Sand og dækket af en stor Sten: en Jernkniv med Levninger af Træskaft, og hvortil var fastrustet en gjennemboret Hvæssesten af lys Skifer.

n. Rundhøi med Randstene, Tværmaal 16 Fod, Høide $2\frac{1}{2}$ Fod. I Jordlinien og mod Nordøst: en mindre Plet med Trækul og Skaar af Lerkar over et større, tykt Lag Trækul. — I $4\frac{1}{2}$ Fods Dybde, omtrent midt i Høien, paa hvidt Sand: Skaar af Lerkar, Jernkniv med Grebspids; firsidet, gjennemboret Hvæssesten af Skifer.

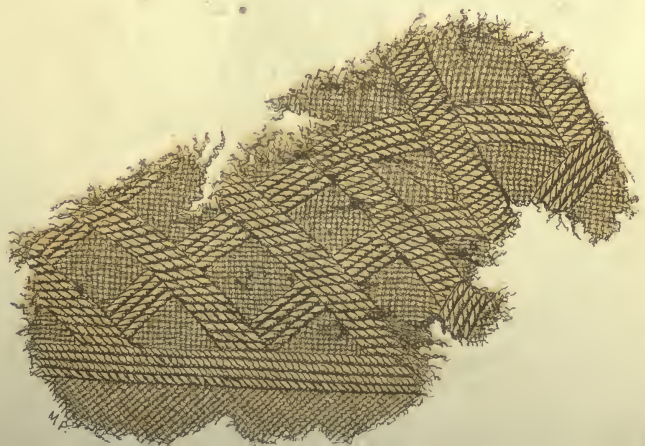
o. Rundhøi, 19 Fod i Tværmaal, 2 Fod høi. Indtil $3\frac{1}{2}$ Fods Dybde: store Kullag, hvori Skaar af Lerkar; en Stump Jern; brændte Ben. — Tæt derunder, i 4 Fods Dybde, i Gruset: et Haandtenshjul af brændt Ler. — I $4\frac{1}{2}$ Fods Dybde, paa hvidt Sand: en Jernøxe med firkantet Bane; til den er fastrustet nogle Fjer.

p. Rundhøi, 20 Fod i Tværmaal, $2\frac{1}{2}$ Fod høi. Midt i Høien, 2—3 Fod dybt: Lag af Trækul, hvoriblandt brændte Ben og enkelte Skaar af Lerkar. — I 5 Fods Dybde under Toppen: en langagtig, firsidet Grav, anlagt i det rødgule Grus; paa dens Bund et Par regelmæssige Rækker af Klinknagler i 4 Fod 9 Tommers Længde, i Retning nv—sø; i Graven optoges, foruden ukjendelige Jernsager, en Jernkniv med Grebspids og 3 Glasperler.

æ. Langhøi, 18 Fod nv.—sø.; 10 Fod bred (S. 149). Under Grønsværet vare 6 reiste Stene i en tætstillet Række. 3 Fod

under Jordlinien, paa Bunden af en langagtig, firsidet Grav vare Rester af en Træbaare (Klinknagler, Jernsøm, vinkelbøiede Hjørnebeslag af Jernbaand, to Jernringe og tykt Træ); store Stykker Trækul fandtes henover hele Graven. 1 Fod 4 Tom. fra den nordvestlige Ende: 4 Perler og Brudstykker af Guldfolio, der har været indlagt i andre, som ere gaaede itu. Omtrent midt i Graven: et med Sølvbaand forsynet Træskæft, som har hørt til en Jernkniv.

NOGLE BEMÆRKNINGER ANGÅENDE
YNGLINGATAL.

AF KONR. GISLASON.

At Ynglingatal ikke er fuldstændig optaget i Ynglingasaga, turde være almindelig antaget og synes at fremgå af følgende omstændigheder.

1) Ynglingatal kan, selv om det havde opstillet Fjölnir som den første i rækken (men se neden for, nr. 5), sikkert ikke have begyndt med verset Varð framgengt | þars fróði bjó osv., Ynglingasaga kap. 14, men må vistnok have haft en art indledning. At, f. ex. det så kaldte Þórsdrápa savner en sådan, beviser intet herimod, da «Þórsdrápa» åbenbart kun er et brudstykke; hvilket også Wisén antager ('Carmina Norrœna' side 30).

2) Verset Pat veitk bazt | und blám himni osv., Ynglingasaga kap. 55, kan, i følge sit indhold (— det omhandler kun tilnavnet «heiðum-hár» —), neppe antages at have udgjort den hele slutning. — Hertil kommer nu, at Fríssbók's skriver har, som det synes i distraction efter hukommelsen, til dette vers föiet følgende fortsættelse:

» z millð geð:
mkar ð'ttíj »,

uden at udslette denne 'vísufjórðung', eller give nogen betydning af, at den burde udgå. Det lader således til, at Ynglingatal ved år 1300 ikke har været indskrænket til de 360 'vísuorð', der findes anførte i Ynglingasaga. Dog kunde de to sidste verslinier i Fríssbók's Ynglingatal naturligvis

være indkomne fra et andet digt. — I forbigående bemærkes, at Flat. udg. II 6^{14-15 a} (Fms. X 209¹⁹⁻²⁰) indskyder et liniepar imellem 'vísuorð'³⁴⁴ og ³⁴⁵ i Ynglingatal.

3) Hos Óláfr hvítaskáld († 1259) findes (SnE. II 162) følgende: «þá er Metaphora aptrbeidilig, ef hvern lut má færa til annars, þat er líking er á milli, sem at kalla sjóinn jörð skipa eða fiska eða sækonunga, sem Þjóðólfr kvað:

Höfuðbaðm,
þar er heiðsæi
á Fjörnir
fjöllum drýgði.

En kalla jörð sæ dýra, sem Markús kvað:

Hjartfærra veit harri
hreinvaða sik baztan.

Hér er jörð köllut vaxtir⁽¹⁾, en í fyrri vísu var hafit kallat fjöll sækonungs⁽²⁾. — Man kender kun to skjalde af navnet Þjóðólfr, nemlig, forfatteren til Ynglingatal og Þjóðólfr Arnórsson (der, så vidt jeg husker, sidste gang omtales den 25. september 1066 i slaget ved Stamford-bridge). Da nu den sidst nævnte skjald slet ikke vides at have betjent sig af 'kviðuhátr', ligger den formodning ikke fjern, at «Höfuðbaðm . . . drýgði» er forfattet af Þjóðólfr ór Hvini, hvad enten det har hørt til Ynglingatal, eller til det digt om Harald hárfagre, hvoraf Flat. udg. I 567—568 citerer et par vers, vistnok i en for en del forvansket form, eller måske til et tredje nu for øvrigt forsvundet kvad.

4) I fórtalen til Heimskringla findes et sted, der i P. A. Munch's oversættelse lyder således: «Thjodolf hin Frode (den Kyndige) fra Hvin var Harald Haarfagres Skald;

(1) Her mangler egentlig ordet **hreina**.

(2) Denne sidste forklaring («en í fyrri . . . sækonungs») er i øvrigt noget underlig, da Fjörnir ellers ikke synes at forekomme som navn på en søkonge, men især fordi udtrykket «øve gavmildhed på bølgerne» klinger så besynderlig.

han digtede ogsaa et Kvæde om Kong Ragnvald Heidumhærre (højere end Heider), hvilket heder Ynglingatal. . . . . I dette Kvæde nævnes 30 af Ragnvalds «Forfædre, og fortælles om enhver Enkelts Død og Gravsted». — Men det Ynglingatal, der er bevaret i Ynglingasaga, omhandler i virkeligheden kun 7 fyrsters⁽¹⁾ gravsteder. (De syv fyrster ere: Vanlandi, Dómarr, Yngvarr, Halfdanr I og II, Eysteinn II, Áleifr II.) Nu er det vel så, at det sted, der gemte de andres jordiske levninger, i nogle tilfælde kan siges at være givet ved selve dødsmaaden. En sten lukkede sig efter Svegðir (eller Sveigðir), der således forsvandt. Önundr blev dræbt af et stenskred, hvoraf han måske ikke kunde udgraves. Og når en mand blev indebrændt således, at der af bygning og mennesker intet blev tilbage uden aske (noget, der kan have været tilfældet med: Vísurr, Eysteinn I, Ingjaldr), blev der måske ikke opkastet nogen gravhöi. Men i de tilfælde, hvor Ynglingasaga tilføier i prosa, f. ex.: «Váru þeir Álfr ok Yngvi heygðir á Fyrisvöllum» (Heimskringla ved Unger side 19¹⁷), «ok er hann heygðr at Uppsölum» (ib. 23¹⁶⁻¹⁷ og 25¹²), er dette dog måske taget af Ynglingatal.

5) Det Ynglingatal, der indeholdes i Ynglingasaga, opregner ikke 30, men kun 26, af Ragnvalds forfædre, d. v. s., af hans langfeðgar (hvilket er originalens udtryk). Men formodentlig har dette digt (jf. Íslendingabók, begyndelsen af andet tillæg) begyndt med: **Yngvi, Njörðr, Frayr**⁽²⁾. Og Heimskringlas forfatter synes at have medregnet Ragnvald, for at få det runde tal 30.

⁽¹⁾ nemlig: 2 'drotters' og 5 'kongers', i følge Ynglingasaga kap. 20.

⁽²⁾ Se G. Storm, Snorre Sturlassöns Historieskrivning side 104. Se ligeledes Historisk Tidsskrift 3. bind, Kristiania 1875, side 58 (i en afhandling om Ynglingatal, hvilken afhandling jeg ikke havde set, da jeg skrev nærværende nr. 5).

Versarten i Ynglingatal er ikke 'fornyrðislag'⁽¹⁾, men hvad Óláfr hvítaskáld (SnE. II 98) kalder 'kviðuhátt', d. v. s., den versform, Sievers, Skaldenmetrik II 291, betegner ved 'Drei- und viersilbler abwechselnd'. Dette verslag var ikke meget almindeligt. Men deri er dog forfattet t. ex.: 1) Ynglingatal. — 2) Háleygjatal Eyvindar. — 3) Arinbjarnardrápa⁽²⁾ Egils. — 4) Sunatorrek Egils. — 5) Glælognskiða Þórarins loftungu. — 6) Hákonarkviða⁽³⁾ Sturlu Þórðarsonar. — 7) To vers i Gíslasaga ('Tvær sögur' side 39 og 124), nemlig:

Myndit þau
 á þórsnesi
 mála lok
 á minni sök,
 ef vésteins
 væri hjarta
 «Bjartmárs sonum»⁽⁴⁾
 í brjóst lagit.
 Glúpnudú⁽⁵⁾,

(1) Sammensætningen 'fornyrðalag' synes ikke at forekomme i oldskrifterne. Overskriften i SnE. I 712¹ («Fornyrða-lag») er urigtig. I Reg. står

»f̄ōz ýrþ̄ ǵ.«

(så vidt jeg kan se, skrevet: ikke «alia manu», men med samme hånd som det øvrige, kun med noget finere træk og mattere blæk). Længere nede på samme side (SnE. I 712¹⁹) har Reg.

»ifoznyrþif lagi«.

yrði (i fornyrdís) er naturligvis afledet af orð — snarest af orð = vísuorð.

(2) Hvorfor ikke 'Arinbjarnarkviða'? Findes der noget 'stef' i dette digt?

(3) Se Fms. IX 234 og 265 (Flat. udg. III 6 og 22).

(4) Dette 'vísuorð' giver en rigtig mening, men kan ikke antages at være uforvansket, da formen (— — √ √) ikke synes mulig. Det oprindelige var måske: bræðrum þrimr.

(5) Håndskrifterne have «Þá glúpnudú». Men det unødvendige «Þá» hidrører vistnok fra afskrivere.

es glaðir⁽¹⁾ skyldu,
 móður bræðr
 minnar kvánar,
 sem eyðendr
 eggi væri
 fjarðar dags
 fúlu lostnir. —

8) Et halvt vers (4 'vísuorð') af Porvaldr blönduskáld, SnE. I 244⁹⁻¹². — 9) Femten og et halvt vers (124 'vísuorð') Grett². side 59-60 og 120-122 (jf. Fbr². side 4) og 124-125 og 143-145. — 10) Háttatal Snorra 102. — Det er åbenbart kun i mangel af en correct og bekvem betegnelse, og fordi 'fornyrðislag' og 'kviðuhátt' nærme sig hinanden i versliniernes korthed, at 'kviða' er bleven anvendt i sammensætninger som: Hýmiskviða, Prymskviða, osv. — Man har endog udvidet betydningen i 'kviða' således, at det er bleven brugt om en versart, der i metrisk henseende er 'dróttkvætt'. Se benævnelsen 'kviðan skjálfhenda' SnE. I 646₁₀.

Hkr.⁽²⁾ 12²⁰⁻²³^b (Ynglingatal verslinie 5-8),
 «ok sikling
 Svigðis geira
 vágr vindlauss
 um viðá skyldi»,

ser i de håndskrifter, jeg har anledning og leilighed til her at benytte⁽³⁾, således ud:

(1) «gleðjast» ('Tvær sögur' side 39) passer ikke til formen — og heller ikke til sammenhængen. 'Tvær sögur' side 124 står det rigtige glaðir.

(2) I nærværende 'Bemærkninger angående Ynglingatal' betegner 'Hkr.' (når intet — altså, f. ex., ikke 'Kh. I' — er tilføjet) overalt Unger's udgave af Heimskringla.

(3) Disse håndskrifter ere følgende fire:

1) Kringla i Ásgeir Jónsson's afskrift AM. folio 35. —
 (En anden afskrift af Kringla ved Ásgeir Jónsson tilhører

Kringla i AM. folio 35

» z ficling
 Svigþis geira
 vágr vindlæs
 v̄ viða fcyldæ«.

(Af de 7 »I«er ere, som man ser, 3 forsynede med en prik. Men den første af disse prikker står i virkeligheden ikke over »I«, men over »c«.)

[AM. folio 37 er her kun en afskrift af Kringla i AM. folio 35, og uden nytte.]

Jöfraskinna i AM. folio 38

» oc fikling
 fuigþ geira
 vagr vindlæfs
 of viða fkyllde«.

(Af de 6 »I«er ere, som man ser, 3 forsynede med en prik. Men denne er overalt sat på et galt sted.)

Fríssbók

» z fíg⁽¹⁾línig
 fviðð^s geira.

universitetsbibliotheket i Kristiania, i følge Unger Hkr. XVIII note ². Men se G. Storm «Snorre Sturlassöns Historieskrivning» side 206 note ⁵.)

2) Jöfraskinna — eller rettere: en del deraf — i den omhyggelige og interessante norske afskrift AM. folio 37. (Se G. Storm, l. l. side 203. Jf. Heimskringla Kh. I side XXIV—XXV.)

3) Samme membran i Ásgeir Jónsson's afskrift AM. folio 38.

(Foruden disse to afskrifter af Jöfraskinna, skal der end videre findes en afskrift af Jöfraskinnas Ynglingasaga i Upsala univ. bibl., i følge G. Storm l. c. side 208 ¹²⁻¹⁵.)

4) Fríssbók («Codex Frisianus»), d. e., membranen AM. folio 45.

(1) Den lodrette streg betyder overgang til en ny linie i membranen.

vargr vindlaús⁽¹⁾
 of viða fkyllði.

Det første bogstav er i skindbogen ikke »z«, men et tegn, der har nogen lighed dermed. Det acuttegn, der gælder det sidste »I« i »fíg|línǵ«, er kommet til at stå over det første træk af »n«. Prikken over »y« står her (og mange andre steder, både i denne og andre membraner) ikke over midten, men over det første træk, af »y«.

Med hensyn til egentlige fejl er forholdet imellem de tre håndskrifter i anførte 'vísuhelmingr' følgende.

Jöfraskinna står överst og er vistnok uden fejl. Ti det er urigtigt, når Heimskringla Kh. I 18 note⁷ ligefrem angiver, at D (= Jöfraskinna i 38) har »Svigrðir«. Ligesom, for eksempel, »ýrþ« i Konungs-edda til SnE. I 712¹ (se nærværende 'Bemærkninger' side 188 note¹) må læses yrðis, således må vistnok Jöfraskinnas »fuirþ« betyde svigrðis — skönt »þ« i almindelighed ikke har samme betydning som »þ« (hvilket sidste, i övrigt, heller ikke pleier at betyde þis eller ðis).

Kringla frembyder »v« i steden for (Jöfraskinnas og Fríssbóks) of, hvilket sidste synes at burde foretrækkes.

Fríssbók har tre fejl: 1) skrivfeilen i »fíg|línǵ«, hvor det første »g« synes at være en falsk reflex af det sidste; 2) »fvigrð« i steden for svigrðis; 3) »vargr« i steden for vágr.

Jeg skal ikke her indlade mig på verbet viða, hvis betydning i det væsentlige er klar. (Peringskiöld i sin latinske oversættelse [1697] synes at gengive »um viða« ved »cingere ligneis trabibus«.)

Andre spørgsmål træde i forgrunden. Hvad betyder Svigrðis eller svigrðis? Og hvad betyder geira?

Hvorledes have nu afskrivere, udgivere, oversættere, fortolkere, lexicographer, osv., stillet sig til disse spørgsmål?

(1) Over »v« står et længdetegn.

I Jöfraskinna og Fríssbók, hos Jens Mortenssön (1594) og Peder Claussön (1633) og Jon Rugman (1670), i J. Peringskiöld's text (1697), i sammes latinske oversættelse (samme år), i Magnús Stephensen's textudgave (1804), i N. F. S. Grundtvig's oversættelse (1818) kan man ikke engang se, om svigðis er bleven opfattet som et egennavn eller som et fællesnavn. — Grundene hertil ere forskellige. 1) Ligesom andre skindböger bruge Jöfraskinna⁽¹⁾ og Fríssbók meget ofte et lille bogstav i begyndelsen af egennavne. 2) J. Mortenssön og P. Claussön og J. Rugman udelade verset. 3) I Peringskiöld's og M. Stephensen's text⁽²⁾ begynder enhver verslinie med et stort bogstav. 4) Peringskiöld's latinske oversættelse⁽³⁾ synes at udelade ordene svigðis geira. 5) N. F. S. Grundtvig's meget frie oversættelse nøies her med at fremstille hovedsagen (i en meget tiltalende, og noget idealiseret, skikkelse).

I AM. folio 35 (Kringla), i Hkr. ved Unger (1868), i den upsalske udgave af Heimskringla (1870), i 'Monumenta historica Norvegiæ' ved G. Storm (1880) er skrevet Svigðis, og i Wisén's 'Carmina Norrœna' (1880) Svegðis, naturligvis uden at det kan ses, hvilken bestemt genstand der menes.

I Heimskringla Kh. I (1777) side 18^{6a} står «svigðis» og (vistnok som følge deraf) i den stockholmske udgave (1816) «svigðis».

(1) Vel er Jöfraskinna i AM. folio 38 ingen skindbog. Men det er åbenbart, at Ásgeir's

»fuigþ«

er i det væsentlige en nøiagtig gengivelse af det, der har stået i skindbogen.

(2) Man mener måske med hensyn til Peringskiöld, at man kun behøver at holde sig til hans to oversættelser (den svenske og den latinske). Men disse afvige indbyrdes.

(3) Den lyder: «*Ita ut lacus ventorum expers, Imperatorem, ligneis cingeret trabibus*». — Skal måske «*Imperatorem*» være en gengivelse af sikling svigðis geira?

I følgende fire oversættelser

- a) «*Cum Regem
Svioniaë,
Lacus ventorum expers
Cingens, letho dabat*» Hkr. Kh. I (1777);
- b) «*Als dem hohen
Herrscher Swithjods
Die windesstille
Welle den Tod gab*» G. Mohnike (1837);
- c) «*And when brave Frode came, he found
Swithiod's dark chief, Fiolner, drowned.
In Frode's mansion drowned was he,
Drowned in a waveless, windless sea*»
S. Laing (1844);
- d) «*Og Svithjods
Styrer skulde
i vindlös Bølge
sin Bane finde*» P. A. Munch (1859)

synes de ved spærret skrift udhævede ord at svare til sikling svigðis geira. Men der tilføies ingen oplysning på noget af disse steder; hvor man følgerig savner enhver antydning af, hvorledes siklingr svigðis geira kan komme til at betyde *hersker over Svitjod*.

De øvrige steder ere følgende, i chronologisk orden.

1) Peringskiöld's svenske oversættelse (1697):

«*När Swea-Konungen
Swegdis Fader
I ett stilla Miöd-kar
Stälptes och drunckna*».

2) Heimskringla Kh. I (1777):

«*Da Konningen
Ofuer Odins Landskab
Den stille Siö (Miödkarrit)
Skulde felde*».

3) Konunga-Sagor af Snorre Sturleson. Öfwersättning. Stockholm (1816):

«*Då Konungen
Öfwer Odens Land
I windlös sjö (Mjödkalet)
Falla skulle*».

4) Heimskringla Kh. VI (1826):

«Ordo: . . . . . oc Svegdis geira vindlaufs vagr fkyllði of vidda fikling.

Versio: . . . . . et b) *unda ventis inaccessa oppressit Sveciæ regem*.

Glossa: . . . . . b) *siklingr svegdis geira rex Sveciæ, svegdis geiri segmentum, portio Svegderis, olim Sveciæ Regis*».

5) Ferd. Wachter, Snorri Sturluson's Weltkreis übersetzt und erläutert (1835):

«*Und den Siegerspross²⁷⁾
Der Speere Swigdir's²⁸⁾
Die windlose Woge²⁹⁾
Abwalden sollte*.

27] *den König, sikling, siklingr, kommt am wahrscheinlichsten von sigr, Sieg. . . . . — 28) svigdis (D.⁽¹⁾ E. Svigdir) geira. Svigdir (svegdir) ist am wahrscheinlichsten ein Name Odin's als welchen ihn z. B. Johann Olafsen (im Glossar zu Om Nordens gamle Digtekunst) aufführt [vergl. Finn Magnusen Lex. Mytholog. S. 644. der sich aber nicht erinnert, ihn gefunden zu haben]; der König der Speere Swigdir's (Odin's) ist der schwedische König. — 29) vagr, See, der windlose See, d. h. mit Trank gefülltes Fass; Cod. D.⁽²⁾ vargr, Wolf».*

6) Jacob Aall's oversættelse af Heimskringla (1838):

«*Döden fandt
i vindlös Vove*

(1) Ikke D! Se nærværende 'Bemærkninger' side 190¹³ 191¹⁴⁻¹⁹.

(2) Det er ikke D (= Jöfraskinna i 38), men E (= Fríssbók), der har den meningsløse læsemåde vargr. Se nærværende 'Bemærkninger', side 190¹⁴ 191¹³⁻¹⁰ 197⁶⁻⁷.

Kongen over
Svegders²⁾ Kreds.

²⁾ *Svegder* var ogsaa et af Odins Tilnavne af ubestemt Oprindelse. Her hentydes til den følgende Konge».

7) Antiquités Russes I 257—258 (1850):

«*nam in fatis erat,
ut sinus, venti expers,
imperatorem agri
Odinii opprimeret*».

Hertil føies følgende 'constructio' og forklaring af originalen til denne oversættelse: «ok vindlaus vâgr^β skyldi of viðar sikling Svigðis geira^δ.

β) *i. e. vas vinarium, vel liquor mulsi, vase contentus.* γ) *viða = vinna (ð = nn), operari, facere; h. l. superare, opprimere; of est partic. expletiva.* δ) *i. e. regem Sveciæ. Formas Svegðir, Sveigðir, Svigðir, quæ tantum occurrunt h. l. et Hist. Hak. boni cap. 9, pro nomine Odinis accipimus, forte inserto tantum v diversas a Sigðir, Sigþer, quod inter nomina Odinis afferunt fragm. membr. Ed. Sn. Geiri, segmentum angulare, it. particula glebæ oblonga; h. l. de terra, solo, agro, unde Svigðis geiri, terra Odinis, Sveciæ.*

8) Carl Säve, Snorre Sturlesons Ynglinga-Saga tolkad och upplyst (1854):

«På sikling ³ öfver	ok sikling
Svigders ⁴ land	Svigðis geira
vindlös vâg ⁵	vâgr vindlauss
vinna skulle.»	of-viða skyldi.

³⁾ *Isl. siklingr, skaldebenämning på en konung.*

⁴⁾ *Isl. Svigðis-geira siklingr, Svigders lands konung, d. ä. Fjölner, och det är då det samma, om man tager Svigðir == Svegðir, eller såsom ett af Odens tillnamn, ty landet blifver i alla fall Svithjod. Vid denna förklaring tages versen så: Ok vindlauss vâgr skyldi of-viða Svigðis geira (g. sg. af geiri, m.) sikling; men man skulle äfven kunna taga den sålunda: Ok svigðis geira (g. pl. af geirr, m.) vindlauss vâgr skyldi of-viða sikling, då öfversättningen blifver:*

På siklingen	vindlösa vâg
öre-spjutens	vinna skulle.

Efter någres oppgift⁽¹⁾ skulle näml. svigðir vara ett skaldenamn på øxen; øxens spjut vore då horn, dryckeshorn. — Hvad Svegðir eller det äldre Svigðir betyder är dunkelt; det är kanske af samma rot som Isl. sveigia, böja, hvartill höra svigna, och subst. svig, n., och sveigr, m., och det har således funnits ett starkt verb sviga⁽²⁾, sveig, sviginn, Gotl. sväiga, svaig, svigin, sviga, svigta, böjas. Svigðir blefve då en nedböjare, underkufvare, hvilket således som tillhamn kunde passa både Oden, en härförare, och på ett så starkt djur som en øxe.

⁵⁾ Isl. vágr vindlauss, d. ä. mjöden uti det inbyggda karet, dit ingen vindflägt kunde tränga».

9) Lexicon poëticum 229 b²⁹⁻³⁹ (1860): «geiri, m., ignis . . . . . 2) segmentum panni vel terræ, figurá triquetra, Germ. Gehre. — α) braccæ . . . — β) terra, Svigðis geiri, terra Svigderis (Odinis), Svecia, Ý. 14 (AR.⁽³⁾ I 258)».

10) Samme værk 801 b¹⁵⁻²²: «Svigðir, m., Odin, id. qu. svegðir: Svigðis geiri segmentum Odinis, pars terræ, territorium Odinis, Svecia, siklingr Svigðis geira, rex Sveciæ, Ý. 14. Aut est id. qu. sigðir, inserto v, aut potator (Angl. swig, magnis haustibus bibere), propter mulsum poëticum, tribus haustibus evacuatis vasis: Odrere, Sona et Bodna, SE. I 222. cfr. AR. I 254⁽⁴⁾».

11) Skalde-kvadene i Ynglinge-saga, meddelte efter Fríssbók og gengivne af G. Lund (1866):

•ok sikling	og styreren
Svigðis geira	af Svigdes land
vágr vindlauss	vindløs rove
of viðá skyldi.	overvandt».

Hertil ere følgende anmærkninger föiede:

(1) Jeg mindes ikke at have enten set eller hørt nogen sådan «uppgift».

(2) Vistnok enten skriv- eller trykfeil i steden for «svíga».

(3) D. e. 'Antiquités Russes'.

(4) Dette «254» er formodentlig enten skriv- eller trykfeil i st. for '258'. (Se nr. 7.)

«sikling er en almind. digterisk benævnelse af 'konge'. Når Fjølner kaldes sikling af Svigðis o: Odins land (geiri), da menes dermed Sverig. Men da navnet ellers ikke forekommer om Odin, har dels Sæve dels Egilsson⁽¹⁾ forsøgt andre forklaringer, der dog synes noget langt fra hentede. Efter Heimskr. VI (F. Magnusen) er Sv. navn på en gammel svensk konge. — For vågr har hdskr. her vargr».

12) Konunga-Boken öfversatt och förklarad af Hildebrand (1869):

«På sikling öfver
Sviges land
vindlös våg
vinna skulle.

Svigde är ett af Odins namn».

13) Icelandic-English Dictionary side 608 a³⁰⁻³¹ (1874):
«Svegðir, m. one of the names of Odin, as also of a Swed. mythical king, Edda⁽²⁾, Yngl. S.»

Oversættelsen nr. 1 fjerner sig meget fra originalen. «Miöd-kar»et hidrører sikkert fra Ynglingasagas prosaiske beretning. Og enten «Swea-» eller «Svegdís Fader» må være indsat alene for at tjene til udfyldning af den tilsigtede versform. Skal «Swea-» være en gengivelse af «Svigþis geira»⁽³⁾, er geira måske allerede her opfattet i bemærkel-sen land; hvorom neden for. Men hvis det er «Svegdís Fader», der skal svare til «Svigþis geira», synes det sidste ord (geira) at være af oversætteren tænkt i etymo-logisk forbindelse med verbet gera (i steden for gerva) og, for så vidt betydningen angår, identificeret med gervir, som om dette nomen agentis kunde betyde *genitor!* Men

(1) Hos Egilsson har jeg dog kun lagt mærke til én forklaring, nemlig, den, der findes i Antiquités Russes og Lexicon poëticum.

(2) Forekommer Svegðir virkelig i Edda, i nogen som helst betydning??

(3) Således er verslinien skrevet i Peringskiöld's text.

så plumpt vilde sikkert ingen skjald have udtrykt sig i et æredigt, ja neppe i et nidvers.

Hvad de øvrige nummere angår, gengives *geira*

- 1) ved *landskab* (nr. 2) eller *kreds*⁽¹⁾ (nr. 6) eller *land* (nr. 3, 8, 11, 12). Men ingen har dog vel nogen sinde påstået, at enten *geirr* (gen. plur. *geira*) eller *geiri* (gen. sing.-plur. *geira*) i øvrigt ligefrem skulde have haft nogen af disse bemærkelser. Forholdet er formodentlig følgende. Oversættelsen *landskab* i nr. 2 er udsprunget af sammenhængens tilsyneladende nødvendighed. Nr. 3 holder sig til nr. 2. Nr. 6 holder sig, med en lille rettende forandring, til nr. 4 (se neden for). Nr. 8 vakler imellem nr. 2 og nr. 7 (se neden for) på den ene og nr. 4 eller nr. 6 på den anden side (men betræder desuden en ny vei). Nr. 11 holder sig til nr. 2 og 7 og 9—10 (se neden for), men anfører dog opfatningen i nr. 4. Nr. 12 følger nr. 2 og 7 og 9—10.
- 2) ved *segmentum* (nr. 4). Her begynder man at gå til bunds i betydningen af *geiri*⁽²⁾. Men *geiri* betyder ikke ligefrem *segmentum*. Og det er derfor, at S. Egilsson oversatte *geiri*
- 3) ved *segmentum angulare* (nr. 7), *segmentum «figurá triquetra»*⁽³⁾ (nr. 9⁽⁴⁾). Man tør vel sige, at *geiri*, uden tvivl afledet af *geirr* (*spyd*), overhovedet kan betegne ethvert stykke, der i sin form har en vis lighed enten med en spydsod (den horizontalt afskårne spids

---

(1) D. e. 'en vis del af et land'.

(2) For resten er nr. 4 noget forvirret, i det constructionen ikke stemmer overens med oversættelsen og forklaringen. Se også neden for.

(3) Ved en skriv- eller trykfeil, da her må stå: enten *figurá triquetrá* eller *figura triquetra*.

(4) «*segmentum*» uden noget tillæg, i nr. 10, er kun en forkortelse af udtrykket.

af et spydblad) eller med et spydblad'. Men herfra er der et betydeligt spring til *terra* (nr. 7 og 9) eller *solum* (nr. 7) eller *ager* (nr. 7) eller *pars terrae* (nr. 10) eller *territorium* (nr. 10). Når nr. 7 opstiller «*particula glebæ oblonga*» som en art mellemlid mellem «*segmentum angulare*» og «*terra*», så forekommer dette (denne opstilling) mig at være noget vildledende. Ti hvad nr. 7 betegner ved «*particula glebæ oblonga*» kan dog vist ikke være andet, end spydbladets langagtige form i mer eller mindre fri overførelse på et stykke jord. Man kan i virkeligheden lige så godt tale f. ex. om skýgeiri, som om landgeiri eller grasgeiri. Stoffet spiller nemlig ingen rolle i betydningen af ordet geiri, hvorimod formen alene er her det bestemmende. Heraf turde nu følge, at geiri hverken kan betyde *land* eller *landskab* (eller lignende) i almindelighed, eller *portio* (nr. 4) i almindelighed, men kun et *land* — eller *landskab* (eller lignende) eller en *portio* — af den ene eller den anden af de oven for (side 198₁₀—199¹) angivne former. Kun hvis det var givet, eller i det mindste meget sandsynligt, at Tjodolv havde tænkt sig: a) en «Svigðir» som en fyrste, der i tiden för Fjölnir havde hersket over Svitjod; b) dette Svitjod som et land af formen geiri — kunde «Svigðis geiri» antages at betyde «Svigðis land».

- 4) ved *der Speere* (nr. 5) og *spjutens* (nr. 8), i det geira (på disse steder) er bleven taget som gen. plur. af geirr, *spyd*. Antageligheden af denne opfatning vil bero på betydningen af svigðis. — Så meget kan imidlertid her bemærkes, at «*der König der Speere Swigdir's*» i intet tilfælde synes at kunne betyde *den svenske konge*. Nr. 5 tager ikke hensyn til kendingernes natur, og af denne grund må dette nr. i det væsentlige her forbigås. —

Ordet svigðir (gen. sing. svigðis) tillægger man følgende bemærkelser.

- 1) en gammel svensk konge, i nr. 4 (jf. nr. 11) i ordene «portio Svegderis, olim Sveciæ Regis». Men hvad vil dette «olim» sige? Også her (se nærværende 'Bemærkninger' side 198 note²) er nr. 4 forvirret. Ynglingatal kender nemlig kun én fyrste af navnet Svegðir⁽¹⁾, og denne levede ikke «olim», i forhold til Fjölnir, men var en søn af denne.
- 2) nys nævnte Svegðir, søn af Fjölnir. Denne opfatning findes i nr. 6 (jf. nr. 8⁽²⁾). Men vilde det dog ikke være besynderligt — når ikke noget ganske særegent derved skulde antydes eller udtrykkes — at betegne en fyrste ved omskrivningen 'hersker over sin søns land'?
- 3) nr. 2—3 samt 7—12⁽²⁾ ere enige i, at, ligesom geiri betyder *land* eller lign.(!), således er også svigðir et af *Odens* navne, og at svigðis geiri fölgelig er eller kan være = *Odens land* = *Svitjod*. Lad os nu antage, at svigðir virkelig var et af *Odens* navne. Ynglingasaga opstiller rigtig nok Oden som stifter af riget Svitjod. Men er der gyldig grund til at antage, at Ynglingatal har gjort det samme? eller overhovedet anset Oden for at have været en svensk fyrste? Det er i alt fald overmåde tvivlsomt, om «*Odens land*» vilde passe i nærværende sammenhæng (Ynglingatal 1⁵⁻⁸).

Ikke alene i nr. 2—3 samt 7—12, men også i nr. 5⁽³⁾, finder man den mening, at Oden hed blandt andet svigðir. Kilden til denne mening er, efter al sandsynlighed, selve ordrækken sikling svigðis geira, i det John Olafsen (Jón Ólafsson), da han i 1777 (eller noget før) skulde

(1) Af navnet Svigðir derimod ingen.

(2) Dobbeltheden (eller — dog rettere — tredobbeltheden) i nr. 8 ses oven for, side 195—196.

(3) Se oven for, side 194¹⁵⁻¹⁰. — Nr. 4 og 6 tage sig den frihed at forandre, uden videre, svigðir til svegðir. Nr. 5 har begge former.

oversætte disse ord⁽¹⁾, har ment at måtte, i henhold til Ynglingasaga, tillægge dem betydningen *konge over Odens landskab*. Da samme forfatter, i 1786, udgav sit bekendte fortjenstfulde værk, «Nordens gamle Digtekunst», hvori han, side 132 (§ 100), havde optaget følgende 'vísuhelmingr':

«Pann er ádr frá irum
id-vandr of kom fkídum,
falbrigdandi fvegdís
fvan-váangs lidi þángat»,

forklarede han, i den værket vedföiede «Mantissa», «Svegdir» ligeledes ved «Othinus», formodentlig af den grund, at han, ligesom andre i en senere tid (Wachter, Aall, S. Egilsson, Säve), har identificeret svigðir og svegðir med hinanden⁽²⁾. I begyndelsen har den mening, at svigðir var *Oden*, neppe kunnet hæve sig til at blive overbevisning. Men da man trode at have gjort den opdagelse, at svegðir var *Oden*, så har man fundet, det lå temmelig nær, at holde svigðir og svegðir for to udtalemåder af et og samme ord. Unegtelig er den fonetiske forskel imellem svigðir og svegðir ikke synderlig stor. Men den er ikke større, for eksempel, imellem oldnord.-isl. sitja (*sedere*) og oldn.-isl. setja (*ponere*), eller imellem nht. sitzen

(1) Se Heimskringla Kh. I xxiii²⁶⁻³⁰.

(2) Heimskringla Kh. VI 23 er denne opfatning af ordet svegðir opgivet, i det (det i sidst anførte 'vísuhelmingr' forekommende) salbrigðandi svegðis forklares der på følgende måde: «brigdandi Svegdís sal *desereus Svegeri atrium* 3: *petras, montes*; (vid. Yngl. S. Cap. 15.) *Norvegiam scilicet, sed planos Danicæ campos petens*». Da denne forklaring neppe kan antages at hidrøre fra Finn Magnusen, må Jón Ólafsson have forandret sin mening med hensyn til betydningen af svegðir. Men i alt fald hænger Finn Magnusen's af Wachter anførte erklæring (se oven for, side 194¹²⁻¹¹) sammen hermed.

(*sedere*) og nht. *setzen* (*ponere*)!⁽¹⁾ Det er vist heller aldrig faldet nogen ind, at *svigðir* og *svegðir* ikke kunde være to forskellige ord. Og at de ere det, fremgår deraf, at alle håndskrifter (Kringla, Jöfraskinna, Fríssbók) have *svigðir* i det her omhandlede første vers af Ynglingatals opbevarede del, medens intet håndskrift har *svigðir* på noget andet sted, hverken hvor den svenske drot (søn af Fjölnir) er ment, eller hvor Oden antages at være ment. Skulde *svigðir* (i Kringla og Jöfraskinna og Fríssbók) måske være en enstemmig skrivfeil i steden for *svegðir* = 'óðinn'? Jeg vil her slet ikke tale om, at óðinn, efter min anskuelse (se oven for, side 200¹³⁻²³), neppe tör antages at passe i sammenhængen. Men hvor finder man *svegðir* som et navn på *Oden*? Svar: i den oven for (side 201), efter «Nordens gamle Digtekunst», anførte 'vísuhelmingr', hvor Jón Ólafsson har taget *svegðir* som en betegnelse for *Oden*, uden i øvrigt at inklade sig på nogen nærmere forklaring. Jeg har allerede (side 201 note²) bemærket, at enten Finn Magnusen eller snarere Jón Ólafsson selv har opgivet denne tydning. Men S. Egilsson har igen optaget den, ikke alene på de oven for (side 195 og 196, under nr. 7 og 9—10) anførte steder, men også Lex. poët. 796 b²⁸⁻²⁰, hvor det hedder: «*Svegðir, m., nomen Odinis (id. qu. Svigðir, cfr. formas sveigðir, sigðir, sigþær): Svegðis salr camera Odinis, testudo clipeorum* (skjaldborg, *cfr. SE. I 420*), *it. clipei, vide salbrigðandi, Hg. 9. Hkr. Tom. VI h. l. Svegðir accipit de Svegdere, R. Sv.*⁽²⁾, *flio Fjölnieris, et Svegðis salr atrium Svegderis, de montibus Norvegiæ*⁽³⁾; *quæ ratio*

(1) 'Mart kann öðru líkt að vera' siger et isl. ordsprog.

(2) D. e. «*Rege Sveciæ*».

(3) Se nærværende 'Bemærkninger', side 201 note².

mihi non satis firma videtur⁽¹⁾. Om salbrigðandi hedder det Lex. poët. 679 b³⁴⁻³⁷: «salbrigðandi, *m., cameram movens, quatiens* (salr, brigða): Svegðis s. *clipeum movens, præliator, vir, a Svegðis salr camera Odinis, clipeus* (SE. I 420), Hg. 9». — Efterser man SnE. I 420, læser man der (Skáldskaparmál kap. 49 begynd.) følgende: «Vâpn ok herklæði skal kenna til orostu, ok til Óðins ok valmeyja ok herkonunga, kalla hjálm hött⁽²⁾ eða fald, en brynju serk eða skyrtu, en skjöld tjald, ok skjaldborgin er köllut höll ok ræfr, veggr ok gólf». Heraf følger, at 'svegðir' i 'salbrigðandi svegðis' ikke behøver at betyde *Oden*, men kan lige så gerne være navn på en herkonungr. At dette sidste i virkeligheden er tilfældet, synes håndskrifterne på det tydeligste at godtgøre, i det de fremstille kendingen salbrigðandi svegðis i følgende skrivemåder. 1) Kringla (i AM. folio 35): »salbrygðandi⁽³⁾ svegðis«. 2) Jöfraskinna i AM. folio 37: »salb'gðande sveigðes«. 3) Jöfraskinna i AM. folio 38: »salbrigðandi sveigðis«. 4) Fríssbók: »sal brigðandi sveigðis«. (Hertil slutter sig AM. folio 61, med »salb'gðandi sveigðis«, og Flateyjarbók, med »salb'gðande

(1) Den her oven for (side 201 note²) anførte opfatning forekommer også mig uholdbar. Rigtig nok kunde en kending som svegðis salr bruges om en *sten* eller *klippe*, i henhold til Ynglingasaga kap. 15. Men der er et stort spring fra begrebet *sten* eller begrebet *klippe* til begrebet *klippeland*, især når talen er om et land af Norges udstrækning. Et sådant spring tror jeg ikke nogen af de gamle nordiske skjalde kunde have gjort. Desuden betyder brigða ikke *deserere*. I salbrigðandi svegðis betyder brigða formodentlig 'rjúfa' (*rumpere* o. lign.). Jf. t. ex. «hlíf raufsk fyrir gram» (Heimskr. Ól. helg. kap. 248 v. 1, Óh. 1853 side 223_{8a}, Fms. V 95⁴, Flat. udg. II 366_{18a}) og Eggjar langbarðs rufu folktjald (Ól. drápa Tryggv. 18).

(2) Se Njála II side 278 note²⁴⁵.

(3) **y** (i steden for **i**) hidrører formodentlig fra afskriveren.

fueigðízft⁽¹⁾ «.) Ynglingasaga kap. 15—16 kalder nemlig den tit nævnte drot af Ynglinga-slægten, søn af Fjölnir og fader til Vanlandi: 1) i Kringla overalt svegðir⁽²⁾, men 2) i Jöfraskinna⁽³⁾ og Fríssbók overalt sveigðir⁽⁴⁾. Og det står i det mindste for mig som noget utvivlsomt, at ligesom Ynglingatal (Ynglingasaga kap. 54) bruger udtrykket herkonungr om nr. 29⁽⁵⁾ i 'Ynglinga'-rækken (Aleifr geirstaðaalfr), således mener Guthormr sindri, i verset i «Hg. 9» (= Heimskr. Hák. góð. kap. 9), nr. 5⁽⁵⁾ i 'Ynglinga'-rækken. Foruden denne fyrste vides intet i hele den oldnordiske litteratur at være bleven betegnet enten ved svegðir eller ved sveigðir, endsige ved begge disse former.

Efter min anskelse bör sigðir, «sigþær», svegðir, sveigðir, svigðir adskilles på følgende måde.

A) sigðir (SnE. II 556^{8a}) = «sigþær» (SnE. II 472^{11b}), et af Odens navne. (Lydrækken 'sig' i 'sigðir' = «sigþær» er måske identisk med sig f. ex. i følgende navne på Oden: sigföðr, sigmundr, sigtryggr, sigþróv. — Om dette forholder sig så, eller ikke, er i øvrigt ligegyldigt med hensyn til de her omhandlede spørgsmål.)

B) svegðir. Således kalder Ari fróði og «Historia Norwegiæ» og Kringla den femte fyrste af 'Ynglinga'-slægten.

(1) I virkeligheden står her måske

»fueigðízft«.

(2) Denne form findes også hos Ari fróði (Íslendingabók, andet tillæg) og i «Historia Norwegiæ».

(3) D. e.: AM. folio 38. — AM. folio 37 kommer her ikke i betragtning. Begyndelsen af Ynglingasaga er optaget i dette håndskrift efter AM. folio 35 (Kringla); hvoraf følger, at AM. folio 37 har svegðir.

(4) Ligeså Flat. udg. I 26₁₄ (jf. Snorra-Edda ved Rask side 366₁₀ og Fas. II 12⁷) og II 533₁₁ (jf. Fms. VIII 2¹³).

(5) Jeg holder mig nemlig til Ari fróði og «Historia Norwegiæ»: Yngvi. Njörðr. Frayr. Fjölnir. Osv.

C) sveigðir. Således kalder Jöfraskinna og Fríss-bók og AM. folio 61 og Flateyjarbók den femte fyrste af 'Ynglinga'-slægten.

Navnene svegðir og sveigðir betegne altså et og det samme.

D) svigðir, *oxe*. (Den etymologiske betydning af svigðir turde snarest være *den krumhornede*. — Men spørgsmålet herom ligger uden for nærværende undersøgelse.)

Den så tidlig bortkaldte Carl Säve synes at være den eneste, hvem det er faldet ind, at svigðir kunde betyde *oxe* (se oven for, side 195—196). Skönt uenig med ham i meget angående opfatningen af sikling svigðis geira⁽¹⁾, må jeg glæde mig over hans rigtige blik. Dog er jeg nødt til at gå et skridt videre, end Säve, og påstå, at svigðir ikke alene kunde betyde *oxe*, men at det endog må betyde det. Jeg kan nemlig ikke se rettere, end at denne opfatning er overhovedet den eneste mulige. Og dersom den mening virkelig⁽²⁾ indeholdes i Ynglingatal, ligesom ikke blot i Ynglingasaga, men også i «Historia Norwegiæ», at Fjölnir er omkommen i et mjödkar, er det meget usandsynligt, at den gamle skjald skulde have meddelt beretningen om en så overordentlig skebne i så skødesløse udtryk, at hørere og læsere måtte antage, at denne fyrste var druknet på søen i stille veir; og det uagtet Ynglingatals

(1) i det han, ligesom andre, antager: a) at geiri kan betyde *land* (i almindelighed); b) at svigðir kan antages at være = svegðir; c) at svigðir kan antages at være et af Odens navne; d) at svíþjóð kunde i Ynglingatal være bleven kaldt *Odens land*; e) at svíþjóð i den i Ynglingatal 1 foreliggende sammenhæng skulde kunne optræde som «*Svegers land*».

(2) hvilket antages i det mindste: i begge Peringskiöld's oversættelser; af Jón Ólafsson Hkr. Kh. I; i den svenske oversættelse af 1816; af Ferd. Wachter; af S. Egilsson (så vel i Ant. Russes som, under vágr, i Lex. poet.); af Carl Säve.

hovedopgave netop er, at fremstille hver enkelt fyrstes døds måde. — Man vil måske indvende, at svigðir aldrig forekommer i bemærkelsen *oxe*. Det er ganske rigtigt. Men det forekommer heller ikke i nogen anden betydning. Og det er slet ikke påfaldende, at en litteratur, som Nordboernes gamle poetiske, hvoraf så uendelig meget må være gået til grunde, frembyder adskillige *ἀπαξ εἰρημένα*. Et andet *ἀπαξ εἰρημένον* er, f. ex., sveiðuðr (Kringla) eller sveiðurr (Jöfraskinna og Fríssbók). Jeg anfører her netop dette ord, 1) fordi det, ligesom svigðir, forekommer i Ynglingatal (Ynglingasaga kap. 29); 2) fordi det, ligesom svigðir, betyder *oxe* — uden at (så vidt mig bekendt) nogen har forvexlet det med Oden⁽¹⁾, skönt sveiðuðr og sveiðurr har betydelig phonetisk lighed med sviðuðr og sviðurr, der er et af denne guds mange navne; 3) fordi det, ligesom svigðir, findes i en kending for 'drikkehorn'. Så vel sveiðuðr, eller sveiðurr, som svigðir er 'ókennt heiti' af den poetiske art.

Når en skjald vilde danne en kending for 'horn' (på eller af dyr) i almindelighed, lå det, som det synes, nærmest af alt, at kalde 'hornet' *hovedets* (eller *pandens*, el. lign.) *træ*.

Af denne art er kendingen viðr hauss, med tilføiet 'sannkenning': bjúgvíðr hauss, Krákumál 25⁵⁻⁶: drekkum bjór at bragði | ór bjúgvíðum hausa⁽²⁾. Det er, tror

(1) Derimod tage begge Peringskiöld's oversættelser sveiðuðr i bemærkelsen *fár* («*fick sin swalke-drick | Af Fårens Wårja*»; «*graciliorem Ovini cornu partem ori admovit*»). Men hvis nogen af de gamle Nordboer nogen sinde har brugt væderhorn som drikkehorn, må sådant vistnok have været en ren undtagelse. I kendingerne for 'horn' finder man i alt fald intet spor deraf.

(2) drekkum er åbenbart ikke imperativ, som udråbstegnet i Fas. I 309 kunde forlede til at antage. Men Rafn's oversættelse, «*Ud af Hoveders Krumtrær | Øl vi snart skal drikke*» (Krákumál 1826 side 23), giver den rette mening.

jeg, bleven ytret, at dette bjúgvíðir hausa kunde betyde *hjerneskaller*. Og husker jeg ikke feil, stammer denne ytring fra en høist udmærket mand. Men forholder det sig således, turde den bero på et løst indfald, da en slig opfatning synes aldeles uantagelig, som stridende imod kendingernes natur, på grund af den store forskel imellem formen af en hjerneskål og formen af et træ. Selv om det kunde godtgøres, at vore forfædre havde ladet Enherjerne drikke af hovedskaller, var dermed intet bevist. Udtrykket bjúgvíðir hausa måtte da have sin grund i en afvigende forestillingsmåde. Der kan fremdeles neppe være tvivl om, at der med bjúgvíðir hausa menes 'oxehorn', skönt Kráku-mál 25 ikke indeholder nogen nærmere bestemmelse. I omskrivninger af 'drikkehorn' föie skjaldene ellers til en kending for 'horn i almindelighed' ofte genetiv af en betegnelse ('ókennt heiti' eller 'kenning' eller lignende) for 'oxe'. Således Egill Skallagrímsson (sagaen kap. 44 vers 2): þau vel ek orð til eyrna | óðs dýrs víðar róta, hvor det synes fuldkommen klart, at, som Dr. Scheving har antaget⁽¹⁾, óðs dýrs svarer til ýra Eg. kap. 44 vers 3.

En hyppigere kending for *drikkehorn*, end *oxehovedets* — eller *oxepandens* — *træ*, synes *oxehovedets* eller *oxepandens* — oftere ligefrem *oxens* — *sværd* eller *spyd* at have været. Man finder således

1) Íslendingadrápa 16: hæfis ^ hauss ^ fleinn. Jf.: «drekku allt af uxa | enni geira hlenni» Fas. II 337.

(1) under henvisning til Caesar B. G. VI 28: '(uri) neque homini, neque ferae, quam conspexerint, parcunt'. Se Egilssaga Reykjavík 1856 side 234¹⁸⁻²³.

Hvis þau ... róta ikke lider af nogen forvanskning, synes eyrna røtr at måtte betyde 'den del af hovedet, hvorpå ørene sidde', altså 'den øverste del af hovedet', og eyrna róta víðr fölgelig 'det træ, der voxer på hovedets øverste del'.

2) hos Egill Skallagrímsson (sagaen kap. 44 vers 3): *ýra (uroxernes) ^ atgeirar* (plural). — I selve det korte Ynglingatal findes (foruden *svigðis ^ geirr*) følgende kendinger af denne art: *okhreins ^ lögðir* (Yngl.-saga kap. 29); *sveiðuðs ^ mækir* (ib.); *hjarðar ^ mækir* (ib.). Hertil kommer nu, i samme digt, et par kendinger for 'horn' på en tyrs hoved, nemlig: *farra ^ trjónu ^ flæmingr* (hvorom neden for) og *höefis ^ hjörr* (Yngl.-saga kap. 30).

Kendingen *svigðis ^ geira ^ vágr* stemmer overens f. ex. med: *hornflæðr Gísli Súrsson* ('Tvær sögur' side 59¹² osv.); *hornstraumr Eysteinn Valdason* (SnE. I 254) osv.; *horna ^ brim Háttatal 25*; *horna ^ fors Steinþórr* (SnE. I 238⁴); *horna ^ sund Egill Skall.* (sagaen kap. 74 vers 3); *horna ^ (hrein)tjarnir Háttatal 24*; *ýra ^ atgeira ^ ýring Eg. Skall.* (sagaen kap. 44 vers 3). Med *vágr* især jf. *allra meina* (el. *stríða*) *heilivágr Sturla Þórðarson* (Fms. X 20¹⁷, Flat. udg. III 171^{13a}).

Hkr. 14^{5a} (Ynglingatal verslinie 25) er kund (i trollkund⁽¹⁾) bleven opfattet på forskellige måder. Jeg skal anføre de opfatninger, jeg nu har ved hånden. Heimskringla Kh. I (1777) gengiver 'trollkund' ved «*Trollmands Dotter*» og «*magi filia*». Heimskr. Kh. VI (1826) har oversættelsen «*veneficæ filia*», og tilføier som forklaring: «*kundr filius, kund filia*». Wachter (1835): «*die Tröllentsprossene*», med noten «*tröllkund, aus dem Geschlechte der Tröll, der Zauberwesen*»; hvorpå oversættelserne i Heimskr. Kh. I anføres. Antiquités Russes I 260 (1850): «*tröllkund, gigante genere orta*». Sæve (1854): «*Den trollborna*», med noten: «*Isl. tröllkund Grimhildr, det med trollen beslægtade grymna väsendet*» osv. P. A. Munch (1859) gengiver «*tröll-kund*

(1) I et værk, der er så gammelt som Ynglingatal, bør man uden tvivl skrive troll — ikke tröll.

grimhilldr» (i Heimskringla Kh. I) kun ved «Trollkvinden». Lex. poët. 479 b^{29 35} (1860): «kund, f., Ý. 16, in voce compos. tröllkund, vertunt filia, qs. respondeat masc. kundr. Sic certe voluit hanc vocem accipi auctor Corvicinii⁽¹⁾, str. 7: at kundar (gen.) Nörva apud filiam Nörvii (apud Noctem). Potest tamen kund idem esse atque kynd proles, progenies (a kun = kyn genus)». Hertil må dog bemærkes, at «kynd»⁽²⁾ kun synes at være en forvanskning af det kind, der findes på et par steder i Hyndluljóð i Flateyjarbók i formen kindar (se Flat. udg. I 15 a^{2. 18} og SæmE. ved Bugge side 159 b⁹ 160 a⁶). Lex. poët. 823 a¹⁶⁻¹⁴: «tröllkund, f., a gigantibus oriunda, giganteæ originis, i. e. Finnica (tröll, kundr a kun, kyn), Ý. 16». Lund (1866) gengiver sin læsemåde, «tröllkund Grímhilldr», ved «trollkvinden Grimhild». Men Th. Möbius har i sit Altnordisches Glossar (1866) følgende korte artikel: «-kundr, adj. in: tröll-kundr». Og denne opfatning forekommer mig at være den antageligste. Ti skulde ikke kund (i trollkund) høre til en stamme -ku- da-? og skulde ikke denne stamme være identisk med det gotiske -kunda-, i: airþa-kunda-, himina-kunda-, inna-kunda-, guma-kunda-, qina-kunda-, gōda-kunda-, osv.? Uppsalaeddas «kynd» (i «alfkyndar», SnE. II 263^{2 b} jf. I 72 note¹⁶, og «askyndar» SnE. II 263^{1 b} jf. I 72 note¹⁵) samt «kynþ» (i «gopkynþar» SnE. II 262₃ jf. I 72 note¹²) vilde da være en incorrect (måske blot graphisk) variation af kund (i trollkund). Og stammen -kunda- (i trollkund) vilde betyde det samme, som stammen -kunna- (i alfkunnar, SnE. I 72₁₂ efter Reg., og áskunnar SnE. I 72₁₃ efter Reg.) samt stammen -kunniga- (i: alfkunnigar, Fafn. 13, SnE. I 72

(1) Denne sætning synes at vise (hvad man i øvrigt kan slutte sig til), at S. Egilsson har i det væsentlige været af samme mening, som H. Scheving, med hensyn til productet «Hrafnagaldr».

(2) Her er kun tale om «kynd» som substantiv.

note¹⁶; áskunngar, Fafn. 13, SnE. I 72 note¹⁵; goðkunnig SnE. I 54¹¹ jf. II 258¹⁷⁻¹⁸; goðkunnigar SnE. I 72¹⁵, «gopkunnigir» og «guðkunnigir» SnE. I 82¹² med note).

Det etymologiske forhold imellem stammerne -kunda- og -kunna- er mig ikke klart. På den ene side forekommer det mig ikke ret sandsynligt, at -kunna- er afledet af «kun, kyn» (med andre ord: at stammen -kunna- er afledet enten af den gotiske stamme kunja- eller af den oldnordiske kynja-). På den anden side tror jeg ikke, -kunna- er fremkommet af -kunda- ved assimilation. Man kunde fristes til at tro, at den stammen -kunda- tilkommende betydning (*prognato-*, *prognata-*) allerede tidlig var bleven ligesom indpodet i stammen kunna⁽¹⁾ (*noto-*, *nota-*). Og havde man først tildelt kunna- tillægsbemærkelsen *prognato-*, *prognata-*, lå det nær at berige det med kunna- både i oprindelse og betydning nær beslægtede kunniga- på samme måde.

Hkr. 14^{4b} (Y.-tal versl.³⁰): «á beði Skútu». Hvor der er tale om et rindende vands beðr, må dette ord, i følge sin natur, egentlig betegne *bund og bredder* (under ét). Dog viser, som det synes, udtrykket sævar beðjum á (SnE. I 94¹¹), at betydningen (i beðr) er bleven indskrænket til *bred*.

Hkr. 14^{25a} (Y.-tal versl.³⁴) synes i det mindste alle de udgaver og fortolkninger, jeg nu har ved hånden, at finde udtrykket «vilja byrði» ganske i sin orden. Heimskringla Kh. I oversætter ligefrem *legeme og corpus*. De andre⁽²⁾:

(1) = got. kunþa-.

(2) Heimskr. Kh. VI, Wachter, Säve, P. A. Munch, Lex. poët. (artiklerne byrðr og vili), Lund.

åndens (animi) — viljens — byrde, hvilket de forklare ved *legeme*. Af de tre håndskrifter have to «vilja byrði» (Kringla i AM. folio 35 «vilja byrðe», Fríssbók «vilja býrði»). Og hvis denne kending var dannet i de senere kristelige århundreder, vilde den slet ikke være mig påfaldende. Men den lyder just ikke som en röst fra heden-skabet. I steden for «vilja byrði» har Jöfraskinna (i AM. folio 38) «vilja býrge»⁽¹⁾. Dette må vistnok være det oprindelige. I det trettende århundrede har man på Island måske haft Ynglingatal i en norsk afskrift, med en skrive-måde, der lignede den i 619, hvor man finder: »fýnduðr« i st. for syndugr, »ftið« i st. for stíg, »næiðifc« i st. for «nægisk» (= oldisl. hneigisk), »bozð« i st. for borg (*stad*). Ganske af samme art, som »bozð« i st. for borg, er skrivemåden «byrði» i st. for byrgi. — Kendingen vilja byrgi er næsten identisk med kendingen vilja borg, der i Lex. poet. oversættes: under borg 1, α (side 68 b₁₄₋₁₃) ved *arx voluntatis, pectus*; under 3. vili 3 (side 880 a₁₁) ved *arx animi, corpus vel pectus*. Denne vaklen imellem *corpus* og *pectus* har vel sin grund i, at skjaldepoesien, som det synes, ikke har kendt omskrivninger, der betegnede det hele *legeme*, undtagen sådanne, der nærmest betød *bryst*, som den centrale del af legemet. — Kendingen vilja borg synes kun at forekomme Háttadal 51. Og det er slet ikke usandsynligt, at Tjodolvs vilja byrgi (bevidst eller ubevidst) har foresvævet Snorri, da han brugte kendingen vilja borg.

(1) »ý« viser, at Ásgeir har villet gengive dette ord nøiagtig.
— Varianten

»býrge«

findes i Heimskr. Kh. I, hvor den er skrevet «byrgi», og hvorefter den anføres af Wachter. I øvrigt har, så vidt jeg véd, ingen taget mindste notits af den.

Hkr. 14^{27a} (Y.-tal versl.³⁶) have ikke alene alle udgaver⁽¹⁾, men også alle håndskrifter, svelgja i steden for svelga. Det gamle svelga træder klart frem i et vers, der skal være digtet af Þórgils Hölluson i andet decennium af det ellefte århundrede (Laxd. 1826 side 284):

Sóttum heim at helga.

hrafn létum ná svelga,

hvor svelgja umulig kunde gå an. Ja, man finder svelga endnu i gamle membraner, ikke blot i sådanne, som 645 og 677⁽²⁾, men endog f. ex. i 519⁽³⁾.

Hkr. 15^{12a fg.} (Y.-tal⁴⁹⁻⁵²) er et vanskeligt sted (en vanskelig sætning), som jeg muligvis gjorde bedst i at forbigå, da måske ingen af læsemåderne vil vise sig fuldkommen tilfredsstillende, medens dog en naturlig ændring af den bedste iblandt dem ikke falder mig ind. Imidlertid kan en oversigt over læsemåder og opfatninger måske føre på det rette spor. Jeg meddeler hvad jeg har ved hånden.

Heimskringla Kh. I. A) Text med varianter:

« oc land (5) her

á lífs (6) vonann

(7) drærug vapn

Domallda bar.

(5) D. herra. (6) B. C. vanan. E. vönum. (7) E. dreyrug».

B) Dansk oversættelse: «Oc Landets Hær | De blodige Vaaben | Bar paa Domalde, | Som ventede it længere Liff».

C) Latinsk oversættelse: «Et civium exercitus | Vivere speranti, | Sparsa cruore arma | Domaldo intulit».

(1) i alt fald: Peringskiöld's, den store kbhavske I og VI, Säve's, Lund's, Unger's, Wisén's.

(2) Med hen-syn til denne membran jf. Frumpartar 27⁴.

(3) i følge Alex. ved Unger side 114₁₄.

Samme Værk VI. A) Text: «oc lands herr | á lífs vanan | dreyrug vavn | Dómalda bar».

B) Oversættelse med note: ... «et *populus arma cruenta in-*ferret in c) *vivere sperantem* [(sive: *vita spoliatum*)] *Domaldium*.

c) lífs vonn, lífsvænn *qui ea ætate est ut diutius vivere possit*; [lífsvanr *mortuus, moriens*].

Wachter: «Und des Landes Heer | An den Leben hoffenden | Blutige Waffen | An Domaldi brachte», med tilföiede varianter efter Heimskringla Kh. I.

Säve: A) Text: «ok land-her | á lífs vnan | dreyrug vavn | Domalda bar».

B) Oversættelse med note: «och landets här | mot lif väntande² | Domalde bar | blodiga vapen.

2) *Isl.* lífs-vnan, *acc. sg. m.*, som har vnn (*hopp*) om ett längre lif».

P. A. Munch: «Og mod Domalde | döndviet | blodige Vaaben | bar Landshæren».

Lund. A) Text (efter Frissbók): «ok landher | á lífs vaunum | dreyrug vavn | Dómalda bar».

B) Oversættelse med note: «og landshæren | mod liv-ventende | Domalde bar | blodige våben.

lífs vanr *o*: *berovet livet, aflivet*; lífvænn eller lífs vænn eller vonr, den som håber at kunne leve længere. Da det første ikke passer, er her det sidste gengivet, skönt håndskriftet ikke har det».

Hkr. (ved Unger): «ok landherr | á lífs vanan | dreyrug vavn | Dómalda bar».

G. Storm's 'Monumenta hist. Norv.' som Hkr. — dog «landsherr» i st. for landherr.

Wisén 'Carmina Norrœna' som Hkr. — dog «lífvænan» i st. for «lífs vanan».

Lex. poët. (517 a¹⁵⁻¹⁶) har følgende artikel: «lífsvanr, *adj.*, *vite expers, mortuus* (líf, vanr), *Y. 18, Eb. 62*». Og *Icel.-Engl. Dict.* 391 b²¹⁻²²: «lífsvanr, *adj.* *bereft of life, Yt.*» —

Her opstår nu, blandt andet, følgende spørgsmål. Hvorledes kan det hedde, at man har angrebet Domalde med

dreyrug vápn, da der ikke haves nogen antydning af, at nogen umiddelbart forud er bleven dræbt eller såret med de samme våben? Heri ligger dog måske ingen uovervindelig vanskelighed. Skjaldepoesiens 'sannkenningar' betegne vel i almindelighed enten en fra genstanden uadskillelig egen- skab (jf. t. ex. Njála 1875 kap. 133³⁴⁻³⁵: nú vex blára brodda | beystisullr í fjöllum), eller en egenskab, der (under normale forhold) aldrig bør savnes (jf. t. ex. Korm. udg. side 152²⁻³: troll hafi líf, ef laufa | litak aldri gi bitran), men synes⁽¹⁾ alligevel på nogle steder kun at ud- trykke en ofte indtrædende characteristisk tilstand, der ligger uden for den tidsdel, hvorom vedkommende fremstilling dreier sig. Pile, spyd og sværde farvedes naturligvis ofte i blod, men vare vist i regelen ikke blodige, når en kamp begyndte. Og dog finder man, t. ex., dreyrugr i følgende forbindel- ser. Höfuðlausn Egils 10³⁻⁴: fleinn hitti fjör. | flugu dreyrug spjör⁽²⁾. Hkr. 19^{23-26 a} (Ynglingatal¹²⁵⁻¹²⁸): «er döglíngr | dreyrgan mæki | öfundgjarn | á Yngva rauð». Jómsvíkingadrápa 9 (Herr C. af Petersens: 10): rjóðendr deyrgra darra. (Kunde måske rjóða mæki dreyrgan, og lignende, betyde: *farve et sværd rødt, således, at det bliver blodigt?*)⁽³⁾. — Af en særegen art er det SnE. I 426¹¹⁻¹² (i en 'vísuhelmingr', der vistnok er digtet af Þjóðolfr Arnórsson) forekommende «þar er samnagla siglur | slíðrdúkaðar ríða», hvor slíðrdúkaðr betyder *hvis seil er skeden* (jf. S. Egilsson SnE. III 80).

Store vanskeligheder frembyder, efter min anskuelse, i alt fald den verslinie, læseren har set optræde i følgende skikkelser:

(1) Jeg har ikke videre undersøgt sagen.

(2) Det vilde vistnok være alt for søgt, at forstå dreyrug spjör om fjendens udskudte våben, som man havde trukket ud af sine døde eller sårede våbenbrødres legemer, for at bruge dem.

(3) Mindre påfaldende, end de tre anførte steder, er Njála 1875 kap. 77⁸²⁻⁸³: dreyrgra darra dómreynir.

1. « á lífs vanan » eller « á lífsvanan »⁽¹⁾
2. « á lífs vaunum » eller « á lífs vönum »
3. « á lífs vonann »
4. « á lífs vánan » eller « á lífs-vánan »
5. « á lífvænan »
6. « á lífs vænan ».

Jeg tager først nr. 1—2. Hvad læsemåden «vanan» angår, har den egentlig ingen hjemmel i håndskrifterne. Den findes i B (d. e. Peringskiöld's udgave), hvor den åbenbart er en vilkårlig ændring af Kringlas «vonan». Den findes desuden kun i C (d. e. AM. folio 37), der på dette sted er en afskrift af Kringla i AM. folio 35, så at «vanan» (— skrevet »vanañ« i 37 —) også her kun er en vilkårlig ændring af «vonan». Og nu hvad meningen angår, er den, så vidt jeg kan se, ingen, eftersom det synes meningsløst, at hugge løs på en død mand, for at dræbe ham. P. A. Munch's oversættelse «döndinviet» kan jeg ikke opfatte anderledes, end som et forsøg på at redde det på dette sted urimelige «lífs vanan». — Imod læsemåden «á lífs vaunum» kan man ikke indvende, at den ikke støtter sig til noget håndskrift. Men indholdet vinder ikke det mindste ved brugen af dativ, der, hvis jeg ikke feiler, er aldeles umulig i denne forbindelse.

For nu at komme til nr. 3—6, må jeg bemærke, at «vonann» synes at være rigtig 'málleysa', hvilket naturligvis ligeledes gælder så vel om de formodede nominativformer «vonn» og «vonr», som om (et adjectiv «vánn», *sperans*,) acc. sg. m. «vánan». Fremdeles er ordforbindelsen «lífs vænn» (eller «lífvænn») mig ubekendt⁽²⁾. Men skulde den forekomme som en art compositum, vilde den sandsyn-

(1) Jeg ser ingen gyldig grund til at skrive «lífsvanr» (i ét ord). I verset i kap. 62 af Eyrbyggja have begge udgaver af denne saga den rigtige skrivemåde lífs vanir (som to ord).

(2) Jf. dog udtryk som lífs gjarna (fra en senere tid).

ligvis stå i steden for lífvænn, der, så vidt jeg véd, aldrig bliver sat (som attribut eller prædicatsord) i forbindelse med noget substantiv, med mindre det (nemlig: det væsen), substantivet betegner, er enten så svagt af naturen (f. ex. et nyfødt barn) eller så svækket (medtaget af sår eller sygdom eller andre lidelser), at dets liv svæver i fare; hvilket ikke vides at have været tilfældet med Domalde. Desuden betyder lífvænn ikke: «*som venter et længere liv*», «*som håber at kunne leve længere*»; men det betyder: *der menes at kunne leve* (d. e. *overstå sin svaghed eller sin sygdom*).

Jeg skal nu meddele håndskrifternes læsemåder i sammenhæng.

Jöfraskinna (i AM. folio 38): »oc landher⁽¹⁾ | af⁽²⁾ lifs vænū⁽³⁾ | dreyrug⁽⁴⁾ vapn | ðomalða bar«.

Fríssbók: »z lð⁽⁵⁾ h'r a liff vænō⁽⁶⁾ ðreýrvg | vopn ðomallða bår⁽⁷⁾«.

Kringla (i AM. folio 35): »z landh'r⁽⁸⁾ | a lifs vonan⁽⁹⁾ | ðrørug⁽¹⁰⁾ vápn⁽¹¹⁾ | ðomalða⁽¹²⁾ bar«.

(1) eller måske snarere

»land her«

(som to ord). Men det hele er i øvrigt aldeles tydeligt. Her står altså ingenlunde «*herra*», som Heimskr. Kh. I påstår. Se derimod C (= AM. folio 37).

(2) Denne vigtige læsemåde, hvorom sætningens forståelse dreier sig, er forbigået i Heimskr. Kh. I.

(3) Ligeledes er denne læsemåde, der (i det væsentlige) stemmer overens med Fríssbók, forbigået i Heimskr. Kh. I.

(4) Heimskr. Kh. I fremstiller variantforholdet således, at kun Fríssbók synes at have skrivemåden *dreyrug*.

(5) Tegnet for lydforbindelsen and er her gengivet ved bogstavet 'ð', da hint tegn har betydelig lighed med dette bogstav.

(6) Således. (7) Således (med længdetegn over 'a').

(8) Det sidste sammensætningsled altså = *herr*; ikke = «*her*», som der står i Heimskr. Kh. I.

(9) Ikke «*vonann*».

(10) Ikke «*drørug*». Exempler på 'ø' = 'ey' i Frumpartar side 133²—134²; jf. ib. 132⁶—133¹.

(11) Ikke «*vapn*». (12) Ikke med «*ll*».

[AM. folio 37, her en afskrift af Kringla i AM. folio 35: »z⁽¹⁾ landherra⁽²⁾, liþs vanaū⁽³⁾, | ðrǫrug vapn, ðóm-allða bar«.]

I Jöfraskinna synes alt i denne sætning både lexicalske og grammatikalske rigtigt; hvorimod Fríssbók og Kringla synes affaldne fra det rette — begge ved «á» i steden for af, og Kringla desuden ved det besynderlige «vonan». Membranen Kringlas original har da formodentlig haft «vonum» (eller «vonom» eller «vonū» eller «vonō»). Ynglingatal i 35 bruger o i steden for ö på følgende steder: »falvorðudr« (verslinie 11), »jotunbyggr« (19), »árgiorn« (53), »fiorundr« (137), »upfolom« (150), »jotuns« (175), »hior« (183), »fiorvi⁽⁴⁾« (202), »ftock« (233), »fiollom« (248), »i fiorvan« (258), »fiorvi« (270), »upfolum« (282), »jof[∞]« (306), »gofug láti« (322), »jofri« (332); og man kunde anføre et eller to til.

Grunden til den anførte forvanskning i de to håndskrifter turde nu være den, at afskrivere have kendt og ventet det hyppig forekommende bera vápn á ehn, men derimod ikke bera vápn af ehm, og ikke lagt mærke til, at det sidste udtryk bliver naturligt, ja smukt, når dreyrug föies til vápn. Dette har så haft til følge, at ophavsmanden til den i Fríssbók foreliggende læsemåde har, næsten tankelöst, nøiedes med at forandre af til á; medens den, der har skrevet membranen Kringla⁽⁵⁾ (— eller den, der

(1) Dette bogstav (en forkortelse i steden for ok) har en særegen form, der har nogen lighed med ξ.

(2) eller

»land herra«.

(3) Således. Se oven for, side 215¹³.

(4) Over «o» står en prik. Men den hører åbenbart til «i». ('o' med en prik over er ingen betegnelse for lyden 'ö'.)

(5) Árni Magnússon's rettelser i AM. folio 35 synes at borge for, at i det mindste Ynglingatal (— og kun dette vedkommer os her —) stemmer i det væsentlige overens med hvad der har stået i membranen Kringla.

har skrevet denne membrans original —), reflecterende, men dog uden gennemført reflexion, har forandret af til «á», samt «vonum» (eller lignende) — ikke til «vanan», men — til «vonan»!

Bera dreyrug vápn af ehm har en ikke ringe lighed med bera sigr af ehm (Heimskr. Ól. helg. kap. 119) og ganga af ehm dauðum, til hvilket sidste udtryk følgende sted i Bandadrápa slutter sig: Stálægir nam stíga | stafns flatbalkar hrafna | af dynbeiði dauðum. — I övrigt er bera dreyrug vápn af ehm ligefrem givet ved bera vápn á ehn. Men hin ordforbindelse findes måske kun her. Og dette turde være den eneste svaghed, hvoraf Jöfraskinnas her omhandlede læsemåde kan siges at lide.

Verslinien Hkr. 18^{20b} (Y.-tal¹¹⁵), «Dags frændr», er for kort, da den kun består af to stavelser, hvilket ellers ikke synes at forekomme i 'kviðuhátt'. Man må derfor vistnok antage, at Tjodolv har på dette sted ikke brugt frændr, men en ældre lydform friáendr (svarende til got. frijōnds), måske forkortet til friáendr, i lighed med fiáendr (got. fijands). Derimod tror jeg ikke, at der nogen sinde har existeret et friendr, i lighed f. ex med huggendr.

Hkr. 18^{22-25b} (Y.-tal¹¹⁷⁻¹²⁰): «Frát maðr áðr | eykja gørv | freys afspring | í folk hafa».

Dette sted er misforstået hos Peringskiöld (hvor, t. ex., den latinske oversættelse lyder: «*Sed nemini hoc innotuit, priusquam Freyeri posterī, equorum ornamenta publice ostenderint*»), men i det væsentlige rigtig opfattet allerede af Jón Ólafsson Heimskr. Kh. I: «Mand hörte ei för, | At Freys Afkom | Brugte Ride-Töi, | I en Slactning⁽¹⁾».

(1) Jf. Lex. poët. 189 a¹⁻⁶ (art. «fólk» 1).

De fortolkninger af udtrykket «eykja gørví», jeg har ved hånden, ere følgende. 1) Peringskiöld: «*Sadle-tyg*». 2) Samme: «*equorum ornamenta*». 3) Jón Ólafsson (Hkr. Kh. I): «*Ride-Töi*». 4) Samme (Hkr. Kh. VI): «*apparatus eqvester*». 5) Wachter: «*Fahrthierzeug*». 6) Jacob Aall: «*Öge-Greie*», og dertil noten: «*Heste-Töi, her Bidsler*». 7) Säve: «*öke-don*», og dertil noten: «*Isl. eykia gervi, n. pl., ökedon, d. ä. hästbetsel*». 8) P. A. Munch: «*Ögets Töiler*». 9) Lex. poet. 145 a⁷⁻⁸ (art. eykr): «*adparatus equorum, frena*». 10) Samme værk 234 b³⁰⁻²⁹ (art. gervi): «*ornamenta jumentorum, frena*». 11) Lund: «*heste-bidsler*», og dertil noten: «*eykja-gervi, heste-redskab, töjle*». 12) Icel.-English Dict., under art. eykr: «*the harness of an eykr*». 13) Samme værk, art. gørví: «*horse harness*». — Nr. 1-11 samt 13 synes at lide af en unöiagtighed, der måske er en — næsten nödvendig — følge af beskaffenheden af de sprog, hvori «eykja gørví» på disse steder er bleven oversat, nemlig, den unöiagtighed, kun at nævne eller antyde et eller andet brudstykke af den betydning, der ligger i eykr, hvilket ord synes at omfatte ethvert dyr, der bruges til körsel eller til at bære byrder eller til at ride på. At eykr ikke blot betød *trækdyr*, synes at fremgå blandt andet deraf, at dromedaren henregnes til eykir (se Fritzner, art. eykr). Og ved at sammenholde selve udtrykket «eykja gørví» med hnackmars höfnð-fetlum (Hkr. 18^{24-25 a}, Y.-tal¹¹³⁻¹¹⁴), föres man til den slutning, at også rideheste indbefattedes under begrebet eykr. At alle fortolkere af Ynglingatal formodentlig have antaget dette⁽¹⁾ (skönt det ikke altid træder tydelig frem i deres

(1) Ytringen Heimskr. Kh. VI, at «hnack marr» står «*pleonastice pro mar equus*», kan ikke betyde, at talen skulde være om en arbejds- eller körehest, men hidrører öiensynlig fra, at de bevarede levninger af oldnordisk poesie synes i ålmindelighed ikke at have brugt særskilte betegnelser (hverken 'ókennd heiti' eller 'kenningar') for rideheste. Dette kommer dog formodentlig deraf, at sammenhængen pleier at vise, hvad

oversættelser⁽¹⁾), beviser nu rigtig nok intet, for så vidt de måske have holdt sig til den prosaiske fremstilling i Ynglingasaga kap. 23. Men flere af dem gå udtrykkelig ud fra sammensætningen **hnakkmarr**. Således Wachter, Säve, Lund, Guðbr. Vigfússon ('*hnakkmarr*, m. *a saddle-horse*' Icel.-Engl. Dict.). Hvad Lex. poët. angår, finder man der (364 a²⁸⁻³¹) følgende artikel: «*hnakkmarr*, m., *equus sagmarius* (hnakkr, *ephippium*, = södull, marr *equus*; id. qu. *hodie* hnakkhestr, södulhestr), Y. 23, 1»; hvormed kan jevnføres (Lex. poët. 364 a⁴¹⁻⁴⁷) «*hnakkr* . . . 2) *ephippium*, id. qu. södull, vide hnakkmarr». Men da jeg ikke véd rettere, end at det græske ord *σάγμα*, lat. *sagma*, betyder (ikke ridesadel, men snarere) *paksadel*, tror jeg, oversættelsen *equus sagmarius* må bero på en forseelse. Den parentetiske del af artikelen *hnakkmarr* og henvisningen under *hnakkr* 2 synes, hver for sig, at hæve min formodning til vished. Følgelig antager jeg, at også forfatteren til Lex. poët. har tillagt *hnakkmarr* betydningen *ridehest*; hvilken opfatning synes at måtte være den rette, skönt *hnakkr* i bemærkelsen *sadel* ellers ikke er bleven påvist i den oldnordiske litteratur.

slags heste der menes. Jf. t. ex. Skírn. 8—9: Mar gefðu mér osv. — I øvrigt bør dette spørgsmål nærmere undersøges.

(1) Når *hnakkmarr*s med höfuðfetlum oversættes — af Peringskiöld ved «*equorum capistris*», og af Jón Ólafsson Heimskr. Kh. VI ved «*equi capistris*» [hvortil han föier noten «*höfufetill capistrum, frenum*». — Peringskiöld og Jón Ólafsson have måske tænkt på en etymologisk forbindelse mellem *capistrum* og *caput* og derfor oversat höfuðfetill ved *capistrum*]; i Konunga-Sagor 1816 ved «*med hästars | Hufwudtyglar*»; af Mohnike ved «*mit der Pferde | Haupt-Fesseln*»; af Jacob Aall ved «*Med Hestens Hovedbaand*»; af P. A. Munch ved «*med Hestens | Hovedremmer*»; og lignende: kan jeg ikke se, hvad slags heste der menes. Derimod synes f. ex. S. Laing's «*With the sharp bits that guide the steed*» tilstrækkelig klart.

Oversættelserne synes at vise, at ordet «gørvi» er i nr. 1-5 og 12-13 opfattet i sin fulde betydning. Det samme kan siges om nr. 6-7 og 9-10. Men de i disse sidste fire nummere tilføjede forklaringer over noget, der ser ud til at være fuldkommen klart i sig selv, synes at medføre uklarhed, nemlig, uvished om, hvor vidt meningen skal være, at «eykja gørvi» her betyder *bidsler*; hvilket nr. 8 og 11 synes at antage — efter min mening uden berettigelse. Ti deraf, at man f. ex. om en 'löve' kan bruge ordet 'dyr', følger dog vel ikke, at *löve* er en særskilt bemærkelse af ordet *dyr*!

Ordet «gørvi» i denne forbindelse stammer i øvrigt sikkert ikke fra Tjodolv. Jöfraskinna (i AM. folio 38) har «eykia greiðe», hvor det synes åbenbart, at «greiðe» er det samme ord, som det nynorske neutrum greide (greie). Men på Island har man ikke været fortrolig med et neutrum greiði, hvorfor den oprindelige læsemåde er i Fríssbók forvansket til det på dette sted meningsløse «eykia g'ði», men i Kringla forandret (— rettet! —) til det forståelige «eykia gørvi⁽¹⁾».

Hkr. 19^{19b} (Y.-tal¹²⁹): Vasa þat bært. Læsemåder: Kringla (AM. folio 35) »Vara þ bært«; Jöfraskinna (AM. folio 38) »Vara þ bert«; Fríssbók »V'a þat | beítt« (det sidste ord uden tvivl fremkommet ved forvanskning). Alle håndskrifterne have således þat. Metrisk taget synes verslinien Vasa þat bært (√ √ — —) fuldkommen identisk med bana goðlaugs (Hkr. 22^{3b}, Y.-tal¹⁴³), og — for så vidt man synes at have betragtet (ikke alene en pyrrhichius, men også) en iambus som geldende lige med en lang stavelse i en sådan stilling — practisk taget identisk med höfuð heiptrækt (√ — — —, Hkr. 40^{34b}, Y.-tal³²⁷).

(1) Der er en stor afstand imellem de to bestanddele af bogstavet «i» i «gørvi».

Hkr. 19^{19-22 b} (Y.-tal¹²⁹⁻¹³²): Vasa þat bært, | at bera skyldi | valsœfendr | vígs of hvetja. Om behandlingen af valsœfendr er følgende at bemærke. Hos Mohnike kommer dette ords indhold ikke til syne, da grundlaget for hans «*beide Brüder*» er Tjodolvs brøðr tveir (Y.-tal¹³³). S. Laing's meget frie oversættelse synes ikke at tage noget hensyn til valsœfendr, med mindre dette ord kan siges ligesom at afspeile sig i adjectivet *murderous*, medens linierne

«*The murderous brother-hands were seen*

Each raised against a brother's life»

i övrigt svare til Ynglingatals brøðr tveir at bönum urðusk. N. F. S. Grundtvig's «*Beres Skæbne, | ser man godt, | var at væbne | Drot mod Drot*» gengiver valsœfendr ved «*Drot mod Drot*», i overensstemmelse med sammenhængen og desuden med en tilnærmelse til meningen i valsœfendr, der, ligesom de fleste rosende mands-kendinger, passer særlig, hvor talen er om fyrster. Simple oversættelser af valsœfendr (d. v. s.: oversættelser, der hverken indeholde eller ledsages af noget forsøg på at fremstille ordets grundbetydning) ere følgende: «*thesse Hiältar*» (den svenske overs. hos Peringsk.); «*viros bellicosos*» (Peringskiöld's lat. overs.); «*Krigs-Menderne*» (Heimskr. Kh. I); «*Hos bellatores*» (ib.); «*De stridande män*» (Konunga-Sagor, 1816); «*De mordlystne*» (Aall); «*djerne Stridsmænd*» (P. A. Munch); «*de drabnings-vældige*» (Konunga-Boken, 1869). — Men jeg går nu over til forklaringerne. 1) Heimskr. Kh. VI: «*stragis auctores*» (d. e. «*viros*»). Tanken er rigtig. Men hvorledes kommer valsœfendr til at betyde «*stragis auctores*»? 2) Wachter gengiver valsœfendr ved «*Die Feindwürger*» og föier dertil følgende note: «*valsœfendur, wörtlich, Wahltoðtende, Wahlschlachtende, von valr, Haufe Erschlagener, und (at) saefa, enecare, mactare, vielleicht ursprünglich soviel als die Gefangenen Opfernde, d. h. siegreiche Helden*». Men valr betyder *de faldne* [hvorledes de end ligge — enkeltvis eller i dynger eller (hvilket dog vel forholdsvis sjelden har været

tilfældet) i en eneste dyngde osv.]; det betyder ikke *de fangne*.
 3) Sæve ledsager sin oversættelse, «*de drabnings vældige*», med følgende forklaring: «*Isl. val-sæfendr, pl., eg. val-söf-vande, som göra valplatsen tyst*». Men sæfa betyder ikke det samme som svæfa. Og valr betyder ikke *valplads*. Håttatal 25⁷⁻⁸ (strúgs kœmr í val veiga | — vín kallak þat — galli) er val åbenbart ikke acc. sing. af masc. valr, men acc. sing. af neutr. val (jf. t. ex.: val fremðar-manna Geisli 10, samt man nval), og meningen uden tvivl, prosaisk udtrykt: *til disse udsøgte drikkevarer (val veiga, d. e., öl, forn bjórr, mjöðr) slutter vinen sig*. 4) Lex. poët. 847a¹⁵⁻¹³: «*valsæfandi, m., homines prostratos interficiens, pugnator (valr, sæfa): plur. valsæfendr, Y. 24, 2*». Skal meningen være, at valsæfandi betyder *den, der dræber sine overvundne fjender, når de ligge på valpladsen*? Det er vel indtruffet nu og da, at de gamle nordiske krigere have benyttet leiligheden til at befri sig fra en på jorden liggende såret fjende⁽¹⁾. Men en slig dåd kan ikke have avlet en rosende kending, hvilket valsæfandi åbenbart er.
 5) Lund synes på en måde at slutte sig til nr. 4, i det han gengiver valsæfendr ved «*valens ryddere*» og dertil föier følgende note: «*valsæfendr her om de to herskere, af sæfa (dræbe de i kampen slagne, de faldende)*». — Udtrykket **fella** val forekommer flere steder. Hárb. 16 Bugge: «*vega ver þar knattom | oc val fella*». Rígsmaal 37 Bugge: «*vig nam at vekia, | völl nam at riöða, | val nam at fella, | væ til landa*». 3 Sig. 37 Bugge: «*hvart ec scylda uega | eþa val fella*». Hávamál 87⁴ Bugge: «*val*⁽²⁾

(1) Jf. t. ex. Sturl¹. II 222, Sturl². II 377.

(2) I følge sammenhængen omfatter valr her både *døde og sårede, der ligge på en valplads*. Men strengt taget synes valr kun at kunne betyde *de døde på en valplads*. Og tanken i Hávamál 87⁴ kunde være: 'Tro ikke de døde (under sådanne omstændigheder); ti det er ikke vist, at de **ere** alle döde!'

nyfeldom». Fms. VIII 254³⁻⁴ («Nefari»): hœlumsk minnst í máli — metumsk heldr at val feldan⁽¹⁾. Det sammensatte valsœfandi forudsætter udtrykket sœfa val, der må betyde det samme som fella val, d. v. s., *fælde sine fjender, så at der fremkommer valr*, ligesom det hedder på dansk slå hö, d. v. s., *slå græs, så at der fremkommer hö*. Ikke alene udtrykket slå hö, men også udtrykket fella val, synes at indeholde *hensigt*. *Man slår græs, for at skaffe hö, foder til visse dyr. Man fælder sine fjender, i det man har den biihensigt, at tilveiebringe valr som en art offer til Valfader*. Er der nogen forskel imellem fella val og sœfa val med hensyn til betydningen, må det være den, at forestillingen om en art ofring træder klarere frem i det sidste. Jf. sœfa fórn (d. e. sœfa kvikindi til fórnar), der i syntactisk henseende ganske er af samme art som t. ex. sœfa val og fella val og slå hö.

Hkr. 23^{23-26 a} (Y.-tal¹⁵³⁻¹⁵⁶): «ok þrálífr | þiggja skyldi | jóðs aðal | öðru sinni». «Þiggja jóðs aðal», i denne forbindelse, er vel ikke et umuligt, men dog et uventet og mistænkeligt, udtryk, der ikke har noget egentligt sidestykke f. ex. i «Nv hefir hærþ dǫmi | hildingr þegit» 2 Hund. 3 Bugge. Dog står aðal (— skrevet «apal» —) både i Kringla (i AM. folio 35) og i Fríssbók. Men Jöfraskinna (i AM. folio 38) frembyder det rigtige «alad»⁽²⁾, anført som variant («alad») i Heimskr. Kh. I. Dette ord forekommer ellers kun i lovenes alaðsfestr — alaðs må henføres til et neutrum alað (jf. t. ex.: forað, herað, unað, válað); ikke til et masc. «aladr» —, men

(1) Denne verslinie bör måske hedde metumsk heldr af val felldum. Jf. Flat. udg. II 627^{2 b}.

(2) I steden for det rigtige þiggja i de andre håndskrifter, har Jöfraskinna det umulige «ligia», hvis «l» vistnok er fremkaldt ved «l» i þrálífr.

må i øvrigt være gået tidlig af brug. Ja selv alaðsfestr formåede ikke at holde sig, men forvanskedes til «adal-festr» (i overensstemmelse med Kringla og Fríssbók). Se f. ex. Njála 1875 kap. 144²⁸, hvor alaðs (i alaðsfestr) i tre af fire membraner er blevet til «aðal», i den fjerde (ved feilskrift) til «aða aðal».

Hkr. 23^{27a} (Y.-tal¹⁵⁷) «sveiduðs». Denne læsemåde findes i Kringla (i AM. folio 35), hvor der står »sveiduðs«. Derimod har Jöfraskinna (i AM. folio 38) »sveidurs« og Fríssbók »sveid^ss«, to forskellige skrivemåder, der begge betyde sveidurs. Det phonetiske forhold imellem sveiðuðr og sveiðurr er ganske det samme, som imellem sviðuðr (et af Odens navne) og sviðurr (der betyder det samme). Formodentlig ere sveiðuðr og sviðuðr fremgåede henholdsvis af sveiðurr og sviðurr. Under påvirkning af det 'ð', der slutter første stavelse, synes det første 'r' at være bleven til 'ð'. Afset fra den således formentlig fra 'ð' udgående virkning, haves da i sveiðuðr og sviðuðr den samme overgang, som i héðan og þaðan, forudsat, at disse ord forholde sig etymologisk til hér og þar, som innan útan framan forholde sig til inn út fram. I nyere islandsk har man t. ex.: fredinn i steden for frerinn, fredfiskur i st. for *frerfiskur, áfredar i st. for *áfrerar⁽¹⁾. — At ord som sveiðuðr have endelsen 's' (ikke endelsen ar) i gen. sing., synes at have sin grund i bevidstheden om (eller følelsen af) den etymologiske identitet af sveiðuðr og sveiðurr, i hvilken identitet det ligger, at stammen i sveiðuðr ikke er en stamme på u, men en stamme på a (sveiðuða-, ligesom sveiðura-).

---

(1) I disse tilfælde har man, som det synes, villet undgå lydforbindelsen rer.

Hkr. 23^{20b} (Y.-tal¹⁶⁰) stemmer mjóvara overens ikke alene med Jöfraskinna, d. e., AM. folio 38, der har »miov-ara«, men også med Fríssbók, der har »míovara«⁽¹⁾. Denne læsemåde har i de nyere udgaver, fra Säve's af⁽²⁾, fortrængt Kringlas »míavara«, der var optaget i de ældre (Peringskiöld's; Hkr. Kh. I og VI; det i Leirárgarðar-udkomne hefte; det stockholmske Heimskr. 1816—29). Det er meget muligt, at Tjodolv selv har sagt mævvara. Men da mævvara ikke står her i noget håndskrift, burde man, efter min anskuelse, ikke have opgivet mjávara, der i alt fald er ældre end mjóvara. 'Est quadam prodire tenus, si non datur ulta'.

Hkr. 23^{22b} (Y.-tal¹⁶²) «áttunga rjóðr». Dette udtryk må formodentlig have sin grund i et sagn, der i det mindste har haft nogen lighed med det, der fremstilles i Ynglingasaga kap. 29 (Hkr. 22²⁶—23¹⁶), nemlig sagnet om, hvorledes kong «Aun» blotede (ni af) sine sønner. Fortolkningerne dele sig i fire classer. 1) De to oversættelser hos Peringskiöld, hvor jeg ikke ser noget spor af betydningen i «áttunga rjóðr». 2) Gengivelser af «áttunga rjóðr» uden forklaring over grundbetydningen i «rjóðr». Den danske oversættelse i Heimskr. Kh. I «*Selectningers Morder*». N. F. S. Grundtvig «*Mod Ane-Sot | med Sønne-Blot | han kæmped mat i Senge*». P. A. Munch «*Sønners Drabmand*». G. Lund «*ættling-dræberen*». Hildebrand-Hildebrand «*ätllinga-dråparn*». Alt dette synes i det væsentlige rigtigt. Men hvorledes kommer «rjóðr» til at betyde *morder* «*drabmand*» *dræber*? 3) Oversættelser af «áttunga rjóðr», der enten forklare

(1) Heimskr. Kh. I anfører «míovara» som variant i D (d. e. Jöfraskinna i AM. folio 38), men omtaler ikke her E (d. e. Fríssbók).

(2) Säve's oversættelse af Ynglingasaga meddeler denne sagas vers i originalsproget.

eller antyde, eller som ledsages af en erklæring om, hvad oversætterne have anset for at være den egentlige bemærkelse i ordet «rjóðr» på dette sted. Den lat. overs. Heimskr. Kh. I «*sangvine | Natos qui sparsit*». Oversættelsen 1816 «*den, som med blod | Ättingar färgade*». Heimskr. Kh. VI «*natos cruentans*» i. e. «*Filiorum immolator*». Wachter «*der Sprösslinge Röther*» med følgende note: «*ättunga rióðr, der Geschlechtlinge (hier Söhne) Röther, d. h. der sie zum Opfer schlachtete*». Mohnike «*Mit Blut besudelnd | Der Söhne Leib*». Jacob Aall «*han, som sin Æt | Blodstænker*». S. Laing «*In Upsal's town the cruel king | Slaughtered his sons at Odin's shrine — Slaughtered his sons with cruel knife, | To get from Odin length of life*»; hvor ordene «*Slaughtered . . . with cruel knife*» sikkert antyde, at oversætteren har sat «rjóðr» i forbindelse med verbet rjóða. Säve «*ättlinga-drápar'n*» og dertil noten: «*Isl. áttunga rióðr, ättinga-drápare, eg. rödgörare, blodare, af rióða, ipf. rauð, göra röd, blodfärga*». Jeg ser ikke rettere, end at alle disse forklaringer må være forfeilede. Handlingen at *bestænke* — eller endog *overöse* — med blod falder ingenlunde sammen med handlingen at *dræbe*, ikke engang i de tilfælde, hvor drab udføres med blanke våben. Verbet rjóða betyder derfor, som bekendt, ikke *dræbe*, og substantivet rjóðr fölgelig ikke en *dræber*. Men substantivet rjóðr forholder sig, i betydning så vel som i form, til verbet rjóða, som bjóðr hrjóðr⁽¹⁾ brjótr hljótr njótr þjótr⁽²⁾ forholde sig til verberne bjóða hrjóða brjóta hljóta njóta þjóta. 4) Lex. poët. 666 b³⁰⁻³³ (art. 3 rjóðr 2): («rjóðr») «*qui delet, id. qu. hrjóðr a hrjóða vastare: áttunga r. interfector cognatorum (filiorum), Y. 29, 2*». At dette er den rigtige opfatning, med andre ord, at «rjóðr» i forbindelsen «*áttunga rjóðr*» kommer

(1) Formodentlig også sjóðr. Se matsjóðar Njála 1875 kap. 145²¹².

(2) D. e. vinden (som *den, der þýtr*).

af hrjóða og betyder *den, der udrydder*, tror jeg må være hævet over al tvivl. Men hvorledes hænger det sammen med skrivemåden »rjóðr«? Kringla og Jöfraskinna (d. e. AM. folio 35 og AM. folio 38) have »rjóðr« og Frissbók har »rjóðr«. Har da Tjodolv udeladt **h** foran **r** (og **l** og **n**)? Så vidt jeg kan se, findes deraf intet spor, hvilket heller ikke var at vente, men derimod beviser nok for det modsatte, skönt det, der nu tillægges Tjodolv, kun udgør 311 liniepar⁽¹⁾, hvoraf en stor del er af en sådan beskaffenhed, at den kan nøies med én bistav⁽²⁾. Jeg skal anføre som eksempler på udtalen **hr** (osv.) i disse 311 liniepar: Ynglingatal¹⁸⁹⁻¹⁹⁰, þann hergammr | hrægum fœti, og Haustlöng 17⁵⁻⁶ (i Wisén's 'Carmina Norrœna'), «Varðat⁽³⁾ høggs frá hørðum | hraundrengr þaðan lengi»; men i övrigt henviser til fölgende steder, skönt enkelte af dem kan være forvanskede: Ynglingatal^{113. 227. 275. 290}, Haustlöng 1⁷ 4^{3.4} 11¹ 20¹, Fsk. 8¹⁴ (Flat. udg. I 574^{13b} [Fms. X 191^{6j}]), Flat. udg. I 567^{11a} (Fms. X 178¹⁵) og 574^{2a}

- (1) Derunder indbefattet: a) det liniepar, Flateyjarbók indskyder i Ynglingatal (se oven for, side 186¹⁻³). b) det liniepar, Frissbók föier til Ynglingatal (se oven for, side 185₁₀—186⁴). c) de to liniepar, SnE. II anförer som digtede af «Þjóðólfr» uden nærmere bestemmelse (se oven for, side 186⁴⁻²⁷ [nr. 3]). d) tyve liniepar, Fsk. 8—9 (Flat. udg. I 574 [Fms. X 190—191]), der i föolge Heimskringla (Har. hárf. kap. 19) ere författede af Hornklofi. e) tre liniepar, Flat. udg. I 576¹¹⁻¹⁶ (Fms. X 195₁₆₋₁₇), nemlig, «Hafunade hann Holmrygium» osv., der i Heimskr. (Har. hárf. kap. 21) og Fms. I 7, henföres til Hornklofi. — Fradrages disse fem tvivlsomme nummere (i alt 27 liniepar), bliver der kun 284 liniepar tilbage, som digtede af Tjodolv.
- (2) Således har Ynglingatal¹⁻³ (fire liniepar) ikke 8 bistave, men kun 5.
- (3) Wisén (og flere) bruger ikke ('ð', d. e.) 'stungið ð', men 'stungið d'; hvilket jeg for min del må billige. Forandrer man i trykte böger håndskrifternes 'ð' til 'd', er det aldeles consequent at forandre 'stungið ð' (d. e. 'ð') til 'stungið d'.

(Fms. X 190⁸ — men Fsk. og Heimskringla have på dette sidste sted en anden læsemåde)⁽¹⁾. Da det nu turde være aldeles åbenbart, at Tjodolv har udtalt **h** i forbindelserne **hr hl hu**, må «rjóðr» i de tre håndskrifter antages at være en fordærvet skrivemåde, uden tvivl den i slige tilfælde sædvanlige efterabelse af senere norsk. Og dette «rjóðr», Ynglingatal¹⁶², bör, efter min mening, ændres til **hrjóðr**, ligesom man (Säve, Unger, Wisén) uden videre har læst **hlut** Ynglingatal¹⁵⁹, skönt alle tre håndskrifter også her udelade **h**.

Hkr. 25^{18-21 a} (Y.-tal¹⁷³⁻¹⁷⁶), «En flæming | farra trjónu | jötuns eykr | á Agli rauð», er i håndskrifterne skrevet på følgende måder. Kringla (i AM. folio 35) »en flæming | fara t'ono | jotuns eykr | a Agli ræð«. Jöfraskinna (i AM. folio 38) »en flæmingr | fara trionu | jotuns eykr | a Agli ræð«. Frissbók »eþ flømig fara trionv iotvns | eykr a agli ræð«.

Går man ud fra, at jötuns eykr betyder *tyr* (— Heimskr. Kh. I 38 note m henviser til fortællingen om Gevjon og hendes öxne Ynglingasaga kap. 5 —), og slutter man sig til S. Egilsson's plausible mening, at farra er gen. sing. af

---

(1) Jeg forbigår naturligvis de steder, der kun for en overfladisk betragtning have udseende af at bevise noget. Til eksempel: Ynglingatal²⁵¹⁻²⁵² («heipt hrísungs | at hendi kom») og²⁵⁵⁻²⁵⁶ («Högna hrørs | um horfinn var»). I det første liniepar kunde man forandre «hrísungs» til «rísungs» og i det sidste «hrørs» til «rørs», uden at ophæve bogstavrimet, ja uden egentlig at forringe samme. I så korte verslinier ere to bistave egentlig en art luxus.

Derimod havde jeg til nød kunnet medtage Fsk. 8¹⁶⁻¹⁷ (Hkr. 62^{16-17 a}, Flat. udg. I 574^{6-7 a} [Fms. X 190¹⁶⁻¹⁷]): «Hlaðnir váru þeir haulda | ok hvíttra skjalda». Ti læste man «Laðnir» osv., så at man fik kun én bistav, vilde denne indtage en stilling, der neppe var ganske heldig.

farri, og dette det samme ord som det tyske farre, synes den hele sætning ikke at indeholde nogen vanskelighed. Men, hvis jeg ikke feiler, skaber man en vanskelighed, i det man vil have, at trjóna skal stå i steden for horn; medens det naturligste åbenbart er, at tillægge trjóna i denne forbindelse betydningen *hoved*, skönt trjóna, strengt taget, vel ikke kan siges i almindelighed at betegne det hele hoved. Farra $\wedge$ trjónu $\wedge$ flæmingr, *tyrehovedets sverd*, er en rigtig kending for en tyrs horn. Så vidt man véd, har ordet flæmingr i det gamle sprog kun betydningen *ensis*⁽⁴⁾. Men i denne bemærkelse står ordet i 'sverðaheiti' uden variant (altså i alle fire membraner: Reg., 748, 757, 1e β). Brugt om kongen vilde det nyere islandske flæmingur ikke passe; brugt om tyren, heller ikke rigtig. Og jeg tror neppe, at Ynglingatal, efter først at have kaldt tyren «landstryger», vilde i en hel sætning på fire 'vísuorð' have udbredt sig om dens omflakken. Under alle omstændigheder forekommer Jöfraskinnas læsemåde »flæmingr« mig at bero på en misforståelse. Og indtil videre må jeg fastholde den i 'Aarbøger f. nord. Oldkyndighed' 1869 side 52 noten fremsatte opfatning, der (hvilket jeg den gang overså) må antages at foreligge i Heimskr. Kh. VI («enn jötuns eykr raud farra triono flæming á Agli», «sed in Egillo taurinæ frontis ensem cruentavit gigantis jumentum» — og til «taurinæ frontis ensem» er föiet som forklaring: «gladius capitis i. e. cornu»), og hvormed oversættelserne «Doch färöte roth | Das Riesenlastvieh | Die Wehr des Hauptes | Mit Egills Blut» (Mohnike) og «Men det spidse | Pande-Sverd farved' | Jötnens Ög | paa Egil rödt» (P. A. Munch) stemme overens.

(4) Undtagen hvor flæmingr (med 'æ' = ældre 'œ') står i steden for fleymingr. Jf. Frumpartar side 132°—134². — Om 'æ' i flæmingr, *ensis*, skal jeg ikke ytre nogen mening.

Hkr. 25^{14-17 b} (Y.-tal¹⁷⁷⁻¹⁸⁰), «sá er um austmörk | áðr hafði | brúna hörg | um borit lengi», er i håndskrifterne skrevet på følgende måder. Kringla (i AM. folio 35): »Sa e' v̄ æftr | áðan hafði | brúna hœrg | um borin lengi«. Jöfraskinna (i AM. folio 38): »Sa e' of æftmærc | aþan hafðe | brotna hœrg | ofboriñ lengi«. Fríssbók: »Sa e' of hæft aðan hæfði b: vna⁽¹⁾ hœrg | of borin⁽²⁾ lengi«. — Ordet »hæft« i Fríssbók må vel snarere skyldes et utydeligt austr, end et austmörk, sin tilblivelse. Læsemåden austmörk i Jöfraskinna er måske foranlediget ved, at der i den prosaiske fremstilling (Hkr. 24³¹—25⁴) tales om: skógr, viðir, markir. Vel er nu overensstemmelsen imellem indholdet af prosaen og indholdet af versene i Ynglingasaga ingenlunde så stor, at en slig ændring kunde synes undskyldelig; men fremkommet ved fuldstændig tankeløshed synes austmörk ikke at være. Og muligvis har man sat brotna (opfattet i betydningen *fractam*⁽³⁾) i forbindelse med austmörk, uden at gøre sig rede for, hvad hörg så skulde betyde. — Peringskiöld følger Kringla. Og skriver man, i væsentlig overensstemmelse med dette håndskrift, den hele sætning således: sás of austr | áðan hafði | brúna hörg | of borin lengi, turde man træffe det rette. Da håndskrifterne enstemmig frembyde borin, formoder jeg, at borit (Hkr.) beror på en skrivfeil. Om at foretrække brúna for Jöfraskinnas brotna, er vel alle enige. I den bemærkelse, hvori det her forekommer, har áðan en så ægte klang, at man ikke tør fjerne dette ord, uden meget stærke grunde. Og hvad austr angår, synes det i den her foreliggende sammenhæng at måtte betyde *östlig egn* eller

(1) Over dette ord står et acuttegn (længdetegn), der snarest peger på det første træk af »v«.

(2) Også over dette ord har skriveren sat et acuttegn, der snarest peger på det første træk af »n«, skönt det vistnok gælder »i«.

(3) i det man har tænkt sig den rasende tyr som omstyrtende træer på sine farter igennem skoven.

östlige egne, altså det samme som austrvegar, Hkr. 17^{2a} (Ynglingatal⁹⁰), i sætningen «Ok þat orð | á Austrvega | vísa ferð | frá vígi bar». Jf. austrkonungr, i betydningen *svensk konge*, så vel hos Tjodolv selv (Hkr. 23^{27b}, Ynglingatal¹⁶⁷) som hos Eyvindr (Hkr. 20^{31a}).

Hkr. 26^{24-27a} (Y.-tal¹⁸⁹⁻¹⁹²): «þann hergammr⁽¹⁾ | hrægum fœti | viti borinn | á Vendli sparn». Jeg holder det ikke for aldeles overflødigt at vise håndskrifternes fremstilling af hele denne sætning, skönt spørgsmålet dreier sig alene om læsemåden «viti borinn». Kringla (i AM. folio 35): «þan h' gār | hrægū fœti | vitz borin | a vendle sp'n». Jöfraskinna i AM. folio 37⁽²⁾: «þa n'⁽³⁾ h'gamr hrægum færri⁽⁴⁾ vitz borin a uændli | sparn'⁽⁵⁾«. Jöfraskinna i AM. folio 38: «þa n' h' gār | hrægū færri⁽⁶⁾ | vitz borin | a vandli sp'n». Fríssbók: «þa h' gamr hrægū fœri | tí viti borin a vendli spáro⁽⁷⁾«. — Verslinie¹⁹¹ hedder hos Peringskiöld «Viturborinn» (!), formentlig en følge af, at Kringlas »vitz« er bleven læst vitr, hvilket man har forandret til det nyere vitur. Heimskr. Kh. I har «vitz borinn», men oversætter denne ordforbindelse, på må og få, ved «*vis Mand*» og «*Sapientia ingenium*». Det er først Heimskr. Kh. VI, der optager læsemåden «viti borinn», der siden har holdt sig i udgaverne.

(1) Havde de gamle skjalde haft en klar forestilling om, at gammar (*gribbe*) vare ådsselfugle, vilde kendinger som: hergammr, sárgammr, valgammr, benja ^ kolgu ^ (blá)gammr, hræsævar ^ gammr neppe være komne i brug.

(2) For Ynglingatals vedkommende begynder Jöfraskinna i AM. folio 37 med 'vísuord'¹⁸⁵ (Fell óttarr).

(3) Således, som om her skulde stå «þa ner» (= «þá nær»).

(4) Således.

(5) Således, som om her skulde læses «sparner».

(6) Således.

(7) Således.

Og skönt ordforbindelsen viti borinn ellers neppe forekommer uden tilføiet biord (vel viti borinn, svá viti borinn, og lign.), tør man ikke negte muligheden af, at det også kunde findes uden en sådan tilföining. På den anden side må det ikke overses, at i Fríssbók frembyder Ynglingatal i det hele taget en ringere text, end i de andre håndskrifter; så at man kan opstille den regel, at Fríssbók har uret, hvor den, i det nævnte digt, ikke står i samklang enten med Kringla eller med Jöfraskinnna⁽¹⁾. Og desuden — hvilket er nu det sandsynligste, enten at dativen viti, et ord, hvormed alle Islændere, lige fra Islands bebyggelse til den dag i dag, må antages at have været fuldt fortrolige, er bleven forandret til det dunkle «vítz»⁽²⁾, eller at dette i håndskriiterne så sjeldne og vistnok allerede för år 1300 forældede «vítz» er, som uforståeligt, bleven «rettet» af den, der skrev Fríssbók⁽³⁾, til et ord, alle kendte, og som (i forbindelse med borinn) syntes at give en antagelig mening? ligesom den samme skriver f. ex. har taget sig den frihed, at «rette» Ynglingatal³⁵⁹, heiðum hár, til det metrisk umulige. »heiðō hœri⁽⁴⁾«, for at tilveiebringe overensstemmelse med Ynglingasagas prosaiske fremstilling. Frumpartar side 93¹⁻¹⁴ anförer c. 40 exemplar på ts k og tsl i steden för ðsk og ðsl. Men, hvad der er vigtigere, S. Egilsson påviser brugen af ts i steden för ðs (uden följende medlyd). Og hans artikel om «vitz» (Lex. poet. 890 b) er mig en ledestjerne igennem det mørke, der synes at indhylle Ynglingatal¹⁹¹. Dette 'vísuorð' må, i fölge ham,

(1) Undtagelse herfra er dog
»øg«

Ynglingatal²¹⁰, hvor de andre håndskrifter have »ægis« (35 og 38) eller »ægif« (37).

(2) Her kan ikke være tale om vits gen. sing. af vit.

(3) At Fríssbók er skrevet af en Islænder, forekommer mig aldeles klart.

(4) med længdetegn over »r«.

antages at give et lille glimt af dyrelivet, og altså at stå som en art sidestykke til den på grund af omstændighederne forholdsvis udførlige beskrivelse i lin. 177-180 (om tyren). Udtrykket *víts borinn* (d. e. *borinn víðs vegar*), som er *flöiet vidt omkring*, minder om ordene 'í morgun flaug jeg vítt um velli' i et islandsk 'krumma-kvæði'. Om Tjodolv ved hergammr⁽¹⁾ har tænkt sig *örn*⁽²⁾ eller *ravn*⁽³⁾, er vistnok vanskeligt at afgøre. Dog tror jeg snarere det sidste. Skulde de hedenske skjalde ikke i regelen have ment, at Hugins og Munins interessante slægt var ligesom særlig berettiget til føde på valpladsen? Og skulde de ikke derfor i almindelighed nærmest have tænkt på raven, når de brugte kendinger som hergammr?

Hkr. 29^{3-6 a} (Y.-tal²¹⁷⁻²²⁰), «Veit ek Eysteins | enda fólgin | lokinn lífs | á Lofundi», er i håndskrifterne fremstillet, som følger. Kringla (i AM. folio 35): «Veit æc Eysteins | enda folgiñ | lokins lífs | a lofundj». Jöfraskinna i AM. folio 37: «Veitt | ek eýsteinf enda fólgiñ lokin líf a lofund^e⁽⁴⁾». Jöfraskinna i AM. folio 38: «Veit ec Eysteins | enda folgiñ | lokiñ lífs | alofund^e». Fríssbók: «veit⁽⁵⁾ ek eýfteins en | ða fólgi lokins líf a lofðuñgr⁽⁶⁾». — Denne sætning forekommer

(1) Det lader næsten til, at håndskrifterne mene hergamr (med ét »a«).

(2) I følgende 'vísuhelmingr' — hefr fyr horska jöfra | hrægammms komit sævar | (þjóð finnr löst á ljóðum) | leir aldregi meira — betyder hræsævar $\wedge$ gammr *örn*.

(3) I kendingen benja $\wedge$ kolgu $\wedge$ (blá)gammr viser '(blá)', at der menes *ravn*.

(4) Jeg tror de to sidste ord kan siges at være skrevne næsten således:

» alof u nde «.

(5) med et længdetegn over »t«.

(6) Således!

mig meget simpel. Men det lader dog til, at den kan blive misforstået. Jeg anfører et par eksempler, jeg netop har ved hånden. S. Laing oversætter: «*For a long time none could tell | How Eystein died — but now I know | That at Lofond the hero fell*». Og det hedder hos Säve: «*Östens lifs | lönnliga ände | döld jag vet | å Lofund vara*», med følgende note til «*ände*»: «*De tryckta upplagorna hafva lokins, hvilket sål. måste hänföras till lifs, men det har här, efter två handskrifter (C., D.)⁽¹⁾, som anföras i Fol.-uppl., blifvit ändradt till lokinn, då det kommer att svara till enda; ty det var icke Östens lif, utan hans ändalykt, som man icke kände*». — Med Heimskr. Kh. I og VI samt Wisén ('Carmina Norrœna') holder jeg mig til Kringla's og Frissbók's lokins. Jöfraskinna's «*folginn lokinn*» beror formodentlig på en skrivefeil (af en meget almindelig art), i det *folginn* har bevirket, at det umiddelbart følgende lokins er bleven til «*lokinn*». I sætningen Veitk . . . lofundi anskues livet under form af en line (en snor), hvis ene ende, der (i lighed med endi lokins lifs) kunde kaldes endi byrjaðs lífs, er fødselen, og hvis anden ende, endi lokins lífs, er døden. Udtrykket fela enda er uden tvivl lånt fra visse håndgreb i det daglige liv. — Jeg har i øvrigt her, uden at lægge mærke dertil, i det væsentlige fremsat S. Egilsson's opfatning, Lex. poët. 162 a²²⁻¹⁷ (art. fela, begynd.). — Forklaringen i Heimskr. Kh. VI («*Novi Eisteini vitæ exactæ finem occultum fuisse Lofundi*» med «*A parcis occulto decretum*» som note til «*occultum*»), der synes at henholde sig til «*Ge fa balðri blöðgō⁽²⁾ tivoz oðinf barni oz log | folgið*», Völuspá (i Cod. Reg.)²⁵⁰⁻²⁵³, «*nv er sa orm-garðr | ycr vm folginn*», Bugge's udg. af SæmE. 286 a⁶⁻⁷, og lignende steder, falder for kunstig. —

(1) I virkeligheden = ét håndskrift, nl., Jöfraskinna.

(2) Da jeg i sin tid afskrev Völuspá, forekom det mig, at her snarest måtte læses således (nemlig med »ð«).

Man har ment, at lofundi (dat.) skulde være navn på en ö. Men denne mening kan ikke være rigtig, da der står 'á lofur di' (ikke 'i lofundi'). (Derimod kunde lof. naturligvis gerne være en del af en ö.)

Hkr. 29^{27a} (Y.-tal²³⁶), «um sóat hafði», er i håndskrifterne skrevet på følgende måder. Kringla (i AM. folio 35): «um fíat hefði». Jöfraskinna i AM. folio 37: «of fíat hafðe». Jöfraskinna i AM. folio 38: «of fott hafðe». Fríssbók: «of foat hafði». — Det synes klart, at denne linie bör hedde: of sóit⁽¹⁾ hafði. Skrivemåden i 35 beror snarest på urigtig opløsning af »fo^t» eller »fó^t«. Og den, der skrev Fríssbók, har neppe kendt formen sóit. Vi må således holde os til Jöfraskinna. At 38 har »fott«, finder åbenbart sin forklaring i, at it i skindbögerne på mangfoldige steder ser ud som tt.

Hkr. 36^{12-15a} (Y.-tal²⁶¹⁻²⁶⁴), «þá er húspjófr | hyrjar leistum | godkonung | í gegnum steig», skal jeg nu meddele efter håndskrifterne. Kringla (i AM. folio 35): «þa er husþiofr | hyriar leíftom | god kg | i gognom fteig». Jöfraskinna i AM. folio 37: «þa e' húfþiofr⁽²⁾ | hyriar líftū god kynnū | i gægnv fteig». Jöfraskinna i AM. folio 38: «þa e' h'þiofr⁽³⁾ | hyri' lyftum | godkyung |

(1) ikke, som i udgaverne, «sóat».

(2) Eller måske

»húf þiofr«

(som to ord). Det første længdetegn står over det første træk af

»u«,

det andet næsten over

»f«.

(3) Eller måske som to ord:

»h' þiofr«.

i gægnū fteig«. Fríssbók: »þa e' húspjófr⁽¹⁾ býriar leíftō | goð kg ígognō ftoð«.

At leistum er den rigtige læsemåde, synes ikke at kunne være tvivlsomt. — Det er påfaldende, at Jöfraskinnas ene afskrift har «listum», men den anden «lystum». Jeg formoder, sammenhængen hermed er følgende. Jöfraskinna selv har, ved skrivfeil, haft «listum», hvilket Nordmanden mag. Jens Nielsson, med rette, har beholdt; hvorimod Ásgeir har forandret «listum» til «lystum», i det han om det ord, hvis rette skrivemåde er leistr, har haft en mening, der i det mindste har været beslægtet med Björn Halldórs-son's, i hvis ordbog (II 26 b 9.8) man finder artikelen: «Leyfr v. lyfr, m. solea, soccus, Сааl, Соf. (liofr) vid. fockalyfr, fkóleyfr». — Men hvad betyder leistr i forbindelsen hyrjar leistum? Det betyder ikke *solea* (Peringskiöld lat. overs.; Heimskr. Kh. I, lat. overs.; Heimskr. Kh. VI; Antiquités Russes; Lex. poët. 432 b 26 og 507 b 31-35), hvad enten man har taget *solea* i den latinske bemærkelse (altså leistar = *sandaler*), eller man derved har villet betegne det underste af sko eller strømper eller lignende. Det betyder heller ikke: *sål* eller *såle* (Heimskr. Kh. I, dansk overs.; P. A. Munch; G. Lund), *såla* (Konunga-Sagor 1816), *sohle* (Wächter, Mohnike); hvis disse ord skulde udtrykke det samme som *solea* (se nærvær. side linie 14-20). Fremdeles betyder det ikke *a short sock* (Icel.-Engl. Dict.). Det er nemlig åbenbart, at leistr i denne forbindelse betegner en del af selve legemet, og må være det leistr, SnE. I 542 mener: «Fætr má kalla trè ilja, rista, leista eða þvilíkt» (jf. Icel.-Engl. Dict. 388 a 24-23, leistr 1). Tjodolv personificerer ilden (húspjófr). Og det er i sin orden. Men at give den sko eller strømper på, vilde være at svække og forvrænge billedet. —

(1) Længdetegnet står i membranen for langt til venstre.

Ynglingatal²⁶³ lyder «godkonung»⁽¹⁾ i alle udgaver — med mindre Heimskr. Upsala 1870—72, som jeg ikke har fået eftersat, her skulde afvige. Dette «godkonung» er bleven opfattet på forskellige måder. a) Det genlyder svagest hos S. Laing, i «*With fiery feet devouring flame | Has hunted down a royal game*»; hvor man ikke mærker noget til «god-». b) Lidt stærkere hos Mohnike, i «*Als der Feind der Häuser | Mit feurigen Sohlen | Trat auf das Haupt | Des hohen Königs*»; hvor «des hohen» svarer til «god-». c) I Peringskiöld's svenske oversættelse er «godkonung» bleven til «*Gudarnas waktar*'»; hvilket måske skal sige det samme som «*Regem Idola colentem*» i hans latinske. d) Heimskr. Kh. VI lyder oversættelsen «*regem diis editum*», i overensstemmelse med Heimskr. Kh. I (se f, her neden for). Men dertil er föiet følgende note: «[God-Konung, *Divum Regem sive Regem deorum simul sacerdotem F. M.*]»; jf. c, her oven for. e) Aall's forklaring, «*Gud-Konning . . . Ent'n fordi han nedstammede fra Guderne, eller fordi han var baade Gudernes Præst og Folkets Anfører*», vakler ligesom d, men slår desuden ind på en ny vei. (Mon Aall har tænkt, at «godkonungr» måske var sammensat af godi og konungr?) f) Heimskr. Kh. I: «*Konningen aff Guders Byrd*» og «*Deorum nepotem Regem*». Konunga-Sagor (1816): «*Gudättad Konung*». Wachter: oversættelse «*Dem*⁽²⁾ göttlichen König», og i en note «*god konung, dem Götter-König, das heisst, von den Göttern ab stammendem König*». Säve: oversættelse «*guda-kung*», og i en note «*gud-kungen el. den från gudaslägt komme konungen*». Til denne opfatning slutter sig formodentlig P. A. Munch's «*Gudekongen*» og Konunga-Bokens «*gudakungen*». g) Icel.-Engl. Dict.: «god-konungr, m. (cp. Gr. διογενής βασιλεύς), a

(1) At Peringskiöld skriver «*Goþ Kong*», vedkommer ikke spørgsmålet. Og naturligvis gælder det samme om blotte afvigelser i skrivemåden («god-konung» o. lign.).

(2) Dativen styres af «*Entgegenstieg*».

king, — kings being deemed the offspring of gods, Ýt.» — Hvis et «godkonungr» virkelig eksisterede, måtte det snarest betyde (vel ikke det samme som et «gøða-konungr», d. e., guders — gudernes — konge, men) en *jordisk konge, der er bleven optaget blandt guderne*. Jf. godbrúðr, om Skaði, hos Þórðr Sjáreksson, SnE. I 262⁶. Og for et sådant ord har det gamle sprog neppe haft brug. Under alle omstændigheder synes det temmelig klart, at ingen af de anførte tydinge (a—g) træffer Tjodolvs mening aldeles nøie; medens f i øvrigt nærmer sig den mest. At jeg ikke står ene med denne opfattelse, vil ses af det følgende. — h) Lex. poët. 262 b₁₄₋₇: «godkonúngr, m., rex, diis ortus, (god, konúngr), Y. 44, 1 (AR. I 267, 1)⁽¹⁾, vel simpl., prognatus diis, progenies deorum, a konúngr, cognatus, prognatus, a konr (vel kyn, kon, kön, genus), ut áttúngr ab átt, familia». I det nu citerede stykke, der sikkert er skrevet før året 1850, gör S. Egilsson overgangen fra f (oven for) til en opfatning, han så vistnok har fastholdt. i) I Antiquités Russes (år 1850) oversætter han «godkonúngr» ved «*virum, diis oriundum*», og tilføier: «*quatenus ab Asis originem duxit familia Yngiana. Godkonúngr, a diis oriundus (god, dii; konúngr, oriundus quis, a kon, kun, kyn, genus)*». Det synes hævet over al tvivl, at *progeniem deorum*⁽²⁾ og *virum*⁽³⁾ *dis oriundum*, samt *gudernes afkom*, hos G. Lund, så vel som *den Gude-Frænde* i N. F. S. Grundtvig's oversættelse, udtrykke det indhold, Tjodolv har lagt i Ynglingatal²⁶³. Men jeg tror ikke, det er «godkonung», der har haft dette indhold; i det jeg nærer en meget stærk tvivl om, at der nogen sinde har existeret et konungr i betydningen *descendent*. Et sådant «konungr» skulde være

(1) Denne parentes — «(AR. I 267, 1)» — hidrører ikke fra S. Egilsson selv.

(2) Ikke «*regiam deorum progeniem*» eller lignende.

(3) Ikke «*regem*».

afledet af «kon» eller konr eller «kun» eller kyn eller «kön». Hvad «kön» angår, må jeg indtil videre betvivle, at et sådant ord har været til i oldnordisk⁽¹⁾. Og et af «kön» afledet navneord på -ungr vilde vel hedde «könungr» (ikke «konungr»). Afledet af kyn vilde det vel snarest have lydt «kynjungr»⁽²⁾. Jf. t. ex. skeljungr, der sandsynligvis kommer af stammen skelja (se GhM. III 299 s med note⁴²), og yggjungr («yggíóngr» Völuspá Reg. 220), sandsynligvis af stammen yggja. Og ved «kun» menes formentlig kyn i en skrivemåde, der ikke udtrykker omlydsbevægelsen. Hvis det «kon», hvorpå S. Eg. har tænkt, er det kon-, der foreligger i: alls konar, hvers konar, margs konar, osv.⁽³⁾, må man indvende, at bemærkelsen ikke passer, da konar svarer i betydning til dan. *slags* (og lignende), men intet har at gøre med afstammelse. Endelig antages konr selv at betyde *descendent*; så at det vilde have været temmelig overflødigt⁽⁴⁾, deraf at danne et nyt ord som betegnelse for dette begreb (*descendent*). Og det vilde desuden have været uheldigt, da man i forveien må have haft det almindelig bekendte, overordentlig hyppigt forekommende, konungr *konge*. — Hvad nu Jöfraskinnas forkortelse, goð kynūg eller goðkynūg⁽⁵⁾, angår, kan der, efter min mening, neppe være tvivl om, at man, med

(1) Det er også udeladt i Ant. Russes.

(2) neppe «kyningr», skönt man senere finder: katnesingr, kjalnesingr, osv.

(3) Jeg betvivler rigtigheden af at skrive «allskonar» osv. (i ét ord). Jf. t. ex.: «sem þar væri tveir einskonar ok ens sama konar ritnir», SnE. II 30⁵, og «heldr rit ek einn ens sama konar jafnan», SnE. II 40¹⁴⁻¹⁵.

(4) skönt jeg naturligvis indrømmer muligheden af en sådan dannelse.

(5) Begge afskrivere have her søgt at være nøiagtige. Men det er på mange steder i de gamle skindbøger i det mindste meget vanskeligt at se, om et compositum (osv.) er skrevet som ét eller som to ord.

Heimskr. Kh. I⁽¹⁾, må opløse den til godkynning (ikke — med Antiquités Russes — til «godkynning»). I Lex. poet. lyder den umiddelbare fortsættelse af det oven for, side 239¹²⁻¹⁵, citerede stykke: «*Idem* (o: det samme som «godkonungr») *haud dubie valet var. h. l.*, godkynningr, *quod propius accedit ad adj.* godkunnigr, *divini generis*» osv. Imidlertid tror jeg ikke, godkynningr lader sig aflede af godkunnigr. Men det forholder sig til adj. godkunnr⁽²⁾, som navneordene⁽³⁾: blæingr⁽⁴⁾, einhleyingr, gløggvingr, gæðingr, hnøggvingr, hvíttingr⁽⁵⁾, illingr, mildingr, mæringr, snillingr, spekingr, svertingr⁽⁶⁾, sælingr, vesalingr og veslingr, vitringr, þirringr, osv., forholde sig til tillægsordene: blár, einhleypr, gløgggr, góðr, hnøgggr, hvítr, illr, mildr, mærr, snjallr, spakr, svart, sæll, vesall, vitr, þjarfr, osv.⁽⁷⁾ Jeg kan ikke nære nogen tvivl om, at forholdet imellem de to læsemåder, godkynning og «godkonung», må være følgende. Godkynning er det oprindelige. Men en afskriver har enten ikke kunnet læse dette ord, eller han har ikke forstået det, og, i henhold til, at Ingjaldr var konge, indsat «godkonungr», der lyder så ligefrem (skönt det ellers ikke synes at forekomme), og hvori enhver kunde lægge noget, der lignede

(1) I 38 har Ásgeir først skrevet »godkynning«, men så betænkt sig og efterlignet forkortelsen.

(2) Jf. oven for, side 209¹⁵—210⁴.

(3) Her anföres kun nogle af de navneord, der, ligesom godkynningr, ere personbetegnelser.

(4) Egentlig: *den blå, den blåsorte*. Deraf ¹⁾ *ravn*, ²⁾ et mandsnavn.

(5) Mandsnavn.

(6) Mandsnavn.

(7) End videre f. ex.: rekningr af part. præter. rekinn. —

Áf substantiver, der ikke bruges om personer, nævner jeg eksempelvis: fræningr, vetrgemlingr af adjectiverne: fránn, vetrgamall. — Gemlingr er vistnok yngre, end vetrgemlingr, og formodentlig blot en forkortelse af dette. Anderledes Björn Halldórsson (Lecicon I 276 a³). Men et «gimblingr» (o: «gymbingr») vil neppe kunne påvises.

en mening. — Godkynningr betyder naturligvis det samme, som freys áttungr Ynglingatal²⁰⁷.

Hkr. 36^{8-11 b} (Y.-tal²⁶⁵⁻²⁶⁸): «Ok sá urðr | allri þjóðu | sjaldgætastr | með Svíum þótti». Men Icel.-Engl. Dict. 657 b¹² (art. urðr): «en sjá urðr sjallgætust (-gætastr, Cod. wrongly) með Svíum þótti». — Hvad sige nu håndskrifterne hertil? Kringla (i AM. folio 35): «Oc fa urðr | allri þjóðo⁽¹⁾ | fiallgætaftr⁽²⁾ með⁽³⁾ | Svium þótti». Jöfraskinna i AM. folio 37: «ʝ fa yrðz⁽⁴⁾ allri þjóðu | fangeyrpaztr⁽⁵⁾ | m; snium⁽⁶⁾ þotti». Jöfraskinna i AM. folio 38: «Oc fa prðr⁽⁷⁾ | allri þjóðu | fañgeyrvaztr | með Svium þotti». Fríssbók: «Ok fa yrðz allri þjóðo faʝ g'aztr með | svíṽ þti». Som man ser, have alle håndskrifterne, ligesom Hkr.: a) Ok; b) sá; c) superlativen i hankön⁽⁸⁾. Ere de nu ikke alle forvanskede på dette sted, og betyder det tredje ord i sætningen: *undergang, død*, så er urðr af hankön i denne bemærkelse, der synes at foreligge ikke alene her, men også a) SæmE. ved Bugge side 245 b¹⁷⁻¹⁸: «vrdr ædlinga | hefir þv e verip», *du*

(1) Punktet er sat over »þ« (ikke over »i«, hvor det skulde stå).

(2) Punktet står over »a« (i den første stavelse).

(3) með er i 35, ved en feiltagelse, bleven henført til denne verslinie.

(4) Det er, i det mindste uden nærmere undersøgelse, vanskeligt at sige, om det første bogstav i dette ord skal være »y« eller en art

»p«.

(5) Et tegn, der ligner komma i latinsk tryk, er sat over det sidste »r«.

(6) Således.

(7) Afskriverne have, som det synes, ikke været i stand til at afgøre, om Jöfraskinnas første bogstav i dette ord var »y« eller

»p«.

Se nærværende side note⁴.

(8) Formodentlig er sanngeorvastr den rigtige læsemåde.

har altid været fyrsters fordærvelse; b) Þorbjörn skakkaskáld (Heimskr. Magn. Erl. 20, Fms. VII 303): Urð dró austan fjarðar | erlingr at víkingum; c) Sturl¹. II 213¹ i 122 A: »vrðr mū eigr forðaz⁽¹⁾«, hvor forðaz synes at betyde det samme, som Konungs-skuggsjá² 75¹⁵ (þá mun brátt forðask afl ráðagerðar með konungi). I hunkön står urðr da kun, når det, enten som fællesnavn eller som egennavn, betegner en norne. Jf. Lex. poet. 837 b³⁻³⁶.

Hkr. 39³⁴ a³gg. (Y.-tal³¹³⁻³¹⁶): «þá er Hálfðan, | sá er á Holti bjó, | norna dóms | um notit hafði».

1. Verslinie³¹⁴ er i håndskrifterne skrevet som følger. Kringla (i AM. folio 35): «fa e' a holti bio». Jöfraskinna i AM. folio 37: «fa e' ho | kú bio». Jöfraskinna i AM. folio 38: «fa e' holtum bio». Frissbók: «fa e' i hollti | bio». — Man vil udelade sá og læse «es á Holti bjó». Undertiden kan det være nødvendigt, at forlade en læsemåde, der findes i alle pågældende håndskrifter. Men i Ynglingatal³¹⁴ savner man sá, når det udelades (hvoraf ikke følger, at, f. ex., «feigðar orð, | er at Fjölni kom», Ynglingatal³⁻⁴, bør forandres til «feigðar orð, | þats...»). Man kommer således tilbage til «sá er á Holti bjó» (d. e. «sás á Holti bjó»; jf. Ynglingatal³²¹: «sás löngu vas»). Sagen er måske den, at læsemåderne «á holti» og «i holti» ere uægte, og at Ynglingatal³¹³⁻³¹⁴ bør hedde: þás halfðanr | sás holtum bjó, i overensstemmelse med begge afskrifterne af Jöfraskinna, — holtum dativ brugt som locativ. Jf. Lund, 'Oldnordisk Ordføjningslære' § 52, b. («ho | kú» i 37 er vistnok forvanskning af holtum.)

(1) »z« har her (og flere steder) en form, der ligner det bogstav, Jacob Grimm bruger, i old- og middelhøitydsk, som svarende til nht. ss f. ex. i essen (*edere*). Se f. ex. denne artikel i Grimm's Deutsches Wörterbuch.

2. Hvad betyder udtrykket *njóta norna dóms*?

Ynglingatal ³¹⁵⁻³¹⁶, þás halfdanr, | sás holtum bjó, | norna dóms | of notit hafði, er bleven oversat på følgende måder. «*Der Halfdan*⁽¹⁾, | *Som bode paa Holte*, | *Hafde ofuergaait* | *Nornenis Dom*» Heimskr. Kh. I. «*Halvdan paa Holte* | *tog Hel nu fra Norge*» N. F. S. Grundtvig. «*da til Halfdan*, | *som paa Holte boed*, | *Norners Kald* | *kommet var*» P. A. Munch. «*da til Halvdan* | *på Holte bosat* | *norners dom* | *havde nået*» G. Lund.

Ynglingatal ³¹⁵⁻³¹⁶, norna dóms | of notit hafði, er bleven oversat på følgende måder. «*Af Lifs-Föröderskor*⁽²⁾ | *Fördes i döden*» Peringskiöld. «... *Parcarum judicio parere cogeretur*» samme. «*Nornarum judicio* | *Parere fuerat coactus*» Heimskr. Kh. I. «*Nornornas dom* | *Lyda måste*» Konunga-Sagor (1816). «*parcarum sententiam acceperat*» med «*Fatis fungeretur*» tilföiet som forklaring, Heimskr. Kh. VI. «*Den Spruch der Nornen* | *Vernommen hatte*» Mohnike. «*Nornens Dom* | *Adlyde maatte*» Aall. «*must obey grim Fate*» S. Laing. «*följa nöddes* | *nornors dom*» med følgende note «*Halfdan — — nöddes följa nornors (ödets) dom, d. ä. måste dö; eg. står det: Halfdan hade njutit nornors dom*» Säve. «*följa nöddes* | *Nornors dom*» Konunga-Boken (1869).

Selve udtrykket *njóta norna dóms* forklares ved: 1) «*fato fungi, mori*» Lex. poët. 102 b ₃₋₂ (art. dómr); 2) «*fato fungi*» ib. 606 a ₅ (art. norn); 3) «*to fill one's days, die*» Icel.-Engl. Dict. 457 b ²⁹⁻³⁰ (art. norn).

Når jeg undtager Grundtvig's meget frie oversættelse, synes det fuldkommen klart, at på alle de anførte steder ere ordene *njóta norna dóms* tagne i betydningen *dö*. Men jeg ser ikke, hvorledes denne opfatning lader sig forsvare; da man (— afset fra andre indvendinger, der bestemt synes at frembyde sig —) ikke pleier at betragte döden

(1) accusativ.

(2) Disse «*Lifs-Föröderskor*» må være nornerne.

som en nydelse (norna dóms of notit hafði!). Den tolkning, jeg må anse for den rigtige, findes kun hos Wachter, der oversætter Ynglingatal ³¹³⁻³¹⁶ således: «*Du, als Halfdan, | Der, der zu Holtt wohnte, | Der Nornen Urthel | Abgenutzt hatte*», og föier følgende note til «*Abgenutzt*»: «*..... Ich habe of notit wörtlich gegeben durch 'abgenutzt', (at) nióta, frui, uti, unser geniessen, nützen. Der Nornen Rechtsspruch ist das von ihnen bestimmte Lebensalter; das Urthel der Nornen verbraucht haben, heisst also soviel, als die Zeit gelebt haben, die ihm die Nornen zum Leben bestimmt hatten*». Meningen i ordene norna dóms of notit hafði er ligefrem: *havde nydt det liv, hvis varighed og skebner nornerne havde bestemt* (sammenlign 'þessar meyjjar skapa mönnum aldr' og 'góðar nornir ok vel ættaðar skapa góðan aldr' så vel som f. ex. SnE. I 72¹⁰ - 74⁸ i det hele), men bör vistnok opfattes emphatisk, i det tanken synes at være: *mæt af dage, rigdom og ære modtog Halvdan jettemøens indbydelse*. Njóta norna dóms minder om det mere prosaiske, men også i poesie brugelige, njóta aldrs. Exempler: «*hon kvað engan kómast yfir skapadægr sitt, kvað Ingimund hafa lengi aldrs notið*» Forn-sögur 39¹⁴⁻¹⁵ (Vatnsd. kap. 24 begynd.). «*saman biuggu þau | ok sier undu, | ættir ioku | ok alldrs nutu*» Rígsmaal 40 Bugge. Njóti aldrs | ok auðsala | konungr ok jarl Háttatal 102.

Hkr. 40^{34b} (Y.-tal³²⁷), höfuð heiptrækt, er skrevet: Kringla (i AM. folio 35) »hǫf heiptrækt»; Jöfraskinna i AM. folio 37 »hǫf heiptrækt»; Jöfraskinna i AM. folio 38 »hǫfut heiftrækt»; Fríssbók »hǫf heipt røk⁽¹⁾».

Jeg anfører i övrigt denne verslinie, mindre for at vise, at også her udmærker Jöfraskinna sig, i nærværende tilfælde

(1) »t» er glemt i enden af en linie.

ved (— tilfældig? —) at have en rigtig skrivemåde («æ»), i modsætning til begge de andre, end for at gøre opmærksom på en feiltagelse, der knytter sig til adjektivet heipt-rækr. I det mindste tre lærde have påstået, at i 'Isländska Homilier' udg. af Wiséu side 108¹⁻² bør ordet «heiftrækne» forandres til «heiftrækne» eller «heiptrækni». Men efter min mening er «heiftrækne» eller «heiptrækni» ikke muligt i et så gammelt håndskrift, som det til 'Isländska Homilier'. Forholdet er følgende. Med adjektiverne frænd-rækinn ættrækinn guðrækinn trúrækinn (-rækinn afledt af verbet rækja), der åbenbart stemme overens med oldsproget og, ved deres dannelse, tilhøre det, ere afledningerne frændrækni ættrækni guðrækni trúrækni ligefrem givne. Men det gamle sprog besad desuden adjektiverne heiptrækr langrækr skammrækr, ligesom også godrækr eller (yngre) guðrækr, (-rækr afledt af verbet reka). Og abstracta af hunkønnet afledede af disse adjektiver kunde den gang ikke hedde heiptrækni osv. Senere derimod forandrede heiptrækr og langrækr til heiptrækinn og langrækinn⁽¹⁾ — egentlig til heipt-rækinn og langrækinn, da det er klart, at tanken har identificeret dette -rækinn med det (-rækinn), der oprindelig lød -rækinn (jf. udtrykket rækja ehð við ehn = 'erfa ehð við ehn'). Og da først kunde abstractumet heiptrækni, egentlig heiptrækni, blive til, — Det i 'Isländska Homilier' forekommende «heiftrækne» er, når artikelen (-«n») fjernes, = heiptræki, afledet af heipt-rækr på samme måde, som: hvíti feiti teiti sæti reiði

(1) Man kan gerne tilføie, at skammrækr også er bleven til skammrækinn (skammrækinn), da dette sidste ord meget godt kan bruges og formentlig er bleven brugt. — Derimod kunde guðrækr, *ugudelig*, ikke omdannes til guðrækinn, uden ganske at opgive sin bemærkelse og falde sammen med sin modsætning guðrækinn (i st. for guðrækinn) *gulfrýgtig*.

blindi lævísi réttvísi auðtryggi⁽¹⁾ osv. af hvítr feitr teitr sætr reiðr blindr lævíss réttvíss auðtryggr osv., (eller med omlyd) kæti af kátr osv.

Til side 189 ¹¹ oven for.

Foruden de side 188¹—189¹¹ oven for som eksempler anførte kvad, ere også følgende forfattede i 'kviðuhátt'.

1) Noregs-konunga tal, 83 'erindi' (664 'vísuorð'). Flat. udg. II 520—528.

2) Fem 'erindi' (40 'vísuorð') i Stjörnuoddadraumr, NO. XXVII 116—117.

3) To 'vísur' (16 'vísuorð') af Oddi hinn lítli, Flat. udg. II 486—487. Linien «sólu signuð» må formodentlig ændres til sólu signd.

4) En 'vísa' (8 'vísuorð') af Egill Skallagrímsson (sagaen kap. 64). Denne 'vísa' har vel oprindelig lyd: Esomka leitt, | þó at ljótr sé, | hjalma klett, | **hilmir**, þiggja. | hvar's sá's gat | osv. Den fjerde verslinie, «af hilmi at þiggja», er nemlig, efter min opfatning, enten — — √ — — √, eller (når «i» foran «at» elideres) — — — — √, altså for lang. Desuden, hvorfor skulde Egill, der står for kongen, i sit svar på dennes: «Men du, Egill» osv., omtale kongen, i steden for at **tiltale** ham?

5) Fire 'vísuorð' af Vémundr, sön af Hrólfr höggvandi, Landnáma IV 12 (Ek bar einn osv.). (Her möder den uregelmæssighed, at fjerde linie kun består af tre stavelser; hvilket måske er oprindeligt, da det lille kvad kun er en 'kviðlingr'.)

6) Fire 'vísuorð', nemlig: «Bar kappsamr | knútr hinn ríki | bjartan seim | und búendr», hvilke Fsk. 93

(1) i steden for et ældre auðtryggvi.

indskyder i det af Sighvatr digtede Knútsdrápa, og det på et sådant sted, at indholdet synes at passe lige så dårlig som versarten. Også her udgøre tre stavelser det fjerde 'vísuorð'. Men det har vel oprindelig lydt: und búandmenn.

7) Tolv 'vísuorð' i Óláfr hvítaskáld's sproglige afhandling (SnE. II 62—188). Næmlig: «Fór hvatráðr | hilmí at finna | áðr siklíngr | til sættar gekk» (SnE. II 126—128, jf. 413_{9,8}); «Konúngur kappgjarn (v — — —, ligesom f. ex. höfuð heiptrækt Ynglingatal³²⁷), | kostum betri, | allri þjóð | allframr konúngur» (SnE. II 146, jf. 419¹⁻²); «Ok stórhöggr | stillir þrænda» (SnE. II 168, jf. 422_{3,2}); «Í herská | hilmis ríki» (SnE. II 170, jf. 423⁷⁻⁸).

8) Ligeledes følgende fire 'vísuorð' i samme afhandling (SnE. II 124, jf. 413⁵⁻⁶): «Pat hefi ek sagt | er sjálfr vissag; | duldr fer ek hins, | er drengur þegir».

9) Følgende fire 'vísuorð' i Saga Hrólf's kraka kap. 29 (Fas. I 57): «Grenjar skálm, | gengr úr slíðrum, | minnist hönd | hildar verka». — —

De kvad (omtrent 246 'vísuorð'), Gautrekssaga kap. 3—7 (Fas. III 16—37) tillægger Störkuðr (Stærkodder), ere i hovedsagen forfattede i 'fornyrðislag', men udmærke sig ved en stærk indblanding af 'kviðuhátt'. (Man finder omtrent 50 tre stavelers 'frumorð', og i nogle af versene er 'kviðuhátt' regelmæssig gennemført.) Afset fra dette digt, finder man i 'fornyrðislag' af og til verslinier på tre stavelser, ikke blot som 'frumorð'. Man tør vel ikke negte, at på nogle steder kan sådant måske være oprindeligt, og hidrøre fra en tid, da poesien's form i det gamle Norden endnu ikke havde udviklet sig til den fasthed, der udmærker et senere oldnordisk stadium. Men kender man virkelig en smule til overlevelingens beskaffenhed på dette område, kan den overbevisning ikke let udeblive, at mange, måske de allerfleste, af slige uregelmæssigheder ere enten kun tilsyneladende, eller en følge af forvanskning, skönt det rigtige i dette tilfælde som

oftest ikke lader sig udfinde med fuldkommen sikkerhed; hvorfor man er nødt til at nøies med gisninger. Jeg tilføier et par på en måde sammenhørende eksempler, der tilfældig falde mig ind.

A.

Hkr. ved Unger side 75:

«Pat⁽¹⁾ er vá lítil
at⁽²⁾ vér síðim
karla börn
ok kerlinga,
er Rögnavaldr síðr
réttilbeini,
hróðmögr Haralds
á Haðalandi».

Fms. I 10:

«Pat er vâ lítil,
at vér seiðim
karla börn
ok kerlinga,
er Rögnavaldr seiðir
réttilbeini,
hróðmögr Haralds
á Haðalandi».

Óh. 1853 side 5:

«Pat er va litil
at ver siðim
karla baurnn
oc kerlinga.
er Raugnvalldr seiðr⁽³⁾
rettillbeini
hroðmaugr Harallz
a Haðalandi».

Flat. udg. I. 44:

«Pat er uo litil
þott ver seidim
karlla bornn
ok kerllinga.
er Rôgnnualldr sæidir
rettillbeini
hroðmôgr Haralldz
a Haðalande».

En udgiver er her meget heldig stillet. Meningen er særdeles klar, håndskrifterne mange og forholdsvis ypperlige. Ikke des mindre afvige disse fra hverandre, til dels i væsentlige punkter. I første 'vísuorð' har både Kringla og Jöfraskinna (det ikke aldeles absurde) Þá i steden for det naturlige Pat. Og havde man kun disse håndskrifter at holde sig til, måtte en indsigtfuld udgiver enten beholde Þá (— der i øvrigt synes at hidrøre fra en ved det følgende

(1) I steden for Pat have A, B, C þá i følge Hkr. Kh.

(2) þótt (ikke at) er textlæsemåden i Hkr. Kh.

(3) Dette er, i følge udgaven, membranens læsemåde.

vá foranlediget feilskrift: **pá . . . vá --**), meget imod sin overbevisning, eller ændre **Pá** til **Pat**, og derved udsætte sig for ubeføiet dadel. Andet 'vísuorð' frembyder tvende uoverensstemmelser. Den ene i þótt og at, hvilke to ord, skönt begge i og for sig antagelige på nærværende sted, dog vel ikke have lydt samtidig fra Vitgeirs læber. Den anden i síðim og seiðim. Dette seiðim lyder ikke som det var ægte, d. v. s., som det var gammelt nok; og man er strax tilbøielig til at forandre seiðim til síðim, selv om denne sidste læsemåde ikke forelå her i noget håndskrift. Dertil kommer nu, hvis jeg ikke feiler, at det med seiðim overensstemmende seiðir gör femte 'vísuorð' til et metrisk uhyre (— — — — √). Men hvis de håndskrifter, der have det rigtige síðr, ikke vare til, vilde man dog her (i det mindste i tankerne) tilråbe en emenderende udgiver: «Følg membranerne, AM. folio 61 osv.! der har vi sort på hvidt! Eller, hvis sådanne håndskrifter ikke er dig gode nok, så tag seiðr — det står i den fortrinlige membran Stockh. quarto 2!»

Og nu det korte 'vísuorð', karla börn, der rigtig nok, som det synes, ⁽¹⁾ går igennem alle håndskrifter —? Er det usandsynligt, at linieparret

karla börn
ok kerlinga

ved en gammel, enten populariserende eller ved uagtsomhed fremkommen, forvanskning er sat i stedet for et oprindeligt

karla kindir
ok kerlinga?

B.

Sturl¹. I 21 note ¹⁰:

«Pat er válítit
þó vèr reptom

Sturl². I 18 ⁽²⁾:

«Pat er vá-lítid
þótt vèr reptim

(1) Jeg har ikke holdt det for nødvendigt at efterse håndskrifterne med hensyn til nærværende spørgsmål.

(2) hvor verset er skrevet i fire linier.

bekkionautar	búðu-nautar
af bolakiöti,	af bola-kjötvi,
reptir Þórðr	reptir Þórðr
Þórvaldarsun	Þorvaldz son
Kiartanssunar	Kjartans-sonar
af kóna sínum».	of kana sínum».

Linien «reptir Þórðr» sammenholder jeg med linien es rögnavaldr síðr, og antager, at hin bør forandres til es þórðr reptir. — Så vidt jeg tror, indeholder «Þórvaldarsun» en urigtig böining («Þórvaldar»), medens linien «Þorvaldz son» er en stavelse for kort. Det oprindelige var måske þorvalds arfi. — Læser man den ottende linie: af kóna sínum, er den for lang i metrisk henseende, og synes heller ikke at give nogen mening. Den anden form af dette 'vísuorð' er derimod metrisk rigtig. Udgiveren bemærker i en note: «thus» (nemlig: of kana) «by a slight emendation; af kana sínum, H, Br.; kani or kanni means *a cup, can, tankard*, and occurs, besides here, in Band. MS., where it is however misspelt tani ($t=c$)». Men man venter egentlig ikke her at høre noget om kopper ⁽¹⁾ og kander. Man venter en modsætning til af bola kjötvi. Skulde det ottende 'vísuorð' måske oprindeligt have lydt: af kúa sínum? Meningen var da: 'Jeg og mine kammerater (Þorgils Oddason's ringeste tjenere) ræbe af (spise os mætte i) oxeköd, medens (hövdingen) Þórðr ræber af ko-sener (seit og dårligt koköd)'. Det var da over det nedsættende heri, Þórðr var bleven vred.

Til side 229 ⁴⁻⁶ oven for.

Dog er det også muligt, at udeladelsen af **h** foran **l** og **r**, Ynglingatal ¹⁵⁹ og ¹⁶², stammer fra et norsk håndskrift. Jf. side 211 ⁹⁻¹⁴

(1) eller bægre.

BEMÆRKNING
TIL EN 'VÍSUHELMINGR' AF SNORRI STURLUSON.
AF KONR. GISLASON.

Skönt tolkningen af Snorri Sturluson's, for en ikke ringe del dunkle, digtlevninger, ligesom af skjaldedigtene overhovedet, som bekendt, skylder S. Egilsson overordentlig meget, og skönt man nu har Möbius' fortjenstfulde udgave af Háttatal (jeg behøver blot at minde om hans opdagelse af stevet i 68—70): må jeg dog være af den formening, at et og andet i disse levninger endnu ikke er set ganske i det rette lys. Jeg skal her anføre et eksempel, der findes SnE. II 204:

... «sem Snorri kvað:

Eyjólfí ber þú elfar
úlfseðjandi kveðju
heim, þá er honum sómi
heyra bezt með eyrum:
þvíat skilmildra skálda
skörúngmann lofag örfan;
hann líti sælstr und sólu
sannauðigra manna!

Pessi Eyólfur var Brúnason, skáld einkar gott ok búþegn góðr, en eigi fèríkr». — Verslinierne⁵⁻⁸ ere ikke vanskelige at forstå⁽¹⁾. Men jeg kunde ikke overtale mig til at udelade dem. Indholdet er så smukt, beundringen

---

(1) skörungmaðr, med genitiv, ligesom skörungur. Jf. Hér liggr skáld þat es skálda | skörungur vas mestr at flestu (Hallbjörn hali: Flat. udg. I 215, Fms. III 103).

for talent og dyd synes så oprigtig og ønsket om lykke så hjerteligt, at denne 'vísuehmingr' må aftvinge enhver læser agtelse for forfatterens tænke måde. —

Den første 'vísuehmingr' er bleven forklaret, som følger.

Lexicon poët. 831 a: «úlfseðjandi, *m.*, *lupum saturans* (úlf, seðja), *pugnator*, *vir*, *SE. II 204, 1*». Derimod udelader Lex. poët. nærværende elfar; se art. elfr (Lex. poët. side 132 b).

SnE. II 205 (oversættelse): «*Saturator lupi, Eyolvo Albensi | domum perfer salutem, | quam auribus audire | eum optime deceat*».

SnE. III 156—157 (prosaisk orden): «Úlfseðjandi, ber þú Elfar» Eyjólfri heim kveðju, þá er honum sómi bezt at heyra með eyrum».

«a) hanc vocem huc incertus retuli, quod nusquam alio commode referri posse videbatur».

Möbius udg. af Háttatal I 30 (prosaisk orden): «úlfseðjandi! ber þú heim 'Elfar' (?) - Eyjólfri kveðju þá er bezt sómi honum at heyra með eyrum». —

Man ser, at hverken S. Egilsson eller Th. Möbius ere synderlig indtagne for «Elfar-Eyjólfr». Og det har sine gode grunde. 1) Den tilføjede prosaiske bemærkning sætter ikke Eyjólfri i nogen som helst forbindelse med noget elfr (enten som fælles- eller som særnavn); men beretter kun, at hans fader hed Brúni. 2) Laufáss-edda citerer (se SnE II 205 note og SnE. Eg. 234³) en 'vísuehmingr' — ikke af «Elfar-Eyjólfr», men — af Eyjólfri Brúnason. 3) I «Elfar-Eyjólfr» måtte «Elfar» snarest være gen. sing. af et gårdsnavn «Elfr». Men et sådant tror jeg man vilde søge forges i hele den oldnordiske litteratur. 4) Vel er der ingen mangel på sammensætninger som: (Akra-Kristín, Ísll. Ann.; Akra-Pórir, Ljósv.) Atleyjar-Bárðr (Eg. Skall.); Berðlu-Kári; Bitru-Keli⁽¹⁾ (Sturl.); Bitru-

(1) Keli, forkortelse af Þorkell.

-Oddi; Bjarneyja-Ketill (Landn.); Breiðár-Skeggi; Bøjar-Högni (Sturl.). Men da sådanne navne bære præg af talesprogets magelighed, og da de have et vist anstrøg af den overlegne ligegyldighed i tonen, det omtaltes fjernhed i tid eller rum så let fremkalder, passe de ikke f. ex. i hædrende tiltale. Altså passer «Elfar-Eyjólfi» (eller «Eyjólfi Elfar») heller ikke til tonen i Eyjólfi . . . . . manna, især da dette vers åbenbart er bestemt til at overbringes genstanden for den deri indeholdte hyldning.

Den rigtige sammenhæng i vor 'vísuhelmingr' er uden tvivl: «Ber þú⁽¹⁾, elfar-úlfseðjandi, eyjólfi heim kveðju þá er⁽²⁾ hánnum sómi bezt heyra með eyrum». — Elfar $\wedge$ úlfr, en af de skibs-kendinger, hvis hovedord er en betegnelsel for begrebet *ulv*. Exempler: snæris $\wedge$ vitnir(?), Hallfrøðr (Hkr. Kh. I 345, Hkr. ved Unger 216^{3b}, Fms. III 3⁷, Fsk. 66¹⁷, Ól. Tr. 1853 side 55 og 64, Flat. udg. I 494^{3b}). 2) hlunnvitnir, Refr (SnE. I 444¹⁶). 3) se en i övrigt dunkel 'vísuhelmingr' af Einarr skálagl. (Hkr. Kh. I 204⁸⁻¹¹, Hkr. ved Unger 136^{15 18a}, Fms. I 91⁹⁻⁶). 4) byrvargr, Þórarinn stutfeldr (Hkr. Sig. jórs. kap. 6 sidste vers, Fms. VII 83⁷, Mork. 162^{28b}). 5) sundvargr, Ól. dr. Tr. 17. 6) hafs $\wedge$ vargr, Einarr skálagl. (SnE. I 248). 7) niðar $\wedge$ vargr, Hornklofi (Hkr. Har. hárf. 22, Fms. I 194).⁽³⁾ — Den hele kending, elfar $\wedge$ úlfseðjandi, betyder det samme som: hlunns $\wedge$ hafreiðar $\wedge$ hlæðir, Þórbjörn⁽⁴⁾ (SnE. I 446); hafskiðs $\wedge$ hlæðir, Sighvatr (Hkr. Ól. helg. kap. 92 v. 7, Óh. 1853 side 80^{4-3b}, Fms. IV 187¹²⁻¹¹, Flat. udg. II

(1) «ber þú» formodentlig udtalt berðu med elision af 'u', altså berð.

(2) «þá er» vistnok udtalt þás.

(3) Jf. end videre 'skipa-kenningar' med ord, der betyde *björn* eller *løve*, som hovedord.

(4) Formodentlig Þórbjörn díarskald, da han er den eneste, der i SnE. I citeres under navnet Þórbjörn (jf. side 256 og 260). — Þórbjörn hornklofi kaldes i SnE. I blot Hornklofi.

114^{3-4b}); hlunns $\wedge$ hleypiskíða $\wedge$ hlæðandi, Oddi hinn lítli (Orkn. 268₅₋₄, Flat. udg. II 475_{14-13b}); húfs $\wedge$ fákhlæðandi, Hallfrøðr (Fms. II 316³⁻⁵, Flat. udg. I 484_{14-12b}). Naturligvis kunde Snorri ikke — i stedet for úlfseðjandi — sætte úlfhlæðir eller úlfhlæðandi eller úlfhlæðandi, da ethvert af disse ord vilde have forstyrret formen. Men selv om et *hleðjandi⁽¹⁾ havde stået til hans rådighed, kan der ikke være nogen tvivl om, at han vilde have foretrukket seðjandi, der passer så ypperlig til objectet *ulv*. Det har vistnok været ham behageligt, at et sådant billede frembød sig ved denne leilighed, ligesom for at vise, at også han kunde, som skjald, belægge sine ord.

---

(1) Altså: *úlfhleðjandi kveðju, et i nærværende tilfælde fuldkommen correct 'viðrorð'. — I formel henseende vilde et verbum *hleðja (perfect *hladda) forholde sig til hlæða og hlæða, som (f. ex.) verbet ferja (perfect farða) forholder sig til færa og fara, og neppe kunne anses for en mere overflødig sprogberigelse, end hlæða.

OM DEN TIDLIGE MIDDELALDERS STENHUGGERKUNST I DANMARK¹⁾.

AF J. KORNERUP.

Danmarks Urindvaanere besad allerede i de fjerneste Tider ligesom andre vilde Folkestammer en forbausende Færdighed i at bearbejde Flint og andre haarde Stenarter og i at forme dem til Værktøi og Vaaben; men naar Talen er om egentlig Stenhuggerkunst, kunne disse Oldsager, om end deres Former ofte ere smagfulde, dog ikke komme i Betragtning; thi virkelige Skulpturer i Sten, Figurer og Relieffer, kunne ikke tænkes udførte, førend Jernet kom i Brug.

Man tør sikkert paastaa, at der ikke her i Landet fandtes noget Kjendskab til en Stenhuggerkunst og en dermed forbunden Stenbygningskunst førend Christentiden; thi de Billedhuggere, der tidligere have virket, have i Særdeleshed benyttet Træ som Materiale. Træ var i hele Norden det eneste Bygningsæmne, man kjendte, og der var jo Rigdom deraf. Uhyre Skovstrækninger bedækkede de danske Øer, Skåane og Halvøens østlige Side. Naar man enkelte Gange anvendte Sten, som f. Ex. da Harald Blaatand lod den af hans Moder, Dronning Thyra, opførte Danevirkevold forstærke med en Beklædning paa Sydsiden af Volden, da

---

¹⁾ Foredrag, holdt i det kgl. nord. Oldskriftselskab den 22. Febr. 1881.

anvendte man ikke tildannede Kvadersten, men nøiedes med raa kløvede Kampesten, pakkede i Ler, saaledes som Undersøgelserne 1861 ved Danevirke viste.

Men nu Runestenene? vil man spørge. Runestenene, som for en stor Del allerede reistes i Danmark længe før Christentiden, ere ikke tildannede; de ere idet Høieste, men sjælden glathuggede paa en af Siderne, (hvilket maaske er i Tilfældet med den smukke Runesten, der staar foran Kirken i Hobro); men i Almindelighed har man kun valgt den Side af Stenen, der var mest jævn fra Naturens Haand, til deri at indhugge Runer og fordybede Omrids af Baand, Slyngninger og Figurer. Man kunde kalde dette en Slags Tegning paa Sten, men det er endnu ikke Skulptur.

En mærkelig Undtagelse herfra er dog den store Runesten i Jellinge, som Kong Harald Blaataand lod reise til Minde om sine Forældre. Denne Sten, som er det ældste christne Mindesmærke hos os i sin Art med den ældste Fremstilling af den Korsfæstede, er tillige det tidligste Forsøg paa Stenhuggerkunst i Danmark, idet Relieffet i Sten her optræder for første Gang, om end ganske vist i en meget ufuldkommen Skikkelse. Det er tydeligt, at Jellingestenen har modtaget sin Grundform af Naturens Haand, saa at den aldeles ikke er bleven glat tilhuggen førend Relieifarbeidet begyndte. Dette maa være udført med Spidshammeren. Det er ikke let at sige, hvem der har været Mester for dette Arbeide, en Fremmed eller en Indfødt. Den sidste kan jo have set lignende Værker i Udlandet. Han kan have været vester paa i England eller Irland. Det ligger jo ogsaa nær at formode, at den gamle Stenhugger har set Relieffer i Træ, som efter Tidens Skik maaske have prydet Kongehallen i Jellinge. Vistnok er Mindestenen i Jellinge et barbarisk Arbeide af en i Kunsten lidet øvet Haand. Der findes i Figurerne, navnlig i Kristusbilledet, ikke Spor af rigtige Forhold eller nogen Forstaaelse af Formen; men naar vi betænke, hvor lidet kjendt Stenhuggerkunsten endnu var

her i det 10de Aarhundrede, maa vi beundre det Mod, Stenmesteren har lagt for Dagen ved at binde an med et saadant Arbeide i et saa gjenstridigt Æmne som Kampestenen. Den Stil, den Djærvhed og brede Kraft, som i dekorativ Henseende kommer til Orde i dette Værk, passer udmærket til Omgivelserne: den brune Hede med Oldtids Grave og de to mægtige Kongehøie, midt imellem hvilke det har sin Plads.

Danmarks Forbindelse med England under Svend Tveskjæg og Knud den Store befæstede som bekjendt Christendommens Stilling og bragte en Mængde engelske Geistlige, Biskopper, Abbeder, Præster og Munke herover. At engelske Kunstnere, vel oftest Munke og Lægbrødre, ere komne med i dette Følge, er utvivlsomt. Som et Exempel fortjener det at nævnes, at Historien har opbevaret Navnet paa en saadan Mand, der rigtignok ikke var Stenhugger. Kroniken fra det berømte engelske Kloster St. Albani, hvorfra de Danske rovede denne Helgens Levninger for at bringe dem til Kirken i Odense, beretter, at en af dets Munke, Anketil, der var Guldsmed og en stor Kunstner i at forarbeide Helgenskrin, »opus feretræle«, blev indkaldt til Danmark, hvor han tilbragte syv Aar med at arbeide for Kongen, rimeligvis Kong Niels, ligesom han ogsaa var Kongens øverste Møntmester¹). Denne Anketil var efter Navnet at dømme rimeligvis af dansk Æt²).

1) »Memoratus autem Anketillus monachus et aurefaber quandoque in Daciam venerat, ad regis Dacorum mandatum et supplicationem, ad quippiam operis eidem faciendum. Ubi per septennium moram continuans, Regis præerat operibus aurifabrilibus, monetæ custos et summus trapezita« — — Matth. Paris: »Vitæ viginti trium Sancti Albani abbatum« i Wats Folio Udgave, London 1686. S. 1009.

2) Kammerherre Worsaae oplyste velvilligt ved Oldskr. Selskabets Møde, at »Anketil« er det samme som det nordiske »Asketil«.

Uagtet engelske Bygmestre og Stenhuggere maa antages at have virket i Danmark, er det imidlertid nu saare vanskeligt at paavise Sporene heraf. Disse Englændere have væsentlig bygget i Træ ligesom det tildels endnu var Brug hos dem selv. Man kan ikke som i Norge med Sikkerhed gjenkjende Efterligningen af den engelsk-romanske og engelsk-gothiske Stil. Det skulde da maaske være, at de korte Rundsoiler, som bære Sidevæggene i Vestervig Klosterkirke, kunne vise, at Bygmesteren har set noget lignende i de gamle engelske Kathedraaler. Det kan ogsaa anføres, at de eiendommelige Balustersoiler ved Portalet paa Sjørring Kirke i Thy, det gamle »Sævarende«, ligne noget Balustersoiler i England f. Ex. i den gamle Kirke i Brixworth¹⁾. Derimod er der — hvad jeg senere skal komme tilbage til — mærkelige Tegn til, at man i en endnu ældre Tid har modtaget kunstneriske Motiver, eiendommelige Stilformer, fra Irland.

Stenhuggerkunstens Udvikling i Danmark begynder omtrent i sidste Halvdel af det 11te Aarhundrede, efterat Kirkevæsenet var blevet ordnet af Kong Svend Estridsen, og Landet var blevet delt i Bispedømmer. Nu begyndte man at tage fat paa at opføre Stenkirker, ja selv enkelte Stenhaller, hvis man tør tro Sagaen om den kunsterfarne Nordmand Hakon Harekson, der skal have bygget en Stenhal for Dankongen, Svend Ulfson, til hvilken Hal man aldrig havde set Mage i Landet²⁾.

For vore Forfædre, der vare vante til at haandtere Øxen, bygge af og snitte i Træ, var det en ny Kunst, der skulde læres, at bruge Stenhammeren og Murskeen, og der foreligge Vidnesbyrd om, at de nye Stenkirker, der reistes i Bispestæderne, vakte Samtidens Beundring og Forbauselse.

¹⁾ Franz Kugler: »Geschichte der Baukunst,« Stuttgart 1859. II. 18.

²⁾ »Fortælling om Hakon Hareksön«, udgivet af Rafn. Kbh. 1829, S. 383.

Saaledes skriver f. Ex. Ælnoth¹⁾ om den ældre Trefoldighedskirke i Roskilde, som Biskop Svend Norbagger fuldførte, at den var opført »insigni lapideo tabulatu«, et Udtryk, som har været meget omstridt, men som betyder: en udmærket Stenkonstruktion, hvorved Vægten lægges paa, at Bygningen var af Sten. Allerede denne Kirke var uden tvivl prydet med slebne Granit-Soiler; thi den ubekjendte roskildske Forfatter fra 12te Aarhundrede²⁾ kalder paa sit middelalderlige Latin disse Soiler »columni marmorei,« ligesom der endnu i Chorgalleriet i Roskilde Domkirke findes et Par mærkværdige slebne Granitsoiler, som synes at være komne fra en ældre Bygning.

Et kraftigere Opsving fik Stenhuggerkunsten dog først i det 12te Aarhundredes første Halvdel under den romanske Stils Blomstring, navnlig ved Opførelsen af de tre vigtigste Domkirker i det gamle Danmark, i Lund, Ribe og Viborg, fra hvilke Bygninger, der maa have været ligesom Skoler for Stenhuggerne, Kunsten udbredte sig i videre Kredse. Men Lunds Domkirke har, naar man ret betragter dens mangfoldige mærkelige Enkeltformer, lidet eller intet, maaske med Undtagelse af Jætten Fin og hans Kvinde, der kunde kaldes et nordisk Element. Man ser derimod overalt attiske Fodstykker og Profiler, barbariserede korinthiske Kapitæler, romansk Løvværk osv. i en herlig, ældgammel Stil, som pludselig optræder i Skaane, men som røber sin Herkomst fra Syden.

Betragt engang den prægtige Portal paa det nordre Sideskib, et af de interessanteste Værker i sin Art i Norden³⁾.

¹⁾ *Scriptores rer. Dan.* III, 338.

²⁾ *Anonymus Roskildensis. Script. rer. Dan.* I. 378. Denne Forfatter fortæller iøvrigt, som bekjendt, at det var Estrid, Ulf's Enke, som byggede Stenkirken i Roskilde i Stedet for den ældre Trækirke. *S. R. D.* 1. 377.

³⁾ Prof. Magnus Petersen har udført en meget smuk Tegning af dette Portal. *Antiqv. topogr. Arkiv* i Kbh.

Den underlige, lange og smalle Dør minder ganske vist om noget lignende paa de nordiske Trækirker, men ellers er alt romansk. I de dybe, halvrunde Bueslag foroven er der en Rigdom af slyngede Grene og Blade, imellem hvilke Engle, Løver, Drager og Fugle ere indfattede. Paa Dørfeltet, »tympanum«, ses Samson, der bryder Løvens Gab, som et Sindbillede paa Christus, der knækker Helvedes Magt. Han sidder paa Løven, der er sunken i Knæ, men dog endnu holder en Vædder i sine Kløer. Kjæmpen drager Løvens Hoved tilbage og vrider Gabet op, medens Dyrets Hale snoer sig op ad Ryggen og ender i et Slangehoved, der bider i hans flagrende Lokker. Der er ikke Tale om nogen Naturtroskab i dette lille Relief, men der er en prægtig Stil i det Hele, et mystisk, eventyrligt Præg, som passer bedre til Domkirkens ærværdige, høitidelige Holdning end noget realistisk Arbeide vilde have gjort.

Hvem har udført dette Værk eller de mangfoldige andre Skulpturer paa Laurentiuskirken i Lund? Ja, man har nævnet Regner, »Regnerus lapiscida«, hvis Navn staar opført i de gamle lundensiske Gavebøger¹⁾, og man har anført, at Navnet er dansk eller nordisk. Hertil maa dog bemærkes, at Gavebogen kun nævner Navnet uden nogensomhelst Oplysning. Det er jo muligt, at Erkebiskoppen af Lund kan have ladet en dansk Mand lære Kunsten i Udlandet; men det er umuligt, at Regner har været ene om alt det Billedhuggerarbeide, der findes paa Domkirken. Alt taler derimod for, at tyske Stenmestere have virket her og været Lærere for Skaaningerne, der ingenlunde kunne antages i Begyndelsen af 12te Aarhundrede at have besiddet en saadan Indsigt i og Fasthed i den romanske Stil, som hele dette mærkelige Bygningsværk røber. Det er paavist²⁾,

1) Script. rer. Dam. III, 440 og 498.

2) Høyen: »Efterladte Skrifter«, udg. af Ussing, II, 239.

at der findes megen Lighed inellem Skulpturerne paa Laurentiuskirken og dem paa den sydvestre Portal paa Kathedralen i Mainz¹⁾, en Del af denne Domkirke, som antages at være opført imellem 1137—50, altsaa samtidig med Lunds Domkirke, som jo blev indviet 1145. Maaske ere da Stenmestrene komne fra denne Egn af Tydskland²⁾.

Vi vende os til Ribe Domkirke, det betydningsfuldeste af det nuværende Danmarks kirkelige Mindesmærker og kaste et Blik paa dens vigtigste Billedhuggerværk, Reliefferne over den søndre Hovedindgang, »Kathoveddøren«, som falde i to Grupper, en ældre og en yngre. Forneden i det halvrunde Granitfelt ses et ældgammelt naivt Arbeide, Christi Nedtagelse af Korset, med Maria, Joseph af Arimathæa, Nicodemus og Johannes Evangelist. Denne Gruppe er plumpt hugget før Midten af 12te Aarhundrede men skiller sig dog i én Retning ud fra de samtidige, stive og livløse Fremstillinger; thi den gamle Stenhugger har aabenbart ikke været uden Følelse for Æmnet og har stræbt efter ringe Ævne at give sine Figurer Bevægelse. Men langt betydeligere er det store Relief ovenover i Spidsgavlen, et Arbeide, som Pastor Helms i sit fortræffelige Værk over Ribe Domkirke³⁾ vistnok med rette antager for en senere Tilføielse, men dog endnu fra det 12te Aarhundrede. (?) Som bekjendt forestiller Relieffet det nye Jerusalem og de Helliges Forsamling i Himlen efter Johannes' Aabenbaring 21—22 Kap., hvorfor der ogsaa midt i Billedet er anbragt Indskriften: †CIVITAS. HIERSALEM. Derunder sidder den kronede Chri-

1) H. Emden: Der Dom zu Mainz. 1858, Fotogr. Tavle IV.

2) Udtrykket »Stenmester« er gammelt. I Skjælberg K. i Norge findes følgende Runeinskift: »Stein þenna gerdi Botolf steinmeistari«. Over Døren paa Østre Herrestads Kirke i Skåne staar med gamle Bogstaver: »Carl Stenmester scar thenna Sten. J. Nicolaysen: Norske Fornlevninger 1866 S. 4. Brunius: Skånes Konsthist. S. 166.

3) J. Helms: »Ribe Domkirke«. Kbhvn. 1869. S. 44.

stus med Maria, Ribe Domkirkes Beskytterinde, ved sin Side. Med den ene Haand holder Herren et Kors, og med den anden drager han en Biskop, formentlig St. Leofdag, op til sig. Pladsen nedenunder er fyldt med en Masse Figurer, der ere tæt sammenpakkede: Oldinge, Kvinder og Mænd, nogle med Kroner, andre med Hjelme. Alle stirre de op imod Christus og strække bedende Hænderne i Vejret. De mest fremtrædende imellem disse Skikkelser ere en Konge med et svært Overskjæg, en Dronning med Krone og Slør og en kronet Yngling med langt Haar. Kongen rækker et Kors op imod Maria; men det er vanskeligt at afgjøre med Sikkerhed, hvem der er ment; man har formodet Knud den Hellige. Billederne af Christus, Maria, Biskoppen, Kongen og Dronningen ere fuldt og rundt udmeislede, men en Del af de andre ere svagere antydede, skizzerede, og en af de Kvadre, hvoraf det hele er sat sammen, er tydelig nok en senere Restauration og slettere udført. Vistnok er der i dette Relieifarbejde ikke nogen kunstnerisk Gjennemførelse eller fuld Forstaaelse af Formen; men der er dog i Forhold til Tiden lagt mere Duelighed for Dagen, mere Indsigt i, hvad der kunde tage sig ud i den forhaanden værende Afstand, end man kan antage, at nogen indfødt Stenhugger har været i Besiddelse af, med mindre han i lang Tid har lært og arbeidet i Udlandet. Sandsynligst er det, at Mesteren er kommen fra Tydskland, hvorfra baade Materialet til og Forbilledet for Ribe Domkirke vitterlig ere hentede. Det er en betydningsfuld Omstændighed, at denne gamle Billedhugger ikke har villet indlade sig paa at arbejde i den haarde, jydsk Granit, der ikke vil lystre Meiselen, men har holdt sig til det mere føjelige Æmne, Sandstenen fra Bjergene ved Weseren. Helms formoder, at nogle af de i Ribe beskjæftigede Stenhuggere kunne være komne fra Westfalen¹⁾.

1) J. Helms: »Ribe Domkirke«, S. 44.

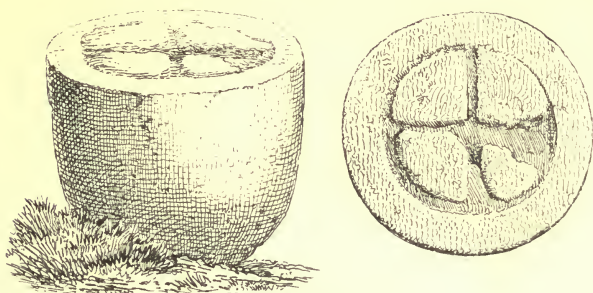
De indfødte jydsk Stenhuggere maatte derimod nøies med Granitten; thi vi kunne ikke tvivle om, at saadanne Stenhuggere snart udviklede sig. Nogle af dem kunne jo have lært deres Kunst i Udlandet, som f. Ex. Klostrenes Haandværkere, men andre have sikkert lært i de Skoler, der maatte opstaa under fremmede Mestères Ledelse ved vore store Domkirkers Opførelse. Naar man betænker, at alene Nørrejyland den Dag idag har idetmindste en fem, sex hundrede Granitkirker i romansk Stil, de fleste udstyrede med meget smukt tilhuggede Kvadre, Fodstykker, Søiler, Relieffer, Døbefonter m. m., ser man let, at det ikke var muligt at skaffe fremmede Stenhuggere herind til alt dette Arbeide. Det danske Folk har i Virkeligheden optaget den romanske Stil i fuld Forstaaelse og gjengivet den med egne Hænder, da det for syv Aarhundreder siden reiste den Granitarkitektur, som endnu udgjør Halvøens Pryd, og som med sine graa, mosbegroede Mure stemmer saa godt med den lyngbevoksede Hede og de vidtstrakte Høje. Den gamle Domkirke i Viborg stod som Glandspunktet i hele denne Architektur og som den største og smukkeste udarbejdede Granitkirke i hele Norden. Rundt om den voksede den ene smukt tilhuggede Kloster- og Landsbykirke op efter den anden, idet mangen en Hedenolds Stendysse blev offret — saaledes som Skarpsalling Kirke ved Løgstør viser det — for at skaffe Materiale til Bygningen¹). Der var saaledes rig Leilighed for det jydsk Folk — ligesom det ganske vist ogsaa var en haard Byrde, paalagt af Bisper og Abbeder — til at øve sig i Stenhuggerkunsten, og der er, naar vi tage Tidsalderen og Forholdene i Betragtning, vist en Trofasthed og Omhu i dette betydelige Stenarbeide, som vi maa beundre. Ja endnu i vore Dage findes der dygtige Stenhuggere paa Landet i Jylland, som deltog med Ære i

---

¹) Se «Salling Kirke» af Forf. i Aarbøgerne 1867, Side 150.

Ombygningen af Viborg Domkirke, et Arbeide, som selv vore Fjender skjænkede deres Agtelse i 1864.

Medens Sandstenen let og villig føiede sig for Meisels Slag — og i Lunds Domkirkes Mure har man fundet gamle Meisler, baade Bredmeisler og Spidsmeisler¹⁾ — har man utvivlsomt til Granittens Bearbejdelse oftest anvendt Spidshammeren, Tydskernes »Zveispits«, thi det »Kornede«, som er ved Graniten, det vil sige, de haardere Smaadele i en lidt blødere Masse, lade sig ikke altid behandle med Meiselen men springe let itu. Allerede Romerne brugte den spidse Stenhammer. Man ser f. Fx. saaledes paa et bekjendt Freskomaleri i en af Roms Katakomber Billedet af en

1. Fra Bjørnsholm.

Stenhugger eller »Graver«²⁾, som i den ene Haand holder Lampen, i den anden Spidshammeren. Ved hans Fødder ligge tvende andre bredere Hammere paa lange Skafter tilligemed med en Passer.

Med Hensyn til den haandværksmæssige Fremgangsmaade, som de gamle Stenhuggere have brugt ved den besværlige Tilhugning af Døbefonter i Granit, maa jeg her

¹⁾ Brunius: »Lunds Domkyrka« 1854. S. 91.

²⁾ »Diogenes fossor, in pace depositus«, Dr. A. Görting: »Geschichte der Malerei«, Leipzig 1866, S. 66.

nævne en ganske mærkelig Prøve. Paa Bjørnsholm ved Løgstør, det gamle Vitskøl Kloster, staar en ufuldendt Døbefont. Den ydre Form, der er plump, er færdig, men Ud hulningen af Kummen er kun paabegyndt. Stenhuggeren har her hugget en cirkelrund Fordybning langs den indre Rand samt et dybt Kors igjennem Midten. De mellem liggende Masser kunde da fjernes ved raske Slag fra Siden med en større Hammer (Fig. 1).

Den middelalderlige Stensulptur alene i Jylland er et særdeles rigt Æmne. Direktionen for de antiqvariske Mindes mærkers Bevaring i Danmark har draget Omsorg for, at der nu er tilveiebragt en smuk Samling af Tegninger af slige Stenhuggerarbejder, og der er ved disse Undersøgelser opdaget mangfoldige interessante Ting, om hvis Tilværelse man hidtil ikke havde nogen Anelse. Det vil saaledes ved nærværende Leilighed ikke være mig muligt at give nogen Oversigt over det meget, der findes; jeg kan kun berøre nogle enkelte Sider af Stensulpturen, men blandt disse indtage vistnok de jydske Døbefonter en fremragende Plads.

Uagtet mange af disse ærværdige Fonter, af hvilke vore Forfædre Slægt efter Slægt igjennem Aarhundreder have modtaget den hellige Daab, ved Tidernes Ugunst tankeløst ere blevne kastede ud af Kirkerne, saa at man kan finde dem som Blonsterborde i Haverne eller som Vandtruge for Kvæget i Gaardene, har Tiden dog heldigvis lævnet et meget betydeligt Antal. Mange af disse Fonter ere kun plumpe, uformelige Arbejder, udførte af lidet kyndige Landsbysten huggere, men andre ere derimod meget pynteligt tildannede i en ædel Form, og nogle have Relieffer af stor antikvarisk Betydning, undertiden med Æmner fra de gamle danske Helte- og Kongesagn, som f. Ex. den mærkværdige Døbefont i Lime i Salling, paa hvilken Worsaae mener at se en Skildring af Regner Lodbrogs Saga¹⁾.

¹⁾ Worsaae: Foredrag i det kgl. nord. Oldskr. Selskab, den 18de Novbr. 1873.

I Almindelighed tør det vel antages, at de jyske Døbefonter som oftest ere samtidige med de gamle Granitkirker i romarsk Stil. Derpaa tyder det i detmindste, at man her gjenkjender de samme dekorative Former, de samme Fodstykker og Profiler, de samme Relieffremstillinger, det Guds-Lam, Drager og Løver, som paa Kirkerne. Der kan imidlertid være Grund til at antage, at enkelte af Døbefonterne endogsaa kunne føres tilbage til det 11te Aarhundrede, og det er derfor muligt, at saadanne Fonter allerede kunne have staaet i de gamle Trækirker. Paa et Kirkeconsilium i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede blev det nemlig vedtaget, at Døbefonten skulde være af Sten: »debet fons esse lapideus«, hedder det¹⁾. Tidligere har man rimeligvis brugt Træfonter, men nu blev Døbefonten et fast Inventarium, der ikke kunde flyttes ud af Kirken og derved, hvad det især kom an paa, ikke vanhelliges ved profant Brug. Oprindeligt var det Skik at fylde hele Kummen med Vand, hvorfor der findes et Hul i Bunden til Afløb, naar Vandet skulde fornyes. Man neddyppede da det nøgne Barn i Kummen eller stillede det opreist i den, saa at Vandet naaede til midt paa Livet, saaledes som et gammelt Kalkmaleri i Sverborg Kirke fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede viser os det. Allerede i Middelalderen hørte der Trælaag til Døbefonterne, for at der ikke skulde falde Støv i det indviede Vand. Af saadanne gamle Trælaag med Løver paa Haandtaget, med det smukt indskaarne Christi Monogram m. m. ere endnu et Par bevarede i Skaane²⁾.

Man kan dele Døbefonterne i flere store Grupper efter deres Form og efter deres Relieffer. Flere Fonter have en saa stor indbyrdes Lighed, at man ikke alene tør tilskrive dem samme Skole men endogsaa samme Mester. Under-

1) »Acta Ecclesiae 'Mediolanensis«. Lugduni, 1684.

2) Brunius: »Skånes Konsthistoria«, Lund 1850, S. 496.

tiden betegnede Stenhuggerne Døbefonterne med deres indhuggede Navne. Saaledes bære 4 Døbefonte i Skaane, nemlig i Hør, Sallerup, Sønderhviddinge og Ørtofte, den samme Runeindskrift «MARTIN MIK KIARTHI» o: Martin gjorde mig. Paa den førstnævnte ses et langskjægget Gubbehoved med en spids Hue, og rimeligvis har den gamle Martin her villet afbilde sig selv. Døbefonterne i Resløf, Lille Harrie og Odarsløf ligne de fornævnte saa meget, at Prof. Brunius antager, at ogsaa disse ere Arbejder af Martin. Paa Sjælland have vi i Baarse og Kastrup Kirker en lignende Indskrift med gamle Munkebogstaver:

BONDO : FRISO : ME : FECIT.

Paa Baarse Fonten er endvidere tilføiet:

ESGERVS . RØTH . OE : FECIT . FIERI.

»Esger Røth lod mig gjøre«. Under denne Linie ses en Række af 16 Runer, et Runealphabeth, som kun figurerer som en Prydelse.

Man kunde let finde flere Exempler paa Døbefonter udførte af samme Mester¹⁾. Jeg vil her endnu kun henvise til to Granitfonter i Salling, nemlig først den i Lyby, som udmærker sig derved, at Kummen er udbuet som et Firkløver og Foden er meget smukt formet i attiske Profiler. Rundt om Kummen ses en Række stærkt fremtrædende Figurer med oprakte Hænder foran Brystet. Flere af dem bære lave Bispehuer og Krumstave, og en holder et Kors²⁾. Døbefonten i Thorum, ligeledes i Salling, har saa

¹⁾ Worsaae gjorde i det nævnte Møde opmærksom paa, at de to smukt udhuggede Sandstensdøbefonter i Sørup i Angel og i Borreby ved Ekernførde synes at være huggede af samme Kunstner. Danske Mindesm. I, Tavle XXXI.

²⁾ Architekt Ahlmann har givet en Tegning af denne Font i Værket »Ældre nordisk Architektur«, udgivet af H. Holm, Storch og Dahlerup.

stor Lighed med den fornævnte, at den synes at være et Værk af samme Kunstnerhaand.

De fleste af vore gamle Døbefonter have Form af et kolsalt Bæger, idet de bestaa af en halvkugleformet Kumme og en

2. Fra Gumløse i Skaane.

Fod, der ligner et omvendt Terningkapitæl med en svær Rundstav eller Ring, der sidder umiddelbart under Kummen. Den udmærkede tyske Gransker Heinr. Otte mener, at denne Form, »Pokalformen«, er særlig germansk eller med

andre Ord, at den har udviklet sig i Tydskland¹⁾, medens derimod den ældre fra Syden stammende Form er cylindersk. Cylinderformen forefindes ogsaa i adskillige gamle danske Døbefonter, men kun for Skaalens Vedkommende, som f. Ex. paa

3. Fra Torrild Kirke.

den smukke, romanske Døbefont i Leierskov ved Kolding og ved Fonten i den 1191 indviede Gumløse Kirke i Skaane²⁾ (Fig. 2).

¹⁾ Heinr. Otte: »Handbuch der kirchlichen Kunstarchäologie«, Leipzig 1854, S. 37. Side 36 er den pokalformede Døbefont i Halberstads Domkirke afbildet.

²⁾ J. Kornerup: »Gumløse Kirke«, Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1866, S. 184.

Adskillige af Jyllands Døbefonter fra Slutningen af 12te Aarhundrede fremtræde i den reneste romanske Stil med hvælvet Kumme og en temmelig høi Fod i Form af en nedadvendt Skaal, saaledes som f. Ex. den prægtige Font i Torrild, Hads Herred ved Aarhus (Fig. 3) Kummen er prydet med stiliserede Løver i fladt Relief og Foden med store Palmetter af næsten ren antik Form. Alle Kanter og Border ere afsluttede med fine, elegante Rebsnoninger. Uth Kirkes Font, ved Horsens, har en saa stor Lighed med den for nævnte, at det er sandsynlig, at samme Mester har hugget dem begge, men i ethvert Tilfælde høre de til de bedste Værker hos os i romansk Kunst. Der er paa én Gang Gang Storhed og Finhed i disse Former¹⁾.

Et Slags Døbefonter, der synes at være eiendommelige for Jylland, er Fonterne med Dobbeltløver, det vil sige, to Par Løver med fælles Hoveder, og der forefindes endnu et ganske betydeligt Antal af dem i denne Provinds. I Sønderjylland og Fyen forekomme derimod kun enkelte af disse Fonter, men i Sjælland kjender jeg kun ét Exempel, nemlig i Hornbæk, og i Skaane ligeledes kun enkelte, navnlig en i Farløf ved Helgeaaen²⁾. Det maa uden Tvivl være »Løven af Juda« (1ste Moseb. 49 Kap. og Joh. Aabenb. 5 Kap., 5), Sindbilledet paa Christus, der har givet den første Anledning til disse Løvebilleder, men det synes næsten som om den oprindelige Betydning snart er bleven glemt af Stenmestrene, og at disse blot ifølge gammel Skik og Vedtægt have hugget Løver paa Døbefonterne som noget, der nu engang hørte til, men at de iøvrigt ikke have været bange for at følge deres Lune. I de stærkt fremspringende menneskelige Ansigter, der høre til Løvekroppene, vil man som oftest forgjæves søge en Christustype. Disse Ansigter

1) Se Heinr. Hansens Tegning af Uth Kirkes Font i »Eldre nord. Architektur«.

2) Brunius: Skånes Konsthistoria, S. 502.

med de store, runde, fremtrædende Øine og med lange, spidse Dyrøren ligne snarere Djævlhoveder. Det besynderlige Indfald at fremstille Løver parvis med fælles Hoveder er rimeligvis laant fra de gamle vævede Tapeter¹⁾, som allerede i den tidlige Middelalder anvendtes til Kirkernes Udsmykning. Det kan ikke nægtes, at en stor Del af disse Fonter med Dobbeltløver er yderlig raat og barbarisk udhugget, men der findes dog ogsaa mange, der udmærke sig ved en omhyggeligere Udførelse og et mærkeligt Præg af den fjerne Tidsalder, de tilhøre. Der er noget eventyrligt, under-

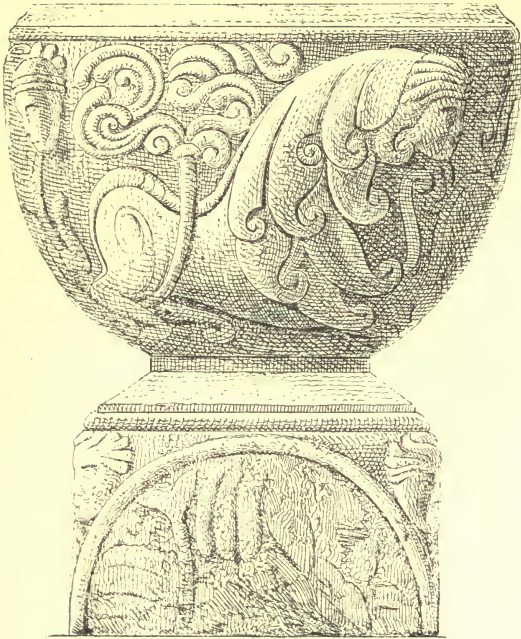

4. Fra Vinderslev Kirke..

tiden monstrøst, udbredt over disse Løveskikkelser med deres sælsomme, fælles Menneskehoveder og den i Veiret svingede Hale, hvis Dusk ender i et Ornament. Manken er altid holdt i stiliserede, undertiden flettede Lokker, og de rundt fremtrædende Hoveder synes at figurere som Hanke paa

³⁾ Anton Springer: »Monographische Studien«, II, 67—75.

Skaalen. Der er ikke Tale om nogen tro Efterligning af Naturen i disse Stenbilleder, men der er en Djærvhed og en Originalitet i dem, som maaske ingen anden Tidsalder end den barnlige Middelalder kunde finde paa. Som Typer paa de her omtalte Fonter kan jeg nævne dem i Vinderslev (Fig. 4), Dovre, Alling og Gjellerup, den sidste rimeligvis fra samme Tid som Kirken, o: 1140; men der kunde

5. Fra Skjørring.

let anføres mange flere, og det er endnu ikke engang muligt at angive Antallet paa Fonter med Dobbellover i Jylland. Det nærmer sig rimeligvis til et Par Hundrede.

De eiendommelige, lange Sving med spiraldannede Krøller i Løvemanken, som i Vinderslev Fonten, bringe os uden Tvivl endnu en Efterklang fra de gamle Træskulpturer

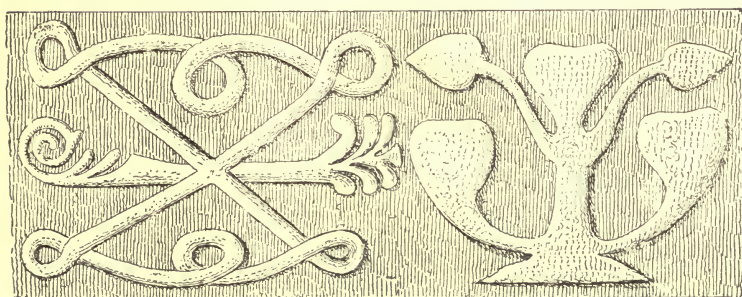
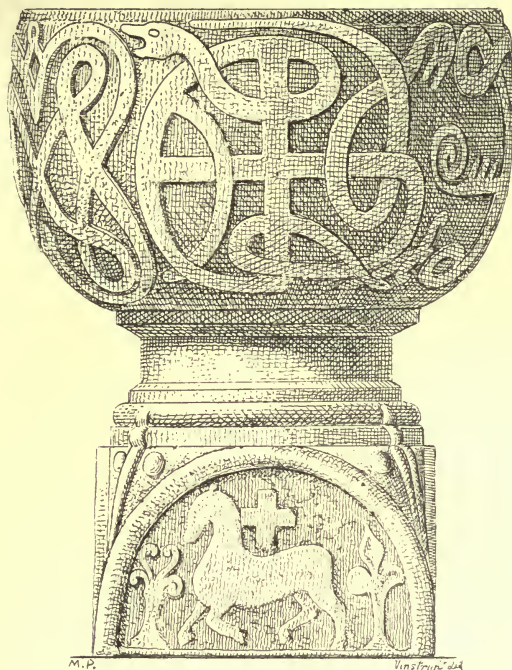
i Slutningen af Hedenold. I denne Henseende er ogsaa Skjørring Fonten (Fig. 5), Framlev Herred, mærkelig. Lokkerne i den vældige, store Løveanke have her et ganske eget Tilsnit, og der er i hele dette Reliefarbejde en Lyst til at rulle alt sammen i Spiraler, selv Løvens Ben, som minder om Oldsager fra Slutningen af Jernalderen.

Det er min Overbevisning — hvad jeg allerede tidligere har fremhævet¹⁾ — at den hjemlige Stil i Træskulpturer og Trækirker ikke har været uden Indflydelse paa Formerne i de ældste Stenhuggerarbejder, hvad der jo i sig selv er meget naturligt. Et Folk forlader ganske vist ikke sin tilvante, gamle Stil saa pludselig, at den ikke skulde efterlade sig Spor. Jeg vil henpege til enkelte Exempler, der synes at tale for denne Mening.

I den med Hensyn til dens Stenbilleder meget mærkelige Oster Starup Kirke imellem Kolding og Veile forefindes en Døbefont af Granit (Fig. 6), som maaske er enestaaende her i Landet, og som i al Fald maa anses for et antikvarisk Mindesmærke af første Rang. Denne Døbefont har Bægerform, og den halvkugleformede Kumme hviler paa en Fod, der ligner et omvendt Tæringkapitel. Paa Siden af Kummen er der udhugget et Kors, omvunden af sælsomme i hinanden snoede Slinger. Naar vi erindre, hvor megen Betydning den romerske Kirke lige fra de ældste Tider lagde i Sindbilleder, tør vi maaske ogsaa se noget mere i denne Fremstilling end en blot Prydelse, der paa en smagfuld og fri Maade skulde tjene til at udfylde de tomme Flader. De om Korset hvislende Slinger kunne jo betegne Mørkets Magter i afmægtigt Raseri. Den øvrige krumme Flade er fyldt med prægtige frie Slynngninger og Sloifer. Paa Fodstykket ses i Relief det Guds Lam, bærende Korset; men denne Dyreskikkelse ligner rigtignok ikke meget et Lam; den minder ved sin slanke Form, lange Hals og den

¹⁾ Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1869, S. 197.

eiendommelige, opadbøiede Snude snarere om de bekjendte Dyrebilleder fra Slutningen af Jernalderen. Det lille Træ

6. Døbefonten i Øster Starup Kirke.

tilvenstre for Lammet med de spiralagtig, sammenrullede Blade viser ogsaa hen til hin Tidsalder. Udførelsen af dette

Arbejde, som utvivlsomt er meget gammelt, er yderst omhyggelig, og Kanterne paa de slyngede Baand og Slangerne ere ikke afrundede men skarpkantede¹⁾. Det kan ikke miskjendes, at vi her møde Motiver, der stamme fra andre, ældre Kilder end de sædvanlige romanske. I Slyngningerne paa Kummen gjenkjende vi baade den gamle nordiske Træskærerkunst og den dermed beslægtede irsk-keltiske Stil fra det 10de og 11te Aarhundrede saaledes som vi blandt andet finde denne udpræget i de mærkelige Runekors i Irland, Skotland og paa Øen Man²⁾, Former der utvivlsomt ogsaa ere laante fra ældgamle, desværre nu forsvundne Træskulpturer, men som have bevaret sig i enkelte af de ældste norske Trækirker, f. Ex. Urnes³⁾.

I Oddense Kirkes Taarn i Salling er der indmuret tvende pynteligt tilhuggede Granitsten (Fig. 7), som have dannet Sideposter til et Portal, der rimeligvis allerede er blevet forstyrret, da Taarnet blev opført. Den ene af disse Poster har to fine Halvsøiler, som foroven forenes ved en fælles Slyngning, en Kringle, hvorom senere. Istedetfor Kapitæl ses foroven et bredt, bladformet, ganske eiendommeligt Ornament. Den anden Sten har en fin, mellem Hulkanten indlagt Halvsøile, der foroven har en meget svær Udvidelse af Ringen og derover et bredt Blomsterbæger, der nærmest ligner en Tulipan. Det er øienfaldende, at Formerne i disse to Stykker egne sig lidet for Udførelsen i Granit, f. Ex. de

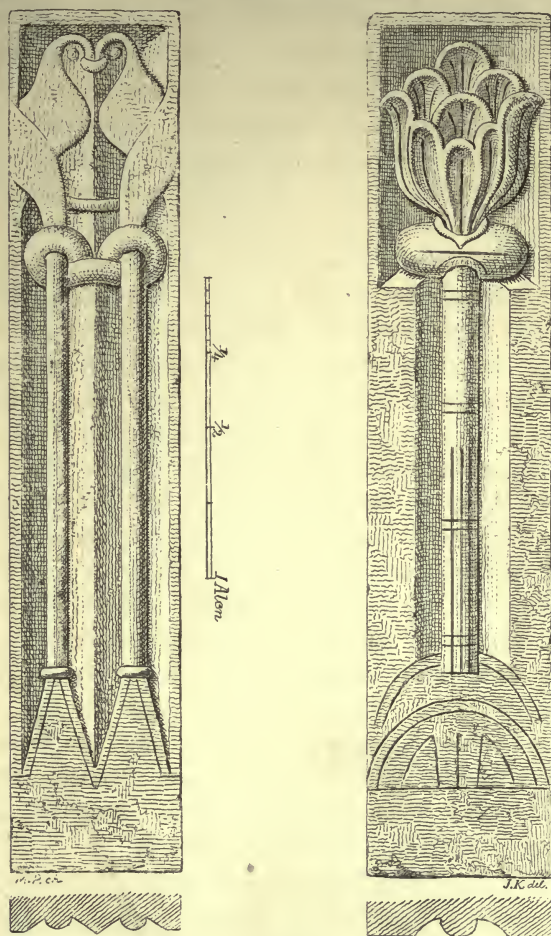
1) Jeg maa takke Hr. Justitsraad, Architect Vinstrups Godhed for Tegningerne af denne og flere af de gamle jydskes Døbefonter.

2) J. J. A. Worsaae: »Minder om de Danske og Normændene i England, Skotland og Irland«, Kbhvn 1851, S. 271—352—353. Sammenlign dermed de gamle med Kors og Fletværk prydede Ligstene i Aarhus Domkirkes østre Gavlmur.

3) Franz Kugler har i Haandb. der Kunstgesch. 1859, II, p. 61—62 henpeget til, at den omtalte Stil synes at være hentet fra Irland til Norge, hvor Snitværket paa Urnes Kirke aldeles ligner de gamle irske Ornamente.

fine Indsnit i det sidstnævnte. Det er aabenbart en Efterligning af Træformer, vi her have for os, Former der tydeligt nok minde om Hulmeiselen og Høvlen, et Værktøi,

7. Fra Oddense K. i Salling.

der allerede i det 3die Aarhundrede efter Christus var kjendt. her i Landet¹).

²) C. Engelhardt: »Vimose Fundet«, S. 29, Kbhvn 1869.

Portalet i Ølst Kirke ved Randers med sin mærkelige, om Trækirkerne mindende Overligger har allerede tildraget sig Granskeres Opmærksomhed; navnlig har Dr. Sophus Müller paavist, at den eiendommelige Løkke eller Slyngning, man kunde ogsaa kalde den Kringle, som i Midten sammenbinder de to smaa Rundbuer, maa antages at være et fra Irland stammende Ornament¹⁾, i hvilket Land han vistnok medrette mener, at hele den eiendommelige Stil med de sælsomt, i hinanden slyngede, slanke Dyreskikkelser og Baand, Knuder og Fletninger, som anvendtes i Norden allerede i Slutningen af Jernalderen, har sit oprindelige Udspring. Portalmotivet i Ølst er heller ikke nogen tilfældig, enestaaende Fremtoning. Dr. Müller har allerede i den citerede Bog gjort opmærksom paa, at der findes tilsvarende, aldeles lignende Prydelser ved Portalerne paa Skjern K. (Middelsom Hrd.) og Gjettrup K. (Nørre Hald Hrd.). Jeg kan til denne Gruppe endvidere føie Portalerne i Hem, (Onsild Hrd.), Lem, og Gimming (Støvring Hrd.) Gassum, Kovsted og Tvede (Nørhald Hrd.), og Mørke (Øster Lisbjerg Hrd.)²⁾, og der findes formodentlig endnu flere; men allerede nu kjende vi saaledes ialt 10 Portaler i denne eiendommelige Stil, der synes laant fra de gamle Trækirker. De ældre af disse Skulpturer udmærke sig ved en vis Bredde og Djærvhed i Formen og have som i Hem og Lem snoede Søiler ved Siderne, ogsaa et Motiv, der har været anvendt i Trækirkerne. De yngre, som Portaloverliggeren i Gimming, ere derimod altfor spinkle; man ser, at den oprindelige Tradition allerede har tabt sig.

Det er dog, som berørt, ikke alene i Jylland, især i

¹⁾ S. Müller: »Dyreornamentiken i Norden«, Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1850, S. 307.

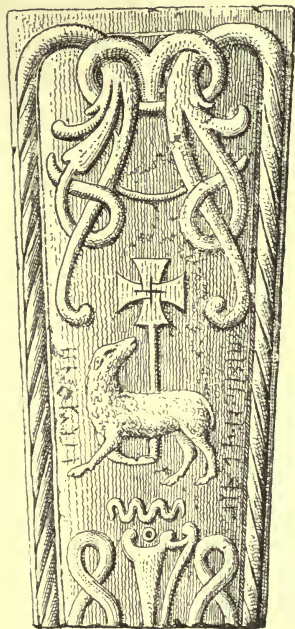
²⁾ Architect F. Uldall har velvillig meddelt mig Oplysning om disse »Bagerportaler«. I Gassum er den prægtige Portalsten desværre kastet ud af Kirken og henslængt i Skolelærerens Have.

Randerseggen, at Kringleprydelsen forekommer. Den findes hyppigt allerede paa de svenske Runestene, og den bemærkes — hvad ogsaa Dr. S. Müller har henvist til — paa en Ligsten fra den tidlige Middelalder paa Dalby Kirkegaard i Skaane, (Fig. 8) hvis øvrige Prydelser ogsaa fortjene Op-

mærksomhed som umiskjendelige Erindringer fra den Stil, som prydede de gamle nordiske Træbygninger¹⁾.

Det er kun enkelte Sider af den middelalderlige Stenhuggerkunsts Historie, jeg ved nærværende Leilighed har kunnet berøre; jeg har kun henpeget til, at denne Kunst tilligemed den kirkelige Bygningsskunst, hvis Tjenerinde den var, oprindelig var en fremmed Gjæst i Norden men snart blev Folkets fulde, aandelige Eien- dom, saa at det med Sandhed kan siges, at den blev en national Kunst. Materialet, hvori der arbeides, Naturen, der omgiver Værket, og endelig det Folks Væsen, hvis Hænder udfører Arbeidet, vil uundgaelig yttre sin Indflydelse derpaa. Den storslaaede

jydske Natur og Folkets udholdende, trofaste Væsen har saaledes givet Halvøens Granitarkitektur dens Præg. Som

8. Fra Dalby Kirkegaard, Skaane.

¹⁾ Paa den nedbrudte Vrigstad Kirke i Smaaland fandtes lignende ældgamle Slyngornamenter, skaarne i Træ. H. Hildebrand: »Bidrag till Svenska Medeltidens Konsthistoria». Antiqv. Tidskr. f. Sverige, II.

et Tegn paa Selvstændighed ser man i hine formentlige Erindringer fra den gamle nordiske Træbygningskunst, at Stenmestrene, idet de optog den romanske Stil, dog ikke ganske opgav den hjemlige, vante Smag.

Men Stenhuggerkunsten skulde i vor Middelalder desværre ikke komme ud over sin første Barndom, og den gothiske Stil kom aldrig til nogen Udvikling i Danmark som i Frankrig og Tydskland. Flere Omstændigheder bidroge hertil: Landets Forarmelse under ulykkelige politiske Forhold, saavel som dets Mangel paa Stenarter, der egnede sig til kunstnerisk Behandling. Efter Indførelsen af Teglstenen som det almindelige Bygningsmiddel i Danmark ophørte man efterhaanden med at arbeide i den haarde Granit, og Billedhuggerkunsten gav sig atter til at udføre sine Værker i Træ, idet den beskæftigede sig med Udsnitning af Alterskabe og Chorstole; men baade disse og de enkelte Stenskulpturer, f. Ex. Dronning Margrethes Gravminde i Roskilde Domkirke, synes for største Delen at være fremmede Kunstneres Værker.

DET ÆLDSTE KØBENHAVN. III. *)

AF A. D. JØRGENSEN.

Ved en afhandling i »Historisk tidsskrift«, 5. række, 2. bind («Det ældste København og den nyere granskning») har Dr. A. Heise igen bragt liv i et videnskabeligt spørgsmål, som jeg til sin tid forgæves søgte at bringe til afslutning. For mit vedkommende kommer dette lovlige sent, da mine egne arbejder har ført mig meget langt bort fra denne sag, medens samtidig stoffet for dens behandling foreligger i så stor vidtløftighed, at det er vanskeligt at magte. Jeg skal derfor kun tillade mig i enkelte hovedpunkter at give et korrektiv til Dr. Heises afhandling, for i alle tilfælde at vise, at denne ingenlunde bør anses for et sidste ord, som man måske efter dens titel kunde tro. Før jeg imidlertid går over til disse enkelte hovedpunkter, må det være mig tilladt at føje et par ord til Dr. Heises indledning, i hvilken han søger at give et tilbageblik over »striden« og karakterisere de stridendes methode. Den opfattelse, der her er gjort gældende, trænger i høj grad til en faktisk oplysning, hvis betydning en historieskriver ikke burde have oversét. Når man læser Doktorens fremstilling, må man nemlig antage, at meningsforskellen har drejet sig om fortolkningen af et og det samme foreliggende stof. Enhver som samtidig har fulgt sagen véd, at det modsatte var tilfældet. Da Dr. Nielsen fremsatte sin senere fastholdte opfattelse af Københavns ældste historie, havde han selv kun i en meget kort tid syslet med dette emne, og af Diplomatariet forelå der kun et første hefte; det var dengang ingenlunde nogen almindelig opfattelse, at man i denne forfatter, som Dr. H.

*) Sml. Årbøgerne 1872 og 1877.

siger, så for sig »en gransker, der ved sine utrættelige arkivstudier har skaffet sig et så dybtgående kendskab til Københavns historisk-topografiske forhold som ingen før ham«. Det vilde ikke være vanskeligt med bestemte anførseler at godtgøre berettigelsen af en dengang almindelig opfattelse, at denne afhandling var forhastet. Jeg skrev mit første indlæg allerede i August 1871, det udkom i November 1872. Mit stof var ikke større, snarere mindre end det, Dr. N. havde opereret med; thi han havde brugt aktstykker, som først senere blev trykte. Jeg skrev intet stridsskrift, men udtalte forventningen om, at i anledning af Diplomatiets udgivelse »den tid turde være kommen, da forskellige forsøg på at overvinde de vanskeligheder, som altid frembyder sig i rigt mål, hvor talen er om at tilvejebringe et nyt grundlag for en af usikre traditioner overgroet historie, med rimelighed kan ventes at ville fremkomme«. Og jeg tilføjede, at »når de følgende bemærkninger i flere væsenlige punkter fjerner sig en del fra de resultater, hvortil denne forfatter er kommen, så vil det formentlig kun kunne gavne den fortsatte granskning og lette vejen til et endeligt, fra alle sider vel overvejet resultat«. (1872, s. 257).

Der gik nu flere år, inden diskussionen genoptoges; Dr. Nielsen samlede imidlertid et overvældende stof til oplysning af de topografiske enkeltheder. Det viste sig herved, at jeg havde taget fejl i noget, havde ret i andet; jeg skal ikke gå nærmere ind på dette, men overlader det trøstigt til en senere tids bedømmelse at afveje det ene mod det andet. Dr. Nielsen svarede altså, fastholdt sin grundopfattelse og tog temmelig lydløst mine påvisninger til indtægt. Jeg var imidlertid kommen bort fra enkelthederne i sagen og lod den hvile eller opgav den, indtil noget senere et tilfældigt blik på Absalons stadfæstelsesbrev af tiendegaven, der hidtil med urette var taget for en tiendeoverenskomst, gav mig et nyt udgangspunkt til stadfæstelse af den opfattelse, jeg strax havde gjort gældende: at det oprindelige

Havn havde ligget «ved stranden», ikke på bakken. Jeg gentog altså min undersøgelse og skrev mit andet indlæg, i Avgust 1877 (udkommen i Marts 1878).

Det vil heraf ses, i hvor høj grad Dr. H. gør mig uret ved at bebrejde mig opgivelsen af tidligere, 6 år tilforn, fremsatte anskuelser. Hvad jeg bebrejder min modstander, er netop det, at han intet kunde opgive, og det forekommer mig at være en løjerlig omstilling af værdierne, når Dr. H. lader mig gå ud fra et «syn» på tingene og min modstander sidde inde med den «realistiske historiegranskning».

Hvorom alting er: Dr. Nielsen svarede ikke på mine indvendinger, men gentog nogen tid efter sin opfattelse i den store Københavns historie og i Traps topografi, og dermed er jo sagen efter vore forhold, som vi alle véd, afgjort. Når en mand i den grad som Dr. N. sidder i midpunktet af en enkelt begrænset opgave, når han tilmed er så energisk i sit arbejde og så energisk i at fastholde sine ved første blik dannede og udtalte meninger, som Dr. N., så er han avtoritet, og for andre er der intet andet at udrette end i det højeste at lægge sine tvivlsmaal til rette for en senere tid.

Dette til belysning af sagens fortid; skulde det nu kunne lykkes Dr. Heise alt nu at give den en fremtid, vilde det efter min mening være såre heldigt; men jeg tror at dette hans første indlæg (eller måske snarere dom) i sagen, tager den fra et noget vel snævert synspunkt. Forfatteren siger, at historiegranskningen i vor tid frem for alt er realistisk*). Dette ord har ikke mere den klang nu som

---

*) S. 522. Dr. Heise burde ikke have brugt et urigtigt citat som anledning til denne ytring. Der findes hos mig på det anførte sted (1877, s. 279—80) ingen «erklæring» om, at noget må have været så og så. Dr. N. havde fremdraget en parallel, som jeg afviste ved at gøre opmærksom på, at den sag ikke var klar, og at f. ex. jeg opfattede den anderledes.

for et par år siden. Vi har hidtil kun hørt det brugt om kunst og litteratur, og dets talsmænd har på disse områder gjort så mange indrømmelser overfor »det ældre«, at standpunktet nu er noget uklart. Anvendt på historien fortolkes det af Dr. Heise således, at »den forlanger positive beviser« (s. 522). Jeg håber ikke at misforstås af Dr. H., når jeg hertil må sige, at ingen af os i så tilfælde er »realist«, og at det er heldigt for os begge. En historiegranskning, støttet til fordringen om positive beviser, er højst en hjælpevidenskab. Dens opgave vilde kun være at fremdrage kilder, bevise deres ægthed og sammenstille deres udsagn. Det er kun den ene side af granskningen. Ligesom det fysiske liv kræver et åndedræt, en skiftevis optagelse og udskillelse af elementet, således må historien for at blive en levende videnskab skiftesvis undersøge, hvor meget og hvor lidt der ligger i kildernes udsagn: hvor lidt der til syvende og sidst med fuld sikkerhed kan vides, og hvor meget der dog med overvejende sandsynlighed deraf kan sluttes. Lad os se, om ikke kunst og digtning stadig vil vende tilbage til det tilsvarende: realistisk at fjerne alt subjektivt fra det givne, og poetisk at udfolde det med hele den rigdom, der er nedlagt i kunstneren selv.

Efter disse bemærkninger skal jeg tillade mig endnu engang at forsøge på at give et bidrag til besvarelsen af et par hovedspørgsmaal vedkommende det ældste København, for så at overlade det til andre med bedre tid og friske kræfter at bringe sagen videre.

I. FRUE KIRKE.

Det kan ikke være undgået Dr. Heise, i hvor høj grad Absalons brev har været punctum saliens for mit andet indlæg. Min hovedopgave må det derfor være at hævde den forhen fremsatte opfattelse af dette, som jeg ikke i nogen henseende kan finde berørt af Doktorens indvendinger.

Brevet indeholder, som også den ærede forfatter indrømmer, ikke nogen tiendeforening, men en gave. Absalon, der i det øjeblik er erkebiskop, stadfæster den gave, som »alle sognemændene i Havn« enstemmig har givet til Vor frue kirke; dens indhold er »tredjedelen af deres korn-tiende«, dens hensigt at lægges til »guds huses bygning og skrud«*). Meningen er på alle punkter fuldt gennemskuelig. Den tiende, af hvilken en tredjedel gives til Frue kirke, er utvivlsomt hele den tiende, de som sognemænd yder; den deles efter landets skik i tre dele, den ene til biskoppen, den anden til præsten, den tredje til kirkens hus; det er kun den sidste, de selv råder over, og det er altså den, de giver til Frue kirke. Umuligt var det jo ikke, at »deres tiende« kunde betegne kirkens tredjedel, så de i virkeligheden kun giver en tredjedel deraf, altså den ene niendedel af hele tienden, medens de beholder de to tilbage; men det er ikke rimeligt og vilde i alle tilfælde ikke forandre sagen til skade for den af mig hævdede opfattelse.

Den anden side af gaven, dens hensigt, har Dr. H. derimod opfattet unøjagtigt, og det vil være rettest her strax at imødegå dette, da forståelsen af de fremdragne paralleler derved helt er undgået ham. Gavebrevets udtryk »ad constructionem et decorem domus Dei« er nemlig ikke andet end en angivelse af, at den omtalte tiende henlægges til kirken som bygning, som hus med tilhørende indbo (»bygning og skrud«) og altså ikke til præsteskabet; den får altså netop den anvendelse, som er dens oprindelige bestemmelse som kirketiende. Svarende hertil siger Absalon i sin stadfæstelse af tiendeforeningen i Slesvig stift, at den ene tredjedel er bestemt »in ædificationem ecclesiarum«

---

*) Percepimus --- tertiam partem vestre decime de annona vos omnes (comparochianos de Hafnis) contulisse ecclesie beate Marie ad constructionem et decorem domus Dei.

(Thorkelein I. p. 61), og i en pavebulle siges lejlighedsvis, at tienden i den danske kirkeprovins deles i tre: *quarum tertia earundem ecclesiarum fabricis deputatur* (Kirkeh. samlinger 5, 91). Det vil da let ses, at opfattelsen hos Dr. H. bliver skæv, når der oversættes: »til guds huses opførelse og udsmykning«, eller: »til opførelse og udsmykning af et gudshus«; idet forudsætningen her bliver, at gaven er rettet på en bestemt, forestående opførelse og udsmykning, ikke på en permanent anvendelse af en årsrente i overensstemmelse med kirkens almindelige organisation. Kun under forudsætning af denne misforståelse kunde der da også være tale om, som Dr. H. mener, at vente en helt anden formel. »Havde meningen været, siger han, at tienden skulde ydes til opførelse af en helt ny kirke, synes det dog langt simple at sige: I have skænket eders tiendepart til opførelse af en Marie kirke (*ad constructionem ecclesie b. M.*)«. Dette kunde efter sagens natur umulig være sagt, da der er tale om en overdragelse for bestandig og ikke hentydet til noget forestående byggeforetagende. Når jeg ikke forhen har fremhævet dette, men i forbindelse med gavebrevet har omtalt opførelsen af kirken, så var det ikke ud af denne kilde, men af de andre vidnesbyrd om, at Frue kirke netop dengang var stiftet, og jeg siger derfor heller ikke; »til opførelse og udsmykning«, men »til opførelse og vedligeholdelse« (1877, s. 272).

Dr. Heise lægger vægt på, at gavebrevet omtaler Frue kirke som eksisterende, ikke som påtænkt. Men dette følger med samme nødvendighed ud af gavens natur; det vil vistnok være vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at eftervise en kirkelig gave, bestående i tiender, til en kun påtænkt kirke. Men det er ikke vist, at den derfor har været fuldt færdig eller tagen i brug. Vort ældste gavebrev, af Kong Knud til Lunde domkirke, betegner sig selv som et *desponsale*, en fæstengave til kirken: *licet nondum perfecta* (Thorkelein I. p. 1.).

Men gavebrevet fører os videre. At sognemændene disponerer over deres kirketiende, hidrører fra, at de selv ejer, selv har opført og vedligeholder kirkens hus og skrud. Hertil er tienden bestemt; men det er en erfaringsætning, at de almindelige sognekirker hos os sjældent har haft brug for hele deres tiende, så det at »eje en kirke«, at oppebære dens tiende imod at vedligeholde den, altid har været en god forretning. Men denne ejendomsret falder ikke, som Dr. Heise synes at antage, sammen med det at være kirkens patron, og den ejendomsret, denne har*). Patronen kalder præsten, og også til denne side af kirken som institution svarer der jo en tiende, præstetienden. Når patronen er en kirkelig stiftelse eller et kloster, forholder det sig med præsten som med kirkebygningen: ejeren lader de kirkelige handlinger udføre og oppebærer til vederlag præstetienden; men overskuddet ved denne forretning tilfalder ham selv. At det samme andensteds (f. ex. på Island), og muligvis også hos os, foretoges af verdslige stormænd, er bekendt nok. Der er altså intet til hinder for, at Absalon i brevet optræder som kirkens patron og sognemændene dog som dens (husets) ejere.

Men ét er absolut nødvendigt: at tienden er opstået ved en kirke, er bleven til i forholdet mellem en kirke og et sogn. Og denne tiendes kirkedel tilhører kun sognet som kirkeejers, og er knyttet til forpligtelsen at vedligeholde den. En overdragelse af den må derfor nødvendigvis være en bortgivelse fra kirken, en ophævelse af det oprindelige forhold til denne. Om der med denne overdragelse følger den tilsvarende forpligtelse til at vedligeholde kirken eller ikke, er af underordnet betydning for sagen i sin almindelighed. Finder vi altså et sogn bortgive sin kirketiende, så har vi tillige vished for, at modtageren, hvem det ellers end er, i intet tilfælde kan være selve sognekirken.

---

*) Den nordiske kirkes grundlæggelse, s. 254, jfr. Tillæg s. 109.

De fremdragne paralleler stadfæster dette tilfulde. I Tjæreby giver sognemændene deres kirketiende til Eskilsø kloster, mod at dette overtager (en del af) de på tienden hvilende byrder. Svarende hertil giver kirkepatronen (Absalon) dem præstetienden, imod at de overtager den derpå hvilende forpligtelse at besørge tjenesten. Det af Dr. Heise jævnførte, men aldeles misforståede forhold i Løgum forklares af det selvsamme og er i og for sig meget oplysende. Præstetienden af denne kirke var (engang i fortiden, før 1173) kanonisk overdragen til klosteret, og biskoppen har derfor formået sognemændene til efter uvildige mænds mægling at indgå på, at også kirketienden skulde tilfalde det (1201—4). Der siges om denne tiende, at det er den del, som er henlagt til kirkens bygning, af træ eller teglsten, alt efter evne, samt til at skaffe dens fornødenheder (skrud) tilveje; men der tilføjes, at sognemændene hidtil med urette har nydt den selv og ikke ladet den ligge til kirkens brug*). Der ligger heri slet intet, som faktisk kunde kaldes uregelmæssigt, end sige ulovligt, det skulde da være, at de har ladet huset forfalde; tværtimod var det vistnok det gængse forhold. Men fra et strængt kirkeligt synspunkt kunde jo med fuld føje siges, at når tienden i det hele gives til kirken, til deling mellem bisp, præst og hus, så er meningen, at den også i sin helhed skal ydes og komme kirkelige formål tilgode. Og andet sker der jo heller ikke i Løgum, når det for fremtiden bliver klosteret, som nyder overskuddet, istedenfor sognet.

En noget fjærnere, men dog fuldstændig tilsvarende parallel har vi i fattigtien den i de andre nordiske lande,

---

*) — eas partes decimarum, que ad fabricam ecclesie de lignis sive lateribus juxta vires suas construendam, et que pro variis utensilibus restaurandis seu comparandis pertinent, possideant in perpetuum, quas sc. decimas predicti parochiani non ad usus ecclesiæ, sed ad suos illicite eatenus insumebant. Ser. r. D. 8, 15.

hvor der som bekendt fandt en deling sted mellem fire. Her er det fattigtjenden, som i lovene kaldes »bøndernes egen» *), selvfølgelig fordi de selv påtog sig at sørge for deres fattige. Men også her har vi en enkelt ytring af kirkens misbilligelse af dette forhold, idet paven skriver til den svenske konge: Vil I fortjene syndernes forladelse, da giver tiende, og af de ni dele (d. e. resten af eders indtægt) skal I give almisse**). Medens man fra først af var glad ved at få folk til at give tiende, og da anvendte den således, at virkelig de andre kirkelige byrder lettedes, så søgte man senere at drage den helt over på de åndelige formål alene. — Den omstændighed at Absalon, tiendens heldige forkæmper på Sælland, er med i spillet, gør det utænkeligt, at der i Havnboernes gavebrev skjuler sig en frivillig tiendeforening overfor sognets egen kirke; endvidere viser hans forhold til Tjæreby kirke, at han ikke misbruger sit forhold som patron til at påtvinge sognet en opgivelse af sin ret over kirketienden. Der bliver ingen anden udvej end at forstå brevet lige efter ordene («realistisk»): det er en gave, hvorved sognemændene i Havn bortgiver deres kirketiende til en fremmed stiftelse. At denne stiftelse er en kollegiatkirke, der samtidig, før eller efter, får patronatet over deres sognekirke, gør kun parallelen med Eskilse og Løgum kloster endnu mere indlysende.

II. VED STRANDEN.

Der er et lille parti i Dr. Heises afhandling, som i høj grad falder udenfor den realistiske historiegranskning; det er hans tiltrædelse af sin lærde kollegas påstand om strand-

*) Norges gamle love I, 137. 369: —skipta i 4 stade, a biskop fjordong, annan kirkia, hin þredia prestr, hin fjorda æigu böndr at skipta fatökra manna imillum. 385: —fatöker men hin fiorda, oc fare böndr sialfer mæd þæirra lut, oc skipti sem hann uill suara firi gudi.

***) Den nordiske kirkes grundlæggelse, Tillæg 110.

ens udstrækning. Der tales s. 554 om »den omstændighed, hvis betydning J. har søgt at svække, men ingenlunde har kunnet modbevise, at stranden i ældre tid har gået langt højere op end senere, så at man endog har fundet både eller lignende genstande i grundene midt i Rådhusstræde, i Badstustræde og i Vimmelskiftet (Tyskemannegade)«. Og på den følgende side hedder det: »At stranden langt ned i tiden nåede helt op til Ladbostræde (Læderstræde), er sikkert. At bebyggelsen er gået i retning fra Tyskemannegade (Vimmelskiftet) nedefter, ved successiv opfyldning, kan ikke betvivles.«

Lad os på dette punkt komme til en forstæelse. Har det nogen interesse for os at komme til kundskab om de ældste jordbundsforhold på Københavns grund? Selvfølgelig har al historisk kundskab sin interesse; men for stadens historie er den dog kun af betydning, lad os f. ex. sige: i jernalderen. Det er jo klart, at udgravningerne i Købmagergade og på Amagertorv, som Dr. Nielsen optager i sin text, men som Dr. H. med rette ingen brug har for, tilhører en tid forud for al historie; der har dannet sig et lag tørv over det hele og øen har siden den tid hævet sig et par alen*). Men hvem siger os, at de fundne både er fra en yngre tid? Der berettes simpelthen fra to steder, at der er fundet en båd, men det er ikke bleven undersøgt, om denne båd var en udhulet træstamme eller sammenføjet med jernnagler, om den lå i en oprindelig strand, eller var brugt som svinesti eller skarnkasse. Ankeret, som fandtes i Vimmelskiftet, burde ikke omtales oftere. Dr. Nielsen fortæller selv, at man ligeledes har fundet en båd i grunden til Trinitatis kirke, et af de højeste steder i byen**). Fra Kiel fortælles der (1860), at der i grunden til et nøje betegnet sted, tilhørende en embedsmand, ligger en båd med

*) Dr. O. Nielsen, København i middelalderen, s. 55—61.

**) Smst. s. 16 f. 52.

lænke; stedet er det højeste punkt i byen*). Lad os komme bort fra de opgravede både, når vi vil dyrke den realistiske historie; får vi engang et fund, der gøres til genstand for en omhyggelig undersøgelse, da vil vistnok alle hilse det med glæde; men oldgranskningen står i vor tid og vort land for højt til, at vi kan være bekendt at manøvrere med disse stråmænd.

Helt anderledes forholder det sig med de efterretninger, som er fremkomne om terrænet ved Nikolajkirke. I grunden mellem Holmens- og Nikolajgade, ud til denne sidste, fandtes der en stensætning af 4—5 fods tykkelse og 5 fods højde, af rå kampesten, der mod øst var forsynet med jernringe, som var indhugne i de store stene i 5—6 alens afstand fra hinanden, og som øjensynlig har tjent til at fastgøre fartøjer. På østsiden af denne stensætning fandtes den faste strandbund i en dybde af 3—4 fod under dagligt vande, og under den derover værende opfyldning fandtes rester af gamle både; på vestsiden af dæmningen lå et fast lag ler i lige højde med stengærdet. Stensætningen gik fra nord til syd over Vingårdsstræde og lille Kongensgade. Et bolværk fandtes syd for kirken, ligeledes i syd og nord**). — Her har vi et bevis for strandens grænse i en historisk tid; thi netop på dette sted, øst for kirken, må Gamle-bode havn søges. Hvor den har gået længere vest på, dengang Absalon fik stedet, véd vi intet sikkert om, og det er en løs påstand, at den »langt ned i tiden« vides at have nået op til Ladbrosstræde, hvis der herved skal tænkes på nuværende Læderstræde. Ladbrosstræde (efter Dr. Nielsen det nuværende Kompagnistræde) førte ned til Ladbros, altså et sted ved vandet, men deraf følger intet om strædets øvrige løb i forhold til dette***).

*) Jahrbücher f. d. Landeskunde, III, 447.

**) Dr. Nielsen, a. skrift. s. 53.

***) Smst. s. 112.

Mine modstandere lægger i deres argumentation imod en oprindelig bebyggelse »ved stranden« vægt på det mere udsatte ved denne beliggenhed, havets daværende ufred, for borgen blev anlagt. Det er ikke let at forstå, hvad nogle hundrede skridts afstand i den henseende kunde gøre fra eller til. Vikingerne måtte man enten finde sig i eller værge sig imod, hvor man så var ved kysten. Hverken Venderne eller vore forfædre lod sig afholde fra at gå iland; disse drog gennem Frankrig og England, fra hav til hav, og hine red f. ex. til Roskilde østerfra. Men frygten for vikinger i det 12. århundrede, som den skildres af Saxe, var noget helt ualmindeligt, også i forhold til fortiden. Først Knud Lavard siges at have bygget tårne ved Slien til forsvar; men alt før hans tid havde Slesvig i århundreder ligget på den flade strand og på en lav holm i fjorden, medens der lå høje bakkepartier lige bag ved. De ældste kirkers beliggenhed lader ingen tvivl derom tilbage. Hvorfor da fremdrage paralleler fra helt andre forhold, fra Nibe og Struer, der aldrig har strakt sig frem for at drage de fremmede handelsflåder til sig. Som vi hver dag har det for øje i alle livets forhold, således var det også dengang: mennesket foretrækker den øjeblikkelige håndgribelige fordel og lægger den mulige fare (ildsvåde, oversvømmelse, farsot osv.) i skæbnens hånd.

Lad os altså uden fordomme vende os til en undersøgelse af, hvad vi véd om »stranden« ved København i den ældste tid. Der er først den før omtalte skibsbro ved Nikolaj kirke; stedet kaldes i det 14 århundrede for Gamlebode havn. Kirken selv omtales tidligst af alle hovedstadens kirker, næst Vor frue kollegiatkirke; det er 1261 i ridderen Peder Olavsens af Kalveris's testamente. Han giver til den alle de skibe, som han ejer der på stedet*). Der om-

---

*) Suhm X, 975: Ecclesie sancti Nicolai in Hafn omnes naves meas, quas habeo ibidem.

tales her tillige et gammelt torv, Østertorv, svarende til de »gamle boder«. Udenfor dette løb lå på en ø eller halvø Østergård, der nævnes i slutningen af det trettende århundrede og stod i nøjeste forbindelse med slottet; senere blev den en kongelig »Vingård«. Denne gård var særlig befæstet, skønt den indesluttedes af stadsmuren fra Erik Menveds tid; dens egen befæstning var altså ældre*). Udenfor den lå igen Bremerholm, som det antages opnævnt i en temmelig fjern fortid, da endnu øllet fra Bremen havde særlig betydning som handelsvare. — Jeg tillader mig endelig nok engang, til trods for alt hvad der siges derimod, at minde om, at stedets jorddrot havde en særlig jordskyld af »gaderne ved stranden«, og at dette strøg i sidste halvdel af det 14. århundrede omfattede omtrent en fjerdedel af stadens grunde.

III. HAVN FØR ABSALON.

Frue kirke blev grundlagt af biskop Peder af Roskilde, medens Absalon var erkebiskop og jorddrot i København. Han havde af paven fået »kirken i Havn« stadfæstet på livstid; men dette forpligtede ham selvfølgelig ikke til at modsætte sig oprettelsen af en større kirkelig stiftelse af den mand, som efter ham vilde blive stedets både kirkelige og verdslige herre. Hvilken af stadens andre kirker må nu antages at være den ældste, den oprindelige sognekirke? Dr. Heises sympathi er for meget på Dr. Nielsens side til at ville indrømme Nikolaj kirke fortrinnet, det vilde være at opgive alt. Hvorfor ikke lige så godt St. Klemens eller St. Peders kirke? Lad os altså her stanse ved Doktorens non liquet.

Vi skal derefter ende med at fremdrage et par andre punkter i de gamle efterretninger om Havn.

Den ældste omtale af staden findes som bekendt i fortællingen om Kong Magnus den gode og Sven Estridsen.

*) Kbhvn. diplom. I, 64. Sml. s. 407, hvor det ses, at en del af denne befæstning (thend gammel mantelmur til gaarden) endnu 1546 fandtes tilbage på østsiden.

Sven sejlede til Sælland og lå med få skibe udenfor den by, som hedder Havn, siger Knytlinga; Magnus kom til og de kæmpede en kort stund med hinanden, da undveg Sven op på land og kampen fortsattes med stort mandefald*). Denne fortælling, der først optegnedes et par hundrede år efter, må vel grunde sig på en overlevering, der kendte Havn som et sted med selvstændig betydning allerede på den tid.

Den næste omtale er den hos Saxe: Erling hærgede i Jylland og vendte sig herfra til Sælland, »mod den by som hedder Købmandehavn«. Men Absalon mødte ham her med en sællandsk hær og afbødede hans angreb; samme år opførte han en ny borg på en ø i stranden for at beskyrme stedet mod lignende overfald. Denne borg kaldes senere »den, han byggede i Købmandehavn« (»købmændenes alfare havn«). Det er, som jeg alt før har gjort opmærksom på, samme udtryk, som det han bruger om kirkebygningerne i de større stæder: biskop Sven bygger en Fruekirke i Roskilde osv.**).

For en fordomsfri betragtning ligger der i disse bemærkninger en omtale af København som en stad forud for Absalons tid. Det er en alt bestående handelsplads, som beskyttes, fordi den hidlokker vikinger; det hører med til de historiske minder om den (og vel særlig i den), at der her forefaldt et slag mellem kongerne, da Sven og Magnus stredes om riget.

Vi kommer nu til pavebrevene, som stadfæster Absalons gave til Roskilde bispestol. Formelen lyder her således: »Castrum de Hafn, quod Valdemarus tue fraternitati contulit . . . sicut ipsum juste et sine controversia possides, cum omnibus pertinentiis suis . . . con-

*) Knytlinga k. 22: M. kom at Sveini, þar sem heitir í Höfn, lå hann þarr fyrir fám skipum osv. Sml. k. 32: þar er heitir í Rípum.

**) Saxo, pr. 810. 888. Sml. Årbøger 1877, s. 278.

firmamus, . . videlicet villam ipsam de Hafn, Oterslef cum omnibus pertinentiis suis, scilicet Serslef etc.« Dr. Heise vil ikke lade min gengivelse heraf: »Borgen Havn med sit tilliggende, nemlig selve byen Havn osv.« gælde; han siger: »der står kun: Borgen Havn, som Kongen har givet dig, . . . i det omfang og med den ret, hvormed du (nu) besidder dette, nemlig selve byen Havn osv.« »Castrum de Hafn bruges som navnet på hele det område, som kongen i sin tid havde skænket ham osv.« (s. 519).

Denne udtalelse er vanskelig at forstå. Forfatteren har selvfølgelig ret i, at »castrum de Hafn« først bruges som betegnelse for Valdemars gave, eftersom man alt dengang begyndte at opnævne lenene efter borge; men man lod det dog ikke i gavebreve blive derved. Her følger da jo også strax bagefter, hvor de retlige, præcise udtryk begynder, hvor den nødvendige hjemmel nævnes: »således som du ejer det rettelig og ukæret« (juste et sine controversia, det er ikke: »med den ret, hvormed«, som Dr. H., mener), en nærmere angivelse, og da først det stående, alt omfattende udtryk: cum omnibus pertinentiis, der er så vel kendt af kong Valdemars jordebog og diplomerne. Derefter følger så den egenlige opregning af det hele lens indhold: »villa de Hafn« etc., d. e. staden Havn*), Utterslev med tilliggende o. s. v. Efter dansk sprogbrug kunde man ikke vente at finde tilføjelsen »cum omnibus pertinentiis« udeladt i et retligt aktstykke, det er nødvendigt for i forening med det første »castrum de Hafn« at betegne lenet i sin helhed. Det er sandt, som Dr. Heise bemærker, at »hans hellighed paven vist har været lidet kendt med« de historiske forhold i København; men det er i den henseende neppe gået ham værre end ethvert andet regeringskancelli, der daglig udfærdiger breve om forhold, som ingen af udstederne kender på første hånd. Netop det pavelige cancellis fuld-

*) Endnu Valdemar Atterdag kalder Havn for villa.

stændige uvidenhed er os imidlertid en borgen for, at det har holdt sig til de udtryk, som brugtes i de ældre gavebreve eller i den beretning, som forelå om den forhen foretagne overdragelse. At man i den henseende ingenlunde var skødesløs, — og hvorfor skulde man være det i en sag, der vedkom vigtige ejendomsrettigheder, og hvis omhyggelige behandling ikke kostede mere ulejlighed end en skødesløs? — det ses tydelig nok af samtidige stadfæstelser på kirkers og klostres ejendomme. Man sammenligne således Alexanders stadfæstelse på Esroms ejendomme, 8 år før Urbans på København. Her nævnes først stedet, hvor selve klostret ligger, med sit tilliggende; derpå det sted, hvor der lå en by, som fordum hed Tange, — Vidlingerød og de jorder, på hvilke fordum småbyerne Eskilsholm, Langeholm og Davidstorp lå, med enge osv. *).

Der er altså intet i vejen for at tillægge pavebrevens udtryk en virkelig betydning, og denne bliver da, at Valdemars gave kan sammenfattes i ordene: »borgen Havn og hele dens tilliggende«. Havde lenet havt et andet midpunkt, dengang gaven blev given, eller havde det kun været et halvt herred eller så, da må vi gå ud fra, at dette var stillet i spidsen og ikke et navn, der først senere var opstået. Klosterstadfæstelserne nævner stadig først blandt gaverne: »det sted, hvor klosteret er bygget«; det er jo så godt som altid en tidligere gård, man vilde ikke let misforstå det, om her selve klosteret nævntes istedenfor stedet; men det vilde være en skødesløs talebrug, som undgås ved udtrykkelig at skelne mellem det, som er givet, og det senere tilkomne, skønt dette sidste nu er hovedsagen og midpunkt for det hele.

Selvfølgelig skjuler der sig mange muligheder bagved så magre efterretninger som disse fra Absalons tid. Men jeg har holdt det for det sandsynligste at antage, at der

---

*) Dr. Nielsen, Codex Esromensis p. 5.

har været en borg eller gård Havn før Absalons tid, før opførelsen af den »ny borg på en holm«, og at pavebrevet altså har ret til at kalde gaven, som det gør. Som side-stykke skal jeg anføre et par velkendte breve fra Sønderjylland, fra den tid, da den unge hertug Valdemar, Gerhards søstersøn, samlede forbundsfæller mod Kristoffer. Han pantsatte da grev Johan landet syd for Slien med ret til at bygge en (ny) borg i Ekernefærde, og Lavrens Jonsen og Ludvig Albrektsøn Haderslev og Langeland, med ret til at bygge et nyt slot istedenfor Haderslev hus*). Endnu i det følgende århundrede får dronning Margrete Åbenrå på samme vilkår**). At jeg da holdt Østergård for den ældre borg, Nikolaj kirke for den oprindelige sognekirke, Gamlebode havn for den første havn og »ved stranden« for den ældste by, behøver vel neppe at gentages. Jeg ser ikke, at det er lykkedes Dr. Heise ved sine vidtløftige undersøgelser i noget væsentligt punkt at svække denne opfattelse.

Hvad anlæggelsen af en helt ny stad, med et eget torv, thing, havnebro (Ladbro) og senere kollegiat- og sognekirker angår, da skal jeg ikke komme tilbage dertil; men jeg ansér den ene antagelse for en konsekvens af den anden. En gradvis fremvæxt af byen »ved stranden« vilde ikke have antaget denne regelmæssige form. Efterhånden som man gør sig mere fortrolig med middelalderen som en tid, der også kunde handle efter plan og ideer, vil denne antagelse efter min mening forekomme mindre dristig, end den måske nu viser sig at være. Hamburg blev som alt anført netop dengang forøget med en nystad, Lübek blev »anlagt« på en dertil med stor forsynlighed udvalgt plads, og det samme vil vistnok kunne eftervises adskillige andre steder. I Saxes tid udpegede overleveringen Sven Tjuge-

---

*) Michelsen, Urkunden II, 57. 162.

***) Dipl. Flensb. I. 177.

skæg som den der havde »forøget bymændenes antal i Roskilde og udvidet byens omfang*».

Vi kommer vistnok til i historien ligesom i den enkeltes liv at give nogen plads for det ikke ganske almindelige. Det er vistnok reglen, at forholdene udvikler sig »naturligt«, som det kaldes, det vil sige jævnt, med det nærmeste for øje, planløst for det heles vedkommende. Men der er overalt undtagelser, og muligheden for at vi træffer dem på vor vej, især hvor ualmindelige tidsforhold og frem for alt ualmindelige mænd træder os i møde, bør vi ingenlunde forlods møde med et smil.

---

*) Saxo p. 80: Roskildia, quam postmodum Svenno, furcatæ barbæ cognomento clarus, civibus auxit, amplitudine propagavit.

OM STENALDERENS GRAVFORMER I DANMARK OG DERES INDBYRDES TIDSFORHOLD¹⁾.

AF HENRY PETERSEN.

Vort Kjendskab til de forskjellige Former, under hvilke Stendysserne optræde her i Landet, og til deres Udbredelse i de forskjellige Egne er blevet betydeligt forøget, siden Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring i Aaret 1873 ved en extraordinair Bevilling af Rigsdagen blev sat istand til at lade paabegynde omfattende antikvariske Undersøgelsesrejser.

Skjønt der endnu er betydelige Dele af Landet tilbage, som ikke ere undersøgte, kunne vi dog allerede nu overse Dysseformerne i deres Hovedtræk og fra de enkelte nøje undersøgte Egne nogenledes slutte os til deres Forekomst og Udbredelse i det hele taget.

Stenaldersgravene kunne efter de mest iøjnefaldende ydre Kjendemerker grupperes indenfor følgende fire Hovedklasser:

1. Gangbygningen («Jættestuen»), der enten er dækket af en rund Jordhøj eller kun omsluttet af en saadan, saa at Dækstenene ligge frit (Fig. 1). Undertiden træffes to Gangbygninger i én Høj, hvis Form da er mere eller mindre langagtig. (Fig. 2).

¹⁾ I Hovedtrækkene overensstemmende med et Foredrag i det kgl. nord. Oldskriftselskabs Februarmøde 1880.

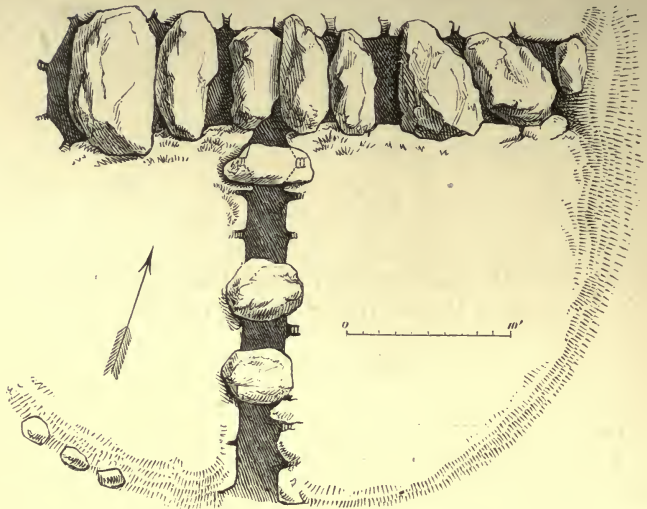

Fig. 1. Ved Fredsholm, Laaland.

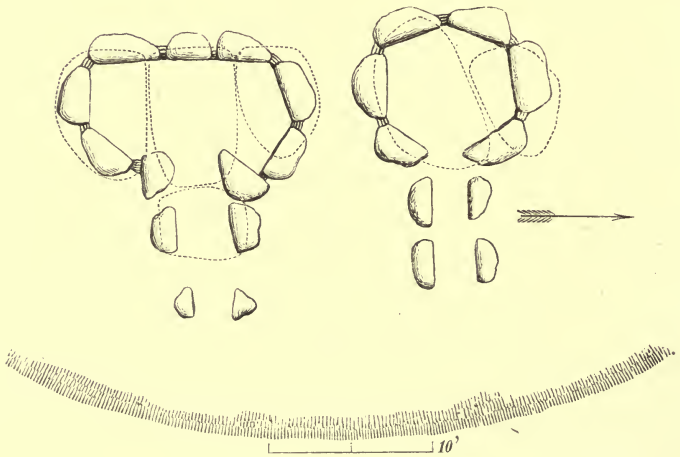

Fig. 2. Ved Troldegaardene, Draaby Sogn, Sjælland.

2. Runddyssen (Fig. 3—4) og

3. Langdyssen (Fig. 5—8) — to Klasser, der karakteriseres ved Formen af den monumentale Stenindhegning om Foden af Højen, der omslutter Gravkammeret. Gravkammerets Hovedform er paa Øerne rektangulær, i Jylland forekommer det 5—6 sidede Kammer hyppigst baade i Runddysser og i Langdysser. Overliggerne ere ikke jorddækkede.

Runddyssen, hvis Diameter almindeligt er c. 30', indeholder kun ét, Langdyssen et til tre (sjældnere fire, kun i et Tilfælde fem) Kamre. Antallet staar ikke i noget Forhold til Langdyssens Længde, der er meget variabel. Af 233 Langdysser i de indtil 1880 undersøgte Dele af Landet, paa hvilke Maalene ere bestemt opgivne, ere

	60	indtil	50'	lange
	120	—	100'	—
	91	—	200'	—
	12	—	300'	—

og særlig maa mærkes Størrelser som:

300' med ét Gravkammer for en Langdysse ved Snodstrup, Ølstykke Herred, Sjælland.

314' med tre Gravkamre for en Langdysse ved Fane-fjörd Kirke, Møen.

340' (Gravkamre spores ikke længer) for en Langdysse ved Gudbjerg, Gudme Herred, Fyen.

368' med ét Gravkammer for en Langdysse ved Klelund, Malt Herred, Jylland.

500' med fem Gravkamre for en Langdysse ved Vilsted ved Haderslev, Slesvig.

504' med to Gravkamre for en Langdysse ved Lindeskov, Vinding Herred, Fyen.

Bredden af Langdysserne er gjennemgaaende 22—30'. Der kan en sjælden Gang træffes en Langdysse, hvis Form nærmer sig Kvadraten.

4. Gravkamre af rektangulær eller 5—6 sidet Form

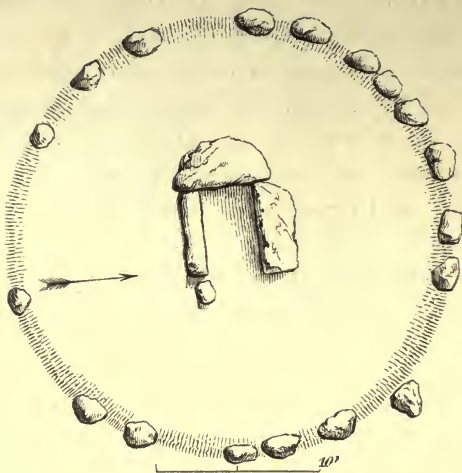

Fig. 3. I Lindeskov Hestehave, Fyen.

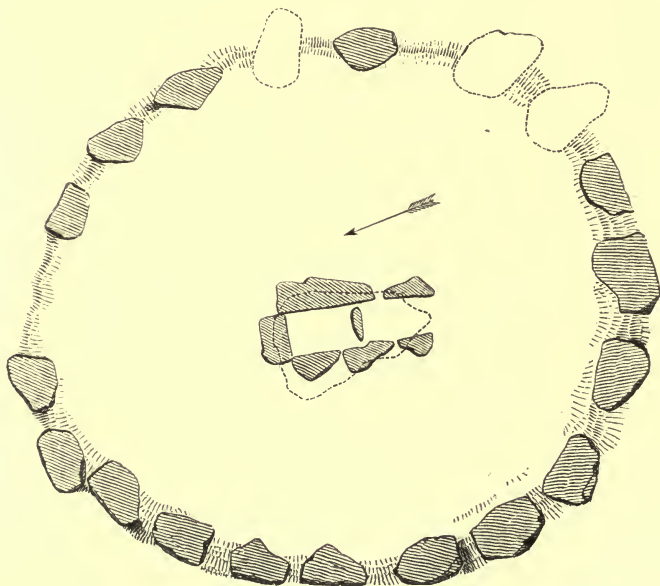

Fig. 4. Ved Vilsted, Sjælland.

samt lave stensatte Gravkister, dækkede eller omslutede af runde Jordhøje uden Stenkreds om Foden (Fig. 9—11).

Selvfølgeligt ere Grændserne for disse fire Klasser ikke saa nøjagtige, at de jo tidt navnlig ved Gravkammerformerne ses at gribe over i hinanden:

De Høje, der indeslutte store Gangbygninger, ere sjældent omgivne af nogen Stenkreds, hvorimod de, der indeslutte de mindre, polygone Gangbygninger, ofte ere omsatte med saa anselige Stene, at man fristes til at bruge Betegnelsen Runddyse (Fig. 12).

Gravkammerne i Runddyssen og Langdyssen ere stundom forlængede udfor den ene Ende med et Par Sidestene, der antyde en Gang; men større Gangbygninger forekomme dog sjældent i en Langdyse, og man vil, naar dette er Tilfældet (som hyppigst paa Langeland) ofte finde, at den rektangulære Stenindhegning om en saadan Gangbygning ikke svarer til Hovedtypen for en Langdyse. Bredden overskrider det almindelige Maal; Antallet af Endestenene — som Hovedregel 3 — er ubestemt, og disse udmærke sig lige saa lidt som de øvrige Randstene ved nogen betydeligere Højde. Baade fra Sjælland, Laaland og Langeland kjendes vel Exempler paa ovale Gangbygninger i Langdysser af den egentlige Hovedform, men disse indeslutte da foruden Gangbygningen et eller flere mindre Kamre af den for Langdysser særegne Form.

Grændsen for Runddysser og de som fjerde Klasse anførte Gravkamre i Rundhøje er ligeledes meget vanskelig at drage; der er tidt — naar Talen er om Gravkamre, der i Form og Bygningsmaade ganske svare til dem i Runddysserne — Sandsynlighed for, at Fodkredsen kun mangler, fordi Stenene ere borttagne før Mands Minde. Ligesom imidlertid adskillige Gravkamre i Rundhøje uden Stenomsætning bestemt kunne paavises, saaledes kunne vi ogsaa af og til træffe Exempler paa Gravkamre fra

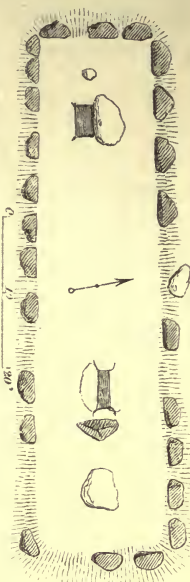
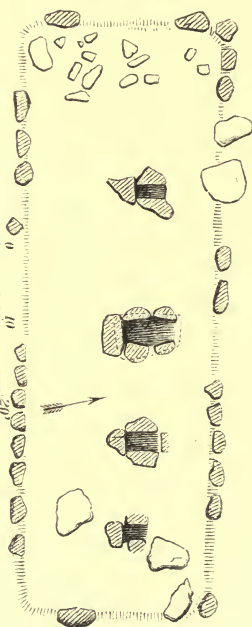

Fig. 5. I Taagense Skov, Laaland. 71' 1.

7. Ved Lindeskov, Røn. 78' 1.

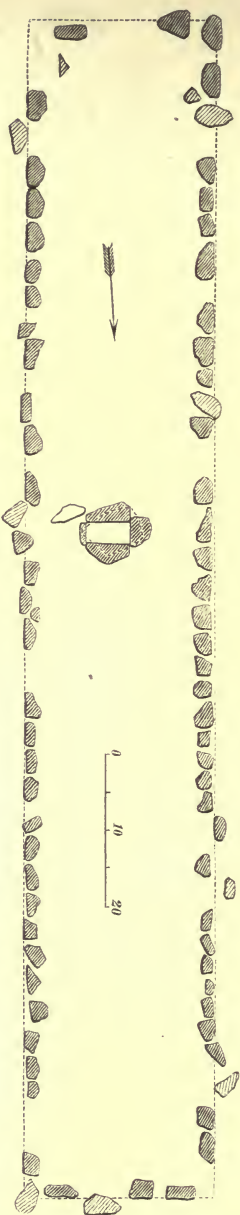

Fig. 6. Ved Humble, Langeland. 157' 1.

Stenalderen i Langhøje, der aldrig have haft Randstene; fra Horns Herred paa Sjælland kjendes endog to saadanne Langhøje med Gangbygninger (ved Sønderby og i Jægerpris Nordskov).

De nu »fritstaaende« Gravkamre af en Form og Størrelse, saa at en enkelt Overligger kan dække Kammeret, maa for største Delen antages, hvad der let skjønnes af Terrainet omkring Gravkamrene, at have været inde-sluttede i eller omgivne af efterhaanden bortgravne runde Jordhøje med eller uden Stenkreds, men for øvrigt foreligger der sikre Vidnesbyrd om, at enkelte staa som sidste Rest af Langdysser.

Hvorledes og i hvilket Antal de forskellige Hoved-

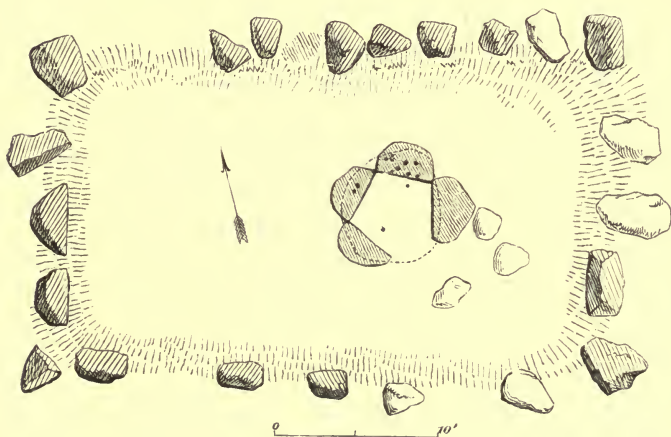

Fig. 8. I Nykrog Skov, Laaland. 31' 9" l.

former optræde indenfor de forskjellige Omraader vil tilstrækkeligt belyses ved følgende Opgjørelser fra en Del af de siden 1873 undersøgte Egne af Landet¹⁾.

¹⁾ Se de antiky. Indberetn. og Kort ved Prof. Engelhardt, Dr. Soph. Müller og Dr. Henry Petersen i Direktionen for Mindesmærkernes Arkiv.

Sjælland.

Horns Herred omtr. 3 □ Mil — 120 Dysser:

30 Gangbyggn., 26 Langdysser, 9 Runddysser, 21
Gravk. i runde Høje og 34 af uvis Form (o: fuld-
stændigt sløjfede).

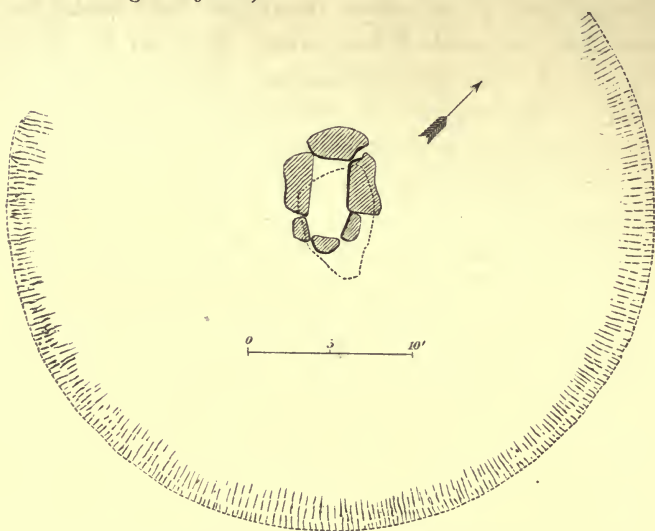

Fig. 9. Ved Nyrup, Stenmagle Sogn, Sjælland.

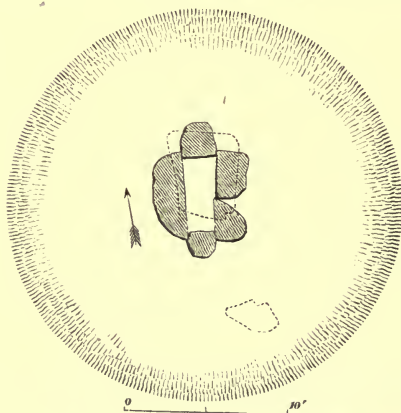

Fig. 10. Ved Vilsted, Sjælland.

Ods Herred (med dets oprindelige Sydgrændse ved Drags-
holm) omtr. 6 □ Mil — 66 Dysser:

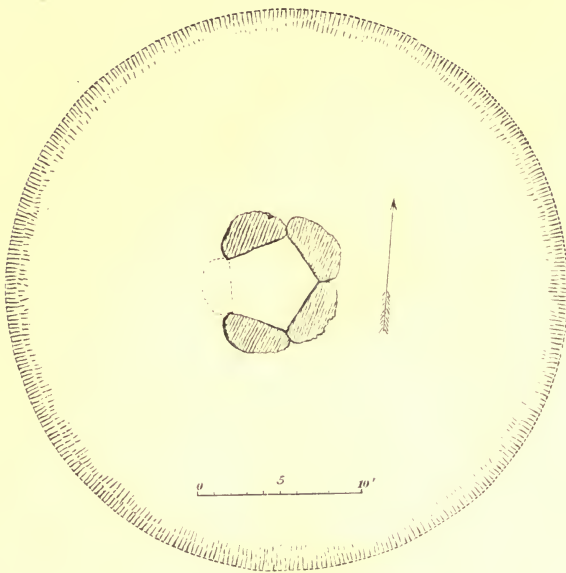
21 Ggb., 11 Lgd., 24 Rundd. og Grk. i og uden
Høj, 10 af uvis F.

Ølstykke Herred $2\frac{1}{5}$ □ Mil — 196 Dysser:

13 Ggb., 50 Lgd., 43 Rundd. og 90 af uvis F.

Baarse Herred omtr. 6 □ Mil — 173 Dysser.

35 Ggb., 77 Lgd., 11 Rundd. og Grk., 49 af uvis F.

11. Ved Soesmark, Laaland.

Bjeverskov Herred $3\frac{3}{4}$ □ Mil — 15 Dysser:

3 Ggb., 4 Lgd., 1 Rundd. og 7 af uvis F.

Sorø Academis Gods (spredt i Sorø-Slagelse Egnen over
5—6 □ Mil) — 125 Dysser:

7 Ggb., 48 Lgd., 20 Rundd., 11 Grk. og 39 af
uvis F.

Paa de omtr. 26 □ Mile af Sjælland, der indtil 1880
-ere undersøgte, findes saaledes ialt omtr. 700 Dysser o:

henved 27 paa Kvadratmilen. De undersøgte Egne ligge baade midt paa Øen og til forskjellige Sider af dens Ky-ster. Medens nogle af dem høre til de fattigste Dysseegne, staa adskillige tilbage at undersøge, som maa henregnes til de rigeste i Landet. Vi tør derfor antage det anførte Gjen-nemsnitstal som almindelig gjældende for Sjælland, hvis sam-lede Dysseantal saaledes — vel at mærke efter hvad der i vore Dage kan erfares — maa anslaas til mindst 3400. (Efter at foranstaaende var skrevet har Forf. i indeværende Aar (1881) berejst Arts Herred, der var bekjendt som en af Sjællands rigeste Dysseegne. Paa de $3\frac{1}{2}$ □ Mil op-

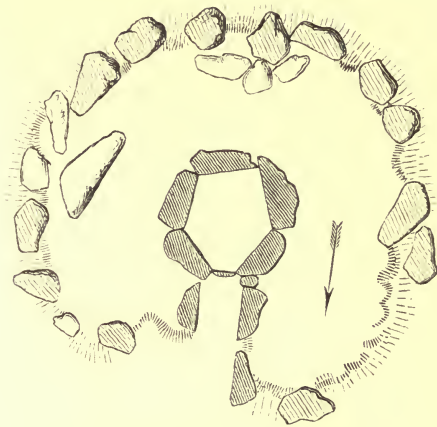

Fig. 12. Ved Vistofte, Mols, Jylland.

tegnedes omtr. 185 Dysser σ : 53 paa Kvadratmilen: 27 Ggb., 46 Lgd., 72 Rundd. og fritst. Grk., 40 af uvis F.).

Meget tilsvarende viser Forholdet sig paa andre Øer:

Møen har paa c. $3\frac{1}{2}$ □ Mil 102 Dysser: 24 Ggb., 43 Lgd., 5 Rundd., c. 30 af uvis F. — Den lille Ø Bogø vest for Møen har paa $\frac{1}{5}$ □ Mil endog haft 21 Dysser: 4 Ggb., 10 Lgd., 1 Rundd., 1 Grk., 5 af uvis F.

Laaaland er ligeledes meget rigt navnlig den østre Del,

Musse Herred, hvor der f. Ex. i Thoreby Sogn paa et $1\frac{1}{5}$ □ Mil stort Fladerum findes c. 56 Dysser af alle forskjellige Former. For Falsters Vedkommende haves endnu ingen samlede Opgivelser, men man tør med Sandsynlighed slutte til Forholdet paa denne Ø fra Antallet af Dysserne paa Nabøerne.

Fra Fyen foreligger endnu ingen nøjagtige Opgivelser udenfor Egnen om Broholm ved Svendborg (i Gudme Herred), hvor der paa $1\frac{1}{5}$ □ Mil kan opvises 48 Stenaldergrave, hvorimellem 4 Ggb., 20 Lgd., 10 Rundhøje med Grk. og fritst. Grk., 4 Gravkister¹⁾. Et saa stort Tal tør man naturligvis ikke benytte som Gjennemsnitstal for Øen; flere Egne saasom Hindsholmen og en Del af Sletten i det nordlige Fyen, samt i det sydlige Fyen Skovegnene NØ. for Faaborg, vides at være rige paa Dysser, andre ere meget fattige.

Langeland har paa 5 □ Mile 185 Dysser, herimellem 26 Ggb., 41 Lgd., 32 Rundd. og fritst. Grk.

Af Øerne Syd for Fyen har Lyø, der er $\frac{1}{10}$ □ Mil stor, 6 Dysser: 1 Ggb., 4 Rundd. og fritst. Grk., 1 af uvis F. Avernakø, der har samme Størrelse, har 1 Lgd. og 2 Grk. i Rundhøje. Det maa være paa Grund af Opdyrkning eller Byggeforetagender i en tidligere Tid, at der paa Taasinge, der er c. $1\frac{1}{4}$ □ Mil stor, kun har kunnet paavises 15 Dysser, der alle ere ryddede paa et Par enkelte, meget beskadigede nær, som ligge i Skovene. En dobbelt (?) Gangbygning i Nørre Skov har et 27' langt Kammer. Paa Samsøs 2 □ Mil forefandtes 16 Ggb., 9 Lgd. og 4 Rundd.

I Jylland forekomme vel Dysserne til op inod Skagen — det nordligste Herred har c. 20 saadanne²⁾, hvorimellem

¹⁾ Smhld. F. Sehested: Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm. 1878. Det heri opgivne Antal er forøget med 2 senere fundne og udgravede Gravkister.

²⁾ Ifølge Beretn. af Gaardejer A. Gaardboe i Direktionens Archiv.

flere Langdysser og en enkelt Gangbygning — men i det hele er deres Forekomst indskrænket til den østlige Del med gradvis Aftagen ind imod Højderyggen. Nordenfor Limfjorden synes de navnlig at følge Vendsyssels vestlige Kyster. I Vennebjerg Herred findes paa $7\frac{1}{2}$ □ Mil 21 Dysser, herimellem 2 Ggb., 10 Langd., 9 Rundd. og mindre Grk. Af Han Herrederne, der danne Forbindelsen mellem Vendsyssel og Thy, har Ø. Han Herred paa 5 □ Mile 26 Dysser: 4 Gangb., 11 Langd. (kun én med rektangulære Kamre), 7—8 Rundd. og Grk., V. Han Hrd. paa $5\frac{2}{3}$ Mil: 2 Gangb., 2 Langd., 6 Rundd. og nogle andre af uvis Form. I Thy, ligge Dysserne væsentligst langs Limfjorden. Deres Tal er ikke stort; de fleste ere Langdysser, i det sydlige Thy forekommer en enkelt Gangbygning. Paa Mors kan nu kun en enkelt Langdysser paavises. Øen Fur i Limfjorden, knap $\frac{1}{2}$ □ Mil stor, har derimod 6 Dysser deraf 5 Langdysser.

Af undersøgte Strækninger langs Jyllands Østkyst syd for Limfjorden kunne anføres:

Mols Herred, $3\frac{3}{10}$ □ Mile stort, med 70 Dysser, heraf 2 Ggb., 4 Lgd., 21 Rundd. og Gravk. i Rundhøje. Gravkamrene i de forskjellige Dysser og Høje ere næsten alle 5—6 sidede, forsynede med en kortere eller længere Gang. De sløjfede Dyssekamre tør for største Delen antages at have været af samme Art.

Bjerre Herred $4\frac{2}{3}$ □ Mile stort med 79 Dysser, paa faa nær alle ryddede. De forskjellige Hovedformer synes at have været repræsenterede.

Hvad Midtjylland angaar, kjendes i Sallings 4 Herreder knap 10 Dysser¹⁾. I Lysgaard Herred tæt S. for Viborg er mellem talrige Høje kun truffet 1 Dysser; i Vråds Herred, S. for Silkeborg, har der mellem talrige Høje kun kunnet paavises 3 Dysser, alle kun mindre Gravkamre

¹⁾ Indberetning af Lærer Strandgaard i Selde.

i runde Høje og nu samtlige sløjfede. Paa Vestkysten kan vel Dysser træffes, men helt sporadisk¹⁾).

Skjønt man ikke kan undlade at tage med i Beregningen, at ikke faa mindre Dysser kamre ligge skjulte af de runde toppede Jordhøje, er Dyssernes Aftagen ind over Midten af Jylland et faktisk Forhold, der imidlertid ingenlunde er ensbetydende med, at Stenalderen ikke har naaet nogen

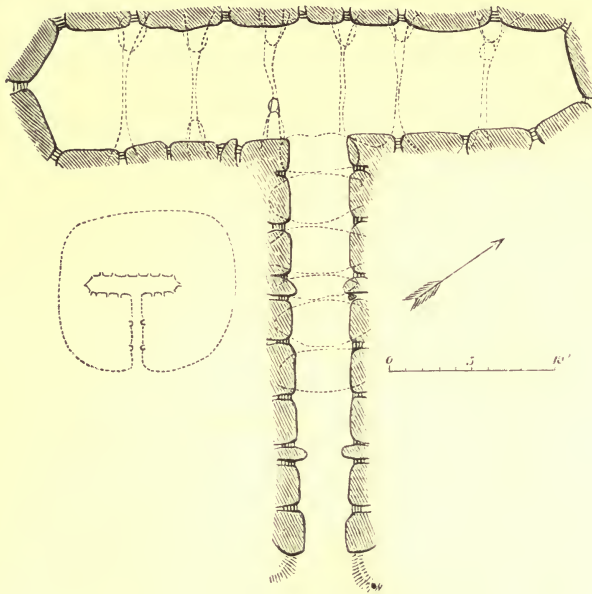

Fig. 13. Kong Askers Høj, Sprove, Møen.

synderlig Fremgang i disse Egne. Der findes Kjøkkenmøddinger saavel paa Mors som i Salling, og træffes Tilhuggerværksteder ved Silkeborgsøerne, ligesom der ved Oldsagformerne foreligger Vidnesbyrd om en meget udviklet Stenalderskultur selv i de nuværende Hedeegne i Midtjylland.

¹⁾ Forf. har her selv kun set 2 tildels ødelagte Langdysser 196 og 112' l. i og tæt V. for Løgstrup Plantage ved Ringkjøbing.

Befolkningen har sikkert paa Grund af Mangel paa Stene anvendelige til Dysser maattet vælge en anden Maade at begrave sine Døde paa, som vi endnu mangle systematiske Undersøgelser til ret at kunne karakterisere.

Det er særlig den Del af Dyssen, som betegner den egentlige Grav, Gravkammeret med eller uden Indgang, der i nærværende Afhandling skal gøres til Gjenstand for Betragtning. Det er netop ved Afvexling i Gravkammerets Grundform, at Dysserne afgive Vidnesbyrd om det frodige Kulturliv, der har hersket her i Norden i Stenalderen.

Forskjellen i Dyssernes Gravkammer lader sig klart belyse, idet de kunne opstilles i en Række, hvori det ene Led saa at sige trinvis slutter sig til det andet. »Trinet» — Udviklingen gjennem denne Række viser sig ved den Maade, paa hvilken Indgangen til Kammeret er bygget eller kun antydet. Vi se til den ene Ende af Rækken en i Retning mellem S. og Ø. vendende, meget lang stensat Gang med en eller flere Dør-afsatser førende ind til Kammeret (Fig. 13) og til den anden et blot i den ene Ende aabent eller Almindelighed med en lav Tærskelsten forsynet Kammer (smhld. Fig. 3 og Fig. 20).

Ogsaa selve Kammeret undergaar samtidigt Forandringer i Form. Til den ene Side have vi det store Gangbygningsværse, almindeligt 12—20' vidt; til den anden det rektangulære, kisteformede Kammer af Mandslængde. Hovedformen for Gangbygningskammeret er aflang, afrundet for Enderne; sjældent, hyppigst paa Laaland, er Kammeret rektangulært. Paa Laaland er Kammeret stundom bredere i den ene (oftest den vestlige) Ende end i den anden (Fig. 1); paa Møen er det i flere af de store Gangbygninger, ligesom en enkelt Gang paa Laaland, indknebet paa Midten og udvidet mod begge Ender, idet det dog er bredest i den mod Vest vendende Ende. Som de største hidtil kjendte Gangbygninger af de her omtalte Former kunne anføres:

Sjælland.	Kammeret.	Gangen.
Egby (Voldborg Hrd.)	26' l. - 6' br. - c. 6' h	22½' l.
Jægerspris (Horns Hrd.)	25' l. - 5' br. - 5'9" h.	(ikke udgr.)

Sjælland.	Kammeret.	Gangen.
Skibby (Horns Hrd.)	c. 29' l. - 7½' br.,	24' l.
Udlejre (Ølstykke Hrd.)	22' l. - 9' br. - c. 6' h.	20' l.
Aldersro (Skippinge Hrd.)	30' 7'' l. - 7' 3'' br.	23' l.
Møen.		
Sprove	32' 8'' l. - 7'-510'' br. - 4'8'' h.	25'6'' l.
Ebbelnæs	32'2'' l. - 7'-5'5'' br. - 5'-5½'' h.	22' l.
Nøbølle	32' l. - 7'8''-6' br. - 4½-5½' h.	22' l.
Hjelm	28' l. - 6' br. - 4'-4½' h.	21'6'' l.
Laaland.		
St. Guldhøj (Musse Hrd.)	38'5'' l. - 5'3''-7' br.	22'9'' l.
Storskoven (Musse Hrd.)	30'7'' l. - 5'6''-4'6''-5'10'' br.	22'6'' l.
Kjellernæs (Sønder Hrd.)	26'4'' l. - 4'6''-7'5'' br. - 4' h.	15' l.
Ravnsby (Nørre Hrd.)	27' l. - 8'9''-4'6'' br. - 5' h.	15'9'' l.
Falster.		
Gjeddesby (Sønder Hrd.)	30'-31' l. - c. 7' br.	(forstyr.).
Langeland.		
Klausebølle (Nørre Hrd.)	26' l. - 6-7' br.	(forstyr.).
Fyen.		
Martoftø (Bjerge Hrd.)	32' l. - 7' br. - 5' 7'' h.	22' l.
Jylland.		
Vrinders (Møls)	22' l. - 9'6'' br.	

Som mindre Afvigelser fra Hovedformen skal anføres, at Kammerets Vægge undertiden støde sammen i skjæve Vinkler (saaledes i Jættestuerne ved Bakkebølle, Ellebrud og Ammendrup i Baarse Hrd. og ved Bromme i Alsted Hrd. paa Sjælland) og at Gangen, der som Regel udgaar under en ret Vinkel fra Midten af Kammeret, i enkelte Tilfælde er Kammerets ene Ende nærmere end den anden eller endog (Gjorslev, Bjeverskov Hrd.) danner skjæve Vinkler mod Kammeret. Som betydeligere Afvigelser maa følgende nævnes:

Gangbygningen kan være »dobbelt«, enten paa en saadan Maade at to parallelt løbende Gange føre ind til ét meget stort Kammer, der ved en Tværvæg er delt i to Dele, hver med sin Gang (Rødninge paa Møen, Tvedskov paa Langeland), eller saaledes at to selvstændige Gangbygninger ere sammenbyggede med Endesten fælles for Kammerene (f. Ex. Aarby, Gundsølle, Udby, Smidstrup paa Sjælland, Orby paa Samsø).

Kammeret kan fremdeles været udvidet ved Tilbygning af et lille Sidekammer, der oftest findes paa den Gangen modsatte Side. Exempler paa denne interessante Form ere:

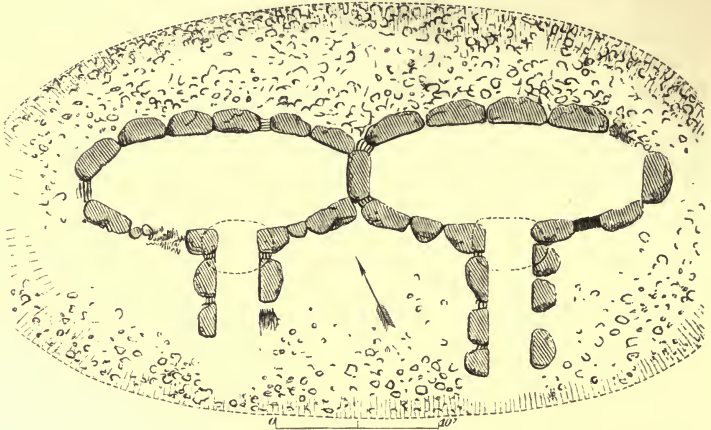

Fig. 14 Ved Ørby, Samsø.

Sjælland.

Kornerup (Somme Hrd.). Hovedkmrt. 19' 10" l., 7' br., Sidekammeret rektangulært 3' 10" $\times$ 4 $\frac{1}{2}$ '.

Vester Egesborg (Ø. Flakkebjerg Hrd.) Hovedkmrt. 37' l., Sidekmrt. 9' l afrundet for Enden, 4' br.

Udby (Arts Hrd.). Dobbelt Gangbygning. Hovedkamrene have tilsammen været c. 33' l. Gangene i S.V. Med Benyttelse af Bagsiden af en Sidesten i det s. ø. Kammer er tilbygget en Gangbygning med et 15' 8" l. Kmr. og Indgang i S.O. (Begge Hovedkamre ere næsten helt sløjfede).

Laaland.

Knuthenlund (Sønder Hrd.). Hovedkmrt 21' l., 7' br., Sidekmrt. firsidet 6' $\times$ 5'.

Rodby Fedland (Fuglse Hrd.). Hovedkmrt. 28' l., c. 7' br., Sidekmrt. rundagtigt, 6-8' vidt ' (se Fig. 15).

Jylland.

Heltborg. (Thy). Hovedkmrt. 24' l., Sidekmrt. sexsided, 6' vidt. Gundstrupgaard (Ø. Han Hrd.). De to her (Fig. 16—17) afbil-

dede Gangbygninger af helt usædvanlig Form. Kammeret i den største, der kun er tildels fremgravet og undersøgt, er 38' l i den anden 10'8". Begge Gangbygninger have været indesluttede i runde, ved Foden stenomsatte Høje. (Fredlyste 1879).

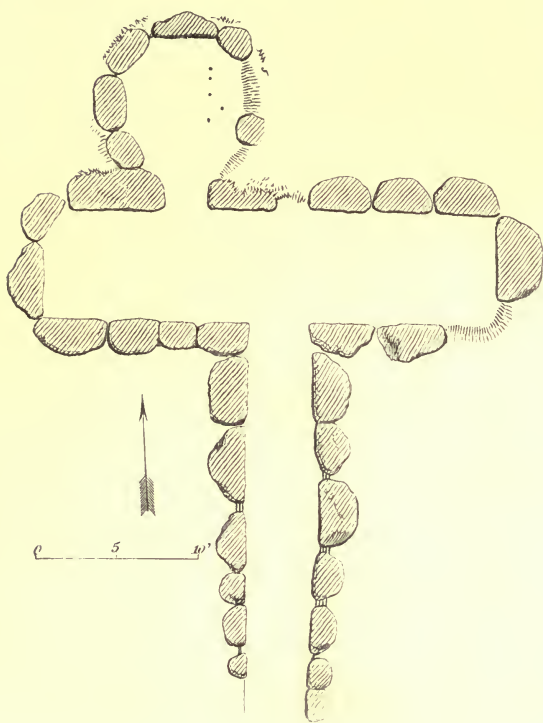

Fig. 15. Hyldehøj, Rødby, Laaland.

Manstrup (Ø. Han Hrd.). Hovedkmrt. 13' 7" l., 7' br. Sidekammeret synes at have været firsidet 5' 6" br. (delvis sløjfet).

Alstrup (Gislum Hrd.). Hovedkmrt. 15' l., 8' br., Sidekammeret firsidet 3' × 4' 4".

Vinkel (Fjends Hrd.). Hovedkmrt. 18' l., 7½' br., Sidekammeret firsidet 8' l., 2' br., ved Aabningen mod Kammeret. c. 4' i modsatte Ende (nu sløjfet).

Kvolsted (Fjends Hrd.)¹⁾. Sidekmt. firsidet. Dimensionerne ikke opgivne (sløjfet).

Vi have her dvælet ved Afvigelser fra Gangbygninger med det aflange Kammer som Grundform. Naar Kammeret antager en polygon, 8-sidet, 6—5 sidet, mere eller mindre regelmæssig Form, findes ingen tilsvarende Variationer, kun at Kammerets Længdeaxe mere og mere vendes i Retning af Gangen, hvorved Kammeret tidt bliver pæreformet (Fig. 18), og at Gangens Længde varierer uden Hensyn til

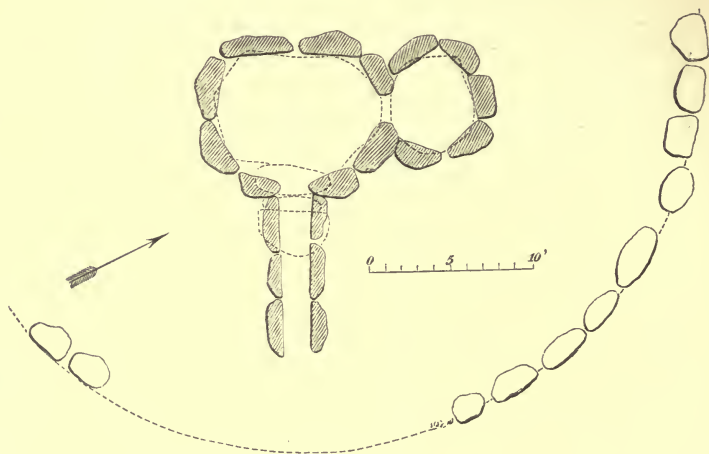

Fig. 16. Paa Gundestrupgaards Mark, Skræm Sogn, Jylland.

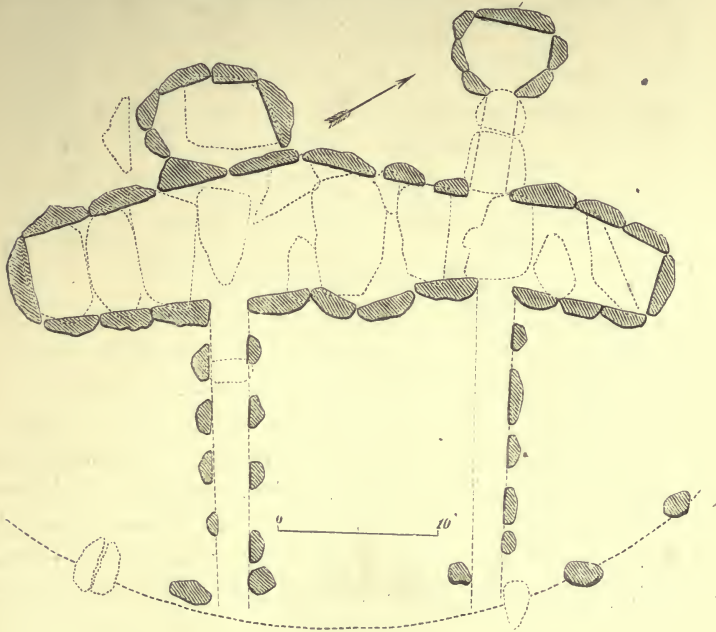
Kammerets Størrelse. Det rektangulære Gravkammer med Gangen udgaaende fra den ene Ende (Fig. 19), staar som Melleform mellem Gangbygninger af den nys nævnte Art og de lukkede rektangulære Gravkamre.

Gangbygningens Beliggenhed i Jordhøjen er næsten altid saaledes, at Kammeret ligger midt i Højen. Ligesom de

¹⁾ If. Oplysning fra Etatsraad Holst i Aarhus, der tildels besidder Fundet derfra.

andre Stenaldersgrave ere Gangbygningerne gjennemgaaende anlagte umiddelbart paa det naturlige Jordsmon, og Højen derpaa opdyngtet udenom Stenkammeret. Exempler paa, at Kamrene ere byggede i et Jorden gravet Hul, mangle ikke helt saaledes 3 større Gravkister i Broholm-Eggen paa Fyen, et femsidedt Kammer paa Knebel Mark, Mols i Jylland og som det synes en dobbelt Gangbygning paa Forsinge Mark, Arts Hrd. i Sjælland¹⁾).

17. Paa Gundestrupgaards Mark, Skræm Sogn, Jylland.

Naar vi tage i Betragtning, hvor langt et Tidsrum Dys-serne her i Landet efter deres Antal maa vise hen paa —

¹⁾ Hvorvidt der foreligger Exempler paa, at Gravkamre ere anlagte oppe i Højen, maa henstaa. Det i Aarb. 1870 S. 169 Anm. anførte Exempel paa en saaledes anlagt Gangbygning har ved et senere Eftersyn under særlig gunstige Betingelser

et saa meget længere, naar der krævedes en vis Fremrøgen i Samfundet for at faa en Dysse til Gravsted — er der Sandsynlighed for, at denne lange Tids Forløb har givet sig Udtryk ved successive Forandringer i Gravkammerenes Form. Det er derfor en Opgave for Arkæologien at prøve, om en Tidsmaalestok lader sig anvende paa de forskellige Udviklingstrin i den Række, hvori Gravkammerformerne ordne sig efter deres Typer, i alt Fald om af de to

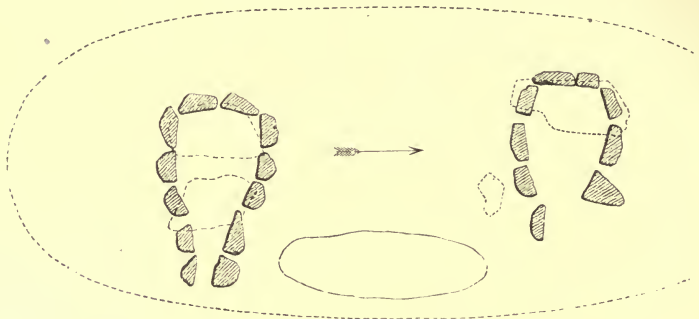

Fig. 18. Ved Herslev, Langeland.

saa forskellige Endepunkter i Rækken det ene skulde ligge nærmest ved Dyssetidens Begyndelse, det andet ved dens Slutning. Selv om det ikke paa Forskningens nuværende Standpunkt skulde lykkes at naa et uomtvisteligt Resultat, vil det dog være til Nytte at ordne og betragte Stoffet saa-

---

til at iagttage den oprindelige Jordlinie vist sig fejlagtig. Gangbygningen (ikke paa Snave, men paa Martofte Mark) er anlagt paa en naturlig Højning i Terrainet, som ved Pløjning og Afgravning er kommen til at staa med meget bratte Sidekanter i Flugt med den ovenpaa opdyngede Højs Sider, saa at det ser ud, som den naturlige Banke var den nederste Del af den opkastede Høj. En afgravet Væg viste »Gangen« udmundende umiddelbart paa den oprindelige Overflade σ : paa Højens Bund.

ledes som det alt foreligger. Faste Udgangspunkter for fremtidige Behandlinger af Spørgsmaalet vil der dog sikkert allerede nu kunne peges paa.

Typologisk set maa man strax erkjende Gangbygningen for Grundtypen, den ældste Gravform. Gangbygningens hele Plan med Indgang og Dørkarme gjengiver »Huset« — hvad der forlængst er erkjendt ved den iøjnefaldende Lighed med Planen af Eskimoers og Lappers Huse¹⁾. Naar vi se det lille firsidede Kammer aabent i den ene Ende eller afgrændset i denne ved en lav kantstillet Sten (smhld. Fig. 20), saa vil en saadan Bygningsmaade kun kunne forklares, naar man henpeger paa den store Gangbygning med Indgang og Tærskelstene som Forbillede. Det synes

ogsaa naturligt, at man ikke, efterhaanden som Kulturudviklingen skrider fremad, naaer til at bygge de Døde et Hus, der ligner de Levendes; at man ikke efter at have famlet i forskjellige Retninger ved at bygge Gravkamre snart af én, snart af en anden polygon Form omsider bliver klar paa, at det er hint Maal »Gravarkitekturen« skal stræbe hen til.

Man begynder dermed som det mest primitive Udtryk for den faste Overbevisning om Livets umiddelbare Fortsættelse hinsides Døden. Er

man da ved efterhaanden at indskrænke Gravens Størrelse naaet til det mandslange rektangulære Gravkammer, hvis ene Endesten ved sin ringere Højde end Kammerets andre Side-stene erindrer om Indgangen, da er Skridtet kun kort til den mod alle fire Sider lukkede Gravkiste.

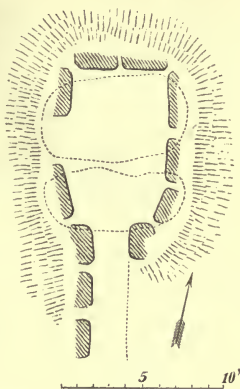

Fig. 19. Ved Hjadstrup, Fyen.

¹⁾ Sv. Nilsson: Skandinav. Urinvånare. 1. Uppl. Kap. 3. O. Montelius: Sveriges Forntid. S. 82 o. fl.

Montelius har i »Sveriges Forntid« I S. 139—40 gjort en lignende Betragtning gjældende, men tillige anført, at der imod den kan fremføres den Indvending, at medens det firsidede Kammer optræder i Indien, Nord-Afrika, og fra det sorte Hav til Vest- og Nord-Europa, skal Gangbygningen kun findes i Skandinavien, i Bretagne og paa de britiske Øer, altsaa netop i de Egne, i hvilke Stenalderen har naaet sin højeste Udvikling¹). Vi skulle derfor i det følgende ad andre Veje søge at belyse Sten-

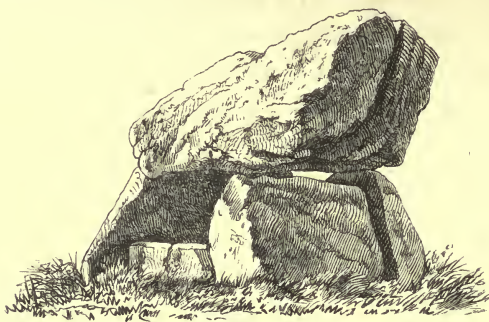

Fig. 20 a. Ved Vollerup, Mæn.

aldersgravens Tidsforhold i Danmark ved at se hen til de Bidrag, selve de arkæologiske Udgravninger og Fundgrupperinger afgive til Spørgsmaalets Løsning.

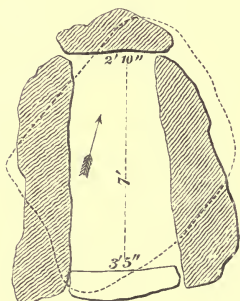

Fig. 20 b.

Til at afgjøre, hvad der tilhører Begyndelsen eller Enden af en kulturhistorisk Periode, gjælder det at iagttage, hvilke Fænomener der knytte Perioden til den foregaaende, og hvilke der danne Overgangen til den efterfølgende Tidsalder. Hvad Dyssetiden angaar, kunne vi kun anvende denne Methode til den ene Side og søge

¹) Sammenhold C. Engelhardt: Om Stendysser og deres geogr. Udbredelse i Aarb. 1870.

Oplysning om Tilknytningen til den efterfølgende Periode: Bronzealderen.

I den ældste Tid af Bronzealderen opdyngede Befolkningen her i Danmark runde, toppede Jordhøje over stensatte Gravkamre, om hvilke vi dog kun kunne bruge Betegnelsen »Gravkister«. Siderne dannes nemlig ikke af store, naturlige Kampestensblokke, men kun af flade, sædvanligt udkløvede Stene. Som Dæksten tjener ikke én stor, kolossal Sten, men flere mindre af fladagtig Form. Graven er rektangulær og af Mandslængde eller lidt derover, kun $\frac{3}{4}$ - 1 Al. dyb. Tanken om en »Indgang« er aldrig udtalt ved disse Gravkisters Bygningsform i den fuldt udviklede Bronzealder.

Ganske lignende Gravkister undertiden af noget større Dimensioner og af og til opførte af Stene, der ikke ere udfakte kjende vi fra Stenalderen; de ere ligesom Bronzealdrens Gravkister dækkede af runde, toppede Jordhøje uden Stenkreds. At vi her have et Bindeled mellem de to Tidsaldre, der følgelig fæster Kisteformen som den yngste for Stenalderens Gravkamre, ere vi derfor i og for sig berettigede til at slutte¹⁾, men denne Antagelse vinder i Sikkerhed ved, at der gives Tilfælde, i hvilke Sten og Bronzesager ere fundne sammen i saadanne Kister. En Dolkeklinge af Bronze fandtes sammen med to Flintdolke og to Hængeprydelser af Skifer (Proberstene) i en stensat Gravkiste med ubrændt Lig i St. Bøsthøj, Aaker Sogn paa Bornholm. Kisten var 8' l, 2'7" br., og 3'7" h., aaben i den søndre Ende, der var begrændset ved en lav Dørsten, en Bygningsmaade, der særlig henpeger mod Stenalder. I samme Høj er fundet to andre Gravkister, men bestemt fra Bronzealderen, den ene, der stod lidt oppe i Højen, indesluttede det af A. P. Madsen i »Bronzealderen« II. Tavle I afbildede Fund.

I en Gravkiste i Sillehøjen $\frac{1}{2}$ Mil N. for Rønne, hvis

¹⁾ Sammenhold Engelhardt: Aarbøger 1868. S. 101. Worsaae: Nordens Forhistorie 1881. S. 32.

Dimensioner (10'5" i Længde, 2'7" i Br., 2'5" i Dybde) i For-
ening med den Omstændighed, at Graven indeholdt Skeletter
af flere (4) Individder tyder hen paa Stenalderen, fandtes en
Bronzedolk med Knap til Fæstet — men ingen Stenred-
skaber.

I en Gravkiste ved Stavnsby paa Samsø er fundet 2
Spyd af Flint og en sværdformet Bronzekniv.

Naar vi saaledes maa anse Gravkisten for den yngste
Gravform i Stenalderen, ligger det nær at slutte, at
saa maa den Form, der i Udviklingsrækken af Formerne
staar som dens absolute Modsætning, den store Gangbyg-
ning, betegne Begyndelsen af Rækken σ : af Perioden.
Vi skulle derfor ad forskjellig Vej prøve, hvorvidt der gjen-
nemgaaende findes et saadan Modsætningsforhold mellem
de to Gravkammerformer, der gjør Afstanden i Tid imellem
dem sandsynlig. —

Den Gravform, som den store Gangbygning repræ-
senterer, viser sig allerede ved sin Størrelse beregnet paa
at skulle indeslutte flere Lig; vi træffe da ogsaa meget
almindeligt 10—20, i et bekjendt Tilfælde (Borreby) Ske-
letter af henved 70 Individder af forskellige Kjøen og Aldre
i Stenalderens Gangbygninger, i Gangene lige saa vel som
i selve Kamrene. I Bronzealderen derimod byggedes den
stensatte Gravkiste kun til at indeslutte et enkelt Lig, og
det er jo af selve den indsnevrede Form umiskjendeligt, at
man allerede i Stenalderens rektangulære Gravkamre og frem-
deles i dens Gravkister er kommen bort fra »Fællesbegravel-
serne«. Men netop med Hensyn til de Gravkister, som tilhøre
Stenalderen, er det interessant at se, hvor ofte Tradi-
tionens Magt træder frem. Medens vi tidt kunne finde et enkelt
Lig i en Gravkiste, der efter sin Størrelse let kunde rumme
flere (jvnf. de detaillerede Opgivelser senere i Afhdl.), kunne
vi paa den anden Side i Gravkister, der efter Størrelsen
kun skulde synes beregnede til et enkelt, finde Ske-

letter af flere, endog paafaldende mange Lig. — Medens det for Bronzealderens Vedkommende aldrig er bemærket, at Liget er nedlagt i anden Stilling i Gravkisten end den udstrakte, kunne vi af og til i Stenalderens Gravkister finde Skeletter af Lig i siddende Stilling, en Stilling, der er iagttaget som den karakteristiske for Ligene i den store Gangbygning.

Det er, som sagt, et Faktum, at Bronzealderen i sine Gravformer som Regel ikke har udtrykt Tanken om en »Indgang«; alene dette maa, i Forbindelse med hele Bygningsmaaden, vise en betydelig Tidsadskillelse mellem »Gangbygninger« og »Bronzealderen« — endnu i Stenalderens Gravkister kunne vi af og til træffe Antydning af Indgang. Men man har da ogsaa paa anden Maade villet paavise en Tilknytning i Tid mellem Gangbygningerne og Bronzealderen, idet man har henpeget paa, hvor ofte Bronzesager forekom i Fund fra de store »Jættestuer«. Imidlertid maa det overfor denne Omstændighed bemærkes, at naar der haves tilstrækkelige Oplysninger om saadanne Fund, fremgaar det atter og atter, at Bronzesagerne tilhøre Lig eller Urner, anbragte saaledes i Gravkamrene, at der kan være gaaet lang Tid, siden Stenalderen ophørte at begrave sine Døde her. Vi have jo endog Vidnesbyrd om, at man i Jernalderen har benyttet Dyssekamre til Gravsted for de Døde: nær en Hob brændte Ben, nedlagt i et Dyssekammer i Elmelunde Sogn paa Møen, laa en Jernsyl, et Stykke Bronze og en Spindedup af Ler (Museet MCCCIII-XXIV). Ved et Skelet øverst i Fylden i et af Gravkamrene i den dobbelte Gangbygning ved Aarby nær Kallundborg laa en lille Naal af Bronze med et gjennemboret facetteret Hoved, og øverst i et Langdyssekammer ved Aagerup ved Roskilde fandtes Skaar af Lerkar fra ældre Jernalder, men uden Spor af Knokler. Under lignende Omstændigheder som disse Skaar ere undertiden andre Jernalderssager, f. Ex. i Hjelm-

Jættestuen paa Møn, blevne trufne¹⁾); fra en Gangbygning ved Nysted paa Laaland modtog Museet 1879 en Bronze-pincet og en Bronzefibula af karakteristisk Mellemjernalders-typ, der bestemt angaves fundne inde i Kammeret. (A. 3658—59).

Til Oplysning om de Omstændigheder, under hvilke Bronzealderssager ere forekomne i Gangbygningen, skulle følgende Fund anføres, dér skyldes systematiske Under-søgelser:

Et ubrændt Lig med en Bronzenaal og en lille Guld-perle laa øverst i Fylden i Brønhøj-Jættestuen ved Grenaa; først dybere nede traf man paa Skeletter med Stenalders-sager²⁾). I den nys anførte dobbelte Gangbygning ved Aarby, som Forf. undersøgte for Museet i 1879, stod en Urne, hvori en lille toppet Tutulus af Bronze, nedgraven imellem Side-stenene i Indgangen til det søndre Kammer, og 2' dybt i Fylden i det nordre Kammer umiddelbart ovenpaa de ubrændte Knokler fandtes en Hob brændte Ben, og derimellem en Bronzekniv; tæt udenfor Hoben laa en Bronze-pincet i saa nær Berøring med et Armben, at dette var bleven angrebet af Irren. En Pincet findes saa sjældent alene som Gravgods, at den med Rimelighed maa antages at være nedlagt sammen med Kniven. En Urne med en Bronsesav fandtes i en Gangbygning ved Budsemark i Borre Sogn paa Møn, nedsat under en af Indgangens Dækstene³⁾). Uden Gravgods, men dog sikkert fra Bronzealderen, var en Urne med brændte Ben, som

1) Om Bestanddelene i den sammenrustede »Hob« Jernsager, der fandtes oven i Fylden i en Gangbygning ved Jægerspris (Nord. Tidsskr. f. Oldk. III. 301) foreligger ingen nærmere Oplysninger.

2) Se: J. Jensens Afhandl. «To Gravhøje undersøgte og beskrevne» i Aarb. 1866. 207 o. flg.

3) Annal. f. n. O. 1838—39. Side 169.

Forf. i 1869 fandt øverst i Fylden i Kammeret til en Gangbygning ved Ryegaard ved Roskilde; langt dybere nede laa Skeletterne med Stensager. Ligeledes til Bronzealderen maa en sønderknust Urne henføres, som Forf. 1877 fandt øverst i Fylden i Myrebjerg-Gangbygningen, Magleby Sogn paa Langeland. — Som stammende fra en formentlig Gangbygning, der dog er beskrevet meget uklart og fejlagtigt opfattet, som om hver af dens tre Dækstene betegnede sin underliggende Grav, skal Skovgaardfundet fra Thoreby Sogn paa Laaland anføres, idet blot den faktiske Bemærkning har Værd, at der i $\frac{3}{4}$ Al. Dybde umiddelbart ovenpaa den store Mængde Menneskeben, som Kammeret indeholdt, var nedlagt en flad Sten, hvorpaa stod 2 Urner med brændte Ben og Bronzesager samt et større Lerkar uden Indhold.

Da Bronzealdersbegravelserne i de store Gangbygninger særlig tidt ere knyttede til brændte Ben og saaledes tilhøre den yngre Bronzealder, viser «Bronzesagers Forekomst» allerede derved bestemt hen paa en Afstand — og netop ikke paa en Tilnærmelse i Tid mellem Gangbygningerne og Bronzealderen. Det er jo ogsaa et Særkjende for den Tid af Bronzealderen, da Ligbrand var herskende, at man meget sjældent dyngede en ny Høj op over Urnen eller Benhoben, men derimod anlagde sine Grave i de Høje, der stode opdyngede fra ældre Tider. At man tyede til Stenalderhøjene og afløftede Dyssekamrenes Dækstene for at hensætte Urnen herunder, kan jo ikke vise nogen Tilknytning i Tid, da selv Jernalderen gjorde det samme. At det i de langt overvejende Tilfælde blev en Gangbygning, tyder neppe hen paa et bestemt Valg. Bronzealderen maa jo antages snarest at have benyttet de Høje, hvis Form var rund¹⁾,

1) Smhld. Fund af Urner og en Hob br. Ben i Gravkammeret i en Runddysse ved Nøbbet Vesterskov, Laaland (Museet A. 2698—2705) og br. saavel som ubr. Lig fra Bronzealderen i en Rundhøj ved Svallerup ved Kallundborg (Zinck i Aarb. 1871. S.

ligesom ogsaa den Omstændighed, at Gangbygningen sjældent havde nogen iøjnefaldende monumental Stenkreds om sin Fod kan have foraarsaget, at man valgte Gangbygningshøjene til deri at anlægge Gravene.

Gangbygningen tilhører saaledes i et og alt Stenalderen. Det er paavist, hvorledes den baade i Henseende til Plan og til Begravelsesmaaden af Ligene adskilte sig fra Gravkisteformen: vi skulle i det Følgende prøve, om en lignende Forskjel viser sig mellem disse Gravformer i Henseende til Gravgodset, og hvilken Værdi en saadan Forskjel har til Bedømmelse af deres indbyrdes Tidsforhold.

Overblikket over Gangbygningernes Indhold er givet ved den tilføjede skematiske Tabel I.; hovedsageligst kun over de ved systematiske Undersøgelser fremkomne Fund. Foruden disse ere kun saadanne Fund optagne, der kunne antages at være nogenledes fyldigt tilstede i Museet eller i Privatsamlinger. Destoværre er navnlig Jylland hidtil meget sparsomt repræsenteret ved planmæssigt udgravne Fund fra større Gangbygninger.

Til Sammenstilling med denne Oversigtstabel over Gangbygningsfundene følger her en Udsigt over Gravkistefundene. For at give et saa meget fyldigere Indtryk af denne Gruppe af Stenalderens Grave, som ikke tidligere har været belyst for alle dens Særkjenders Vedkommende, vedføjes en kort Beskrivelse af hvert enkelt Fund.

---

21). Lige saå vel som Bronzealdersgravene findes i selve Stenalderens Gravkamre, findes de i Højene umiddelbart udenfor Sidestenene eller ovenpaa Dækstenene; saaledes laa foran Indgangen til en Gangb. ved Gjørnum ved Hjørring en Hob br. Ben og derved et Sværd (B. 1495); ovenover Dækstenene paa Indgangen til Gangb. i Bøjes Høj ved Frejlev paa Laaland laa en Hob br. Ben og noget derfra Rester af et Skelet; begge Steder fandtes et Bronzesværd (antikv. Indberetn. om Musse Herred).

Bornholm.

1ste Vornedgaard i Olsker Sogn: Kisten paa Højens Bund, 6½ Fod l., 2' 8" br., 2' 8" h. Granitpladerne 6" tykke. Ubrændte Menneskeben; ved Hovedet en Spydspids med Skafttunge. — I en anden lignende Kiste i samme Høj fandtes kun Egenden af en Øxhammer. (Museet A. 837).

Store Myregaard, Nylarsker Sogn. Kisten 6' l., V-Ø, 2½' dyb, indeholdt en Dolk og en Flække.

St. Bøsthøj, Aaker Sogn, med 2 Dolke, 2 Hængesmykker af Skifer og en Bronzedolk er foran omtalt; ligesaa Gravkisten Sillehøjen ved Rønne (Side 321).

Sjælland.

Smidstrupgaard, Hørsholm Sogn, Lyng-Frederiksberg Hrd.

I. Gravkisten, 9½' l., i VNV—ØSØ. Sidestenenene 1' tykke, kløvede Stene; for n v. Ende var Kisten afsluttet ved opstablede Haandstene. Bunden var belagt med flade Kalk- og Granitstene, Dækstenenes Antal var 4. 7 Skeletter. En Spydspids, Stykker af Harpixmasse og en Flintknode.

II. Lignende Kiste som foreg., i en anden Høj, 7—8 Skeletter, 2 Spydspidser med Skafttunge (Museet A. 282—84).

Jægersborg Dyrehave, Sokkelunds Herred, Lyngby Sogn. Lav Høj med Gravkiste, 7' 6" l., 2' 4" br., 2' dyb. Dækstenenes Tal var 4, Bunden var belagt med flade Stene. Skeletter af 4 Lig begravne i siddende Stilling. Ingen Oldsager. (Antikv. Tidsskr. 1861—63 S. 14, hvor der findes en skizzeret Afbildning).

Hejnstrupgaard, Gundsømagle Sogn, Sømme Herred, ved Roskilde, »Ventehøj«. Kisten bygget oven i Højen af flade, utildannede Stene, c. 6' l. i V—Ø. Et Skelet med Hovedet i V. 4 Dolke, 2 Lerkar; alle Sagerne fandtes

ved Skuldrene, paa den ene Dolk nær, som laa ved Haanden. Bunden var strøet med Sand. (Museet A. 328).

Lille Valdby, Aagerup Sogn, Sømme Herred. Kisten bygget af 7 Sidestene, 2 Endestene i V., 1 i Ø., 10' l., 22" br., 23" dyb, 6 Dækstene (Fig. 21.). Skeletter af flere Lig, tildels i siddende Stilling. En hjærteformet Pile-spids. (Museet A. 3185).

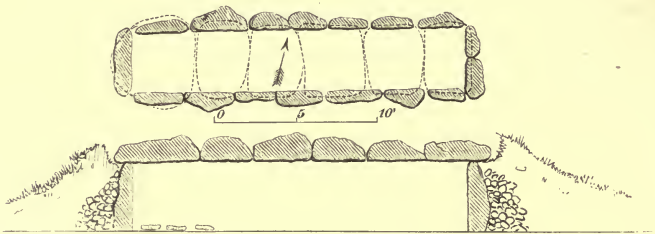

Fig. 21. Ved Lille Valdby, Sjælland.

Nybøllegaard, Smørum Sogn og Herred, ved Kjøbenhavn. I en Høj en c. 8' l. af flade Stene bygget Gravkiste. Et Skelet; derved en fladagtig Øxhammer. (Museet 20995).

Høve Mark, Smørum Sogn og Herred. Gravkiste, bygget af anselige Kampestene, 12' i V. og Ø., 3' br., 2' dyb, dækket af 6 udkløvede Stene kun 3—5" tykke. Kisten, der ikke var Hovedgraven i Højen, indeholdt 4 Skeletter, to og to sammen, saaledes at Hovederne mødtes i Midten. I Gravkistens østlige Halvdel fandtes en Dolk og et Hængesmykke af Skifer, i Gravens vestre Del et lignende Hængesmykke. (Museet 7732).

Loholm, Smørumnedre Mark, Smørum Sogn og Herred. Gravkiste, bygget af flade Stene i V—Ø., 8' l., 2' br., 2½' dyb; Bunden dækket med flade Stene. Heri et Skelet, paa hvis Bryst laa en Dolk med Spidsen mod Hovedet. Ved venstre Side laa 2 Dolke og 2 Spyd,

ved Fødderne et Hængesmykke af Skifer; Skaar af Lerkar. Annal. f. n. O. 1858. S. 200.

Hagedsted By og Sogn, Tudse Herred, ved Holbæk. Stensat Kiste af Mandslængde omtr. midt paa Bunden af en Høj. Deri »Skeletter« og en Spydspids eller Dolk (nylig indsendt til Museet).

Petersgaard Mark; Kallehave Sogn, Baarse Herred ved Vordingborg. I Rødshøj en Kiste, 6' l., 3' bred og dyb, efter Længden opdelt med 6—7" br. kantstillede Fliser. I hvert af disse Rum laa Knokler af Lig (hvormange er ikke angivet), hvis Hoveder »alle« vendte mod Vest. I hvert Rum fandtes en Spydspids; i det ene Skaar af et Lerkar. (Museet 9264).

Fyen.

Holckenhavn, Vinding Sogn og Herred, ved Nyborg. Kiste af flade Stene, 8' l. i V—Ø., 4' br. 5 Skeletter, hvorved 2 Spydspidser, 1 Dolk. (Museet A. 2084—86).

S. for Kajbjerg Skov, Vinding Sogn og Herred. Kiste, bygget af fire flade Stene, 5' l., 1¹/₂' br. Ubrændt Lig. Et Lerkar (Flaske), 2 Ravperler, et Stykke af et ornamenteret Benredskab (som Wors. Nord. Olds. Fig. 85?). (Redakt. L. Zincks Saml.).

Skalkendrup, Aunslev Sogn, Vinding Herred. Kiste paa flad Mark, 3' (?) l., N—S., 1¹/₂' br., 2' dyb, sat af 6—10" tykke Stene, 4 Skeletter, det ene »i ligesom en Sidefløj« mod Ø.; ved dette et Lerkar; ved de andre 1 Spydspids og en 7" l. Benpren. Kistens Bund var brolagt med flade Stene. (Museet A. 1743—46).

Hasmark, Norup Sogn, Lunde Hrd., ved Odense. I »Vestermarken« en 8' l. Kiste i V—Ø., 2' br., 1¹/₂' dyb, nedgraven i den faste Jordbund. 4 flade Dækstene. Et Skelet; ved Munden en Dolk eller Spydspids med Skafttunge. (Museet A. 664).

Tangegaard, Ore Sogn, Gudme Hrd., ved Svendborg. Kiste, anlagt i den faste Jordbund, dækket af Høj, 8' l., i

NV—SØ., 3' 10"—2' br., 2' 5" dyb, den n. v. Ende afsluttet ved opstabilede Haandstene. I den modsatte smalle

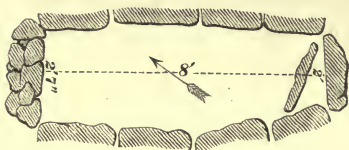

Fig. 22. Paa Tangegaard Mark, Fyen.

Ende Antydning af Indgang ved en Tærskelsten. 4 Dækstene. 2 Skeletter i siddende Stilling. (Se Plan og Beskrivelse i Broholm-Værket, Side 88, jvnf. hosstaaende Fig. 22).

Ore, Ore Sogn, Gudme Hrd. Kiste af samme Form og Anlægsmaade som frg., 5' 11" l., i ØSØ—VNV., 3' 1"—2' 5" br. Tærskelsten i den smalle Ende, den modsatte Ende lukket paa almindelig Maade. 2' 3" dyb. Skelet i siddende Stilling; derved en Dolk. (Broholm-Samlingen).

Hesselagergaard, Hesselager Sogn, Gudme Hrd. Kiste, anlagt paa samme Maade som foreg., men med en kort Gang (eller »Forstue«); 8' 11" l., NV—SØ., c. 4' br. Gangen 2' 3" br. Udstrakt Skelet mellem 2 Rækker Haandstene; Hovedet i NV.; ved Knæene 2 Dolke, en til hver Side. (Broholm-Samlingen).

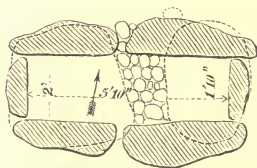

Fig. 23. I Lindeskov Hestehave, Fyen.

Hestehaveskoven under Lykkesholm, Ellested Sogn, Vinding Hrd. Gravkiste paa Bunden af en rund Jordhøj. 5' 10" l., 1' 10" × 2' 1" br., 1' 9" dyb; brolagt med flade Stene i Bunden (Fig. 23). Et Lerkar af Flaskeform, 2 Flækker, et Par Ravperler. (Lykkesholm-Samlingen).

Samsø.¹⁾

Koldby, Koldby Sogn. Gravkiste med et eller flere Skeletter; 6 Spydspidser.

¹⁾ Prof. Engelhardts antikv. Rejseberetning. 1874.

Stavns, Onsbjerg Sogn. Kiste med 2 Spydspidser, en sværdformet Bronzekniv.

Jylland.

Boel, Gjørum Sogn, Horns Hrd. I en Høj fundet et Gravkammer i N—S., dækket af 3 Stene. Heri et hen-smuldrende Skelet; til den ene Side af dette laa en $10\frac{1}{3}$ " l. Dolk med firsidet Haandtag; til den anden en halv saa stor Spydspids, begge med Spidserne mod S. Oven-paa Kammerets Dækstene fandtes en Bronzedolk og en cylindrisk Perle af Bronzeblik¹⁾. (Museet 12342—45).

Skræm, Skræm Sogn, Ø. Han Hrd. Kisten 6' l., 4'—4 $\frac{1}{2}$ ' br. (smalest mod Syd), 3 $\frac{1}{2}$ ' h. Ubrændte Ben, hvorved en Dolk. (Museet A. 733).

Alstrup, Alstrup Sogn, Gislum Hrd. Gravkammer, 10—12' l., N—S., 3' br. og 3' h. 2 flade Dækstene. Ubrændte Ben, hvorved 1 Dolk, 5 Spydspidser, 1 tyk Flække. (Museet A. 555—58)

Aalbæk, Lime Sogn, Rødding Hrd. Gravkiste, sat af flere Stene, 6' l., 2' 3" br., flade Dækstene. Et velbevaret Skelet, der maalte 73"; ved dets højre Haand laa en Dolk, ved Skulderen en hjærteformet Pilespids. Kisten havde Sidevæg fælles med en anden lignende Kiste med et Skelet, ved hvis Halsknokler saas Spor af Muslingeskaller. (Udgr. af Etatsr. Holst i Aarhus, i hvis Samling Fundet be- vares).

¹⁾ I en anden Høj sammesteds fandtes et vistnok kisteformet Gravkammer, hvis Sidestene foroven stode 1 Al. fra hinanden, og som var dækket af en 4 Al. l. Sten. Heri laa et Skelet, der efter de indsendte Rester af Prof. Ibsen bestemtes at være en Kvinde. Ved venstre Side af Hovedet, der laa i Vest, fandtes en flad Kile; langs Siderne laa c. 150 Ravperler samt flere uforarbejdede Ravstykker (Museet 12330—41).

Skals, Skals Sogn, Rinds Hrd., ved Viborg. Kiste, dannet af kløvede Stene, 10' l., 2' br., 2' h. I den laa en Dolk, ovenpaa den en Spydspids. (Museet 8539).

Hobro Mark. Gravkiste, 6' l., i V-Ø., 2' br., 2' h. 5 kantstillede Stene til hver Side, 8" dybt i Jorden. For begge Ender snevrede Kammeret noget ind. 4 flade Dækstene. Ved ubrændte Menneskeben optoges 1 Øxhammer, 1 Dolk. Skaar af et lille Lerkar. (Apoth. Mikkelsens Saml., Mariager).

Heltborg, Thy. I en »Stenkiste« i en Høj fandtes »en hel Benrad« og derved en Dolk med fiskehaleformet Haandtag, 2 Spyd og en hjærteformet Pilespids. (Museet MDCCCXXXV- VII).

De Exempler paa Gravkister, der her ere anførte, ere afvejlende i Størrelse og tildels i Former, men vise flere karakteristiske fælles Træk. De hidrøre desuden fra saa mange forskellige Egne af Landet, at deres indbyrdes Overensstemmelse, hvad Gravgodset angaar, maa være af afgjørende Betydning for hele denne Gruppe af Stenalderens Gravformer. — At deres Forekomst indenfor enkelte Omraader er langt hyppigere end de forholdsvis faa Exempler, der komme til almindelig Kundskab, lade formode, have Undersøgelsesrejserne godtgjort. I Horns Herred paa Sjælland tilvejebragte Forf. paa sin Rejse 1873—74 Oplysninger om 9 saadanne Kistegrave:

Vejleby.	Matr. Nr. 1.	V-Ø.	2 Spyd- eller Pilespidser.
Venslev.	—	14.	V-Ø. 2 Spyd.
—	—	23.	NV-SØ. 1 Dolk.
—	—	42a.	V-Ø. 1 Dolk, 1 Øxhammer (Flere Hovedskaller).
Skullelev	—	43.	N-S. 2 Smalmejsler eller Spyd (2 Skeletter).
Gerdlev	--	6.	V-Ø. Kisten indeholdt »7 Hovedpander«.

Tørslev	Matr. Nr. 3. NV-SØ.	1 Lerkar med Ornament (Ben af en Voxen og 2 Børn).
Nygaard i Draaby S. —	2. NV-SØ.	1 Dolk, Rester af Tøj.
Fælledeerne smstds. —	1. V-Ø.	3 Dolke, de to med Haandtag af Fiskehaleform, 1 Skelet, Kisten c. 2 Al. l., bredere i den ene Ende end i den anden.

I Ods Herred paa Sjælland indhentedes ved Undersøgelsesrejsen 1874—75 Underretning om 4 Kistegrave:

Højby	Matr. Nr. 7a.	NØ-SV.	2 Dolke med firsidet Haandtag.
—	—	10a.	— 1 Spyd.
Høve	—	9a.	— 1 Dolk.
Hønsinge	—	12.	V-Ø. 2 Dolke.

Forskjellen mellem de Oldsagformer, Gangbygninger og Gravkister indeholde, vil strax være iøjnefaldende. Gangbygningernes betydelige Variation af Flintredskaber — navnlig af Kiler, Mejsler og Flækker — de hyppigt forekommende Benredskaber, det rige Udstyr af Ravsmykker og Lerkar, alt dette staar overfor Gravkisternes atter og atter gjentagne Spyd og Dolke. Det er netop den for Gravkisterne ejendommelige Art af Flintredskaber, der til ligemed Pilespidser af Flint fremfor noget andet Stenalderredskab forekommer i Gravene fra Bronzealderen baade med ubrændt og med brændt Lig. Men dette ny Vidnesbyrd om Gravkisterne som den Gravform, der staar Bronzealderen nærmest, har yderligere Betydning ved ikke alene at gjælde Oldsagernes Form, men i en særlig Grad deres Art: det er kun Vaaben, aldrig Værktøj, der medgives de døde. Bronzealderens Grave med ubrændte Lig indeholde fremdeles næsten aldrig nogen Ravperle — Bronzesmykkerne træde efterhaanden i Stedet — kun sjældent findes Lerkar og da ligesom i Stenalderens Gravkister blot et enkelt.

Ihvorvel Spyd og Dolke ere saa fremtrædende i Gravkisterne, er det jo faktisk, at de ingenlunde mangle i

Gangbygningerne. Af Pilespidser er den af Flækker tilhugne Form med Skafttunge og den tværeggede Form overvejende i disse Fund fremfor den hjærteformede. At hidtil kun den sidstnævnte Form er repræsenteret i Gravkistefundene stemmer med, at det er den samme, der ene forekommer i Fund fra Bronzealderen. Men overfor de Oldsager, Gangbygningerne indeholde, bliver det jo ved hver enkelt Undersøgelse nøje at iagttage, om der ikke skulde ligge forskellige Oldsagsformer ved Ligene i de forskellige Lag, og saaledes maaske en vis Art gennemgaaende vise sig nedlagt ved de øverstliggende Skeletter, der maa tilhøre en yngre Tid af Stenalderen.

I denne Henseende er det af Interesse, overfor hvad nyligt er paavist, at Forf. allerede i 1870 ved Udgravning af en Gangbygning ved Egby ved Roskilde (Tabel I. Egby I.) iagttog som paafaldende, at de ikke faa Spyd og en enkelt Dolk, som fandtes i Gravkammeret, laa overligt mellem Menneskeknoklerne, medens Kilerne, Mejslerne og de andre Gjenstande først fandtes dybere, under Knokkellaget. Denne Iagttagelse, der er anført i Museets Protokol ved Fundets Indregistrering i 1871, efterfulgtes af en tilsvarende ved Undersøgelsen af den dobbelte Gangbygning i Tved Skov paa Langeland 1877, ligesom jeg ogsaa ved Udgravning af en mindre Gangbygning paa Bogø ved Møen i 1880 fandt et Spyd ved det øverstliggende Skelet, Kiler og Mejsler ved de nedenunder liggende. Af særlig Interesse er det ved Siden af egne Iagttagelser i denne Retning at træffe en ganske lignende anført i den gamle Beretning om Udgravningen af den bekjendte dobbelte Gangbygning i »Klekkende Høj« ved Røddinge paa Møen. Der tales i den netop om Fund af »Stenknive« (Datidens Benævnelse paa Spyd og Dolke) i det øverste Lag, til Forskjel fra »Tordenkiler« og Lerkar i det underste. (»Hvor Dynger af Ben laa mere samlede, fandtes altid Stenknive imellem, aldrig Stenkiler; disse laa

stedse dybere under og paa udmærkede Steder«. Ant. Annal. II. 234.)

Naar det er sikkert, at Bronzealderen, ja endog af og til Jernalderen, benyttede de større Gangbygninger til at nedlægge de Døde i, saa er det jo alene deraf indlysende, at disse Grave kunne indeslutte Lig fra endog den seneste Tid af Stenalderen, og at vi selv i dem kunne vente at træffe Overgangsfund mellem Sten- og Bronzealder, uden at dette er en Omstændighed, der knytter selve Gangbygningens Opførelse til »Overgangstiden«.

Vi have hidtil kun et Par saadanne Fund, i hvilke de paagjældende Bronzesager ikke saa sikkert lade sig adskille fra Stenalderens skeletterne, paa samme Maade som de ovenfor omtalte Bronzesager i Stenalderens Gravkamre. Hidtil er det, karakteristisk nok, kun Smykkesager, hine formentlige Overgangsfund indeholde, idet netop saadanne maa antages at have hørt til Forløberne for den egentlige Bronzealderkultur.

I Gangbygningen ved Gjeddesby paa Falster, der undersøgte for Museet af Cand. Hother Hage 1873 (se Tab. I), laa dybt i Knokkellaget i Kammeret en lille Ring af Bronzetraad¹⁾.

¹⁾ I Indgangen var aabenbart i en sen Tid af Bronzealderen nedsat eller hengjemt en »Skat« af forskjelligartede Bronzesager: Hængekar, brillef. Fibulæ, Halskravesmykke, Armringer m. m.; alle Sagerne laa i et Lerkar, der stod 1 $\frac{1}{2}$ ' over Bunden. Det kan ikke antages, at Ringen, der fandtes i Kammeret, ved tilfældige Forstyrrelser (gravende Dyr) er bortført fra hine Sager, navnlig da lignende ikke fandtes imellem disse, fra hvilke den ogsaa i Karakter er forskjellig. — Som Sager, der have en lignende »Graven« uvedkommende Oprindelse, fristes man til at antage de Bronzegjenstande: en lille sønderbrudt skaaldannet Bronzetutulus, en Kniv med buet Ryg og Skaftunge samt 3 Naale med ornamenterede Hoveder, der fandtes i Gangbygningen ved Flintinge paa Laaland. De skulle vel være fundne temmelig dybt i Fylden, men dels ere flere af disse

I en lille femsidet Gangbygning i en Langdysse paa Skærvad Mark ved Grenaa, som Forf. undersøgte for Museet i 1880. fandtes flere smaa cylindriske Bronzeperler i nær Forbindelse med Ravperler og andre Gjenstande fra Stenalderen, dog alle beliggende overlig i Knokkellaget.

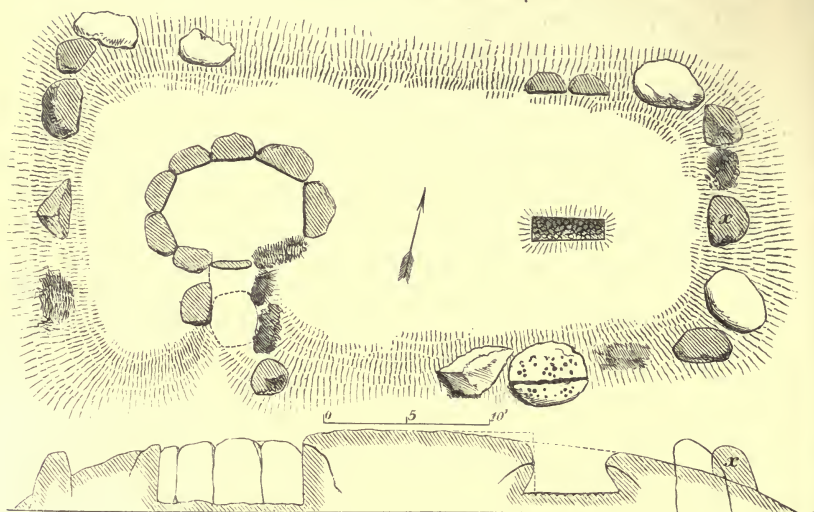

Fig. 24. Paa Stejnsodde ved Nysted, Laaland.

Vi have fæstet Opmærksomheden saa skarpt paa Fundene fra de Gravformer, der betegne Yderpunkterne af Udviklingsrækken, idet Forskjellen her — om nogensteds — maatte træde tydeligt frem. Imellem dem ligger nu hele den øvrige Suite af Gravformer, fra hvilke Fundene, om den ovenfor fremsatte Betragtning var rigtig, maatte pege enten i den ene eller i den anden Retning. Vi savne imidlertid

Gjenstande (Tutulus'en, Kniven) saadanne, som aldrig findes som Gravgoods fra den egentlige Bronzealder, dels have de Former og Ornamerter, der henføre dem til Bronzealderens senere Del, altsaa fjerne dem langt fra en Overgangsperiode mellem Sten- og Bronzealder.

i høj Grad systematiske Undersøgelser til Belysning af disse Mellemlid. Det er ogsaa en Mangel, at der hidtil ikke foreligger en Række Undersøgelser, der have bedømt Tidsforholdet mellem de Gravkamre af forskjellig Form, der navnlig tidt forekomme i Langdysser, og om hvilke det maa anses for rimeligt, at det ene Kammer er anlagt senere end det andet. En saadan Tidsforskjel vil, hvad Anlægsmaaden angaar, vise sig ved at Kamrenes Bund ligge i et forskjelligt Niveau, idet kun det ældste (oprindelige) staar paa selve den naturlige Bund, ligesom ogsaa derved at de benyttede Stene ere mindre kolossale i det senere anlagte end i det ældre. I en Langdysse, Forf. undersøgte paa Skræm Mark, Ø. Han Herred, og som indesluttede to Kamre af rektangulær Form indeholdt det, der efter de ovenangivne Kjendemærker snarest maatte antages for det ældste og modsat det andet havde en Antydning af Gang, kun et Par Flintflækker (og i et Lag knust Flint nogle raat tilhugne Gjenstande saasom et »Boer« og et Par »Knuder«, der maaske ikke ere at betragte som Gravgods) medens det yngre, der var anlagt skjævt i Dyssen, indeholdt en fladagtig Flintkile, 11 Ravperler og 2 Lerkar. Et kisteformet Gravkammer i en Langdysse paa Raklev Præstegaardsmark ved Kallundborg, der sammenholdt med to andre rektangulære Gravkamre i Dyssen umiskjendeligt havde Karakteren af at være det yngste, indeholdt ved tre Skeletter kun et Lerkar, hvis Flaskeform imidlertid, som det senere skal vises, netop maa antages at henhøre Gravens Anlæg til en forholdvis sen Tid af Stenalderen. Paa Stejnsodden ved Nysted paa Laaland findes en Langdysse, der indeslutter en Gangbygning og et rektangulært Gravkammer. Som det ses af hosstaaende ved Prof. Engelhardt og Magnus Petersen optagne Længdesnit, ligger det rektangulære Gravkammer i et højere Niveau og er altsaa yngre end Gangbygningen. Begge Kamre vare udgra-

vede¹⁾. En flad Flintkile fra Gangbygningen findes i Museet Nr. A. 4045.

Det er imidlertid i det hele ikke at vente, at der med Hensyn til Tidsforholdet kan naas noget mere end et relativt Resultat, naar vi tage Landets store Rigdom paa Dysser, de forskjellige Formers Optræden i de forskjellige Egne — og den fortsatte Ødelæggelse af Dysserne, der har forvoldt og fremdeles forvolder saa store Skaar i det videnskabelige Materiale, i Betragtning. En ny Planform kan være traadt meget tidligere frem paa et Sted end paa et andet, eller en ældre Form have bevaret sig som fremherskende ned mod Periodens Slutning i en Egn mere end i en anden — (jvf. Gangbygningernes pludselige Optræden og Fremhersken i Vester-Götland i Sammenligning med ethvert af Göta- og Svealandenes andre Landskaber). Gravskikkens Forandring i Henseende til Gravgodsets Bestanddele kan ej heller antages gennemgaaende at holde Skridt med Forandringen i Gravformer (smhld. paa Tabel I enkelte Gangbygningsfund fra Jylland og Møen). Særegne lokale Skikke og Ejendommeligheder maaske ogsaa Forskjel i Stillingen i Samfundet kunne i dette Tilfælde have gjort sig gjældende. Og dog, naar vi sammenstille de hidtil bekjendte Dyssefund fra de mindre Gangbygninger og fra de rektangulære og femsidede Kamre med eller uden Antydning af Gang — altsaa hele Gruppen mellem de store Gangbygninger og Gravkisterne — ville vi, hvad det større almindelige Resul-

---

1) En Runddysse i Nøbbet, Vesterskov paa Laaland indesluttende to temmelig ensdannede pæreformede Gravkamre med Indgang (se Tab. I), af hvilke det ene laa 3' dybere end det andet, men det dybest liggende havde ikke den centrale Beliggenhed indenfor Runddyssens Fødkreds, der med Sikkerhed kunde antyde, at dette Gravkammer var det oprindelige. Det andet højere beliggende Gravkammer laa lige saa langt til den modsatte Side indenfor Kredsen som hint; dette Kammer var udgravet.

tat angaar ikke desto mindre kunne spore, at Regelen peger i den Retning, vi ved den foregaaende Betragtning have fremstillet som sandsynlig. Kileredskaberne aftage i Tal, dernæst Flækkerne, Ravperlerne og Lerkarrene, efterhaanden som Gravkamrene nærme sig den rektangulære mandslange Form. Benredskaberne mangle saa at sige helt udenfor de større Gangbygninger. Til nærmere Belysning af Fundene fra Gravkamre uden eller kun med Antydning af Gang vedføies Tabel II.

Efter at have benyttet Karakteren af Gravgodset i det hele taget og særlig af Flintredskaberne til at vurdere Gravkamrenes Tidsforhold, skulle vi gaa over til at betragte enkelte i Gravfundene forekommende Oldsagformer, der synes at have særlig Betydning overfor det foreliggende Spørgsmaal.

Ved Siden af Flintspydene og Flintdolkene saas det, at Gravkisterne indeholde den Art ejendommeligt gjennemborede Hængesmykker af Skifer (Fig 25—26), som tidligere her i Danmark efter deres Stenart have været betegnede med det uheldige Navn »Proberstene«, medens de i Sverige have været opfattede som »Naalslibestene« — en Anvendelse, der imidlertid maatte være kjendelig ved Slid paa Sidefladerne. Disse Hængesmykker ere ikke sjældne her i Landet; Museet ejer 53. Af dem, hvis Findested kendes, ere:

- 2 fra Bornholm,
- 2 - Skaane,
- 13 - Sjælland,
- 2 - Fyen og
- 22 - Nørre Jylland.

Ligesom den hyppige Forekomst synes at vise hen paa deres Forarbejdelse her i Landet, saaledes maa denne hjemlige Oprindelse yderligere fremgaa deraf, at den smukke, langs Kanterne rifledede Typ fremtræder som særegen for de

nordiske Lande, hvad der egentlig kunde siges om de vel forarbejdede Typer i det hele taget (den »riffede« findes i Museet kun én Gang fra Jylland), da de, som findes i Nordtyskland (i Museet i Hannover; Museet i Schwerin besidder ingen) netop i Henseende til Forarbejdelse viser en paa-faldende Simpelhed i Sammenligning med de nordiske. Ved en nylig af Prof. mineral. F. Johnstrup foretagen Undersøgelse af Hængesmykkernes Stenarter har det vist sig, at Størstedelen er forarbejdet af Kisel-skifer¹⁾, et Materiale, der ifølge Prof. J. kun forekommer som faststaaende Bjergart i Harzen, Thüringer Wald, Sachsen, Schlesien, Bøhmen²⁾; endvidere i Irland, Skotland og i Omegnen af Christiania. Hvis det ikke skulde vise sig, at denne Stenart kan forekomme sporadisk her i Landet som Rullesten, saa maa Raamaterialet have været en gængs Handelsvare nordpaa, ligesom Flinten sine Steder sydpaa.

Fig. 25—26. $\frac{1}{2}$ St.

Drøftelsen af dette Spørgsmaal hører ikke hjemme i

1) Prof. Johnstrups Bestemmelse af Stoffet giver i det hele følgende Resultat:

	Kiselskif.	Lerskifer.	Alunskif.	Haard Skif. Overg. t. Ki- selskifer.	Fin Sand- sten.	
Skaane . . .	1	1	»	»	»	2
Bornholm . .	3	»	»	»	»	3
Sjælland . . .	11	2	»	»	»	13
Fyen	2	»	»	»	»	2
Jylland	13	8	»	»	1	22
Ukjdt. Findested i Danm.	5	2	2	2	»	11
	35	13	2	2	1	53

2) De spærrede Stedbetegnelser angive de Egne, i hvilke Kisel-skiferen hyppigst forekommer.

den foreliggende Afhandling: her er det kun Hængesmykkernes Forekomst i vore Stenaldergrave, der interesserer. At de tilhøre en senere Tid af den nordiske Stenalder viser det ovenanførte Gravkistefund fra Store Bøst-høj paa Bornholm, hvor de forekomme sammen med Bronzedolk. I den ovenanførte Høj med en Stenaldergravkiste ved Alstrup, Gislum Herred fandtes et Skiferhængesmykke (A. 630) for sig selv nær ved Urner med Bronzesager, og Museet har uden nærmere Opgivelse af Fundomstændigheder erholdt Skiferhængesmykker fra Høje, der udelukkende have indeholdt Bronzefund (Herringløse ved Roskilde, 11364, Voldtofte ved Assens, 26702), eller hvorfra kun Bronzesager ere indsendte (Agerskov Mark ved Viborg 12158). — Naar vi se, hvor ofte Skiferhængesmykkerne ere forekomne i Stenalderens Gravkister og i Gravkamre, der i Form og Størrelse komme dem nær (se Tab. II¹⁾), er det paafaldende, at de hidtil aldrig ere fundne i nogen af de mange planmæssigt undersøgte store Gangbygninger, trods de forskellige Perioder af Stenalderen de mange Lig i disse, som ovenfor paavist, repræsentere²⁾. Vel ere de paagjældende Hængesmykker tilstede i 2 tilfældigt fremkomne Gangbygningsfund³⁾ fra en Gangbygning med et 12' langt Kammer paa Ø. Brønderlevs Mark ved Hjørring og fra en lille seksidet Gangbygning paa Ø.

¹⁾ I en Langdysse med 4 Gravkamre paa Birket Mark, Hornested Sogn ved Hjørring er fundet et Skiferhængesmykke tiligemed 3 hjærtef. Pilespidser, Potteskaar og Ravsager uden at der er gjort nøjere Rede for de enkelte Kamres Indhold og Form (Museet 3886—4074—75).

²⁾ Sten-Hængesmykket i Hvilshøj Ggb. (Tab. I) er slet ikke af den her omhandlede Typ.

³⁾ Forf. er senere bleven opmærksom paa endnu et tredie Fund fra en større Gangbygning paa N. Slemningsgaards Mark ved Grenaa (Fundet, se Tab. I) om hvilket kun en Beskrivelse af de fundne Gjenstande foreligger.

Tørslev Mark ved Mariager, men — det førstnævnte Fund bestaar desuden af 3 Spyd, 1 hjærtef. Pilespids m. m. (se Tab. I); det andet af to Flintdolke. Betegnende er ogsaa Sammensætningen i et Fund, Museet ejer fra et stensat Gravkammer paa Voldsted Hede (Hornum Herred), om hvilket kun er anført, at det var c. 2 □ Alen stort. Det bestaar af 3 Skiferhængesmykker og forøvrigt af 1 Spyd, 5 tresidede og 13 hjærteformede og trekantede Pilespidser (Museet A. 771—72). I et andet fra Mariager Mark ere 3 Skiferhængesmykker fundne sammen med 8 Spyd, 3 Flintdolke og 2 Øxhamre¹⁾. Med det anførte harmonerer det ogsaa godt, at et Skiferhængesmykke er indsendt til Museet (7355) fra Mellemmølle ved Randers (Galten Herred) sammen med 2 Spyd og en Dolk af Flint, og at et andet lignende, men ikke gjennemboret fra en Høj mellem Snoldelev og Hastrup ved Roskilde er indleveret som fundet sammen med et Spyd (A. 784—85). Museet har i det hele kun ét Fund, hvori et Skifersmykke forekommer sammen med Gjenstande, der giver Fundet en »ældre« Karakter²⁾. Det er et Fund fra Højby i Ods Hrd., bestaaende af 2 Flintkiler med Bane, 7 flade Kiler, 2 Flækker og 4 Ravperler. Det hedder sig vel, at Højen ikke indeholdt noget Gravkammer, men dette er efter Fundets Art utroligt; ialt Fald maa man antage, at et saadant engang forhen har ligget i Højen, og at Stenene ere bortførte, uden at Kammerets indre Jordfyld er bleven undersøgt i de nederste Lag.

Af andre Oldsager, der ikke ere forekomne i de store Gangbygninger, men som, naar Oplysninger om dem foreligge, vise sig at hidrøre fra de mindre Gangbygninger,

¹⁾ Apotheker Chr. Mikkelsen i Mariager ejer i sin Samling 1 Skiferhængesmykke, 2 Spyd og nogle Ravperler, der menes at høre til dette Fund.

²⁾ Hermed maa dog sammenstilles det frg. Side Anm. 3 omtalte Fund.

fra rektangulære Gravkamre og Gravkister, og som saaledes kunne antages at knytte disse sammen i Tid, kunne følgende Lerkarformer anføres:

1) Hosstaaende ejendommeligt indsnørede Former med en mere eller mindre rundbuget Overdel, der ogsaa ved deres særegne Ornamentter skjelne sig fra andre Stenalderskar. Lignende Former kunne fra Meklenborg følges vestpaa gennem Holland og ere almindelige paa de britiske Øer. I Museet i Kiel findes to af en Melleform, fundne i Holsten, det ene med brændte Ben. Et med Fig. 27 fundet Kar er i Worsaaes nordiske Oldsager henført til Bronzealderen (Fig. 286). Disse to Kar fandtes med et tredje lignende samt 4 Spyd, 1 spidsnakked Hulmejsel og en Øxhammer

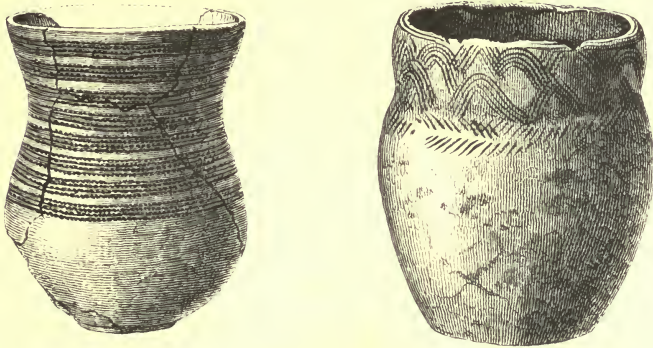

Fig 27—28.

uden Skafthul i et Stenkammer »paa en Dysse« (altsaa enten Langdysse eller Runddysse) ved Gaabense Færggaard paa Falster (Museet 13140—44). Fig. 28 er med et andet lignende (begge i Jægerm. Lindegaards Saml. paa Lykkesholm) fundet i et af Forf. udgravet rektangulært Langdyssekammer i Lindeskov Hestehave paa Fyen; Langdysssen inde-sluttede kun dette Kammer. Nærmest Fig. 27 kommer et Kar fundet sammen med 2 Øxhamre og 11 smaa gjennem-borede Ravstykker 2 Al. over Bunden af en Høj paa Træ-

den Mark i Skads Hrd. ved Varde (Museet A 2768—71), og omtrent som Fig. 286 i Wors. Nord. Olds., men endnu mere tilspidset mod Bunden er et Kar fundet i en Gangbygning af »yngre Form«, et rektangulært Kammer med Gang udgaaende fra den ene Ende, ved Orebygaard paa Laaland (se Fund-Tabel II)¹⁾.

2) Lerkar af Flaskeform.

a) med smal kravepyrret Hals — en Form, der lader sig følge gennem Hannover, Oldenburg og Holland, men mangler i Schweriner-Museet.

Den er forekommen i følgende Grave:

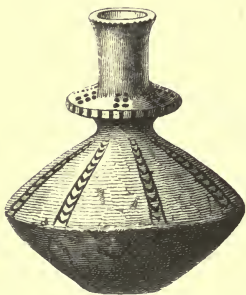

Fig. 29. Museet 15297. $\frac{1}{4}$ St.

Rektangulært 4' l. Gravkmr. i en rund Høj uden Stenkreds ved Dyrehavegaard ved Kjøbenhavn sammen med et flaskeformet Kar af den bredhalsede Form (se nedenfor b).

Rektangulært, mandslangt Langdyssekammer paa Bogø, med 9 Kiler af Flint (se Tab. II).

Gravkiste i Lindeskov Hestehave ved Nyborg sammen med et Par Flintflækker og Ravperler (se ovenf. Side 330).

Gravkiste ved Kajberg Skov ved Nyborg sammen med et Par Ravperler og et Benredskab (se ovenfor Side 329).

Langdyssekammer (mindre Gangbygning) ved Skærvad ved Grenaa med Flintspyd, Rav og Bronzeperler m. m. (se Tab. I).

Gravkammer af rektangulær Form 6' l., $3\frac{1}{2}'$ b. og $3\frac{1}{4}$ h., hvortil førte en af »spaltede« Stene dannet Gang, i en Høj under Skjern Hovedgaard ved Viborg sammen med to paa alle fire Sider slebne Flintkiler.

¹⁾ Nogle Skaar i Museet af et Lerkar som Fig. 28, men af slankere Form, ere uden Nr.

Den her omtalte Kiletyp, der savnes i de store Gangbygninger, træffe vi atter sammen med det flaskeformede Lerkar i et Fund fra Ferslev ved Aalborg i en Stensætning, hvis Form ikke er nærmere opgiven. Foruden disse Gjenstande indeholdt Fundet et Lerkar af en Form (A. P. Madsen: »Stenalderen«, Tavle 44 Fig. 12), der i Nordtyskland ofte ledsager Flaskeformen, og nogle faa Ravperler samt en Mængde meget tynde forkrøllede Guldplader, om hvis nærmere Forbindelse med Fundet ingen Oplysning foreligger (15296—99). Som fundne i »Høje«, uden at nogen »Stensætning« er omtalt, haves i Museet et flaskeformet Kar fra Dronninglund ved Sæby, fundet sammen med et Spyd og en usleben Flintkile, kiledannet til begge Ender (18452—54). og et andet fra Skilmose-Høj paa Stenstrup Hede ved Aalborg, fundet sammen med en Del Ravperler, tildels af Cylinderform (A. 2226—28).

Foruden de her anførte Kar ejer Museet 5 af samme Form; kun for de 4 vides Findestederne: 1 Møen (Nr. 53), 1 Sjælland (Mosefund A. 3201), 2 Jylland (3168—18564), men intet nærmere om Fundomstændighederne.

b) med bred Hals og Ører nedenfor denne, en Form, der sønden for Danmark ene er repræsenteret Øst for Elben.

Den er forekommen i følgende Fund:

Rektangulært Gravkammer i en Høj ved Dyrehavegaard ved Kjøbenhavn sammen med et Kar af den først omtalte Flaskeform ¹⁾).

Rektangulært Langdyssekammer af Kisteform i en Langdysse paa Raklev Præstegaardsmark, Arts Hrd. ved Kal-

¹⁾ Som det synes er der af et Kar af samme Flaskeform Skaar tilstede i det Langdyssekammer paa Bogø, der lige som Dyrehavegaard-Kammeret tillige indeholdt den foran omtalte Flaskeform.

lundborg. Kammeret indeholdt 3 Skeletter, men forøvrigt ingen andre Oldsager end Lerkarret.

Rektangulært Langdyssekammer, dannet af flade Stenplader ved Topshøj ved Ringsted, uden andre Gjenstande.

I to rektangulære Kamre af lignende Bygningsmaade som føromtalte i en Langdysse ved Brunmose, Tjustrup Sogn, ved Slagelse, uden andre Gjenstande.

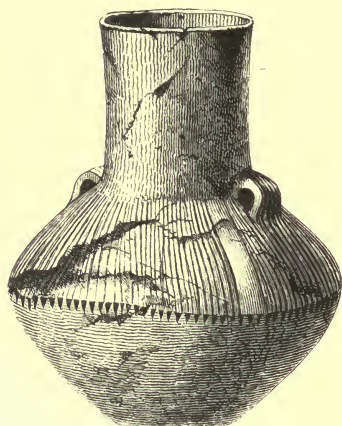

Fig. 30. Museet A 2070. $\frac{1}{4}$.

Museet ejer desuden et saadant Kar fundet ved Tønder uden nærmere Fundoplysninger (81) og et andet fundet i »en Høj« ved Dyrlev, ved Vordingborg (MMLXI).

En »tom Lerflaske«, 8" h. og 6" vid, der efter de angivne Maal maa have haft samme Form (Museet 107; den kan ikke bestemt paa-vises i Samlingen), er fundet i et rektangulært Gravkammer i en Langdysse paa Agersø sammen med et til-

spidset Benredskab¹⁾ en saakaldet »Benod« af den Form, hvis Tid indenfor »Stenalderen« er bestemt ved dens Forekomst i Kjøkkenmøddingen i Samsingerbanken²⁾.

Fra jydsk Fund kjendes i stort Antal en ejendommelig lav Lerkarform med lige eller svagt indbuede Sider: i første Tilfælde almindeligt med en flad fremstaaende Rand. At der hidtil ikke er blevet et eneste saadant Lerkar bekjendt fra Fund østen for Lille Belt, eller sønden for Ejderen, er en Omstændighed, der viser Formen som en lokal og derfor forholdsvis sen Udvikling. Et cylindrisk Kar med frem-

¹⁾ Jvnf. Ant. Anal. II, 324.

²⁾ Aarb. f. n. Oldk. 1871, S. 65.

staaende Rand er endog opgivet fundet med brændte Ben i en lille stensat Grav paa næsten flad Jord i Heden i Roum Sogn ved Viborg. Ved Karret fandtes en Øxhammer; mellem de brændte Ben nogle Ravstykker (4800—2). Forøvrigt ere Kar af denne Form forekomne saavel i Fund fra to større Gangbygninger med Sidekamre (Alstrup ved Viborg og Kvolsted ved Skive, i hvilket sidstnævnte Fund, der ejes af Etatsraad Holst i Aarhus, fire forskellige Variationer ere repræsenterede i 6 Exemplarer), som i mindre Gravkamre og Gravkister (Tandrup, Ø. Han Hrd. — Toustrup i Salling, — Hobro Mark, — Strarup ved Kolding — Jellinge). De andre Gjenstande, som disse Fund indeholde, ere Spyd og særlig Øxhamre og Ravperler.

Fig. 31. Museet A. 1256. $\frac{1}{4}$ .Fig. 32. Museet 6163. $\frac{1}{4}$.

Ligesom vi nylig have fremhævet Lerkarformer, der ikke forekomme i de store Gangbygninger, men i Gravkamre af simple Bygningsmaade, skulle vi som Exempler paa Lerkarformer, der ere særegne for de store Gangbygninger, anføre det lille Hængekar med toppet Laag og den forholdsvis brede Karform med ligesidet Overdel og skarp Bug almindeligt forsynet med Øre, (Worsaae, Nord. Olds. Fig. 98 og 100).

Vi kjende saa faa Lerkar fra Bronzealderen udenfor de egentlige Gravurner, at man i Henseende til «Former» forgjæves vil spejde om Tilknytningspunkter til Stenalderen. Et flaskeformet Kar med tynd, foroven afbrudt

Hals er fundet »i et andet Lerkar omgivet af Ben og Aske« paa Knudstrup Mark ved Viborg (Museet B. 397). Men det er muligt, at det snarere tilhører Jernalderen end Bronzealderen.

For at kunne drøfte Spørgsmaalet om Dyssernes Tidsforhold i Danmark under en saa alsidig Belysning som muligt, ville vi nu se hen til Sverige. Dette Lands senere Bebyggelse i Stenalderen maa jo kunne give os et Holdpunkt for Bedømmelsen af Gravskikkene paa et fremrykket Stadium af den nordiske Stenalderskultur, baade hvad Gravformerne og hvad Gravgodset angaar.

Skaane knytter sig ved sin Rigdom paa Flintredskaber og deres Variation i Former nøje til Landene denne Side Øresund. Af Dyseformerne synes Gangbygningen og Runddyssen at være overvejende. Langdysser synes at forekomme sjældnere end i de andre gamle danske Lande¹⁾. Vi gjenkjennde Befolkningen fra disse paa en særlig Maade gennem Lerkarformerne og deres Ornamentik; i denne ses et Mønster af vekselsvis udfyldte Kvadrater (smhld. Fig. 95 i Montelius' Atlas) at spille en mere fremtrædende Rolle end i Lerkarornamenterne fra de andre gamle danske Landsdele.

Af Fund fra skaanske Dysser foreligger der meget faa, kun følgende kunne anføres²⁾:

a. Gangbygninger:

Asahojen ved Kvistofte: 5 flade Kiler, 44 Flækker, adskillige Lerkar (Sthlm. Mus. 2918, 2549).

¹⁾ En af de længste i Skaane ligger i Kyrkoköpinge Sogn i Skytts Hrd. Den er 236' l., med en Bredde af 24'. Beretn. i Museets Archiv i Stockholm. Nogen samlet fyldig Udsigt over skaanske Dysser foreligger endnu ikke.

²⁾ Samtlige nedenfor nævnte Fund fra svenske Stenaldersgrave, ved hvilke Stockholms Museum er citeret, ere anførte efter Optællinger i Museet under et Studieophold i Stockholm i Juli 1880.

Fjelkinge: 32 Flækker, 1 Flækkepil, 2 Benprene, 1 gjenboret Hundetand, adskillige Ravperler, hvoraf 3 af flad, 12 af tyk Hammerform, samt mange Lerkar (Sthlm. Mus. 6801).

Vininge: c. 40 Flækker, 1 Flækkepil, flere Ravperler (baade flad og tyk Hammerform ere repræsenterede), en flad Hængeprydelse af Skifer, 6—7 Lerkar (Sthlm. Mus. 6802).

Ravnshøjghøjen ved Hagestad: 2 Dolke, 1 Øxhammer, 3 Flækker (Sthlm. Mus. 5654).

Carlshøjen smstds: 1 Dolk, et spydformet Redskab butslidt i Enden, et Hængesmykke af Skifer og et simpelt ligesidet Lerkar, samt i Gangen en Hulmejsel (Sthlm. 5654).

b) Grave af Kisteform:

Køpinge I: Kisten paa Bunden af en Høj. 1 Dolk, 1 Skiferhængesmykke, 1 Flække, 1 Par Spaaner med Skrabertilhugning, 1 Lerkar. Kisten var c. 12 Fod l., 3' br., 3' dyb; den vestre Halvdel var senere tilbygget. Talrige Skeletter: (Sthlm. Mus. 5318).

Køpinge II: lignende Kiste 8' l., 3' br., 2¹/₂' h. Mange Skeletter. 1 Dolk (Sthlm. Mus. 5654).

Torseke: Hellekiste. 1 Dolk, 1 Skiferhængesmykke, 1 simpelt Lerkar¹⁾ (Sthlm. Mus. 4122).

Ø. Verlinge: Hellekiste. 1 Flække, 1 gjenboret flad Skifersten, 1 flad hammerformet Ravperle; mange Lerkar (Sthlm. Mus. 1783).

De her anførte skaanske Dyssefund stemme saaledes i Hovedsagen med Dyssefundene vesten for Øresund, hvad Forholdet mellem Gravformer og Gravgoods angaar. Men ved Siden af det, der saaledes maa siges at gjælde som den almindelige Regel, kan det ikke undgaa Opmærksom-

¹⁾ Om Undersøgelsen se Hans Hildebrand i Ant. Tidsskr. f. Sverige III. 25.

heden, at to af Gangbygningsfundene indeholde Gjenstande af den Art, der er betegnende for de danske Gravfund fra Stenalderens senere Periode, medens «Overgangen» fra den modsatte Side antydes af Hellekiste-Fundet ved Ø. Verlinge. Men som alt foran antydet: nogen absolut Tidsgrændse maa vi ikke vente at kunne drage.

Den Gravform, der nærmest svarer til de danske Gravkister, repræsenteres ogsaa Norden for Skaane af de saakaldte Hellekister, der paa Grund af de benyttede Hellers Størrelse gennemgaaende overgaar de danske i Dimensioner. For at vise, i hvilket Forhold de staa til hinanden i Henseende til Gravgodset, skulle følgende Exempler anføres.

Halland. Blixtorp: 1 Spyd, 1 hjærtef. Pilespids., 1 Ravperle (Sthlm. Mus. 5979).

Axtorna: 8 Dolke, 1 Spyd (mindre Bronzegjenstande) (Sthlm. Mus. 2471).

Blekingen, Herstorp: 1 Dolk, 1 butslidt Spyd (Sthlm. Mus. 1452).

Allatorp: 3 Dolke, 3 Spyd (Sthlm. Mus. 1452).

Småland. Bäckaryd: 1 Dolk, 1 Spyd, 2 Flækker, et simpelt Lerkar (Sværd og Kniv af Bronze) (Sthlm. Mus. 3065).

Häringe: 4 Spyd, 1 lign. butslidt, 2 Øxhamre, 1 tilhuggen Flintspaan (Sthlm. Mus. 5907).

Kåckenhus: 3 Dolke, 1 Øxhmr. (Sthlm. Mus. 4922).

Lille Kull: 1 Skiferhængesm., 1 gjennemb. Glimmerstk., Flintspaaner (Sthlm. Mus. 5907).

Nörhult Norrgård; 2 Dolke (Sthlm. Mus. 6481).

Rydaholm: 1 Pilespids, 1 Øxhmr. (Sthlm. Mus. 6057).

Vesterås Nergård: 1 Dolk, 1 Spyd, Flintspaaner og Lerkarskaar (Sthlm. Mus. 5907).

Ø. Götland. Hagebyhöka: 2 Spyd, 2 hjærtef. Pilespids, 2 Øxhmr., 1 Skiferhængesmykke, 1 Bennaal, 1 Skraber (Sthlm. Mus. 6021).

Skeninge: 2 Dolke, 1 Øxhmr.

V. Götland. Hökerum: 1 Dolk, 2 Spyd (Sthlm. Mus. 6050).

Våmb: 5 Dolke, 2 hjærtef. Pilespidser, 1 Skiferhængesmykke, 1 Bennaal med ombøjet Spids (Sthlm. Mus. 2664).

Forentorp: 3 Dolke, 1 Spyd, 2 meget grove Lerkar (Sthlm. Mus. 4840).

- Ranten: 1 Flækkepil, 1 hjærtef. Pilespids, en usleben Smalmejsel, 1 Naal med ombøjet Spids (Sthlm. Mus. 4840).
- Karlsgården: 1 Dolk, 1 Skiferhængesmykke (Sthlm. Mus. 3482).
- Backa: 1 Dolk, 1 Bennaal med ombøjet Spids (Sthlm. Mus. 5386).
- Karleby: 13 Dolke, 5 Spyd, 4 hjærtef. Pilespidser, 1 Smalmejsel, 5 Skiferhængesmykker, 4 Benprene med ombøjet Spids, 1 hammef. Ravperle, et halvmaanedannet Flintredskab, nogle tilhuggede Flintspaaner — Enden af et Bronzespyd, to smaa ombøjede Bronzebaand (Sthlm. Mus. 5386).
- Timmersdal: 4 Dolke, 1 Spyd, 1 Brudstykke af et Dolkhaandtag, butslidt i begge Ender, 9 hjærtef. Pilespidser, 5—6 Benprene med ombøjet Spids, 1 gjennemboret Bjørnetand (Sthlm. Mus. 5974).
- Herrljunga: 16 Dolke, 3 Spyd, 4 hjærtef. Pilespidser, 4 Skiferhængesmykker, 1 Ravperle, et Par Skrabere, 6 grove Lerkar — 2 Spiralfingeringe af Bronze, 1 Naal (Sthlm. Mus. 5661).
- Kinna-Sanden: 2 Dolke, 2 Spyd, et halvmaanef. Redskab, nogle tilhugne Flintspaaner, 2 Skiferhængesmykker (Sthlm. Mus. 4788).
- Ökull: 2 Dolke, et Par Skrabere (Sthlm. Mus. 6163).
- Dalsland. Högsbyn: 2 Dolke, 1 halvmaanef. Redskab (Sthlm. Mus. 5558).

Disse Exempler fra de forskjellige svenske Landskaber vise tilstrækkeligt den ensartede Karakter for Gravgodset i de svenske Hellekister — og derved tillige Overensstemmelsen med de danske Stenaldersgrave af den tilsvarende Kisteform. Kiler mangle fuldstændigt, et Par Gange er en enkelt Smalmejsel forekommen, Ravsager og Lerkar findes sparsomt; forøvrigt er det kun Vaaben: Pile, Spyd, Dolke, hvoraf mange ere fortrinligt tilhugne med Haandtag af Fiskehaleform. Bronzefundene i nogle kunne vise, at de tilhøre en sen Tid af Stenalderen, men mere betydende i denne Henseende er Montelius' Udtalelse, at Hellekisten er den Gravform, der forekommer i de Egne af Sverige, som synes senest bebyggede i Stenalderen. Det er

da hyppigst fritstaaende Hellekister; i de sydligere Egne findes de oftest dækkede af en Høj.¹⁾

Men hvorledes stille nu Fundene fra de svenske Gangbygninger sig overfor de danske Gangbygningsfund? Gangbygninger kunne fra Skaane paavises, om end sparsomt, gennem Halland og Bohuslen, indtil de i Vestergötland forekomme i et overraskende stort Antal og tidt med Dimensioner, der overgaa de danske. Den geografiske Afstand fra Danmark for Vestergötlands Gangbygninger maa jo tillige vise hen paa en Afstand i Tid. Men vi maa da ogsaa vente, i de svenske Gangbygninger at træffe netop saadanne Fund som de, der for Danmark ansaas for karakteristiske for det mere fremadskredne Trin af Stenalderen. Denne »Prøve« paa den fremsatte Anskuelse bekræfter dens Rigtighed i en paafaldende Grad, hvad følgende Exempler paa Fund fra vestergötlandske Gangbygninger ville godtgjøre:

Frugaarden: 1 tilh. Flække. 4 Benprene med lige Spids, 3 gjennemborede Dyretænder, forskellige Redskaber af Ben, mange Ravperler, hvorimellem baade flade og tykke af Hammerform (Sthlm. Mus. 4840).

Hångsdala: 2 Dolke, 1 Spyd, et Par Skrabere (Sthlm. Mus. 3096).

Karleby: 1 hjærtef. Pilespids, 1 Flække med Skrabertilhugning, flere Ravperler af forskellige Former (begge Hammerformer repræsenterede), grove ornamenterede Lerkarskaar (Sthlm. Mus. 5157).

Liden: 5 Dolke, 2 Spyd (Sthlm. Mus. 3878).

Luttra: 7 Spyd, 1 hjærtef. Pilespids, 5 Bennaale og Prene, den ene med bøjet Spids, 16 tilspidsede Knokkelsplinter, 8 gjennemborede Dyretænder, 1 Benperle og forskellige andre Gjenstande af Ben, 4—5 Ravperler. I Gangen: 1 Flække, 3—4 Ravperler (Spaner af en sleben Kile). (Sthlm. Mus. 3165).

Ottagården: c. 20 forskellige Ravperler, 1 Lerkar (Sthlm. Mus. 4033).

¹⁾ Montelius: Sveriges Forntid I. S. 139.

Ranten: 7 Dolke, 2 Spyd. 4 hjærtef. Pilespidser, 1 Smalmejsel tildannet af en kort Flækkeblok eller lignende, 2 Brudstk. af halvmaanf. Redsk. 3 Flækker, 4 Skrabere, 1 Øxhmr., 2 Skiferhængesmykker, 2 gjennemborede Dyrætænder, 7 Naale og Prene af Ben, de to med ombøjet Spids, 1 halvmaanf. Ravperle, 2 simpelt forarb. Lerkar (Sthlm. Mus. 3095).

Ranten Trädgård: Fiskekrog af Ben, flere Ravperler af Hammerform (baade den flade og den tykke ere repræsenterede) (Sthlm. Mus. 4840):

Vartofta: gjennemborede Dyrætænder, Ravperler af begge Hammerformer (Sthlm. Mus. 5386).

Vetterlingsgården: Et Par Hundrede Ravperler, hvorimellem den tykke Hammerform næsten udelukkende er repræsenteret (Sthlm. Mus. 4032).

Forskjellen fra de danske Gangbygninger, den fuldstændige Mangel paa Kile- og Mejselredskaber samt Flækkernes ringe Antal, er næsten større, end man kunne vente. De svenske Gangbygninger slutte sig, hvad Gravgodset angaar, endog temmelig nær til Hellekisterne; Hovedforskjellen er Ravperlernes hyppige Forekomst og store Antal i Gangbygningerne, i hvilken Henseende disse stemme overens med de danske Gangbygninger. Ogsaa synes det, som om Skiferhængesmykkerne forekomme mere almindeligt i Hellekisterne. Lerkar ere ikke udenfor Skaane tilstede i Gravfundene i noget stort Antal, og de staa i Forarbejdsmaade og Ornamentik de danske (og skaanske) tjernt. Formen er stedse den samme: temmelig ligesidet og høj i Forhold til Vidden (Montelius' Atlas Fig. 93). Det er denne Form, der ene er repræsenteret i det skaanske Gangbygningsfund fra Carlshøjen ved Hagestad, som ogsaa efter sin øvrige Sættelse har en »yngre« Karakter. Formen er endnu ikke repræsenteret paa de danske Øer; den staaer de jyske Former nærmere (sammenhold Fig. 32); i Samlingen i Kiel haves et fra et Langdyssekammer ved Kampen Fyrtaarn paa Sild, som forøvrigt indeholdt en Kile uden Bane, en Smalmejsel, 17 Flækker, en Øxhammer og en rund Stenskive

med Hul i Midten. — Af de ejendommelige Bennaale med ombøjet Spids og fladt rundt, gjennemboret Hoved, som forekomme i de svenske Fund, kjendes i Danmark hidtil kun Exemplarer fra Gangbygningen i Brønhøj ved Grenaa¹). Denne Naals Forekomst i dette Fund maa yderligere antages at vidne om dets »yngre« Karakter; af Flintredskaber ere nemlig kun Spyd og Dolke repræsenterede. Mærkes maa da ogsaa overfor dette Forhold Gangbygningens Grundform med den meget korte Gang og dens Belliggenhed langt inde i den toppede runde Jordhøj. Af lignende Plan og Anlægsmaade var Gangbygningen ved Karrebækstorp paa Sjælland, men Fundet fra den har en ganske anden Karakter. —

Med Hensyn til Bornholm, hvis Mindesmærker fra Stenalderen endnu ikke foreligge saa klart belyste som Mindesmærkerne og Oldsagerne fra de senere Kulturperioder, skulle vi anføre en ganske mærkelig Overensstemmelse mellem Stenaldersfund fra denne Ø og Fund i Blekingen og det tilstødende Smaaland, hvilke Fund alle maa antages at tilhøre Stenalderens yngste Tid, skjøndt Gravgodset ikke har de Kjendemærker for denne Tidsalder, som ovenfor paa- vistes. Bornholm har ifølge Lærer J. A. Jørgensens antikvariske Rejseberetninger²) enkelte Gangbygninger (Stensby, Bodilsker Sogn, 14de Vornedgrd. i Clemensker Sogn, Sejersgaard i Poulsker Sogn), men fornærmelig firsidede Gravkamre af Størrelse og Bygningsmaade som fra Gangbygningskamre (Tornegaard, Nylarsker Sogn, Jættedal i Aaker Sogn) til Gravkister. Flere af dem ligge i Høje med Stenkreds, der synes at karakterisere dem som Runddysser; den rette Langdysseform er ikke repræsenteret, nærmest kommer en

¹) Bronzenaale af meget tilsvarende Form findes i Samlingen i Jena. Ovenpaa Hovedet er anbragt en Øsken, saa at Naalen har »hængt« paa lignende Maade som de nordiske Bennaale.

²) Smhld. E. Vedel i Aarbøger 1872. S. 2 o. flg.

firsidet 28' l. 20' br. Høj med Randstene ved St. Myregaard i Nylarsker Sogn.

Foruden de foran omtalte Gravkistefund ejer Museet kun ét Fund fra et af de større Gravkanrre paa Bornholm beliggende ved Tornegaard i Pedersker Sogn 18' l. 5' br. 4'4" h. Det bestaar af en »Kile« (ikke indsendt), en Skiferpilespids, 76 Ravperler, hvorimellem 68 hammerformede, samt 2 kopformede Lerkar (A. 1649—59). I den senere Tid er hertil kommet Fund fra en ganske særegen »Stenaldergravplads« mellem Snogebæk og Dueodden, der tildels er skjult af Sandflugt. Gravene ere stensatte Gravkister paa flad Jord uden Høje. Kisterne, hvis Rand rage frem i Jordoverfladen, ere uden Dækstene; de ere rektangulære, byggede af store kantstillede Stenplader. Dimensionerne ere 11¹/₂ — 8' i Længde, 2³/₄ — 1¹/₂' i Bredde og 1³/₄' i Dybde. De indeholde Knokler af ubrændte Lig. Gravgodset bestaar i to Tilfælde (6 Kister bleve udgravne af J. A. Jørgensen) af en 7" l. Flinthulmejsel med afrundede Sidekanter (Fig. 33), fuldstændigt sleben og i det hele mesterligt forarbejdet (A. 3559—61). Museet ejer fra tidligere Tid bornholmske Fund, hvori Hulmejsler forekomme, der i hele deres smukke Forarbejdsmaade, den dybe Hulning og den fuldstændige Slibning minde om hine fra Dueodde-Gravpladsen. I Aaret 1836 indsendtes en saadan Hulmejsel sammen med en hulsleben Smalmejsel, en flad Flintkile og 2 baadformede Øxhamre. De angaves fundne sammen »med andre i en lille firkantet af Kampestene sammensat Gravkiste ved Munkegaard i Aaker Sogn (3793—97). Aaret efter indsendtes en Hulmejsel med afrundede Sidekanter, en hulsleben Smalmejsel, en flad Kile og en baadformet Øxhammer »fundne i en Høj paa 32 Selvejergaards Mark tilligemed foranførte« (3793—97). Det er noget uvist, om her er repræsenteret én eller to forskellige Grave; men sikkert er det i alle Tilfælde ifølge Efterforskninger af Lærer J. A. Jørgensen, at den ovenomtalte Kiste, hvori 3793—97

fundtes, og hvorfra endnu »Stenpladerne« ere bevarede, ikke har været nogen »lille« Kiste.

Hulslebne Mejsler ere ellers aldrig forekomne i nogen af Kistegravene fra Stenalderen i Danmark; derimod vil det ses, at selv Hulmejsler med spids Bane ikke ere ualmindelige i de større Gangbygninger ¹⁾, skjønt ingen af de der fundne kan maale sig med de bornholmske i Forarbejdsmaade. Denne

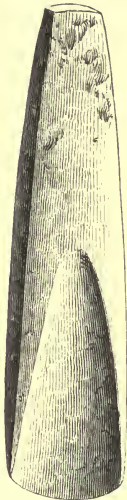

Fig. 33. Museet
Nr. A 3559.

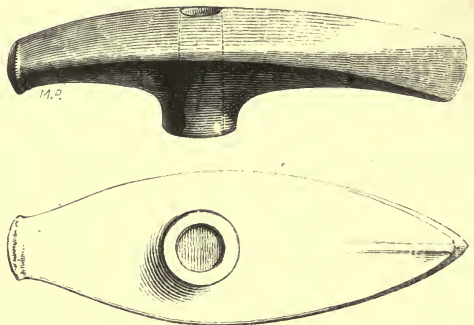

Fig. 34 Museet Nr 3794.

maa absolut siges at pege hen paa et sent, meget udviklet Stadium af Stenalderen; men i samme Retning pege jo de baadformede Hamre, der saa særligt ere knyttede til Sverige og Bornholm, og som man efter deres Typ endog

¹⁾ Ifølge Montelius' Bestemmelse af denne Form for Kiler og Mejsler som ældre end de andre Former (Sveriges Forntid I. S. 42 o. a. St.) er der ved dens hyppige Forekomst i Gangbygningens-Fundene et nyt fra Oldsagformerne hentet Vidnesbyrd at anføre for disses Ælde.

har anseet for snarere at tilhøre Bronzealder end Stenalder¹⁾.

Fra Hellarp i Blekingen ejer Museet i Stockholm et samlet Fund (uvist om Gravfund) med en Hulmejsel af samme sjældne Forarbejdsmaade som de bornholmske og en baadformet Øxhammer (Sthlm. Mus. 2548), og begge disse Former forekomme ligeledes i et andet blekingsk Fund fra Bjørkeryd sammen med en flad sleben Kile af Flint og 2 firsidede Sandstenskliver (Sthlm. Mus. 3642); men desuden foreligger et Fund fra Qville i Kalmar Len i Smaaland, hvori 2 Hulmejsler som de ovennævnte, en baadformet Øxhammer og en Sandstensklive forekomme. Om disse Sager er det oplyst, at de fandtes i en Høj ved en Urne, der indeholdt brændte Ben og et Stykke Rav (Sthlm. Mus. 1304). — Ogsaa i de svenske Landskaber staa Fund med Gravgoods af den omtalte Art som »Undtagelser«, der dog sete i Forbindelse med de bornholmske maa pege hen paa en eller anden »Regel« fra Stenalderens sidste Tider.

Hovedaarsagen til at de nordiske Forskere hidtil almindeligt have udtalt, at Gangbygningen betegnede Endepunktet af Stenalderkulturen, er den Antagelse, at Gangbygningens formen standser ved Ejderen og ikke findes sydligere paa hele den nordevropæiske Slette²⁾. Hvis saa var, endog i Lande, der efter Oldsagformerne høre ind under den nordiske Gruppe, saa maatte jo ogsaa Gangbygningen være yngst af Stenalderens Gravformer herhjemme; den maatte saa at sige betegne et Resultat af Stenalderkulturens Udvikling inden-

¹⁾ Afb. under »Bronzealderen« i Worsaae: Nord. Olds. Fig. 103, Montelius: Sveriges Forntid Atlas Fig. 96.

²⁾ K. Weinhold siger i Schl. Holst. Berichte XXIV. 6: Auszen Skandinavien kommen diese Gangbauten nur in Schleswig (!) vor; die südlichste scheint die von Missunde gewesen zu sein.

for Nordens Grændser. Vel fremtræder den samme særegne Gravform atter saa langt mod Syd som i Bretagne og gjenfindes paa de britiske Øer, men det er som alt ovenfor sagt indenfor Stenalderkultur, om hvilke det samme kan bemærkes som for Nordens Vedkommende, at de paa Grund af Egnenes afsides Beliggenhed have varet meget længere end andensteds, have naaet en saa meget større Udvikling og saaledes ogsaa kunne have naaet til en Gravkammerform som Gangbygningen. Som foran fremstillet er der i og for sig noget uforstaaeligt i, at en Kultur skulde naa til en Gravform som Gangbygningen saa meget mere uforstaaeligt, om dette Resultat skulde fremkomme i saa forskellige Egne, uden at der var den mindste historiske Forbindelse imellem Gangbygningerne paa de nævnte tre Steder.

Der har da heller ikke hidtil foreligget fyldestgørende Planer af eller Beretninger om Dysserne i Holland og Nordtyskland. Det overraskede Forf. paa en antivarisk Udenlandsrejse i Efteraaret 1879, foretagen med Understøttelse af Universitetet, ved Selvsyn at erfare, hvor langt fra Gangbygningen kan siges at »standse ved Ejderen, for først atter at gjenfindes i Bretagne«.

Af Slettelandene Syd for Nordsøen er Holland bekendt for at frembyde et forholdsvis anseligt Antal Stendysser. Men Hovedmængden af dem — 54 — ligge i Provindsen Drenthe i det nordøstlige Holland, og kun ganske enkelte forekomme nu i vestligere Egne, hvor sikkert mange ere sløjfede i Tidernes Løb. De nævnte 54 Dysser i Drenthe ligge næsten alle indenfor et smalt i N—S strakt Belte. Landskabet er meget fladt og i alt Fald nu skovløst. De fleste Dysser ligge i Hederne.

Af disse Dysser naaede Forf. at besøge omtrent Halvdelen; derimellem alle de mere bekendte. Mellem Hollands samtlige Dysser kjendes der kun en (ved Emmen), der svarer til vore Langdysser, men Formen er noget anderledes, idet den er afrundet for Enderne. Den er 135' i NØ.

SV., 21' br. Randstenene, der alle vende en flad Side udad, ere temmelig toppede, navnlig ved Dyssens ene Ende, deres Højde er 3'—5' $\frac{1}{2}$ '. Der er ingen Jordhøj indenfor Kredsen; de to Gravkamre (11' 6" og 20 6" l), som Dyssen indeslutter, ere byggede i et i Jorden gravet Hul. Skulle vi klassificere de hollandske Dysser, kan det kun ske efter Gravkammerformen. De falde efter denne alle indenfor to Hovedtyper:

- 1) Gangbygninger.
- 2) Aflangt firsidede Gravkamre.

Af de 24 Dysser, jeg saa, vare de 14 Gangbygninger. Der var flere karakteristiske Overgangsformer — med stærkere eller svagere freuntrædende Antydning af Gang — til den anden Klasse, der nærmest saa ud som Gangbygningkamre, hvortil Indgangen var bortskaaren og Aabningen derpaa udfyldt med en Sten paa Højde med de andre i Kammeret. Disse Kamres Størrelse var 12—25' l. og 6' br. Et Kammer ved Emmen var af særegen Form, bredere paa Midten, end ved Enderne.

Et Særkjende for den hollandske Gangbygning er det meget langstrakte, for Enderne lige afskaarne Kammer og den meget korte Indgang. Følgende Exempler kunne anføres:

- 1) Fig. 35—39 ere Skizzer, der kun gjengive vedkommende Dyssers Hovedkarakter.

Fig. 35. Ved Emmen, Drenthe, Holland¹⁾.

ved Giten: Kammeret	52' l.,	8'6'' br.	- Gangen	12' l.
-- Drouwen	—	47' l., 7' br.,	—	9' l.
-- smstds,	—	32' l., 8' br.,	—	6' l.
-- smstds.	—	32' l., 8½'' br.	—	9' l.
-- Borger	—	58' l., 7' br.	—	10' l.

Gangens Retning vexler mellem SV. og SØ. I et Tilfælde (ved Midlaren) laa to store c. 38 og 40' l. Gangbygninger ligesom undertiden her i Danmark jevnside i faa Skridts Afstand fra hinanden, Kamrene med fælles Længdeaxe.

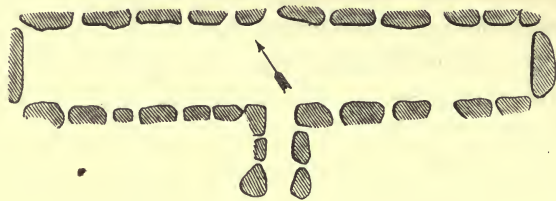

Fig. 36. Ved Borger, Drenthe, Holland. 1)

De fleste hollandske Dyssekamre rage frem af Jorden i Sidestenenes halve Højde; der spores ikke længer Fliseudfyldning i Mellemmrummene. Ved Emmen saa jeg 2 smaa runde Jordhøje, der omsluttede hver sit Dyssekammer, hvis

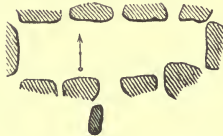

Fig. 37. Ved Anlo, Drenthe, Holland. 1)

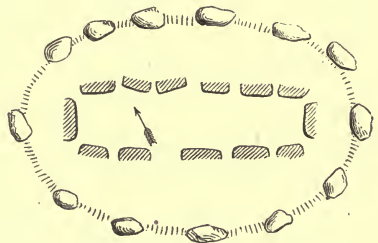

Fig. 38. Ved Laon, Drenthe. 1)

Dækstens Overflade laa frit tilsyne; i den ene syntes der at være en Gangbygning med et c. 14' l. Kammer. For flere

1) Se Anm. foreg. Side.

Dyssekamres Vedkommende bemærkede jeg det samme som for Kamrene i Langdyssen, at de vare byggede ved Nedgravning i den faste Bund.

Mange Dyssekamre baade de med og de uden Gang ses omgivne med en Stenkreds, der altid følger Siderne i kort Afstand og er afrundet for Enderne ganske som den oven beskrevne Langdysse (Fig. 38-39). Dennes Opstaaen som »Typ» kunde forklares ved at en Kreds af den nys nævnte Art skulde drages uden om to jevnslidende liggende Kamre med fælles Længdeaxe. Ved en fortsat Anvendelse af en saadan mere og mere langstrakt Indhegning om Gravkammeret, efterhaanden som Dyssebyggerne skred mod NØ., kan da den rektangulære Plan for Langdyssen af den Grund have faaet Overhaanden over den ovale, at hin harmonerede med selve Kammerets rektangulære Plan.

Meget faa af Drenthes Dysser ere udgravede, og ingen gjorde til Gjenstand for systematisk Undersøgelse. Som et samlet Fund fra et Gravkammer ved Giten er opgivet 2

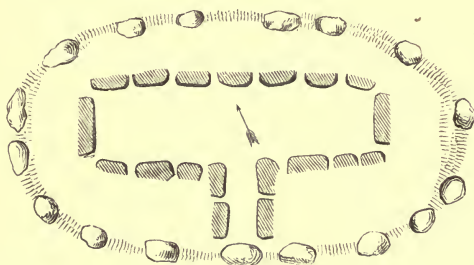

Fig. 39. Ved Drouwen, Drenthe, Holland.¹⁾

flade Flintkiler, en Smalmejsel og 3 forskjelligtformede Lerkar, det ene af Flaskeform (med Krave). Fra en Dysse ved Borger er et Lerkar af den ovenfor behandlede Form (Fig. 28).

¹⁾ Se Anm. Side 359.

Det er jo indlysende, at et saa stort Antal Gangbygninger i et af de Lande, der laa forrest paa Dyssebyggernes Vej fra Europas vestlige Egne til Norden bestemt maa vise, at Gangbygningsformen i dens fulde Udvikling tilhører den nordevropæiske Stenalder, før den fik sit Hovedsæde i Danmark. Og ligelêdes maa det særligt bemærkes, at det rektangulære mandslange Kammer bygget af 2 Sidestene og 2 Endestene, — den Form, der skulde synes den mest primitive og derfor snarest den ældste, helt mangler eller i alt Fald tør siges at have været meget lidt anvendt. Det er saaledes netop i Gangbygningen, at vi fra Norden maa søge det historiske Forbindelsesled med Stenaldersgravene i det sydvestlige Evropa.

Der kan ikke være Tvivl om, at man ved at skænke Dyssernes Bygningsmaade en nøjagtigere Undersøgelse end

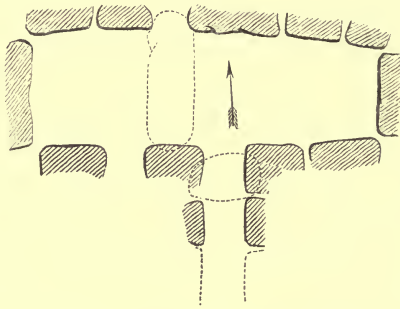

Fig. 40. Ved Ahlhorn, Oldenburg.¹

hidtil vil kunne følge Gangbygningen paa hele dens Vej fra Drenthe op til Ejderen. Paa min Rejse havde jeg kun Lejlighed til et Sted paa den angivne Strækning at undersøge Dysserne, nemlig i Omegnen af den S. for Staden Oldenburg beliggende Jernbanestation Ahlhorn, men her traf jeg da ogsaa mellem de 9 Dysser, jeg saa, en Gang-

¹) Se Anm. Side 359.

bygning, der kom de nordiske meget nær i sin Bygningsmaade, den Forskjel undtagen, at den var nedgraven i den faste Jordbund, saa at Sidestenenes Rand var i Flugt med Jordfladen¹⁾. De andre Dysser vare 6 store rektangulære Gravkamre uden Gang, byggede som de hollandske 18—24—41' l. samt meget anselige Langdysser 332' og 257' l. hver med et Kammer af nysnævnte Form, henholdsvis c. 40 og 29' l.,²⁾ beliggende henimod den ene Ende. Langdyssernes Form var rektangulær; Randstenene stode ganske som herhjemme rejste med den flade Side udad og vare højest for Enderne (7—8'), langs Siderne c. 5'. Jordhøjningen indenfor var meget ubetydelig. Kamrene synes byggede i alt Fald i deres halve Højde nede i Jorden; det ene skjultes endnu af Dækstenene, der laa uden Jorddække³⁾. Ogsaa paa de andre Gravkamre, jeg saa, baade paa dem, der vare anlagte nede i Jorden og paa dem, der vare omgivne eller havde været omgivne af en lav Jordhøj, havde Dækstenene hvilet frit uden Jorddække.

Paa Basis af den oldenburgske Gangbygning vil man bedre kunne vurdere Rigtigheden af de simpelt skizzerede Gangbygningsplaner, der forekomme i J. K. Wächter: »Statistik der im Königreiche Hannover vorhandenen heidnischen Denkmäler. Hannover 1841«. Ved Fallingborstel

¹⁾ Direktøren for de storhert. Samlinger Overkammerherre v. Alten har senere ladet Gangbygningen fuldstændigt udgrave og tillige meddelt mig, at han ved at undersøge et af de nærliggende Kamre havde fundet, at ogsaa det var en Gangbygning.

²⁾ En af Jorden fremragende Sten syntes at antyde, at der fører en Gang ind til Kammeret.

³⁾ De to Langdysser ere foruden et af de firsidede Kamre (ved Engelmanns Bach) afbildede i »Heidnische Alterthümer im Herzogthum Oldenburg (ud. Aar.) Verl. von J. H. Stalling in Oldenburg«. Tværføl. — Billederne svare ikke meget til Virkeligheden. Dimensionerne ere angivne altfor enorme ved de vedføjede Bifigurer.

synes at have ligget en Gruppe af endog 7 Gangbygninger, (én er afbildet).

Ved Waldhausen ved Lübeck er beskrevet en Gangbygning med et c. 13' l. ovalt Kammer, 11' l. Gang. Et firsidet endnu større Kammer med Gang har ligget ved Blankense ved Lübeck¹⁾.

I Meklenburg fik jeg kun set nogle faa Dysser i Omegnen af Greivismühlen²⁾, hvorimellem en anelig Langdysse med ét Kammer (Fig. 41, efter »Frederico-Francisceum«), ganske overensstemmende med de nyligt beskrevne Langdysser i Oldenburg. Det erklæredes bestemt, at der ingen Gangbygning findes, men mulig vil en gjentagen Undersøgelse og Optagelse af nøjagtige Planer, hvilket her saa vel som i det øvrige Nordtyskland meget er forsømt, belære i en modsat Retning. Paa ordenligt oplyste Dyssefund skorter det aldeles i Nordtyskland.

Overensstemmelsen mellem de nordiske og de nordtyske Stenaldersgravkamre maa da — ligesom overfor de hollandske — fornemmeligt siges at fremtræde ved Gangbygningens formen. De Gravkammerformer, der herhjemme ere karakteristiske for Langdysser og Runddysser: det 5-6 sidede Kammer og det rektangulære Kammer af Mandslængde bygget af fire Sidestene forekomme ikke i de nordtyske Langdysser, for hvilke de store firsidede Gravkamre af den oven beskrevne Art ere karakteristiske. Selv de fritstaaende eller af lave runde Høje omgivne Kamre have for største Delen de samme betydelige Dimensioner og Grundformer.

Skulde vi altsaa pege paa en Gravkammerform, som i en særlig Grad er fremtrædende for de danske Dysser og sna-

1) Beitr. zur Nordischen Alterthumskunde, herausgeg. v. Vereine f. lübeckische Gesch. Heft. 1. — Wibel: Der Gangbau des Denghoogs auf Sylt. S. 53—54.

2) Afb. af Meklenb. Dysser se »Friderico-Francisceum«. Tavle XXXVI.

rest staar som et »Resultat« af Stenalderskulturens Fremadskriden i Tidens Løb norden for Ejderen, bliver det det 5-6 sidede og det mandslange rektangulære Gravkammer snart med, snart uden Antydning af Gang, fra hvilken sidste Form Gravkisten udløber, og det fremgaar altsaa atter ved at gjøre Prøven ad den her fulgte Vej, at det er hine Gravkammerformer, der blive at anse som de forholdsvis yngste her i Landet.

Men ved Siden heraf maa det jo mærkes, at »Gangbygningen« overalt, hvor den optræder, fra Ejderen til Skagen, fra Vesterhavsoerne til Skaane har antaget en national »Typ«, der baade i Henseende til den ovale Plan og den Omhu, Bygningsmaaden udviser, adskiller den fra de Gangbygninger, der forekomme sydligere i den nordiske Stenalders - Provinds ¹⁾. Denne Omstændighed maa være et Vidnesbyrd om, at Gangbygningen som Gravform er bleven almindelig her i Norden og har strakt sig gennem en me-

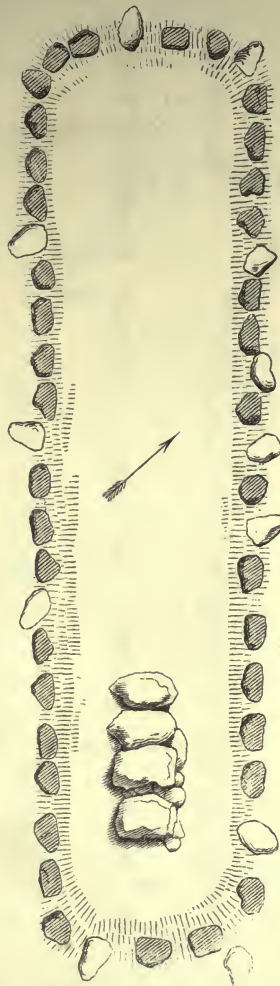

Fig. 41. Ved Naschendorf, Meklenburg.

¹⁾ I Dr. W. Pleytes Plancheværk »Nederlandsche Oudheden van de vroegste tijden tot op Karel den Groete« findes afbildet en nu sløjft Gangbygning fra Over-Yssel. Dens fra de andre hollandske Gangbygninger forskellige Plan vakte min Overraskelse: det var en Form der syntes umulig for Holland.

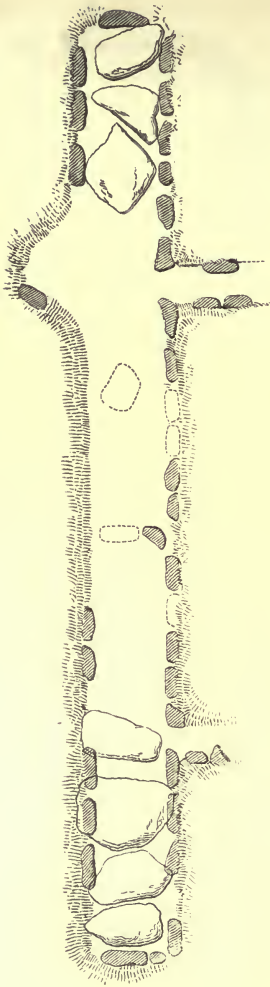

Fig 42 Ved Dalby, Krogstrup Sogn, Sjælland.

get langt Tidsrum. At der af og til vil kunne paavises en Gangbygning, der staar de tydske og hollandske nær i Plan og Anlæg, vil langtfra være paafaldende. Nærmest kommer dem vistnok en dobbelt Gangbygning paa Dalby Mark i Horns Hrd., paa Sjælland; de to for Enderne lige afskaarne Kamre have en Længde af 34' og 42' og begge Indgangene maa have været meget korte (Fig. 41).

Paa samme Maade vil det være forklarligt, at Langdysskamre af den nordtydske Typ af og til lade sig paavise herhjemme; de ere hidtil baade i Langdysser og omgivne af runde Høje paaviste paa Laaland (Fig. 42), Langeland, Møen, Bornholm og forekomme som det synes i Skaane. Selve Stenindhegningen om Langdysserne er gjennemgaaende rektangulær. Den ovale Form, som forekommer i Holland og derfra kan følges gjennem det Hannoverske¹⁾, er her i Landet kun truffet faa Steder, nemlig i Thy og enkeltvis paa Samsø og paa Møen; alle indeslutte Kamre af den rektangulære mandslange Form.

Udg. af det nævnte Værk erklærede da ogsaa at have skizzeret den nævnte Plantegning efter Forklaringer paa Stedet sammenholdte med Afbildninger af danske Gangbygningsplaner.

¹⁾ Wächter, l. c.

Det er ikke blot ved en sporadisk Fremtræden, at de fremmede Gravkammerformers Indflydelse paa Gravformernes Udvikling her i Landet maa vejes. Det maa nøje tages i

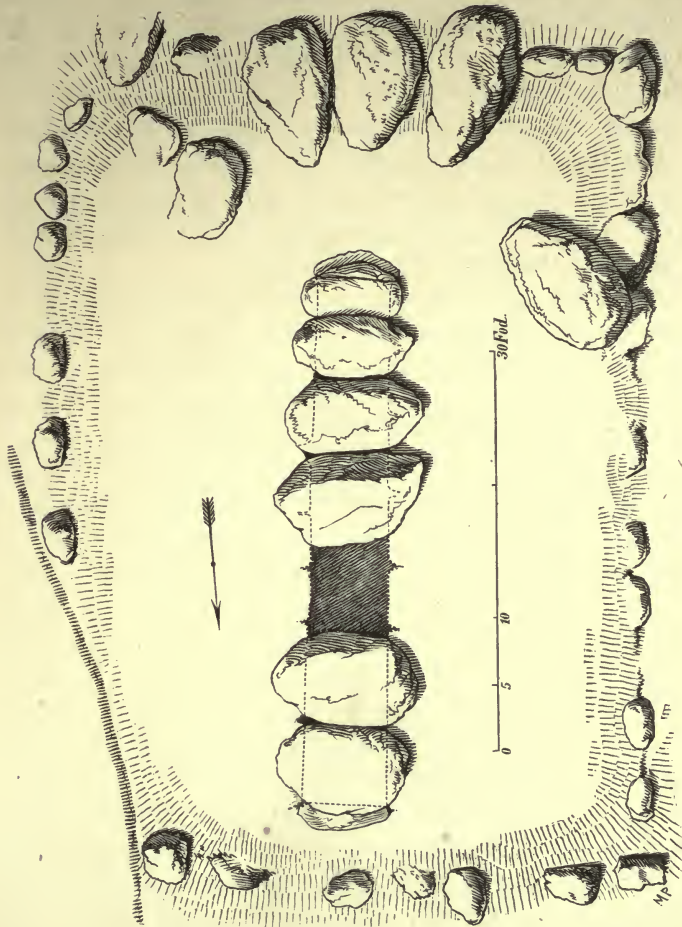

Fig. 43. Ved Pederstrup, Laaland.

Betragtning, at de endog ligge til Grund for Udviklingen herhjemme. Fra Egnene Syd for Østersø og Nordse maa

Befolkningen jo nemlig antages lige saa vel at have medbragt Planen af det store til alle fire Sider lukkede »Langdyssekammer« som af »Gangbygningen«. Brydningen mellem Dysseformerne maa saaledes henføres til Dyssebyggernes første Fremtræden her i Landet, kan det end antages, at denne eller hin Hovedform til forskjellige Tider har haft Overvægten. Men med denne Forudsætning for Øje kan et første Forsøg paa at oprulle en bestemt Traad i Udviklingsrækken kun blive saa meget mere famlende. Det er ene planmæssige Udgravninger hjemme og ude, der kunne tilvejebringe de fornødne Materialer til Spørgsmaalets yderligere Drøftelse og mulige Løsning.

TO MOSEFUND.

VED ARTHUR FEDDERSEN.

I Asmild Sogn, Middelsom Herred, Viborg Amt opgraves den 31te April 1880 under Tørvegravning i den lille Broddenbjærg Mose et mærkeligt Fund fra Oldtiden¹⁾. Mosen udfylder en uregelret, langstrakt Fordybning, der til alle Sider er omgivet af Banker, som efter General-Stabens Maalinger have en Højde af 143—164 Fod over Havfladen og af omtrent 50 Fod over Mosens Overflade; denne har en Udstrækning af henved 1000 Fod, og hvor den er bredest, er den i det højeste 200 Fod bred, dens Fladerum er i alt omtrent 1½ Td. Land. Mosens største Dybde menes at være 16—18 Fod. Næppe 400 Fod fra denne Mose ligger en anden, som er næsten dobbelt saa stor; den er af mere regelret, oval Form og har en Længde af 900 Fod, medens den paa det bredeste er omtrent 500 Fod bred.

I den sydlige Del af Broddenbjærg Mosen, temmelig nær ved Mosens Rand, stødte man, da man ved Tørvegravningen naaede til Mosens omtrent 4 Fod dybt liggende Bund, paa en Stenhob, som syntes opstabet i en eller anden Hensigt. Denne Mening stadfæstedes derved, at et Lerkar fandtes staaende midt imellem Stenene. Desværre gik dette

---

¹⁾ «Et mærkeligt Fund fra Oldtiden». Viborg Stifts Folkeblad, 7de Maj 1880.

Kar i Stykker ved Opgravningen, og af Skaarene har jeg ikke kunnet sammenføje noget større Brudstykke, saa at der altsaa intet kan vides om dets Form. Finderen, Gaardmand Martin Pedersen, mener, at der var »Aske« i Karret, men der var ikke Spor heraf eller af Knokkeldele, da jeg kom til Findestedet; derimod fandt jeg Skaar af i det mindste to andre Lerkar. Under Bunden af et af Lerkarrene er der indridset en temmelig ufuldkommen Cirkelfigur omkring et tydeligt Centrum.

Samtlige Sten, som omgav Lerkarret, vare ikke større, end at de kunde flyttes med én Haand (Haandsten, Koltringer). Der var ialt omtrent 200 Sten, af hvilke de fleste vare uden Tegn til at have været til særligt Brug. Men 5 af Stenene have rimeligvis været brugte som et Slags Redskab. Disse Sten ere alle af Kvartsit og have for en Del beholdt det afglattede Ydre, som den i vore Grus- og Mergelgrave, samt paa vore Marker forekommende Kvartsit altid har; kun paa en eller flere af deres Kanter have de en ligesom knust, ujævn Overflade, der med sin hvide Farve stikker skarpt af imod det ellers afglattede, blaalige Ydre, som er ejendommeligt for disse Kvartsiter. Paa et Par af Stenene er Knusningen kun tilstede i ringere Grad, paa andre afgrænses det ligesom afbankede Stykke af Kvartsiten ved skarpe Kanter.

Ved Siden af Stendyngen stod oprejst en mærkelig til-dannet Figur af Egetræ (S. 371 Fig. 2). Desværre kunde en nærmere Undersøgelse af Forholdene ikke ske førend den 5te Maj, fordi Figuren først blev bragt mig Dagen forud, og endnu værre var det, at Træbilledet havde lidt temmelig meget ved at ligge udsat for Solens og Vindens udtørrende Paavirkning, saa at det allerede var helt revnet og sprukket, da det kom i mine Hænder. Men heldigvis var det dog ikke mere medtaget, end at jeg øjeblikkelig kunde erkjende, at det skulde forestille en Priapfigur. Ved den strax foretagne Maalning var Figurens største Højde 880^{mm},

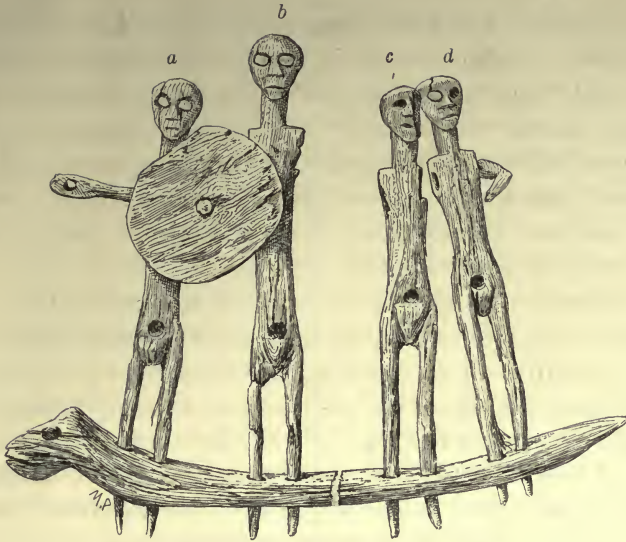

Fig 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

det ene Ben var 340^{mm.} langt, Fallus havde en Længde af 280^{mm.}, Hovedets Omfang var 370^{mm.}, Ansigtets Længde var 140^{mm.} og dets Brede 80^{mm.}. Kroppens Omfang var noget nedenfor Hovedet 332^{mm.}, medens det omkring Lænderne var 600^{mm.}. Den indtraadte Tørring kunde ikke standses, og som Følge heraf fortrak Figuren sig endnu noget, inden den blev helt tør og inden den blev tegnet. Men i det væsentlige er den uforandret.

Figuren er dannet af en flerdelt Egegren eller ung Stamme ved af denne at bortskære alle Sidegrene paa tre nær, af hvilke de to større udgjøre Figurens Ben og den tredje dens Fallus, medens Hovedgrenen eller Stammen udgjør Figurens Krop og Hoved, der omtrent gaa ud i ét. Under Ansigtet er der imidlertid nogle indskaarne Linjer, som mulig skulle betegne den øverste Kant eller Søm af en Klædning. Af Arme finder man ikke det ringeste Spor. Det er egentlig kun Ansigtet og Fallus, som ere udarbejdede med nogenlunde Omhu. Ansigtet har saaledes skarpt indbuede Øjegruber, en tydelig Næse, som dog ikke springer frem fra den øvrige Ansigtsflade, og en saa tilspidset Hage, at man dermed vistnok har villet betegne et spidst, tilklippet Skjæg. Oventil er Hovedet saa godt som firkantet, og det samme er Tilfældet med Kroppen ovenfor Hofterne, der danne det brede, stærkt udbuede Lændeparti (Breden over Hofterne er 215^{mm.}). Af Benene gaar det højre temmelig spidst til, hvad det venstre sandsynligvis ogsaa har gjort, forinden det ved Optagelsen af Mosen blev stødt over med Tørvespaden. Midt for Bækkenpartiet udgaar den svagt tilspidsede Fallus, som staar stærkt frem fra Kroppen, i det den tillige rejser sig noget op efter; dens Glans er tydelig afsat ved Snit omkring Spidsen. Foruden de tre omtalte Grene har Træstykket ved Figurens Lændeparti endnu haat fire andre, samt en ved Hovedet og to i Spidsen af Fallus; men disse ere alle blevne omhyggelig fjærnede, saa at intet af dem staar frem fra Figuren og derved bortleder

Opmærksomheden fra det, som man særlig har villet fremhæve, nemlig Benene og Fallus.

Naar man vil udfinde Betydningen af den beskrevne Figur, maa man naturligvis især undersøge, om dens Udstyrelse var mere end en Kaadhed, da den blev forfærdiget. Allerede den Omhu, man har vist ved at tildanne Træstykket, det karakteristiske Ansigt og den omhyggelige Fjernelse af de fleste Sidegrenene samt de tilspidsede Ben, der kun kunne have tjent til at fæste Figuren i Jorden og stille den oprejst, tyde paa, at man har tillagt den en vis Vigtighed. Alligevel er det et Held, at der paa Priapen findes en endnu ikke omtalt Enkelthed, der er godt skikket til at fjærne enhver Tvivl om dens Tjeneste i et bestemt Øjemed og rimeligvis i et religiøst f. Ex. Dyrkelsen af en Frugtbarhedsguddom. Ved den nøjere Undersøgelse af Figuren opdagede jeg nemlig et ejendommeligt, paaklinet Lag ovenover det Parti af den, hvorfra Fallus udgaar. Ved en flygtig Betragtning saa det ud, som om noget af Barken var blevet siddende paa dette Sted. Men jeg behøvede ikke engang at opvarme dette Æmne for at gjenkende den ejendommelige Harpixmasse, som jævnlig følger med Oldsager fra forskellige Afsnit af Oldtiden. En Del af denne Masse var allerede paa Grund af Figurens udtørrede og revnede Tilstand gaaet tabt; noget løsnede sig ogsaa senere fra den; men der var dog nok tilbage til at konstatere, at det var en lignende Masse som den, hvorefter de saakaldte Harpixkager bestaa, eller hvorefter man stundom finder Stykker i Urner fra Bronzealderen eller uden paa dem, i det Urnens Laag er kittet fast dermed. Det maa imidlertid bemærkes, at den paa Priapen klinede Masse ved Opvarming viser en langt mere fedtet Sammensætning end Harpixmassen fra de Urner, som findes i Viborg-Samlingen, og den giver derfor ogsaa ved at opvarmes en fuldstændig branket Lugt fra sig. Det hele Lag af Røgelsekage var omtrent 110^{mm} bredt, maalt paa tværs af Figuren, og det var netop ligesaa højt; det

laa udbredt over Mavens nederste Del, i Lyskerne og et Stykke ud over Fallus¹).

Den saaledes beskrevne Priapfigur maa man vel nærmest sammenligne med Helleristingernes; her findes omtrent den samme Stilling af Fallus, og Glans er paa en lignende Maade udskilt som en Del for sig²).

I Løbet af Sommeren fandt Mosens Ejer paa et andet Sted i den omtrent en Snes Potter af sort Masse med de karakteristiske, skarpkantede Granitkorn; de stød temmelig nær ved hverandre i Mosens østlige Del og paa et meget begrænset Rum. Det lykkedes ikke at optage en eneste af disse Potter i hel Tilstand, og Ejeren underrettede mig heller ikke i Tide om dette Fund. Da jeg et Par Maaneder efter hørte om det, var der kun nogle ubetydelige Skaar tilbage. Alle Potterne, der omtrent kunde rumme en Kande hver, havde haft en Hank; de vare alle tomme. For Resten skal det være meget almindeligt at finde Lerkar nedsatte i denne Mose.

I Forbindelse med Fundet fra 1880 har det Interesse, at der to Gange tidligere er fundet Oldsager i Broddenbjærg-Mosen. For flere Aar siden fandtes der saaledes en Bronze-Celt i den, og for to Aar siden fandtes i en Afstand af omtrent en Snes Favne fra det Sted, hvor man nu har fundet Priapfiguren, men temmelig højt oppe i Tørvemassen, der dog var noget afgravet, tre prægtige Bronzesmykker, nemlig to Spiral-Armbaand og et saakaldet Diadem eller Haarring. Alle tre Stykker ere meget godt vedligeholdte;

¹) Man mindes om Fortællingen i Fridthjof hin Fræknes Saga, Cap. 9: »Kongerne vare da sysselsatte med Disaofret, og sade ved Drikkebordet. Paa Gulvet var antændt en Ild, og deres Koner sade ved Ilden og varmede Guderne, men nogle smurte dem, og tørrede dem med en Dug.« Nordiske Fortids Sagaer. Kbhvn. 1829. B 2. p. 83.

²) Jfr. C. G. Brunius, Försök till Förklaringar öfver Hällristningar. Lund 1868. Pl. IV.

de ere optagne i den særdeles smukke Samling af Oldsager, der tilhører Hr. Bogholder L. Thomsen i Viborg, som velvilligst har udlånt dem til mig, for at jeg nærmere kunde beskrive dem ved denne Lejlighed. — Det ene Spiral-Armbaand (omtrent som Fig. 261 i Worsaae's Afbildninger, 1859) er i det hele 3070^{mm.} langt; selve Spiralbaandet er omtrent ens bredt overalt, nemlig 6^{mm.}, og har en fin Midtribbe i hele Længden; det gaar meget skarpt ud til begge Sider. I den ene Ende slutter Baandet med en Bugtning, hvis Spidse atter er bøjet tilbage i en flad Spiral; i den anden Ende er der alene en ligefrem krogformet Afslutning. Baandets Vægt er 23 Kvint. — Det andet Spiral-Armbaand har samme Form som det første; det er 3100^{mm.} langt og vejer 27 Kvint. Omtrent i en Afstand af en Meter tra den spiralbøjede Af-

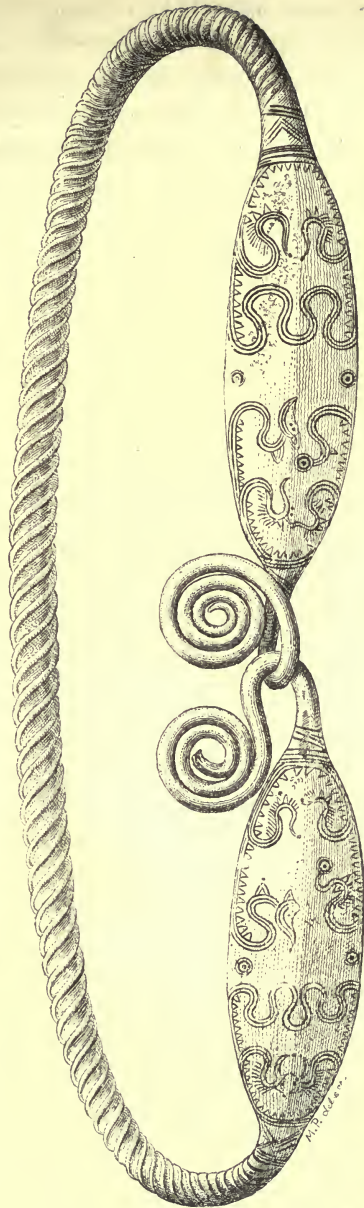

Fig. 4.

slutning har dette Armbaand i Oldtiden været brudt og atter udbedret ved Hjælp af et paalagt Stykke; denne Udbedring er meget fint og elegant udført, maaske ved Smedning eller Hamring, men i hvert Fald ikke ved Lodning. Begge Armbaand vare skruede ind i hinanden, da de fandtes, og de laa saa godt som umiddelbart ved det tredje Stykke, Haarringen (S. 375 Fig. 4), som er dannet af et trindt, snoet Stykke Metal med bredere Endestykker. Hele Haarringen er i Omkreds 645^{mm.}, dens Tykkelse er paa Midten 25^{mm.} i Omfang, og den hele Vægt er 42 Kvint. Fortil udvider den snoede Ring sig i begge Ender til en oval Plade, der baade fortil og bagtil har en svag Midtribbe, der atter ender i en lang, trind Traad, som danner en Krog og dernæst er skudt sammen i en Spiral. Den ene Plades Krog ligger i samme Plan som Pladen, den andens danner derimod en lodret Vinkel med sin Plades Plan; derved kan den ene Krog gribe ind i den anden, og derved er Haarringen lukket. Ringen er stærkt slidt i Pladernes nedadvendende Kanter. Paa hver af de ovale Plader er i begge Ender indridset Skibstegninger; men paa Grund af Pladsen ere de sammenbøjede; de ere smukkeste i den Del af Ovalen, som er nærmest Laasen. Forstavnene i Baadene ende nemlig her dels i en fugleliggende Figur, dels i en Cirkelfigur. I den ovale Plades Udkant findes desuden til hver Side imellem Baadfigurerne en Cirkelfigur. Det ligger nær at jævnføre disse Figurer med det ovenfor nævnte Lerkars og at sammenstille dem og Fuglebillederne med Mærkerne for Frey og Freya¹⁾

Paa Laust Jensens Ejendom, Vranum Mark, Almind Sogn, Lysgaard Herred, ligger temmelig højt en lille, omtrent et Par Skjæpper Land stor Mose, Skjellose. Den er langstrakt, og over den sydlige, bredeste Del er den om-

¹⁾ Jvfr. J. J. A. Worsaae, Nordens Forhistorie, Kbhvn. 1881 p. 99 og 157.

trent 100 Fod bred. Omtrent en Snæs Fod fra Mosens vestlige Rand fandtes 1880 ved Tørvegravning, omtrent en Fod under Grønsværet, en opretstaaende, udhulet Egebul, paa hvilken Barken endnu sad fast. Egebullens største Højde var 1000^{mm.}; dens Tværmaal var foroven 710^{mm.} og forneden 540^{mm.}, medens dens hele Omfang var omtrent 2290^{mm.}. Væggen i Cylinderen var af noget vexlende Tykkelse. Den indre Side af Bullen bar intet Spor af, hvorledes den var bleven udhulet, men foroven og forneden var der Mærker af Sav og raa Tilhugning. Ved Optagelsen fandtes Egebullen tildels fyldt med afbarkede Smaakjæppe; den havde hverken Bund eller Laag.

Under Bullen var der opstablet en Dynges Sten, hvis Top efter Finderens Udsagn gik lidt op i Cylinderen, og da Stenene optoges, viste det sig, at de i en tragtdannet Uddybning vare nedgravede i Mosens Bund. Allernederst i denne Stendynges laa et Brudstykke af en tildannet Sten, og i den østlige Side af Dyngen laa et Brudstykke af en anden lignende Sten. I den sydvestlige Side af Dyngen stod et tomt Lerkar, og imellem Stenene fandtes desuden Skaar af flere andre Kar. Ved Potten laa et Brudstykke af en Træske samt nogle trekantede, kiledannede, smaa Stykker Træ og enkelte Træstumper, hvori der har været Ild. Imellem Stenene laa endelig tre Stykker af de ovenfor omtalte, rimeligvis tilslidte Kvartsiter og et Stykke Hvæssesten af Glimmerskifer.

Den nederst i Dyngen liggende Sten er et Brudstykke af en Sten til en Haandkværn. Den er af rødlig Granit, ujævn paa den ene Side; paa den modsatte Side er den derimod dels glat afsleben, dels har den et Stykke af en skaalformet Fordybning. Brudstykket udgjør omtrent Fjerdedelen af en Kværnsten. Den øvre afslebne Flade er fra 120—160^{mm.} bred; den skaaldannede Fordybning er omtrent 100^{mm.} dyb. Stenens Tykkelse er omtrent 170^{mm.} til den ene Side, til den anden kun 80^{mm.}.

Det andet Brudstykke har ligeledes hørt til en Kværnsten; det er af graalig, meget storkornet Granit. Tykkelsen er omtrent 145^{mm}. Det udgjør omtrent den ene Halvdel af en Kværnsten, som mulig har haft en meget uregelret Form. I den ene Side af Stenen ses det halve af et Hul, der har gaaet helt igjennem den. Hullets Tværmaal har været omtrent 45^{mm}. Til den ene Side af Hullet er den afslidte Flade plan eller kun svagt hældende ind imod Hullet; til den anden Side aabner Hullet sig tragtformet i tre Af-satser, og ovenover denne Tragt er Stenens Flade svagt buet og har koncentriske, svagt fremstaaende Ribber, tre i alt, med mellemliggende Uddybninger. Afstanden imellem Ribberne er omtrent 20^{mm}.

Lerkarret er 170^{mm} højt; i Mundingens øvre Kant 135^{mm}. i Tværmaal, nedenfor Overkanten 110^{mm}. i Tværmaal. Ved Overkanten er det 430^{mm}. i Omfang; nedenfor den er det 390^{mm}. i Omfang, og om Bugen er dets Omfang endelig 565^{mm}. Bunden er 80^{mm}. i Tværmaal. Lerkarret har omkring Bugen nogle meget ufuldkomne og raa Prydelser, nemlig fire Rækker af Indtryk, hvoraf den nederste Række rimeligvis er frembragt med Spidsen af en Pind og de tre øvre med en Negl; inellem disse Prydelser og Karrets Hals er der endelig indridset nogle vandrette, lodrette og skraa Streger, som staa uden synderlig Orden. Mærkelig nok er der midt i Karrets Bund boret et Hul af omtrent et Blyants Omfang. Lerkarret er sort og af den for Oldtiden karakteristiske Masse.

De tildannede Kvartsiter have aldeles det samme Udseende som de, der ere omtalte i Anledning af det ovenfor først nævnte Fund. Jeg skal kun tilføje, at jeg har fundet disse ejendommelige Sten ved de fleste af Viborgegnens Moser og desuden enkelte Gange paa Marker i Nærheden af Moserne. Ved en Udgravning 1872 af nogle Damme i tørveholdig Jord paa Viborg Mark, som jeg ledede, og hvorved al Tørvemassen omhyggelig fjærnedes lige til Bunden, frem-

kom flere Stykker Oldsager af Flint, saasom Kiler og Smalmejsler, et Par af de saakaldte Slibesten, dels af Kvartsit dels af Granit, samt nogle raat tilhuggede Stykker Flint. Imellem disse Sager fandtes spredt paa Mosens Bund og især langs dens Bred omtrent en halv Snæs af disse tildannede Kvartsiter. Naar derimod Kvartsiterne udgraves i Mergel- og Grusgrave eller ved andet Jordarbejde, ere de aldrig tildannede paa den af mig omtalte Maade. Det synes mig derfor at være med Rette, at man i de Kvartsiter, som have de knuste Kanter og Flader, ser et eller andet Redskab. Mulig har man brugt denne haarde Stenmasse til Knusning af de Kvarts- og Feldspathstykker, som ere indæltede i Oldtidens Potter, der rimeligvis ere lavede ved Vandhuller og Søer, for at man under Lerets Formning kunde have let Adgang til Vand. For Resten er der jo ogsaa andre Øjemed, hvori de kunne være blevne brugte.

Begge de nævnte Mosefund ligne særlig hinanden deri, at Lerkar ere gjemte paa den forhenværende Søbund under Stenhobe, i hvilke man har fundet flere Kvartsiter og andre Sten, som tydelig nok have været i Brug. Naar dertil komme Broddenbjærgmosens Træfigur og Skjelmosens Træcylinder, der uden Tvivl have haft en vis Forbindelse med Lerkarrenes Opstilling, og naar man desuden ser hen til de i den førstnævnte Mose fundne Bronzesager, ligger det nær at tænke sig, at man i disse Fund har nye Vidnesbyrd om Søers fordums Brug ved religiøse Ceremonier, i det man har nedlagt Gaver og Ofringer i dem.

Træfigurer træffes meget sjælden, men ere mulig blevne oversete. Saa vidt vides, har man saaledes hidtil hos os kun en enkelt Gang fundet en Menneskefigur af Træ fra Oldtiden. Hr. Dr. phil. Henry Petersen har haft den Godhed at meddele mig Underretning om et saadant Fund i Horns-Herred paa Sjælland, og han har endog skaffet mig en udførligere Beskrivelse af Figuren

fra de Tørvegravere, som kætsede den op under deres Arbejde i en Tørvemose. Denne Beskrivelse er nedskreven af Sognefogeden P. F. Christensen i Vejleby, Fersløv Sogn. Figuren fandtes i Sommeren 1876 paa 12 Fod Vand i Mosen Kjæreng paa Gaardfæster Peder Hansens Tørvepart (Matrikul Nr. 8). Da den naturligvis var aldeles gjennemvaad, blev den udsat for Sol og Vind og »blev til ingenting«, som Sognefogeden udtrykker sig; den er rimeligvis senere bleven brændt tilligemed andet Træ fra Mosen. Dr. Petersen hørte Arbejderne ved Mosen og andre tale om denne »Tørvegud«, og derved blev han opmærksom paa den. Det er saare beklægeligt, at denne Figur er tabt. Imidlertid giver Sognefogedens Skrivelse saa klar og tydelig Underretning om den, som man kan ønske, for at kunne se, hvad Slags Figur det har været. Paa nogle sproglige Ændringer nær er Sognefogedens Beskrivelse denne: Figuren lignede bestemt et Menneske. Den var halvanden Alen høj, og det var en Klomp Træ (?), hvori var udskaaet Laar fra Maven og ned ad. Hovedet var forsynet med udskaaet Haar, rundtklippt bag om Hovedet. Øjnene vare tydelige, Ørerne ligeledes; Næse, Mund og Hage ligeledes, og ved Skuldrene var der udhugget firkantede Huller, hvori Arme havde været indsatte, men de vare borte. Ligeledes var der firkantede Huller huggede ind i Enden af Laarene, hvori Benene havde siddet, men de vare borte. Ligeledes var der et firkantet Hul hugget til deri at indsætte hans Gemægt. Der var ikke noget paa Figuren, som forestillede Klæder eller Bælte. Figuren var nøgen.

Efter denne Beskrivelse af Figuren fra Vejleby er det jo utvivlsomt, at ogsaa den har været en Priapfigur.

Tilfældigvis kan jeg endnu omtale og nærmere beskrive et Par lignende, hidtil lidet paaagtede Figurer, som rigtig nok ere fundne udenfor Danmark, men dog saa nær ved vort Land, at de kunne faa Betydning ved Bedømmelsen af

de danske Fund. I ethvert Tilfælde tør man ikke lade dem være uomtalte første Gang, disse Figurer gaa ind i Rækken af danske Oldsager.

Hr. Distriktslæge, Dr. med. Heiberg i Viborg, der havde set den af mig beskrevne Figur fra Asmild Sogn, blev kort Tid efter opmærksom paa en lignende i Museet i Berlin og underrettede mig derom. Jeg henvendte mig derfor til Hr. Translator W. Finn i Berlin for at faa noget nærmere at vide om den tyske Figur, og ved hans Hjælp fik jeg ikke alene en tro Tegning af den (S. 371 Fig. 2), men han skaffede mig ogsaa velvillig Bistand fra det nævnte Museums Oldsagafdelings Direktør, Hr. Professor, Dr. Bastian, og fra dennes Assistent, Hr. Dr. Voss. Med den største Imødekommenhed fik Tegneren Tilladelse til fra et i dette Øjemed opført Stillads at tegne og undersøge Figuren, der var opstillet højt oppe imod Loftet og med Jærnkrampe var fæstet til Muren, saa at den ikke kunde flyttes. Desuden oplyste de nævnte Herrer mig om, at der allerede fra 1858 haves en Beskrivelse af denne Figur af v. Quast¹⁾. Et Uddrag af denne Beskrivelse er tilstrækkeligt til at give en Forestilling om Figurens Beskaffenhed.

Paa Sydsiden af den omtrent to Mil lange i den nordlige Del af Mark Brandenburg liggende Ruppiner See er der et tvedelt Afløb, som senere forener sig til et og derpaa gennemløber store Mosedrag. Paa Øen, som fremkommer ved Afløbets Tvedeling, ligger Fiskerbyen Alt-Frisack. Her fandt 1857 Mølleren ved Uddybningen af Mølledammen, omtrent i en Dybde af 3 Fod i Tørvemassen, en lidt over 5 Fod lang Træfigur, som laa vandret i Mosen. v. Quast siger rigtignok, at Figuren synes at være af Fyrretræ; men mine Hjemmelmænd ere enige om, at den er af Eg. Alleerede da den kom i kyndiges Hænder, var den meget spruk-

¹⁾ Correspondenz Blatt, Sechster Jahrgang 1858, Nr. 11, p. 104—106.

ken og ødelagt. Dette kan dog ikke undskylde de uheldige Figurer, som v. Quast har givet os i Correspondenz Blatt. For at kunne sammenligne fandt jeg det nødvendigt at skaffe mig en paalideligere Tegning. Den største Ulighed imellem Figuren fra Asmild Sogn og den tyske Figur er dennes fremstaaende Ansigt, tydelige Hals og dens Arme, af hvilke den ene, som nu er afbrudt, har staaet noget frem fra Kroppen med Underarmen. Ligheden imellem de to Figurer ligger, foruden i Hovedhaaret og i Skjæget, mest i deres Underkrop med det brede og fremspringende Lændeparti. Istedetfor Fallus har det tyske Træbillede en større kredsdannet Aabning, hvorom v. Quast udtaler sig saaledes: Wo die Beine zusammentreffen, geht eine gröszere, kreisförmige Oeffnung durch die Figur hindurch, die zur Befestigung irgend eines Gegenstandes gedient zu haben scheint. Men herved udelukkes jo ikke den Mulighed, at der oprindeligt har været en Fallus tilstede, der desværre senere er faldet ud. Dersom den, som paa den jyske Priap, har været dannet af en Gren, kan denne meget godt have løsnet sig fra den øvrige Træmasse og være falden ud. Det hedder sig ogsaa nu fra Berlin, at Hullet imellem Benene, der tidligere har været meget mindre, ser ud »wie ein Astloch«. Men for Resten kan jo Hullet ogsaa i sin Tid være dannet for deri at stikke en Fallus, saaledes som Forholdet vistnok har været med Figuren fra Vejleby. Mærkelig nok hedder det sig om Figuren i Berlin, at der i dens Øjehuler er Spor, som tyde paa, at der har været indsat Øjne i dem. Af Harpiksmasse var der ikke det ringeste at opdage paa den tyske Figur.

Figuren fra Frisack er noget større end den jyske; v. Quast har opgivet følgende Maal: Højden 1612^{mm.}, Hovedets Længde 234^{mm.}, Halsens Længde 130^{mm.}, Bredden over Bæltetstedet 228^{mm.}, fra Hofte til Hofte 312^{mm.}. Nu er Figuren svunden lidt ind, og Højden opgives derfor kun til 1590^{mm.}. Men enten man tager det ene eller det andet Maal, viser

der sig dog en ikke ringe Lighed imellem de to Figurer derved, at Forholdet imellem deres Totallængde og Hoftebrede er temmelig ens. Hos dem begge har man lagt Vægt paa at fremstille et kraftig udviklet Hofteparti, hvad da ogsaa er naturligt nok ved den Slags Figurer.

Omtrent samtidig med den nærmere Underretning om Figuren i Museet i Berlin modtog jeg en Meddelelse fra Hr. Kammerherre Worsaae om en Figur af lignende Art, der opbevares i Museet i Edinburgh, og om nogle mærkelige Træfigurer, som gjemmes i Museet i Hull. Da jeg netop i Forretninger havde det Held at skulle rejse til Hull i April 1881, lod jeg det være mig magtpaaliggende at gjøre nærmere Bekjendtskab med de sidstnævnte Figurer. Ved Hjælp af Hr. Kammerherre Worsaaes Anbefaling blev jeg paa det venligste modtagen af Museets Præsident Dr. Craven og af Dhrr Dr. Kelburne King og Mr. Briggs Carlisle. De tillod mig den nøjeste Undersøgelse af de højst mærkelige Figurer, som vare opstillede i en tæt tillukket Kasse med Glaslaag, og som derfor maatte udtages.

Forinden jeg nærmere beskriver Figureerne, skal jeg meddele, hvad der nu kan oplyses angaaende Fundet af dem. Det er ikke meget, og det findes i den 1860 udgivne Museums-Katalog*). Den her meddelte Beretning lyder saaledes: «In the year 1836, some labourers who were employed in cleaning out what now is a dyke, at Roos, in Holderness, but which appears formerly to have been a creek or haven connected with the Humber, discovered about six feet below the surface, in a bed of blue clay, this group of figures, so rudely carved and put together. When found, there were more figures, but several of them were too decayed for removal. The base or foundation of the group is

---

1) A Guide to the Museum of the literary and philosophical Society, Hull 1860. Side 14.

something like a serpent, on the back of which were eight human figures, fixed by the feet into holes bored in the figure of the serpent, which is bent so as somewhat to resemble a canoe or boat. The figures were closely crowded and nearly similar, the only difference being in their height. Each figure represents a warrior, armed with a club, and carrying two round shields, the eyes of each warrior being formed of small pieces of quartz. The serpent is supposed to figure the ship which brought the pirates over. We know that the coast of Holderness was invaded by Danes between A. D. 864 and 867, and it is probable that this relic belongs to that period.^o

Saaledes som dette Fortidsminde nu er bevaret, er det desværre kun en Del af, hvad det var, da det i sin Tid blev udgravet paa Holderness, dette interessante Marskland, der strækker sig langs den nordlige Bred af Humbermundingen. Det er nemlig kun For- og Bagstykket af Drageskibet, som nu er tilbage, og da der tillige mangler netop 4 Figurer, have vi ondtrent kun det halve af dette gamle Billedværk tilbage. Heldigvis er der dog saa meget bevaret af det, at man nøje kan danne sig en Forestilling om det hele, hvis Lige ikke, saa vidt vides, findes i nogen anden Samling af Oldsager (S. 371 Fig. 1).

Baade Skibet og Figurerne ere af Fyrretræ og vistnok ufuldkomment udskaarne, men man har dog med særlig Omhu flere Steder afskaaret og glattet Knaster i Træet, og skjønt Ansigtprofilen er aldeles lige, har man ved to raske Tvær-snit forstaaet at give det et vist Udtryk, ligesom man ogsaa med ualmindelig Omhu har udarbejdet Nakken, Ørerne og Øjnene, hvilket minder om den Beskrivelse, som vi ovenfor have gjengivet af den forsvundne Figur fra Fersløv paa Sjælland¹).

¹) Mulig tør man ogsaa finde en vis Lighed med de to i Træ udskaarne Menneskebilleder, som Graah fandt i gamle Grave

De nu forbundne to Dele af Skibet ere i det hele ikke længere end 226,5^{mm}. Det meget tydelig udarbejdede Dragehoved har øverst i Nakkepartiet en opstaaende Kam, som er kløvet i to Dele ved en kun 6^{mm} dyb Fure; Kammen skal sagtens fremstille Ører eller butte Horn. Øjehulerne have rimeligvis indeholdt indfattede Sten; Gab og Næsebor ere meget tydelige. For Resten er Dragehovedet fra Spidsen af Underkjæven til Nakken 75,5^{mm} langt, medens dets største Omfang er c. 126^{mm}. Tæt bag Hovedet er Fartøjets Omfang ogsaa omtrent 126^{mm} og dets Tværmaal eller Brede c. 50^{mm}. Bagstavnen (Halen), der ligesom Forstavnen bøjer sig op efter, er noget fladtrykt og kun lidt over 25^{mm} bred.

Førend de enkelte Figurer, som ere indsatte i Huller i Fartøjet, nærmere beskrives, turde mulig den Bemærkning ikke være overflødig, at man ikke véd det mindste om den Orden, hvori Figurerne vare stillede, da man gjorde dette mærkelige Fund, ligesaa lidt som man véd noget om, hvorvidt en eller anden af Figurerne var særdeles forskjellig fra de andre. Det er rimeligt, at Figurerens nuværende Orden er aldeles vilkaarlig, og at de alle eller enkelte af dem maaske ikke engang høre til det nu bevarede Stykke af Fartøjet. Det er ikke engang sikkert, at de tre bevarede Arme nu sidde i de Huller, hvori de oprindeligt have siddet. Der er derfor ikke andet at gjøre end at beskrive Figurerne i den Orden, hvori de nu forefindes, og derefter er det maaske mest passende at betegne dem med Bogstaverne a, b, c og d. I det hele vil man ikke finde synderlig Ulighed imellem de enkelte Figurers Størrelse og Udseende.

Fig. a er stillet helt op imod Dragehovedet, og som alle Figurerne staar den i to borede Huller. Dens Højde er om-

---

paa Sneedorffs O. Jvfr. W. A. Graah, Undersøgelses-Reise til Østkysten af Grønland. Kbhvn. 1832. Side 101, Tavle VIII, Fig. 3.

trent 352^{mm}; men den har oprindelig været større, da Benene ere afskaarne i en senere Tid. Hovedet er fra Pandekanten til Hagen 50^{mm} langt, dets største Brede er henved 38^{mm}, og dets største Omfang er c. 138^{mm}. I Øjehulerne sidde to afrundede, hvide Kvartsiter, Næse og Mund ere tydelig betegnede, og Hagen er ligesom Nakken fremspringende fra Halsen, hvis Længde er omtrent 38^{mm}. Fra Brystlinjen til det tomme Fallushul er der lidt mere end 119^{mm}. Hofterne ere ikke meget brede eller meget tydeligt afsatte, i det der næppe er 50^{mm} tværs over Fallushullet fra den ene Hofte til den anden. Den, som paa alle disse Figurer, stærkt fremstaaende Testikelpung afgjør tilstrækkelig Hensigten med det nævnte Hul; desværre er Fallus gaaet tabt. Denne Figur har to Arme bevarede, af hvilke den højre er lige udstrakt til Siden og er omtrent 83^{mm} lang; i dens tykkere yderste Del er der et Hul, hvori der skal have siddet en Kølle. Den venstre Arm er kroget, saa at Underarmen staar frem, og paa den sidder et Skjold, hvis Midte er gjenemboret for at optage Underarmen. Skjoldet er fladt, uregleret afrundet og mangler nu det Stykke, der har raget op foran Figurens Ansigt; dets største Tværmaal er omtrent 138^{mm}, dets største Tykkelse er næppe mere end 6^{mm}. Armene sidde, ligesom de have siddet paa alle de andre Figurer, i udborede Huller. Derimod udgjøre Benene et Stykke med Kroppen. Knæ og Læg ere tydelig afsatte, hvad ogsaa gjenfindes paa de øvrige Figurer. Fra Skrævet ere Benene paa Figur a omtrent 113^{mm} lange; deres største Omfang er 38^{mm}. Da denne Figur er fastgjort til Bagklædningen af Kassen, hvori den er opstillet, kunde dens Bagside ikke nærmere undersøges.

Figur b er stillet i en Afstand af 63^{mm} fra den første. Dens Totallængde er imellem 402 og 403^{mm}, men ogsaa dens Ben ere blevne afskaarne i en senere Tid. Hovedets Længde er fra Pandekanten til Hagen 56,5^{mm}; dets største Omfang er 151^{mm}. Øjehulerne ere udfyldte med to afrun-

dede Kvartsiter. Ørerne ere her noget tydeligere udarbejdede som afrundede Forhøjninger med en Uddybning i Midten. Nakken er ogsaa hos Figur b tydeligere fremspringende, og medens Halsens Længde fra Hagen til Brystlinjen er 25^{mm.}, er den maalt fra Nakkens underste Kant til Brystlinjen 38^{mm.}. Skulderbredden er 41,5^{mm.}. Midt i Brystet er der et Hul, men dette ser ud til at være anbragt i en senere Tid for at fastgjøre Figuren til Bagklædningen af Kassen. Fra Brystlinjen til Hullet for Fallus er der 151^{mm.}. Fra den ene Hofte til den anden er der 37,5^{mm.} og fra Skrævet til Fodenden 113^{mm.}. Paa Rygsiden ser man ogsaa Forsøg til en vis Modelering af Figuren; saaledes er dens Bagdel fremstaaende og skilt i to Dele. Dette samme Forhold gjenfindes hos begge de to følgende Figurer c og d; ja endog Anus er med Flid udarbejdet, og herfra gaar der en meget tydelig Fure til henimod Skuldrene. Armene ere saavel som Fallus udfaldne paa denne Figur.

Figur c, der staar paa Skibets bageste Stykke, har en Totallængde af 377,5^{mm.}. Dens Ben synes ikke at være blevne senere afskaarne og ende temmelig spidst, hvad der ogsaa er Tilfældet med Benene paa Figur d. Hovedets venstre Side er gaaet tabt; dets Længde fra Pandekanten til Hagen er 50^{mm.}. Halsens Længde er 25^{mm.}. Ogsaa den venstre Side af Brystet er frasprængt. Afstanden fra Brystlinjen til Hullet for Fallus er omtrent 94^{mm.}. Bredden over Hofterne er 50^{mm.}. Testikelpungen er paa denne Figur mere trekantet end paa de andre. Dens Ben ere ikke lige lange; det højre er 163,5^{mm.}, det venstre kun 151^{mm.}. Fra Skrævet til Knæet er der 50^{mm.}. Benets Omfang er omtrent 50^{mm.}. Øjehulerne ere paa denne Figur tomme, ligesom Arme og Fallus ere udfaldne.

Figur d har en Totallængde af 365^{mm.}. Hovedets Længde er 50^{mm.} og dets største Omfang 138^{mm.}. Længden fra Hagen til Brystlinjen er 25^{mm.}, og fra Nakken er Halsens Længde 37,5^{mm.}. Fra Brystlinjen til Hullet for Fallus er der

113^{mm.}. Det nævnte Hul er omtrent 12,5^{mm.} dybt og bredt og ligner i saa Henseende Hullerne paa a og c, medens Hullet paa b er mindre dybt. Det højre Øje har endnu en lille Kvartsit siddende i Øjehulen; det venstre er derimod tomt. Af Armene er den venstre endnu bevaret; den er ligesom den venstre Arm paa Figur a bøjet, og den ser ud til at være lavet af en lille, kroget Gren; dens fulde Længde er 83^{mm.}. Den er tilspidset og har Spor af at have baa-ret et Skjold paa den spidse Ende. Højre Arm saavel som Fallus mangler.

Til denne detaillerede Beskrivelse af Skibet med dets Bemanding skal endnu kun føjes, at der ikke paa noget Sted af Figurerne findes indridset særlige Tegn eller Udpyntninger. Derimod ses hist og her i Furer og Fordybninger af Træet endnu Rester af en lysegraa Lermasse, der sagtens hidrører fra den Marskler (Slik), hvori Figurerne have ligget gjemte fra den fjærne Oldtid, og hvori Træet har holdt sig saa udmærket godt, at man maa undre sig over, at Billedværket ikke er blevet fuldstændigere bevaret. Dersom der havde været Spor af Opløsning af Træmassen, kunde man bedre have fattet, at en Del er tabt; nu ser det ud, som om Midtstykket ligefrem er brudt fra. Træet har en smuk, nøddebrun Farve.

Skjønt den korte, engelske Beskrivelse af Fundet ligefrem henfører dette til en bestemt Tid og tilskriver Danske dets Tilblivelse, turde det dog være tvivlsomt, om man i denne Efterligning af et med Krigere bemandet Fartøj har et Minde om en forholdsvis saa sen Tid. Dette maa vi imidlertid lade staa hen.

Her har det haft sin Interesse at kunne sammenstille de fire Figurer med Billederne fra Jylland, Sjælland og Brandenburg. De bære i hvert Fald alle Vidnesbyrd om en almindelig Fremstillingsmaade af Mænd i Oldtiden og give vistnok et ikke uvigtigt Bidrag til Oplysning af Helligeristningernes Menneskefigurer. Der er ovenfor i Anled-

ning af den jyske Træfigur givet en Antydning af dens mulige Forbindelse med Frugtbarhedsgudens Dyrkelse, og det var jo heller ikke utænkeligt, at en Fremstilling som den fra Holderness kunde have haft en lignende Betydning. Paa den anden Side er der jo heller intet i Vejen for, at vi i dette engelske Træskærerarbejde have Mindet om et Tidsfordriv i ledige Timer. Men hvorledes det end forholder sig, maa vi være tilfredse med ogsaa i det at have et Bidrag til vor Opfattelse af Oldtiden.

390

DL
1
N6
1881

Aarbøger for nordisk oldkyn-
dighed og historie

**PLEASE DO NOT REMOVE
SLIPS FROM THIS POCKET**

**UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY**

